

ΒΑΣ. Χ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ — ΒΑΣ. Κ. ΣΚΟΥΤΕΡΗ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ Ε/Γ=102

ΚΑ
ΤΗ
ΧΗ
ΣΙC

ΛΕΙΤΟΡΓΙΚΗ

Ε' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ — ΑΘΗΝΑΙ 1969

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

IT

24

KTX

Iwarrdns (Zan. 2.)

**ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ**

**ΔΩΡΕΑ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ**

KTX

Ιωαννίδης (θω. X)

ΒΑΣ. Χ) ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ - ΒΑΣ. Κ) ΣΚΟΥΤΕΡΗ

K A T H X H S I S
 K A I
 A E I T O Y R G I K N
 E' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΔΦΡΗΣΑΤΟ

O-E.D.B

αριθ. έκδοσης 3281 τελή έτους 1969

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
 Α Θ Η Ν Α Ι 1969

002
hne
ΕΣ2B
247

ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ίερά Κατήχησις είναι τὸ μάθημα, εἰς τὸ ὅποιον διδασκόμεθα συστηματικῶς τὰς ἀληθείας τῆς Θρησκείας, τὰς ὅποιας πρέπει νὰ πιστεύωμεν καὶ νὰ ἐφαρμόζωμεν εἰς τὴν ζωήν μας. Θρησκεία δὲ είναι ἡ ζῶσσα ἐπικοινωνία ἡ μῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ πανσόφου καὶ παναγάθου Δημιουργοῦ τῶν ὅλων, ἐκ τοῦ ὅποιου ἔξαρτᾶται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ καὶ τείνει καὶ στρέφεται πρὸς Αὐτόν, ὅπως τὰ ἄνθη στρέφονται πρὸς τὸν ζωογόνον ἥλιον, διότι ὁ Θεὸς είναι δι' αὐτὴν τὸ ὑψιστὸν ἀγαθόν, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς της καὶ εύτυχίας. 'Ο ἀνθρωπος, κατὰ τὴν Ἅγιαν Γραφήν, πλασθεὶς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, είναι θεῖον ὄν, συγγενεύει καὶ τείνει πρὸς τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ ὅποιου κατάγεται, ὡς ἔλεγον οἱ Ἑλληνες φιλόσοφοι, ἐπανέλαβε δὲ καὶ δ' Ἀπ. Παῦλος εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους δομιλίαν του (Πράξ. ιζ' 28): «τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμὲν» (= διότι ἐκ τούτου τοῦ Θεοῦ καταγόμεθα). Εἰς ἐκ τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, διερός Αὐγουστῖνος, ἔλεγε τοὺς ἔξῆς ὑπερόχους λόγους: «Διὰ Σέ, ὡς Θεέ μου, μᾶς ἐπλασεῖς καὶ είναι ἀνήσυχος ἡ καρδία μας, μέχρις ὅτου ἀναπταυθῇ εἰς Σέ» («fecisti nos, Domine, ad te ; et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in Te»).

Ἡ ἔμφυτος αὔτη καὶ ἰσχυρὰ δρμὴ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὸν ἀπειρον Θεόν, ὡστε μακράν Αὐτοῦ οὐδαμοῦ οὐδέποτε νὰ εύρισκῃ ἡσυχίαν, μαρτυρεῖ τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν ἀνωτερότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

2. ΚΑΘΟΛΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΝ

‘Η θρησκεία είναι βασικὸν γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου, διότι οὗτος είναι ἐκ φύσεως ὃν θρησκευτικόν. ‘Η θρησκεία, ὡς ἔμφυτος ὄρμη τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ὑψιστὸν ’Ον, είναι φαινόμενον καθολικὸν καὶ παγκόσμιον, μαρτυρούμενον καὶ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ ὑπὸ τῆς ιστορίας καὶ ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας. Δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἀνθρώπος ἀνευ θρησκείας τινός. Καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη, οἱ ὅποιοι πολεμοῦσι τὴν θρησκείαν καὶ διατείνονται, διτὶ δὲν πιστεύουσιν εἰς τίποτε, καὶ οὗτοι κατὰ βάθος ἔχουσι θρησκευτικότητα καί, ὅταν παρουσιασθῇ ἡ κατάλληλος ἀφορμή, καταφέυγουσιν εἰς τὸν μέγαν Θεόν, εἰς τὸν ὅποιον πρὶν δὲν ἐπίστευον. ‘Υπάρχουσι πλεῖστα παραδείγματα ἀνθρώπων ἀπίστων καὶ ἀθέων, οἱ ὅποιοι δι’ ἐνὸς οίουδήποτε συγκλονιστικοῦ γεγονότος τῆς ζωῆς τῶν ἐπανῆλθον εἰς τὴν θρησκείαν καὶ ἔγιναν εὐσεβέστατοι. Καὶ εἰς ἐποχὰς ἀναστατώσεων καὶ ἐπαναστάσεων, ὅταν ἡβέλησαν πολλοὶ νὰ ἐκριζώσωσι τὴν θρησκείαν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν, ὡς δῆθεν παρακολύουσαν τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμόν, δὲν ἐπέτυχον τοῦτο καὶ οἱ λαοὶ ἔξηκολούθησαν παρὰ τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰ μαρτύρια νὰ ἐμμένωσι πιστοὶ εἰς τὴν θρησκείαν των (Γαλλικὴ ἐπανάστασις 1789 μ.Χ., Ρωσικὴ ἐπανάστασις 1917). ’Ἐπίστης ἡ ιστορία τῶν λαῶν, ἀρχαίων καὶ συγχρόνων, πεπολιτισμένων καὶ ἀπολιτιστῶν, μαρτυρεῖ, διτὶ δὲν ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρωπίνῃ φυλή, ἡ ὅποια δὲν εἶχε μίαν οἰανδήποτε θρησκείαν. ’Οπως λέγει ὁ Πλούταρχος, « εὔροις δ’ ἀν ἐπιών καὶ πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, ἀοίκους, ὀχρημάτους, νομίσματος μὴ δεομένας, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων ἀνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμέντις εὐχαῖς, μηδὲ ὄρκοις, μηδὲ μαντείαις, μηδὲ θυσίαις ἐπ’ ἀγάθοῖς, μηδὲ ἀποτροπαῖς κακῶν, οὐδείς ἔστιν, οὐδὲ ἔσται γεγονός θεατής ».

‘Η θρησκεία, ὅταν ἴδιως είναι πνευματική, ὀληθινὴ καὶ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ προλήψεις καὶ δυσειδαιμονίας, ὑπῆρξε πάντοτε σπουδαιότατος παράγων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. ’Ολαι αἱ ἐποχαὶ ἐκεῖναι, κατὰ τὰς ὅποιας οἱ ἀνθρωποὶ διεκρίνοντο διὰ τὴν θρησκευτικότητα καὶ εἶχον ἀληθινὴν εὐσέβειαν, ὑπῆρξαν γόνιμοι καὶ δημιουργικαί. ’Αντιθέτως μαρασμὸς καὶ χαλά-

ρωσις του θρησκευτικοῦ βίου ἐπέφερε πάντοτε καὶ τὴν παρακμὴν καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν εἰς τοὺς λαούς. "Ολοὶ οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ὄπιοι ὡδήγησαν διὰ τῆς σοφίας καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν των ἐρευνῶν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν, ὑπῆρξαν εὔσεβέστατοι καὶ ἐπίστευον βαθέως εἰς τὸν Θεόν (π.χ. ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, οἱ Πατέρες τῆς Ἑκκλησίας, ὁ Νεύτων, ὁ Πασκόλ, ὁ Παστέρ κ.ἄ.). "Η θρησκεία συντελεῖ εἰς τὴν ἔξυψωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, διότι αὕτη βελτιώνει τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς συνεχοῦς ἀνυψώσεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας των πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὰ πνευματικὰ καὶ αἰώνια, βοηθεῖ δὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὀπλίζει αὐτοὺς μὲθάρρως καὶ μὲ ἀσυνήθεις ψυχικὰς δυνάμεις εἰς πάσας τὰς δυσκόλους περιστάσεις καὶ δοκιμασίας τοῦ βίου των, διότι οὗτοι πιστεύουσιν εἰς τὸν Θεόν, καὶ, ὅταν τις ἔχῃ τὸν Θεόν προστάτην του καὶ βοηθόν, οὐδένα φοβεῖται, ὅπως λέγει ὁ Δαυΐδ: « Κύριος ἐμοὶ βοηθός καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει με ἀνθρωπός » (Ψαλμ. 117, 6).

3. ΕΙΔΗ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ

Οἱ λαοὶ τῆς γῆς οὐδέποτε εἶχον τὴν αὐτὴν θρησκείαν πάντοτε, οὔτε ἐπίστευον εἰς ἕνα Θεόν μόνον. "Η ἀμάθεια καὶ ἡ ἀμαρτία διέστρεψαν τὴν ἔμφυτον θρησκευτικὴν τοῦ ἀνθρώπου δρμὴν καὶ συνετέλεσαν, ὥστε νὰ διαμορφωθῶσι πολλαὶ καὶ διάφοροι θρησκεῖαι. Αἱ θρησκεῖαι τῆς ἀνθρωπότητος διαιροῦνται εἰς φυσικὰς καὶ εἰς ἀποκεκαλυμμένας ἢ εἰς πολυθεϊστικὰς καὶ μονοθεϊστικὰς θρησκείας.

Φυσικαὶ λέγονται αἱ θρησκεῖαι, τὰς ὅποιας διεμόρφωσεν ὁ ἀνθρωπός μόνος του διὰ τῶν ἴδιῶν του πνευματικῶν δυνάμεων καὶ διὰ τῆς φαντασίας του. "Η εἰδωλολατρεία λόγου χάριν ὅλων τῶν ἀρχαίων λαῶν καὶ τινῶν συγχρόνων βαρβάρων ἀνήκει εἰς τὰς φυσικὰς θρησκείας. Αἱ φυσικαὶ θρησκεῖαι ἡσαν κατὰ κανόνα πολυθεϊστικαί, διότι εἰς αὐτὰς ἐλατρεύοντο ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐτιμῶντο ὡς θεοὶ διάφορα ὄντα καὶ φαινόμενα τῆς φύσεως, ὅπως ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, οἱ ἀστέρες, αἱ θάλασσαι, τὰ ὄρη, οἱ ἄνεμοι, τὸ φῶς, τὰ δάση, τὰ θηρία, ἀκόμη δὲ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ ἥρωες τῆς φυλῆς των, ὡς καὶ διάφοροι ἀρεταὶ καὶ κακαί. Οἱ λαοί, οἱ ὄποιοι ἐθεοποίησαν τὰ ὄντα ταῦτα καὶ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως, λέγονται εἰδω-

λολάτραι καὶ ἡ θρησκεία των λέγεται εἰδωλολατρεία. Ἡ εἰδωλολατρεία ὄνομάζεται καὶ πολυθεῖα ἢ πολυθεϊσμός, διότι εἶναι πίστις εἰς πολλούς θεούς, καὶ φυσικῶν ὅντων καὶ φαινομένων. Ἡ εἰδωλολατρεία καταδικάζεται εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ὡς τὸ χειρότερον καὶ τὸ μεγαλύτερον ἀμάρτημα, διότι ὁ εἰδωλολάτρης, ἀντὶ νὰ λατρεύῃ τὸν Θεόν, τὸν Δημιουργὸν τῶν ὅλων, λατρεύει καὶ τιμᾷ αὐτὰ τὰ κτίσματα τοῦ Θεοῦ.

Ἄποκεκαλυμμέναι λέγονται αἱ θρησκεῖαι ἐκεῖναι, τὰς ὅποιας ἀπεκάλυψεν ὁ Ἰδιος ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ διαφόρων ἀγίων καὶ πεφωτισμένων ἀνδρῶν. Κατὰ τὴν Χριστιανικὴν πίστιν μόνον ἡ Ἰουδαϊκὴ καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἀποκεκαλυμμέναι θρησκεῖαι, διότι τὴν μὲν πρώτην ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τῶν Πατριαρχῶν (τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακὼβ καὶ τῶν δώδεκα οὐρανῶν του) καὶ διὰ τοῦ Μωϋσέως, τῆς δὲ Χριστιανικῆς θρησκείας ἰδρυτής εἶναι αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Καὶ ἄλλαι ὅμως θρησκεῖαι διισχυρίζονται, ὅτι εἶναι ἀποκεκαλυμμέναι, διότι οἱ ἰδρυταὶ τῶν ἐδίδαξαν αὐτάς, φωτισθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὁ Ζωροαστρισμός, ὁ Βουδισμός, ὁ Μωαμεθανισμός. Αἱ ἀποκεκαλυμμέναι θρησκεῖαι, ἐπειδὴ διδάσκουσι τὴν πίστιν εἰς ἓνα Θεόν, εἶναι μονοθεϊστικαὶ θρησκεῖαι, ὅλαι δὲ αἱ ἄλλαι εἶναι πολυθεϊστικαί. Ἡ εἰδωλολατρεία τῆς ἀρχαιότητος, τούλαχιστον τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον καὶ ἐν Εὐρώπῃ λαῶν, δὲν ὑπάρχει πλέον, διότι διεδόθη εἰς τοὺς λαούς τούτους ὁ Χριστιανισμὸς καὶ εἰς τινας λαούς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας ὁ Μωαμεθανισμός. Ἐνταῦθα θὰ ἀναφέρωμεν ἐν συντομίᾳ μόνον τὰς κυριωτέρας συγχρόνους θρησκείας.

4. ΑΙ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ

Ο Χριστιανισμὸς ἔξηφάνισε τὰς εἰδωλολατρικὰς θρησκείας τῆς ἀρχαιότητος, τὰς ὅποιας εῦρεν εἰς τὸν κόσμον κατὰ τὴν ἐμφάνισίν του. Αἱ ἀρχαῖαι θρησκεῖαι εἶναι πλέον νεκραί. Σήμερον ὅμως ὑπάρχουσιν ἄλλαι θρησκεῖαι, ἱδίως εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικήν, πρὸς τὰς ὅποιας ὁ Χριστιανισμὸς εὑρίσκεται εἰς ἀνταγωνισμὸν καὶ προσπαθεῖ διὰ τῶν ἱεραποστόλων του νὰ τὰς ἐκτοπίσῃ, ἵνα ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος πιστεύσῃ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον.

λιόν του. Εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Κινέζοι, οἱ Ἰάπωνες, οἱ Ἰνδοί, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἀραβεῖς, οἱ Τούρκοι, καὶ εἰς τὴν Ἀφρικήν οἱ Αἰγυπτίοι, οἱ Μαροκινοί, οἱ Ἀλγερινοί, ἵνα μόνον τοὺς κυριωτέρους λαούς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς μημονεύσωμεν, δὲν πιστεύουσιν εἰς τὸν Χριστόν, ἀνήκουσιν εἰς ἄλλας ιδικὰς τῶν θρησκείας, πλὴν πολὺ ὀλίγων ἐκατομμυρίων, τοὺς ὅποιους ἐνθουσιώδεις ἱεραπόστολοι μετὰ κόπων καὶ πολλῶν θυσιῶν προσείλκυσαν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ποῖαι λοιπὸν εἶναι αἱ σύγχρονοι αὗται θρησκεῖαι, αἱ ὅποιαι ἀνθίστανται ἀκόμη εἰς τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου; Αἱ κυριώτεραι ἔξι αὐτῶν εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

1. Ὁ Ἰνδοϊσμός. α') Βεδδική θρησκεία. Οἱ Ἰνδοί εἰναι ὅποι τοὺς ἀρχαιοτέρους λαούς τῆς γῆς. Καὶ ἡ θρησκεία των, λεγομένη γενικῶς Ἰνδοϊσμός, εἶναι πολὺ ἀρχαία, ἀλλὰ διῆλθεν ἀπὸ διάφορα στάδια ἔξελιξεως, ἔως ὅτου φθάσῃ εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν της. Ἡ ἀρχικὴ μορφὴ τοῦ Ἰνδοϊσμοῦ εἶναι ἡ Βεδδικὴ θρησκεία, ὁνομασθεῖσα τοιουτορόπτεως ἀπὸ τὰς Βέδδας (= βιβλία τῆς γνώσεως), αἱ ὅποιαι εἶναι τὸ ἱερόν βιβλίον τῶν Ἰνδῶν. Ταῦτα ἐγράφησαν περὶ τὸ 1000 π.Χ. καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τέσσαρα βιβλία, ἐκ τῶν ὅποιων σπουδαιότερον εἶναι ἡ Ρίγκ - Βέδδα (= βιβλίον τῶν Ψαλμῶν). Εἰς τὰς Βέδδας ἀπαντῶμεν φυσιολατρικὰς ιδέας, διότι εἶναι πλήρεις ἀπὸ προσευχὰς καὶ ὑμνους πρὸς τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὸν οὐρανόν, τὴν βροχὴν καὶ ἔξης. Ὁ Βαρούνας, θεὸς τοῦ οὐρανοῦ, εἶναι ὁ κυριώτερος θεὸς εἰς τὴν Βεδδικὴν θρησκείαν.

β') Βραχμανισμός. Τοιουτορόπτως ὁνομάζεται ἡ θρησκεία, τὴν ὅποιαν ἀνέπτυξαν οἱ Βραχμᾶνοι, οἱ ἱερεῖς τῶν Ἰνδῶν, μεταρρυθμίσαντες τὴν Βεδδικὴν θρησκείαν. Βράχμα λέγεται ἡ ύψηστη ἐκείνη δύναμις, ἡ ὅποια ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ ὅλην τὴν ὑπερξιν καὶ ὅλην τὴν ἐνέργειαν. Τὰ πάντα προέρχονται ἐκ τοῦ Βράχμα καὶ καταλήγουσιν εἰς αὐτό. Αὔτὸν ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ ὅντα καὶ εἰς πᾶν μέρος αὐτῶν, ὅπως τὸ ἄλας τὸ διαλυθὲν ἐντὸς ὕδατος ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ μέρη αὐτοῦ. Ἡ ιδέα τοῦ Βράχμα λοιπὸν ἐκφράζει τὸν Ἰνδικὸν Πανθεϊσμόν. "Οστις ἐπιτυγχάνει τὴν ἐνωσιν τῆς ζωῆς του μετὰ τοῦ Βράχμα, ζῇ πάντοτε μὲ αὐτὸν καὶ εἶναι ὅργανόν του, αὐτὸς εἶναι τέλειος ἀνθρωπος. Οἱ ἱερεῖς τῶν Ἰνδῶν εἶχον ἐπιτύχει τοῦτο, διὰ τοῦτο δὲ ἐλέγοντο Βραχμᾶνοι. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἱερατικὰ βιβλία των, τὰ ὅποια περιέχουσιν (ὅπως τὰ ιδικά μας λειτουρ-

γικὰ βιβλία) προσευχὰς καὶ διατάξεις περὶ τοῦ τρόπου τῆς τελέσεως τῶν διαφόρων θυσιῶν, καὶ αὐτὰ λέγονται βραχμᾶναι. Εἰς αὐτὰς τονίζεται ὑπὲρ τὸ δέον ἡ σπουδαιότης καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν θυσιῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὴν ἔνωσίν των μετὰ τοῦ Βράχμα. Κατὰ τὰς βραχμάνας οἱ ἀνθρωποι διαιροῦνται εἰς τέσσαρας κεχωρισμένας αὔστηρῶς τάξεις, αἱ ὅποιαι ἔχουσιν ἐκάστη ἵδια ἐπαγγέλματα, δὲν ἐπικοινωνοῦσι πρὸς ἄλληλας καὶ δὲν ἐπιτρέπουσι γάμους εἰς μέλη τῆς μιᾶς τάξεως μετὰ μελῶν ἄλλης τάξεως.

γ') Βουδδισμός. "Αλλη μορφὴ τοῦ Ἰνδοϊσμοῦ εἶναι ὁ Βούδδισμός, τὸν ὅποιον ἀνέπτυξε καὶ ἴδρυσεν ὁ Συντάρτα Γουτάμα (560 - 480 π.Χ.), ὁ ἐπονομασθεὶς Βούδδας, δηλαδὴ πεφωτισμένος. Αὐτὸς κατήγετο ἀπὸ βασιλικὴν οἰκογένειαν τῶν Ἰνδῶν, ἀλλ' ἦτο ἐκ φύσεως ἀσκητής, λιτὸς καὶ θεωρητικὸς ἀνθρωπίτος. Ἡμέραν τινὰ ὁ Γουτάμα εἶδεν ἔνα γέροντα τελείως ἔξηντλημένον, παρέκει ἔνα ἀσθενῆ, ὕστερον ἐν λείψανον κηδευομένου ἀνθρώπου καὶ τέλος βραδύτερον ἔνα ἀσκητήν, ὁ ὅποῖος ἐφαίνετο ἥρεμος καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὰ βάσανα τοῦ κόσμου καὶ πρὸς ὅλα τὰ ἔγκόσμια. Τότε ἥρχισε νὰ διελογίζηται, διατὶ νὰ γηράσκῃ, νὰ ἀσθενῇ καὶ νὰ ἀποθνήσκῃ ὁ ἀνθρωπὸς καὶ πόσον μακάριος καὶ ἥρεμος εἶναι, ὅταν ζῇ ὅπως ὁ ἀσκητής, τὸν ὅποιον εἶχε συναντήσει. 'Υπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν στοχασμῶν τούτων ἔγκατέλειψεν αἴφνιδίως τὰ ἀνάκτορα, τὴν γυναικα του, ἐν νεογέννητον τέκνον καὶ φεύγει μακρὰν τοῦ κόσμου, διὰ νὰ ζήσῃ ὡς ἀσκητής. 'Ἐν ᾧ ἐκάθητο κάποτε κάτω ἀπὸ τὴν σκιάν ἐνὸς δένδρου καὶ διελογίζετο τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου καὶ τῶν θλίψεων τοῦ βίου, ἔξαίφνης ἐν φᾶς περιέλαφψε τὴν ψυχήν του καὶ φωτισθεὶς εύρίσκει τὴν ἀλήθειαν διὰ τὰ προβλήματα αὐτά. 'Απὸ τότε ὁ Γουτάμα ζῇ εἰς τὸ φῶς, εἶναι πεφωτισμένος=Βούδδας, γνωρίζων καὶ πεπεισμένος διὰ τὰς ἀληθείας ταύτας : 'Η ζωὴ συνεπάγεται πάντοτε θλίψεις καὶ βάσανα καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ζωὴ χωρὶς βάσανα ἀλλὰ ταῦτα προέρχονται πάντοτε ἀπὸ τὰς ἀκαταπαύστους καὶ ἀνικανοποιήτους πάντοτε ἐπιθυμίας μας· θὰ ἐκλείψωσι συνεπῶς αἱ θλίψεις καὶ τὰ βάσανα, ἐὰν ἐκριζώσωμεν πᾶσαν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὰ ἔγκόσμια καὶ ζήσωμεν, σκεπτόμενοι τὸ Βράχμα καὶ ἡνωμένοι μὲ αὐτό. "Εκτοτε ὁ Γουτάμα Βούδδας ἐθεώρησε καθῆκον νὰ περιοδεύῃ ἀνὰ τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῶν Ἰνδιῶν, διὰ νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώ-

πους τὰς ἀνωτέρω ἀληθείας, ἵνα ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τὰ βάσανα καὶ τὰς λύπτας τοῦ βίου, δίδων αὐτὸς πρῶτος τὸ παράδειγμα μὲ τὴν τελείαν ἀσκητικὴν ζωὴν του. "Οταν ἐκριζώσῃ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ψυχὴν του τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ζωὴν, τοὺς ἀσβέστους πόθους διὰ τὰ ἀγαθὰ τοῦ βίου καὶ ζῆδιαρκοῦς βυθισμένος εἰς τὸ Βράχυμα, εἶναι τέλειος, ἥρεμος καὶ γαλήνιος. Τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς ἀπολύτου γαλήνης καὶ ἀδιαφορίας πρὸς ὅλα ὡνόμαζον Νιρβάνα. 'Η ιδέα τοῦ Νιρβάνα ἐκφράζει παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς τὴν τελείαν μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὅποιος ἡνώθη καὶ ἔγινεν ἔν μὲ τὴν θεότητα, μὲ τὸ Βράχυμα, ὥστε θὰ ἦδύνατο νὰ λέγῃ πρὸς οὔτο « ἔγώ είμαι σύ » (= tat twan asi).

2. **Ἡ Θρησκεία τῶν Σινῶν.** 'Η θρησκεία τῶν Σινῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἰνδοῖσμὸν ἔχει χαρακτῆρα πρακτικόν, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου ταυ διὰ τῆς δράσεως, διὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς. Κυρίως ἡ θρησκεία τῶν Κινέζων είναι φυσιολατρικὴ καὶ προγονολατρική, διότι οἱ αὐτοκράτορες καὶ οἱ μεγάλοι πρόγονοι τιμῶνται ὡς θεοί, συνάμα δὲ ἔχουσι θεοποιηθῆ ύπ' αὐτῶν διάφορα ὄντα καὶ φαινόμενα τῆς φύσεως, ὅπως ὁ οὐρανός, ὁ ἥλιος, οἱ ἄλλοι ἀστέρες, ἡ γῆ, ἡ βροχή, τὰ δρη, αἱ θάλασσαι καὶ ἑζῆς. Οἱ αὐτοκράτορες θεωροῦνται ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ούρανοῦ, τοῦ ὑψίστου θεοῦ των.

Οἱ μεγαλύτεροι μεταρρυθμισταὶ τῆς θρησκείας τῶν Σινῶν εἰναι ὁ Κομφούκιος (551 - 479 π.Χ.) καὶ ὁ σύγχρονός του Λαοτός. 'Ο Κομφούκιος κατήγετο ἀπὸ πτωχὴν μέν, ἀλλ' ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν. Οὗτος ἔχρημάτισεν ἐπὶ βραχὺ τι διάστημα ὑπουργός, ἀλλὰ παρητήθη, προτιμήσας νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν διαφωτισιν τοῦ λαοῦ διδάσκων καὶ περιφερόμενος εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ κώμην. 'Η διδασκαλία τοῦ Κομφούκιου ἦτο πολὺ ἀπλῆ. 'Ο ἄνθρωπος, ἔλεγεν, ἀναλόγως τῆς θέσεώς του, ἔχει ὠρισμένα καθήκοντα. 'Εκεῖνο τὸ ὅπιον πρέπει νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὰς διαφόρους σχέσεις του είναι καλὴ συμπεριφορὰ πρὸς πάντας, σεβασμὸς πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, ὑπακοὴ καὶ συμμόρφωσις πρὸς τοὺς νόμους, πρὸς τὰ ἥθη καὶ τὰς παραδόσεις, ἀφοσίωσις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν χώραν, τάξις καὶ εὐλάβεια εἰς τὴν θείαν λατρείαν. Τὰς ἀρετὰς ταύτας δύναται νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἄνθρωπος διὰ μιᾶς συνεχοῦς προσπαθείας καὶ ἀσκήσεως.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Κομφούκιον ὁ Λαοτός ἦτοι θεωρητική φύσις καὶ εἶχε πανθεϊστικάς ἴδεας. Κεντρικὴν θέσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λαοτός κατέχει ἡ περὶ Ταὸν ἴδεα, ἐξ οὗ καὶ Ταοϊσμὸς καλεῖται ἡ μορφὴ αὐτῆς θρησκείας τῶν Κινέζων. Τὸ Ταὸν εἶναι διὰ τοὺς Κινέζους, ὅ,τι τὸ Βράχυνα διὰ τοὺς Ἰνδούς, ἥτοι ἡ παγκόσμιος τάξις καὶ ὁ παγκόσμιος νόμος, ὁ ὄποιος κινεῖ καὶ συγκρατεῖ τὰ πάντα, ἡ ψύσις τῆς Ἀρχῆς, ἐκ τῆς ὄποιας ἀπορρέουσιν ὅλα καὶ εἰς τὴν ὄποιαν ὅλα καταλήγουσι. Τὸ Ταὸν φωτίζει καὶ ὀδηγεῖ εἰς πᾶν καλὸν τὸν ἀνθρωπὸν ἔκεινον, ὁ ὄποιος ἔχει διαρκῶς ἐστραμμένα τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν πρὸς αὐτὸν καὶ ἀποφεύγει ἐπιμελῶς τὰ ἔγκόσμια.

3. Συντοῖσμός, ἡ θρησκεία τῶν Ἱαπώνων. Συντοῖσμός, ἥτοι «ἡ ὀδός τῶν θεῶν», δύνομάζεται ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ἱαπωνίαν. Αὕτη εἶναι μία ἔθνικὴ θρησκεία διδάσκουσσα, ὅτι οἱ Ἱάπωνες αὐτοκράτορες καὶ ἡ Ἱαπωνία εἶναι θείας καταγωγῆς καὶ ὁ Ἱαπωνικὸς λαὸς ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαῶν τῆς γῆς. ‘Ο Μικάδος, ὁ αὐτοτράτωρ, τιμᾶται ως ἀμεσος ἀπόγονος τῆς θεᾶς τοῦ ἡλίου Ἀματερασού. Τὰ ιερὰ βιβλία τοῦ Σιντοϊσμοῦ εἶναι πλήρη ἀπὸ διηγήσεις κατορθωμάτων τοῦ Ἱαπωνικοῦ λαοῦ. Ἡ θρησκεία αὕτη ως κυριώτερα καθήκοντα ἐπιβάλλει εἰς τοὺς Ἱάπωνας τὴν ἀφοσίωσιν μέχρις αὐτοθυσίας πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὴν χώραν των, την ἀξιοπρέπειαν, τὴν πειθαρχίαν, τὸ θάρρος, τὴν αὐτοθυσίαν, τὴν καθαριότητα. Καὶ ὁ Σιντοϊσμὸς εἶναι φυσιολατρικὴ θρησκεία, διότι διδάσκει τὴν θεοποίησιν καὶ λατρείαν τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ, ἥτοι τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων, τῶν ὄρέων, τῶν ποταμῶν καὶ ἑξῆς. Ἡ Ἱαπωνία εἶναι πλήρης ἀπὸ ναοὺς καὶ βωμούς, ὀφιερωμένους εἰς τὸ πλήθος αὐτὸν τῶν θεῶν. Πολυάριθμοι δὲ ιερεῖς ὑπηρετοῦσιν εἰς τοὺς βωμούς καὶ ναούς τούτους, οἱ ὄποιοι εἰς τὸ ἐσωτερικόν των ἔχουσιν ἔνα πελώριον καθρέπτην, τὸ ιερὸν σύμβολον τοῦ Ἡλίου, ὅστις εἶναι ἡ κυριωτέρα θεότης ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν Ἱαπώνων.

4. Ζωροαστρισμός. Τοιουτοτρόπως καλεῖται ἡ θρησκεία τῶν Περσῶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ζωροάστρου, ὁ ὄποιος ἔζησε περὶ τὸν ἕκτον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ. Πρὸ τοῦ Ζωροάστρου ἡ Περσικὴ θρησκεία ἔφερε τὸ ὄνομα Μασδεΐσμος ἢ Παρσισμός. Τὸ ιερὸν βιβλίον τῶν Περσῶν εἶναι ἡ Ἀβέστα (=γνῶσις). Κεντρικὴ ἴδεα τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, περιλαμβανομένη εἰς τὴν Ἀβέστα, εἶναι, ὅτι ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον δύο Ἀρχαὶ ἢ δύο θεοί

(dualisme = διαρχία), διθεός τοῦ φωτάς καὶ τοῦ καλοῦ, όνομαζόμενος Ἀχουραμάσδας ή Ὁρμούσδης, καὶ διάντιπαλός του, διάριμάν, θεός τοῦ σκότους καὶ τοῦ κακοῦ. Πᾶν διτι καλὸν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον προέρχεται ἀπὸ τὸν θεὸν τοῦ καλοῦ, ἐν τῷ ὅλᾳ τὰ κακὰ ὀφείλονται εἰς τὸν θεὸν τοῦ σκότους καὶ τοῦ κακοῦ. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων Ἀρχῶν διεξάγεται διαφρήσ πάλη, εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλοτε μὲν ἐπικρατεῖ διθεός τοῦ καλοῦ καὶ τότε βασιλεύει ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀρετὴ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἄλλοτε δὲ ἐπικρατεῖ διθεός τοῦ κακοῦ, ὅπότε οἱ ἄνθρωποι εἶναι κακοί καὶ ἄδικοι. Ἐντεῦθεν τὸ καλὸν εἶναι ἀνάμικτον μὲ τὸ κακὸν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐν τέλει θάθριαμβεύσῃ, κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, διθεός τοῦ καλοῦ καὶ θάθριαμβεύσῃ ἡ βασιλεία του ἐπὶ τῆς γῆς. Πλὴν τῶν δύο τούτων Ἀρχῶν ηθῶν ὑπάρχουσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των πολυάριθμα ἀγαθά καὶ πονηρά πνεύματα, οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ δαίμονες, οἱ διποίοι ἐπίστης ἀγωνίζονται νὰ παρασύρωσι τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὸ μέρος των εἴτε πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἴτε πρὸς τὸ κακόν. Ο Ζωροαστρισμὸς συνιστᾷ τὴν διάδοσιν τῆς θρησκείας ἀκόμη καὶ διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ πολέμου. Μόλις οἱ Πέρσαι βασιλεῖς ἡσπάσθησαν τὸν Ζωροαστρισμόν, ἐπέβαλον αὐτὸν εἰς τὸν λαὸν διὰ τῆς βίας. Ἀλλ' οἱ Πέρσαι ὑπέκυψαν βραδύτερον πάλιν εἰς ἄλλην θρησκευτικὴν βίαν, διότι κατὰ τὸν ὅγδοον αἰῶνα ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς διὰ πολέμων δι' Ισλαμισμός, καὶ σήμερον οἱ Πέρσαι εἶναι μουσουλμᾶνοι. Ολίγοι μόνον Πέρσαι, περὶ τὰ δύο ἑκατομμύρια, ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ζωροαστρισμόν, καταφυγόντες εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ἔγκατασταθέντες κυρίως εἰς τὴν Βομβάην.

5. Μοιαμεθανισμός. Ηθρησκεία αὕτη, ἡ διποία εἶναι ἡ νεωτέρα ἀπὸ ὅλας, ἰδρύθη ἀπὸ τὸν Μωάμεθ, τοῦ ὁποίου φέρει καὶ τὸ ὄνομα. Ονομάζεται αὕτη καὶ Ισλαμισμός, ἀπὸ τὴν λέξιν Ἰσλάμ, ἡ διποία σημαίνει ὑποταγὴν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ διπαδὸς τοῦ Ισλαμισμοῦ δινομάζεται μουσλήμ (= ἀφωσιωμένος, πιστὸς) η μουσουλμᾶνος. Ο Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν τῆς Ἀραβίας (570 μ.Χ.). Ήτο ἕκ φύσεως θρησκευτικὸς ἄνθρωπος καὶ διὰ τοῦ ἔλεγεν, ὅτι ἔβλεπε συχνὰ διπτασίας καὶ δράματα, κατὰ τὰ διποῖα διγγελος Γαβριὴλ ἀπεκάλυπτεν εἰς αὐτὸν τὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ τὴν νεότητά του δι Μωάμεθ ήτο ποιμὴν καὶ κατόπιν ἔγινεν ἔμπορος. Ως ἔμπορος ἐγνώρισε πολλούς χριστιανούς καὶ Ιου-

διαίους καὶ τὴν θρησκείαν αὔτῶν. "Οταν τὸ πρῶτον ἡρχισε νὰ προσβάλλῃ τὰ εἰδωλα καὶ νὰ κηρρύττῃ τὴν πίστιν εἰς ἕνα Θεὸν καὶ τὰς ἄλλας θρησκευτικάς του ἰδέας εἰς τοὺς συμπολίτας του, οὕτοι ἔξωργίσθησαν ἐναντίον του καὶ ἡθέλησαν νὰ τὸν φονεύσωσι. Τότε οὗτος μὲ ἔνα μόνον ὀπαδὸν φεύγει ἀπὸ τὴν Μέκκαν καὶ καταφεύγει εἰς μίαν ἄλλην ἀραβικὴν πόλιν, εἰς τὴν Μεδίναν, κατὰ τὸ ἔτος 622 μ.Χ. Ἡ φυγὴ αὕτη εἶναι ιστορικὴ καὶ σπουδαία διὰ τοὺς Μωαμεθανούς, διὰ τοῦτο δὲ ἡ χρονολογία ἀρχίζει δι' αὐτοὺς ἀπὸ τὸ ἔτος ἑκεῖνο, οὗτως ὥστε σήμερον οὗτοι ἔχουσι τὸ 1342, ἐνῷ οἱ ἄλλοι λαοὶ τοῦ κόσμου ἔχουσι τὸ 1964. Εἶναι δὲ ίστορικὴ ἡ φυγὴ αὕτη, διότι εἰς τὴν Μεδίναν εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας, ἀπέκτησε πολλοὺς ὀπαδούς καὶ μὲ αὐτοὺς κατόπιν ἔξεστράτευσεν ἐναντίον τῆς Μέκκας, ὑπέταξε ταύτην καὶ ὑστερον καὶ ἄλλας ἀραβικὰς πόλεις, οὗτως ὥστε οἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι του ἐπεβλήθησαν εἰς τὰς φυλὰς τῶν Ἀράβων. Μετὰ ταῦτα ὁ Μωάμεθ καὶ οἱ διάδοχοί του διέδωκαν τὴν θρησκείαν των διὰ συνέχῶν καὶ ἀγρίων πολέμων καὶ εἰς ἄλλους λαούς.

Δυστυχῶς εἰς τὸν χείμαρρον τῶν Μωαμεθανῶν Ἀράβων ὑπέκυψαν πολλαὶ περιφέρειαι τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αύτοκρατορίας, τῶν ὀποίων οἱ κάτοικοι ἔξισλαμίσθησαν διὰ τῆς βίας. Σήμερον εἰς τὴν μουσουλμανικὴν θρησκείαν ἀνήκουσιν οἱ Τοῦρκοι, οἱ Ἀραβεῖς, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Μαροκηνοί, οἱ Ἀλγερινοί, οἱ Πέρσαι, οἱ εἰς τὸ κράτος τοῦ Πακιστάν κατοικοῦντες Ἰνδοί καὶ ἄλλοι. Οἱ Μουσουλμᾶνοι ἀνέρχονται σήμερον εἰς 300 ἑκατομ. περίπου.

Τὸ ιερὸν βιβλίον τοῦ Ἰσλαμισμοῦ εἶναι τὸ Κοράνιον, τὸ ὅποιον ἔγραφη ἀπὸ τὸν ἕδιον τὸν Μωάμεθ, κατ' ἄλλους ὅμως ἀπὸ ἔνα ἀπὸ τοὺς ἀμέσους διαδόχους του. Τὸ Κοράνιον περιέχει πλείστας Χριστιανικὰς καὶ Ἰουδαϊκὰς ἰδέας, τὰς ὅποιας ἀπέκτησεν ὁ Μωάμεθ κατὰ τὴν γνωριμίαν του μὲ χριστιανούς καὶ Ἰουδαίους. Κατὰ τὸ Κοράνιον ὁ Θεὸς εἶναι εἰς καὶ εἰς εἶναι καὶ ὁ προφήτης αὐτοῦ, ὁ Μωάμεθ. Ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς τῶν πάντων, παντοδύναμος, δίκαιος καὶ εὔσπλαγχνος. Διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀνθρώπων ἐφώτισε καὶ ἔστειλε διαφόρους προφήτας, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Μωϋσέα, τοὺς προφήτας τοῦ Ἰσραήλ, τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ τελευταῖον ἀπέστειλε τὸν ἀνώτερον ὄλων, τὸν Μωάμεθ, εἰς τὸν ὅποιον ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Γαβριὴλ τὰ θελήματά του καὶ τὴν τελειοτέραν ἔξι ὄλων θρησκείαν. Ὁ πιστὸς Μωαμεθανὸς ὀφείλει νὰ ὑποτάσσηται ἀγογγύστως εἰς

τὰ θελήματα τοῦ Θεου, να προσεύχηται πεντακις τῆς ἡμέρας, νὰ νηστεύῃ κατὰ τὸν μῆνα Ραμαζάν, νὰ μεταβαίνῃ ὡς προσκυνητὴς εἰς τὴν Μέκκαν, ὅπου διαφυλάττεται ὁ ἵερος λίθος Καάβα, ὁ πεσῶν ἐκ τῶν οὐρανῶν, κατὰ τὴν πίστιν τῶν Ἀράβων. ‘Ο Μωαμεθανισμὸς κατὰ τὴν ἔξαπλωσίν του δὲν ἔφανη ἀνεκτικὸς πρὸς τὰς ὄλλας θρησκείας καὶ μόνον ἔναύτι τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπέδειξεν ἀνοχήν τινα εἰς πολλὰς περιπτώσεις. Εἰς τὴν ἀνοχὴν ταύτην ὁφείλεται, ὅτι δὲν μετεβλήθησαν ὅλοι οἱ χριστιανικοὶ ναοὶ εἰς τεμένη (τζαμιά), ὅπως π.χ. ὁ ἵερος ναὸς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐν Ἱερουσαλήμ.

6. ‘Ο Ιουδαϊσμός. ‘Ο Ἰουδαϊσμὸς ἀπὸ ὅλας τὰς ἀρχαίας θρησκείας εἶναι, ὅπως ἡ Χριστιανική, ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκεία, διότι ἀπεκάλυψε ταύτην εἰς τοὺς Ἰουδαίους ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Οἱ Ἰουδαῖοι κατάγονται ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, ἄνδρα πολὺ εὔσεβῆ καὶ πιστὸν εἰς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεός ἐκάλεσεν αὐτὸν (κλῆσις τοῦ Ἀβραάμ) ἀπὸ τὴν συγγένειάν του καὶ ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν, ὅτι θὰ πολλαπλασιάσῃ καὶ θὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν του ὡς περιούσιον του καὶ ἐκλεκτὸν λαὸν ὅλους τοὺς ἀπογόνους του καὶ ὅτι ἐκ τοῦ γένους του θὰ προέλθῃ ὁ Μεσσίας, ὁ Σωτὴρ τοῦ Κόσμου: « καὶ ποίησω σε εἰς ἔθνος μέγα », εἶπεν ὁ Θεός εἰς τὸν Ἀβραάμ, « καὶ εὐλογήσω σε καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου καὶ ἔστη εὐλογημένος... καὶ εὐλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς » (Γεν. 1β' 2). ‘Η ἐπαγγελία αὕτη περὶ τοῦ Μεσσίου, ὅστις ἔμελε νὰ σώσῃ τὸν κόσμον ὅλον, ἐπανελήφθη κατόπιν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Πατριάρχας, προεφήτευσαν δὲ περὶ τῆς ἐλεύσεως του καὶ τοῦ ἔργου του καὶ οἱ Προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν, οὕτως ὥστε αἱ περὶ Μεσσίου ἰδέαι καὶ ἐλπίδες ἀπετέλουν τὴν δύναμιν καὶ τὴν κεντρικήν ἰδέαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Σὺν τῷ χρόνῳ, ὅμως καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χριστοῦ αἱ περὶ Μεσσίου ἰδέαι διεστράφησαν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀνέμενον αὐτὸν ὅχι ὡς πνευματικὸν ἀρχηγόν, ὡς λυτρωτὴν τοῦ κόσμου, ἀλλ’ ὡς ἴσχυρὸν βασιλέα καὶ γενναῖον πολεμιστήν, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ καὶ νὰ καθυποτάξῃ ὅλους τοὺς ἔχθροὺς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἤλθεν ὁ Μεσσίας, ὁ Κύριος ἡμῶν, ὅχι μόνον δὲν ἐπίστευσαν, ὀλλὰ καὶ ἐδίωξαν καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

‘Εκτὸς τῶν ἐπαγγελιῶν περὶ τοῦ Μεσσίου οἱ Ἰουδαῖοι παρέλαβον ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ τὸν

Νόμον κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα π.Χ. 'Ο Μωσαϊκὸς Νόμος περιέχει τὰ καθήκοντα τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον καθὼς καὶ πλείστας διατάξεις τῆς θείας λατρείας των. Τὸν Μωσαϊκὸν Νόμον καὶ τὰς περὶ τοῦ Μεσσίου ἐπαγγελίας ἀνέπτυξαν ἀκολούθως καὶ ἐδίδαξαν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον οἱ Προφῆται τοῦ Ἰσραήλ. 'Ο νόμος καὶ αἱ προφητεῖαι ἀποτελοῦσι τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν τοῦ θείου θελήματος πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Δι' αὐτῶν διετηρήθησαν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὴν πίστιν εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ παρεσκευάσθησαν διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Τοιουτότροπως ἡ Μωσαϊκὴ θρησκεία ἔχρησίμευσε κατὰ θείαν πρόνοιαν ὡς σκιὰ καὶ προτύπωσις τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, « ὡς παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν », κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Παύλου (Γαλ. γ' 24, Κολ. β' 17). 'Η ιστορία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, δ Μωσαϊκὸς Νόμος καὶ οἱ Προφῆται περιλαμβάνονται εἰς τὸ ιερὸν βιβλίον τῶν Ἰουδαίων, εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἡ δποία, ἐπειδὴ περιέχει τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν τοῦ θείου θελήματος πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, εἰναι ιερὸν βιβλίον καὶ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν. 'Η Παλαιὰ Διαθήκη μαζὶ μὲ τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀποτελοῦσι τὴν 'Αγίαν Γραφήν, τὴν γραπτὴν πηγὴν τῆς πίστεώς μας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΚΑΤΗΧΗΣΙΝ

5. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

’Ορθόδοξος Χριστιανική Κατήχησις είναι ἡ συστηματικὴ διδασκαλία τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Πίστεως καὶ τῶν ἐκ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας ἔξαρτωμένων ἡθικῶν ἀληθειῶν.

Ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία διεδόθη εἰς τὸν κόσμον μόνον διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ θείου λόγου καὶ διὰ τῆς κατηχήσεως. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ιδρύσεώς της, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν Πεντηκοστήν, ἡ Ἑκκλησία ἐθεώρει ἀπαραίτητον ἔργον, ὅπως, πρὶν βαπτίσῃ τινά, κατηχῆσαι τὸν, διὰ νὰ γνωρίζῃ καλῶς τί πρέπει νὰ πιστεύῃ καὶ τί πρέπει νὰ πράττῃ, ὥστε νὰ καταστῇ ἄξιον μέλος τῆς Ἑκκλησίας. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία τῶν μελλόντων νὰ πιστεύσωσι καὶ νὰ βαπτισθῶσιν ἐκαλεῖτο κατήχησις, οἱ δὲ οὗτα προπαρασκευαζόμενοι ὀνομάζοντο κατηχούμενοι.

Ἡ τοιαύτη κατηχητικὴ, ἔργασία περιελάμβανε διάφορα στάδια εἰδικῆς διδασκαλίας δι’ ἑκείνους, οἱ δόποιοι ἐπρόκειτο νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Κατὰ πρῶτον οὗτοι παρίστανται ὡς ἀπλοὶ ἀκροαταὶ τοῦ θείου κηρύγματος κατὰ τὰς συνάξεις τῶν πιστῶν (ἀκροατοὶ μενοί). Ἀκολούθως ἐπετρέπετο νὰ συμπροσεύχωνται μετὰ τῶν ἄλλων πιστῶν καὶ μετὰ μακράν ἀσκησιν εἰς τὰ στάδια ταῦτα ἐβαπτίζοντο καὶ ἐδέχοντο διὰ τοῦ βαπτίσματος τὸ φῶς τῆς νέας πίστεως καὶ ἀνεγεννῶντο (φωτιζόμενοι).

’Αλλὰ τὸ ἔργον τῆς κατηχήσεως δὲν ἐτελείωνε μὲ τὸ βάπτισμα. Οἱ χριστιανοὶ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα παρηκολούθουν κατηχητικὰ κηρύγματα, διὰ τῶν δόποιών ἐνισχύοντο καὶ ἐτελειοποιοῦντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωήν. Οἱ Ἀπόστολοι, κατὰ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, καὶ οἱ πρῶτοι κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου διαφράσσουν περὶ Χριστοῦ καὶ ἐδίδασκον ἐν τῷ ἵερῷ ναῷ : «Πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἵερῷ καὶ κατ’ οἴκον οὐκ ἐπαύοντο διδά-

σκοντες και εύαγγελιζόμενοι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν » (Πράξ. ε' 42).

Πάντοτε λοιπὸν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον ἡ Ἐκκλησία ἐκπληροῖ τὸ ἔργον της τῆς κατηχήσεως, ὅπως καὶ τοὺς ἥδη χριστιανοὺς στερεώσῃ εἰς τὴν πίστιν καὶ πρὸς ὅλους ἀνθρώπους μεταδώσῃ τὸ φῶς τοῦ ἵεροῦ Εὐαγγελίου, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητάς του : « πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἀπαντα κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει » (Μάρκ. ις' 15).

Πρὸς τὴν τελειοτέραν ἐκπλήρωσιν τοῦ κατηχητικοῦ ἔργου ιδρύθησαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ αἱ λεγόμεναι Κατηχητικαὶ Σχολαί, ἐκ τῶν ὅποιων περίφημος ἔγινεν ἡ ὑπὸ τοῦ Πανταίνου ιδρυθεῖσα Κατηχητικὴ Σχολὴ Ἀλεξανδρείας (179 μ.Χ.). Αὕτη σὺν τῷ χρόνῳ ἔξειλίχθη εἰς σπουδαίαν Θεολογικὴν Σχολήν, ἀναδείξασα σοφοὺς διδασκάλους καὶ Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως Κλίμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, τὸν Ὦριγένη καὶ ὄλλους.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐδόθη μεγάλη σημασία εἰς τὸ κατηχητικὸν ἔργον πρὸς περιφρούρησιν τῆς νεολαίας καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τὰ ἀντιχριστιανικὰ καὶ ύλιστικὰ ρεύματα τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Εἰς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν, ὅπως καὶ εἰς τὰς ὄλλας Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας, λειτουργοῦσι πολυάριθμα Κατηχητικὰ σχολεῖα, τὰ ὅποια ἐργάζονται μὲν ὡρισμένον πρόγραμμα διὰ τὴν Χριστιανικὴν μόρφωσιν· μαθητῶν, φοιτητῶν, ἐργατῶν καὶ ἔνης, συμπληροῦντα τοιουτοτρόπως τὴν ἐν τοῖς σχολείοις θρησκευτικὴν διδασκαλίαν. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐκπληροῖ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος ὁ « Ὁργανισμὸς τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος », ὁ ὅποιος ἔχει παραρτήματα εἰς ὅλας τὰς Μητροπόλεις τοῦ Κράτους. Ἀλλὰ καὶ διάφοροι θρησκευτικαὶ ὄργανώσεις, καὶ μάλιστα ἡ σπουδαιοτέρα καὶ ὀκμαιοτέρα ὅλων Ἀδελφότης τῶν θεολόγων τῆς Ζωῆς, ἐργάζονται δραστηρίως καὶ μετὰ ζήλου διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς χώρας. Ἡ κατήχησις δὲν περιορίζεται εἰς ὡριαίας διδασκαλίας θρησκευτικῶν μαθημάτων ἐντὸς τῶν ἱερῶν ναῶν, ἀλλ' εἰς πολλὰς ἐπαρχίας τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον διαθέτει καὶ ιδιόκτητον κτίριον, τὸ διποῖον χρησιμεύει καὶ ὡς κέντρον συγκεντρώσεων καὶ ψυχαγωγίας τῶν μαθητῶν κατὰ τὰς ἔξωσχολικάς των ὥρας. Εἰς αὐτὸν εύρισκει τις κατάλληλον ἀναγνωστήριον, αἰθούσας παιδιῶν, διαλέξεων καὶ

κινηματογράφων καὶ τοιουτοτρόπως ζῆι οὕτος ἐντὸς περιβάλλοντος εὐχαρίστου καὶ θρησκευτικοῦ.

Σήμερον ὑπάρχουσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄνω τῶν 1500 κατωτέρων, μέσων καὶ ἀνωτέρων Κατηχητικῶν σχολείων, εἰς τὰ ὅποια φοιτῶσιν ἄνω τῶν 350.000 μαθηταί. Διὰ τῆς τοιαύτης δράσεως τῶν Κατηχητικῶν σχολείων ἡ νεολαία καὶ ὅλος ὁ πληθυσμὸς τρέπονται πρὸς βίον εὔσεβῃ καὶ χριστιανοπρεπῇ, οὕτως ὥστε σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἐπικρατήσωσιν εἰς τὴν ζωὴν ὅλων αἱ ἀρχαὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἡ χώρα μας νὰ καταστῇ μία πραγματικῶς εὔσεβής Χριστιανικὴ χώρα.

6. ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

Αἱ πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον διδασκαλίαν, εἶναι δύο, ἡ Ἀγία Γραφὴ καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις. Ἐκ τῶν δύο τούτων πηγῶν ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενόν της καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Κατήχησις. Ἡ Ἀγία Γραφὴ καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις περιέχουσιν ἀπασαν τὴν θείαν Ἀποκάλυψιν, γραπτὴν καὶ ἀγραφον, δηλαδὴ πᾶν ὅ,τι ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ θεοπνεύστων καὶ ἀγίων ἀνδρῶν καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ του καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν καὶ ἰδρυσιν τῆς βασιλείας Αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.

Α') Ἀγία Γραφή. Ἀγία Γραφὴ καλοῦνται τὰ Ἱερὰ ἐκεῖνα βιβλία τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ ὅποια γραφέντα ὑπὸ ἀγίων ἀνδρῶν κατ' ἔμπνευσιν τοῦ ἀγίου Πνεύματος περιέχουσι τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ὅποίων προπαρεσκευάσθη καὶ κατόπιν ἐπραγματοποιήθη ἡ λύτρωσις τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὃς καὶ τὰς θείας ἐκείνας ἀληθείας, τὰς ὅποίας πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὴν ζωὴν του, ἐὰν θέλῃ νὰ σωθῇ. Ἡ Ἀγία Γραφὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν Παλαιὰν καὶ ἀπὸ τὴν Καινὴν Διαθήκην.

Ἐκ τούτων ἡ Παλ. Διαθήκη, ἀποτελουμένη ἀπὸ 49 βιβλία, περιέχει τὴν ιστορίαν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ἐν τῇ ὅποιᾳ ἐκδηλοῦνται ἡ πρόθεσις καὶ αἱ ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ, ὅπως προπαρασκευάσῃ διὰ τοῦ περιουσίου του λαοῦ τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Τὰ βιβλία τῆς Παλ. Διαθήκης ἐγράφησαν κατὰ δια-

φόρους ἐποχὰς εἰς τὴν Ἐβραϊκὴν γλῶσσαν πιλὴν ἐλαχίστων, τὰ διποία ἐγράφησαν εἰς τὴν Ἑλληνικήν. Ταῦτα εἶναι :

α) τὰ ἵστορικά, ἦτοι ἡ Πεντάτευχος τοῦ Μωϋσέως, διησοῦς τοῦ Ναυῆ, τὸ βιβλίον τῶν Κριτῶν, τῆς Ρούθ, τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν Βασιλειῶν, τὰ δύο τῶν Παραλειπομένων, τὰ δύο βιβλία τοῦ Ἐσδρα, τὸ τοῦ Νεεμίου, τῆς Ἐσθήρ, τοῦ Τωβίτ, τῆς Ἰουδὴθ καὶ τὰ τρία βιβλία τῶν Μακκαβαίων,

β) τὰ προφητικά, ἦτοι τὸ τοῦ Ἡσαίου, τοῦ Ἱερεμίου, τοῦ Ἱεζεκιήλ, τοῦ Δανιήλ, τὰ τῶν δώδεκα μικρῶν προφητῶν (Ὁσηέ, Ἰωάννης, Ἀμώς, Ὁβδιού, Ἰωνᾶς, Μιχαήλ, Ναούμ, Ἀβθακούμ, Σοφονίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας, Μαλαχίας), οἵ θρῆνοι τοῦ Ἱερεμίου, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἱερεμίου καὶ διὰ Βαρούχ καὶ

γ) τὰ διδακτικά, ἦτοι τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ, οἱ Ψαλμοί, αἱ Παροιμίαι, διὰ Εκκλησιαστής, τὸ Ἄσμα Ἄσμάτων, ἡ Σοφία Σολομῶντος καὶ ἡ Σοφία Σειράχ.

Ἡ Ἑκκλησία μας ὡς ἐπίσημον καὶ ἀνεγνωρισμένην μετάφρασιν τῆς ἑβραϊκῆς Παλ. Διαθήκης ἔχει τὴν Μετάφρασιν τῶν Ο', γενομένην, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὑπὸ ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευτῶν κατὰ τὸν β' αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, χάριν τῶν Ἑλληνιζόντων Ἰουδαίων τῆς Διασπορᾶς, ἦτοι χάριν τῶν ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης Ἰουδαίων. Εἰς τὴν Μετάφρασιν τῶν Ο' παραπέμπουσι καὶ οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ σχέσις τῆς Παλ. Διαθήκης πρὸς τὴν Καιν. Διαθήκην εἶναι, ὅτι ἐκείνη παρεσκεύασε ταύτην, διότι ἡ μὲν Παλ. Διαθήκη κάμνει λόγον περὶ τοῦ Μεσσίου καὶ τῆς θουλῆς τοῦ Θεοῦ, ὅπως διὰ τοῦ Μεσσίου σώσῃ τὸν κόσμον καὶ ἰδρύσῃ τὴν βασιλείαν του ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ δὲ Καινὴ Διαθήκη ἀκριβῶς περιλαμβάνει τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μεσσίου Ἰησοῦ καὶ τὴν πραγματοποίησιν δι' αὐτοῦ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑκκλησίας, ἥτις εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὸ ὄργανον, δι' οὗ οὕτος συνεχίζει τὸ σωτήριόν του ἔργον.

Ἡ Κ. Διαθήκη ἀποτελεῖται ἀπὸ 27 βιβλία, περιέχοντα τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων. Ταῦτα εἶναι :

α) τὰ τέσσαρα Ἔυαγγέλια (ἦτοι τὸ κατὰ Ματθαῖον, κατὰ Μᾶρκον, κατὰ Λουκᾶν καὶ κατὰ Ἰωάννην),

β) αἱ 14 ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀπ. Παύλου (ἦτοι ἡ πρὸς Ρω-

μαίους, αἱ δύο πρὸς Κορινθίους, ἡ πρὸς Γαλάτας, πρὸς Ἐφεσίους, πρὸς Φιλιππησίους, πρὸς Κολασσαῖς, αἱ δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς, αἱ δύο πρὸς Τιμόθεον, ἡ πρὸς Τίτον, πρὸς Φιλήμονα, πρὸς Ἐβραίους), αἱ 7 καθολικαὶ ἐπιστολαὶ, ὁνομαζόμεναι ὄντω, διότι ἀπηγθύνοντο πρὸς ὅλους τοὺς ἀνὰ τὸν κόσμον χριστιανοὺς (ἥτοι ἡ τοῦ Ἰακώβου, αἱ δύο τοῦ Πέτρου, αἱ τρεῖς τοῦ Ἰωάννου καὶ ἡ τοῦ Ἰούδα) καὶ

γ) ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου, τὸ μόνον προφητικὸν βιβλίον τῆς Κ. Διαθήκης, περιέχον τὰ περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου.

Ἡ Κ. Διαθήκη λέγεται συνήθως Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, διότι περιέχει τὴν εὐχάριστον εἰδησιν τῆς σωτηρίας τῆς ἀμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος δι’ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δόποιος πρὸς σωτηρίαν μας καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν κατῆλθεν ἐξ οὐρανοῦ, ἔγινεν ἀνθρωπός, ἔζησεν, ἐδίδαξε καὶ τελευταῖον ἔπαθε καὶ ἀνεστήθη.

Ἡ Ἀγία Γραφή, κατὰ τὴν πίστιν τῆς Ἑκκλησίας μας καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν πολλῶν ἐκ τῶν συγγραφέων της, εἶναι βιβλίον θεοπνευστον, δηλαδὴ ἐγράφη ὑπὸ τῶν διαφόρων συγγραφέων της ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἀγίου Πνεύματος : « Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος » λέγεται ἐν τῇ πρὸς Τιμ. δευτέρᾳ ἐπιστολῇ (γ' 16), ὅμοιως δὲ καὶ δὸς Ἀπ. Πέτρος λέγει : « Οὐ γὰρ θελήμαστι ἀνθρώπου ἡνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος Ἀγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἀγιοι Θεοῦ ἀνθρωποί » (2 Πέτρ. α' 21). Οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς αὐτῆς δὲν γράφουσιν ἵδεας ἰδικάς των, ἀλλὰ μόνον ὅσα ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτοὺς δὸς Θεός, διότι οἱ ἴδιοι, ὅντες κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγράμματοι γεωργοὶ τῇ ποιμένες ἢ ἀλιεῖς, δὲν ἥσαν εἰς θέσιν νὰ γράψωσι τόσον ὑψηλὰς ἀληθείας, ὅποιας περιέχει ἡ Ἀγία Γραφή. Αὕτη λοιπόν, ἀν καὶ ἐγράφη ἀπὸ ἀνθρώπους, δὲν εἶναι ἀνθρώπινον βιβλίον, ἀλλὰ θεόπνευστον καὶ Ἱερὸν βιβλίον. Ἡ θεοπνευστία τῆς Ἀγίας Γραφῆς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἔξης :

α) Αὕτη περιέχει ὑψηλὰς καὶ καθαρωτάτας ἀληθείας περὶ τοῦ Θεοῦ, περὶ τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, ὅποιας ἥτο δυνατόν, ὡς εἴπομεν, νὰ διατυπώσωσιν ἀνθρώποι ἀγράμματοι, ὅπως ἥσαν οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν,

β) Αἱ ἀλήθειαι αὗται τῆς Ἀγίας Γραφῆς, παρὰ τὰς ποικίλας

ἀντιδράσεις καὶ διώξεις, παρὰ τὴν δυσκολίεν τῆς ἐφαρμογῆς των, διότι ἐπιβάλλουσι θυσίας καὶ μόχθους εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἐφαρμόζῃ αὐτὰς εἰς τὴν ζωήν του, ἐν τούτοις διεδόθησαν εἰς ὅλους τοὺς λαούς τῆς γῆς. Διεδόθησαν δὲ αὗται εἰς τὸν κόσμον οὐχὶ διὰ τῆς βίσας καὶ τῆς δυνάμεως οὔτε παρὰ σοφῶν καὶ ἴσχυρῶν, ἀλλὰ μόνον διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτῶν παρ' ἀνθρώπων ἀσήμων καὶ ταπεινῶν (πρβλ. 1 Κορ. α' 27),

γ) Αἱ θεῖαι αὗται ἀλήθειαι ἡμέρωσαν ἀναμφισβητήτως τὰ ἥθη τῶν ἀνθρώπων, προήγαγον τὸν πολιτισμὸν διπουδήποτε διεδόθησαν καὶ εἰσήγαγον αὐτὸν καὶ εἰς χώρας ἀπολιτίστους καὶ γενικῶς ἔξυψωσαν τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν ἀκόμη καὶ μὴ χριστιανῶν διανοουμένων οὐδεμίᾳ ἀνθρωπίνῃ διδασκαλίᾳ ἡδυνήθη ἢ θὰ δυνηθῇ ποτὲ νὰ ὑπερβῇ κατὰ τὴν τελειότητα τὰς Χριστιανικὰς ἀληθείας. Αἱ ἀλήθειαι τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἶναι δύναμις καὶ φάρος, ὁ ὄποιος θὰ φωτίζῃ πάντοτε τὸν δρόμον τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ πέλαγος τοῦ βίου, διὰ νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν τελειότητα καὶ εἰς τὴν εύτυχίαν καὶ ὡς ἄτομα καὶ ώς κοινωνία. Αἱ ἀλήθειαι αὕται εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν λύτρωσιν καὶ τὴν τελειοποίησιν παντὸς ἀνθρώπου, εἰς οἰανδήποτε ἡλικίαν ἢ φυλὴν ἢ πολιτισμὸν ἢ ἐποχὴν καὶ ἃν ἀνήκῃ οὗτος. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀγία Γραφὴ ἔχει μεταφρασθῆ εἰς ἄνω τῶν χιλίων γλώσσας καὶ διαλέκτους τῶν λαῶν τῆς γῆς, διανέμεται σχεδὸν δωρεὰν ὑπὸ τῶν λεγομένων Βιβλικῶν ἑταίρειῶν καὶ ἐκδίδεται εἰς ἑκατομμύρια ἀντίτυπα κατ' ἔτος, ὥστε νὰ μὴ στερῆται οὐδεὶς τῶν ὠφελειῶν ἐκ τῆς μελέτης τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ

δ) Ἡ Ἀγία Γραφή, τέλος, εἶναι θεόπνευστος, διότι πᾶσαι αἱ ἐν αὐτῇ περιεχόμεναι προφητεῖαι περὶ τοῦ Κυρίου καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας του ἔξεπληρώθησαν, τοῦτο δὲ βεβαίως δὲν θὰ ἐγίνετο, ἐὰν οἱ συγγραφεῖς των δὲν ἐφωτίζοντο ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, διὰ νὰ προΐδωσι καὶ νὰ προείπωσι τὰ μέλλοντα.

Δι' ὅλους τοὺς λόγους τούτους δεχόμεθα, ὅτι ἡ Ἀγία Γραφὴ εἶναι θεόπνευστον βιβλίον καὶ ὅτι αἱ ἀλήθειαι τῆς εἶναι θεῖαι καὶ αἰώνιοι, οὕτως ὥστε ἡ ἀνθρωπότης αἰώνιως θὰ μελετᾷ καὶ θὰ ἐμβαθύνῃ εἰς αὐτάς, διὰ νὰ ἀντλῇ δύναμιν καὶ θείαν ζωήν, πραγματοποιοῦσα βαθμιαίως τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἦτοι μίαν κοινωνίαν ἀγίων καὶ δικαίων ἀνθρώπων.

Β') Ιερά Παράδοσις.

Αὕτη είναι ἡ δευτέρα πηγή τῆς πίστεώς μας, ἵση κατὰ τὸ κῦρος καὶ τὴν σπουδαιότητα πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Ἡ Ιερὰ Παράδοσις συμπληρώνει καὶ διασαφηνίζει τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ περιέχει ἀληθείας, αἱ ὅποιαι δὲν περιέχονται μὲν ἡ ἀμυδρῶς μόνον ἐκφέρονται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ, ὅλλα εἴναι πάντοτε σύμφωνοι πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς. Οὕτε ὅλοι οἱ λόγοι τοῦ Σωτῆρος (Ἰωάν. κ' 30, κα' 25) οὔτε ὅλη ἡ διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων ἐκτίθενται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ, ὅλλα πλεῖστα μετεδίδοντο καὶ περιεσώθησαν διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπ. Παῦλος γράφει πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς : « ὁ δέλφοι, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ὃς ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου εἴτε δι᾽ ἐπιστολῆς ἡμῶν » (2 Θεοφ. β' 15). Κατ' ὅρχας αἱ ἀλήθειαι τοῦ Χριστιανισμοῦ διεδίδοντο ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων προφορικῶς διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς κατηχήσεως, κατόπιν δέ, ὅφ' οὗ διεδόθη ἡ νέα θρησκεία εἰς πολλὰ μέρη, ἐγράφησαν τὰ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης μεταξὺ .50 – 90 μ.Χ. Ἡ συλλογὴ δὲ τῶν διαφόρων βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης εἰς ἐν βιβλίον, ἔγινε ἀποτέλεσμα τοῦ Κανόνος (= συλλογὴ) τῆς Κ. Διαθήκης, ἔγινε πολὺ βραδύτερον, περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου αἰώνος. Καθ' ὅλα τὰ ἔτη τὰ προηγηθέντα τῆς συγγραφῆς τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης ἡ Ἔκκλησία ἐστηρίζετο εἰς τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτῶν. Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν συγγραφὴν αὐτῶν ἡ Ἔκκλησία ἐν τῷ ἔργῳ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς δὲν ἐστηρίζετο μόνον εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν – τὴν γραπτὴν δηλαδὴ παράδοσιν – ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προφορικὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, διότι, ὡς εἴπομεν, αὕτη συμπληρώνει καὶ ἔρμηνει τὴν Ἀγ. Γραφήν. Διὰ τοῦτο δεχόμεθα, ὅτι ἡ Ἀγ. Γραφὴ καὶ ἡ Ιερὰ Παράδοσις είναι ἰσόκυροι καὶ ἴσης σπουδαιότητος πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Τὰ δόγματα καὶ τὰ διδάγματά της, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, παρέλαβε καὶ ἔχει ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴν Παράδοσιν : « Τῶν ἐν τῇ Ἔκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων Παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα, ἀπερ ὅμφότερα τὴν αὐτήν ἴσχυν ἔχει πρὸς εὐσέβειαν » (Περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος 27,2). Ἡ Ἔκκλησία λόγου χάριν δὲν ἐστηρίχθη μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ιερὰν Πα-

ράδοσιν, ὅταν ἄλλα μὲν βιβλία εἰσήγαγεν εἰς τὸν Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης, ἄλλα δὲ ἀπέρριψεν ὡς νόθα. Εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὁμοίως διετηρήθησαν πολλοὶ τύποι τῆς θείας λατρείας καὶ τῆς τελέσεως τῶν Ἱερῶν Μυστηρίων, οὓς ιώδεις διὰ τὸ κῦρος αὐτῶν.

Ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν διαφορῶν αὐτῶν, ἡ ἡμετέρα Ὀρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἀποδέχονται τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὡς πιγήν τῆς θρησκείας μας ἵστην πρὸς τὴν Ἄγ. Γραφὴν, ἐν ᾧ αἱ Προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι ἀπορρίπτουσι τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ἐντελῶς καὶ δέχονται τὴν Ἄγίαν Γραφὴν μόνον ὡς πιγήν τῆς πίστεώς των. Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας διετηρήθη ἀναλλοίωτος εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων καὶ εἰς τινας Ὁμολογίας τῆς πίστεως. Διὰ τοῦτο παραλλήλως πρὸς τὴν Ἄγίαν Γραφὴν ὡς ἀμεσος πιγή τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Κατηχήσεως χρητίζεινούσι καὶ τὰ γραπτὰ ἑκεῖνα μνημεῖα, εἰς τὰ ὅποια κατεγράφη καὶ διευπάθη ἡ Ἱερὰ Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας. Τοιαῦτα δὲ είναι τὰ ἀκόλουθα:

α) Τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ἡ τὸ τῆς Νικαίας Κων πόλεως, τὸ συνταχθὲν ὑπὸ τῆς πρώτης ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325 μ.Χ.) καὶ συμπληρωθὲν ὑπὸ τῆς ἐν Κων/πόλει δευτέρας Οἰκουμενικῆς Συνόδου (381 μ.Χ.) κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τῶν Ἀρειανῶν καὶ τῶν Πνευματομάχων. Τὸ σύμβολον τοῦτο είναι τὸ ἐπίσημον Σύμβολον τῆς Πίστεως διὰ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Πλὴν τούτων ὑπάρχουσι καὶ δύο ἄλλα, τὸ Ἀποστολικὸν καὶ τὸ Ἀθανασιανόν, τὰ ὅποια ἐπίσης είναι σπουδαῖα, ἀλλ᾽ ἔνεκα τῶν γενομένων εἰς αὐτὰ προσθηκῶν ὑπὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἡμετέρα δὲν ἀποδέχεται αὐτά: Τὸ Ἀποστολικὸν Σύμβολον ἀποδίδεται κατὰ τινα ἀβάσιμον παράδοσιν εἰς τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους, τὸ δὲ Ἀθανασιανόν, φέρει μὲν τὸ ὄνομα τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ἀλλ' οὐδεὶς σήμερον δέχεται αὐτὸν ὡς ἔργον τοῦ μεγάλου τούτου Πατρός,

β) Αἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἑκείνων ἐκ τῶν Τοπικῶν Συνόδων, τῶν ὅποιων τὰς ἀποφάσεις ἐπεκύρωσαν μεταγενέστεραι Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καὶ

γ) Τὰ συγγράμματα τῶν Ἱερῶν Πατέρων

τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν εἰς αὐτὰ διατυποῦται δμόφωνος γνώμη περὶ ζητημάτων τῆς πίστεως.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὡς δευτερεύουσαι πηγαὶ τῆς Ὀρθοδόξου Κατηχήσεως δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ αἱ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καὶ κατὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς συζητήσεις τῆς Ὀρθοδόξου Ἔκκλησίας μετὰ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τῶν Δυτικῶν γενόμεναι ἑκθέσεις ἢ δμολογίαι πίστεως ὡς καὶ αἱ ἀποφάσεις Τοπικῶν Συνόδων. Τοιαῦται εἶναι :

α) Ἡ Ὁμολογία Πέτρου τοῦ Μογίλα, Μητροπολίτου Κιέβου, ἡ ὁποία ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐπεκυρώθη ἀπὸ τοὺς τέσσαρας Πατριάρχας τῆς Ὀρθοδόξου Ἔκκλησίας (1643 μ.Χ.),

β) Τὰ Πρακτικὰ τῆς ἐν Κων/πόλει συνελθούσης Συνόδου κατὰ τὸ 1638, ἐν Ἰασίῳ κατὰ τὸ 1642 καὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ κατὰ τὸ 1672.

γ) Ἡ Ὁμολογία Δοσιθέου, ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων, καὶ ἡ δικολογία τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου, Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ἡ ὁποία ἐγράφη κατὰ τὴν διαμονήν του ἐν Ἐμστάλδῃ τῆς Γερμανίας πρὸς ἀπόκρουσιν ἵδιᾳ τῶν καινοτομιῶν τῆς Δυτικῆς Ἔκκλησίας καὶ

δ) Αἱ ἀπαντήσεις Ἱερεμίου τοῦ Β', Πατριάρχου Κων/πόλεως, πρὸς τοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης, οἱ δποῖοι ἐπεδίωκον τὴν συνεννόησιν καὶ προσέγγισιν μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἔκκλησίας.

7. ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

Ὀρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις λέγεται ἡ συστηματικὴ ἔκθεσις τῶν ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας πᾶς Ὀρθόδοξος χριστιανός ὀφείλει νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὴν ζωήν του. Αύτη συνήθως διαιρεῖται εἰς δύο κύρια μέρη, εἰς τὸ διογματικὸν καὶ εἰς τὸ ἡθικόν. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον μέρος ἐκτίθενται τὰ δόγματα τῆς Ἔκκλησίας, ἥτοι αἱ ἀλήθειαι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας δ ἄνθρωπος παραδέχεται καὶ οἰκειοῦται διὰ τῆς πίστεως μόνον, διότι ὑπερβαίνουσι τὰς διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ ἄνθρωπου καὶ ἔγιναν γνωσταὶ εἰς αὐτὸν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος ἐκτίθενται αἱ ἡθικαὶ

ἀλήθειαι, αἱ περιλαμβανόμεναι ἐν τῷ Δεκαλόγῳ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Κυρίου καὶ αἱ ὅποιαι πρέπει νὰ ἔφαρμόζωνται ύπτὸ τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν πρακτικὸν τῶν βίον. Διὰ τῆς συστηματικῆς ἐκθέσεως τῶν ἀνωτέρω ἀληθειῶν δημιουργοῦνται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ σταθεραὶ πεποιθήσεις, αἱ ὅποιαι κινοῦσιν αὐτὸν πρὸς Χριστιανικὴν δρᾶσιν καὶ στερεώνουσι καὶ συγκρατοῦσι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν του. Αἱ θεῖαι αὗται ἀλήθειαι ἐπὶ αἰῶνας ἥδη ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κυρίου ἐφώτισαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπηλευθέρωσαν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν, ἀπὸ τὴν πλάνην καὶ τὸ σκότος : « Γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν », εἶπεν ὁ Κύριος, « καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς » (Ἰωάν. η' 32). « Οταν ὁ μαθητὴς συνειδητοποιήσῃ τὰς ἀληθείας ταύτας τῆς πίστεώς του, τότε θὰ προσκολληθῇ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ δὲν θὰ ἀποχωρισθῇ ποτὲ ἀπὸ Αὐτόν, ἀλλὰ θὰ λέγῃ ὅπως οἱ Ἀπόστολοι, « Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα ; ρήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις » (Ἰωάν. σ' 68), καὶ θὰ αἰσθανθῇ τὸ ἀνυπέρβλητον μεγαλεῖον καὶ τὴν ἀφθαστον τελειότητά της. Τοιοῦτον ὑψηλὸν σκοπὸν ἔχει τὸ μάθημα τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως. Προφανής ἐπομένως εἶναι ἡ μεγίστη χρησιμότης καὶ σπουδαιότης τοῦ μαθήματος τούτου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ

8. Η ΠΙΣΤΙΣ ΩΣ ΜΕΣΟΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ
ΕΞ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ

"Αρθρον α' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: Πιστεύω εἰς ἥνα Θεόν, Ιατέρα,
Πατοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ώνταν τε πάντων καὶ δοράτων.

'Η πρώτη καὶ θεμελιώδης ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ είναι ἡ
πίστις εἰς ἓνα Θεόν. Αὔτην τὴν πίστιν εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα ὅλων
τῶν ἀνθρώπων, παντοδύναμον καὶ δημιουργὸν τοῦ σύμπαντος
κόσμου ἐκφράζομεν καὶ ὁμοιογοῦμεν μὲ τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ
Συμβόλου τῆς Πίστεως. 'Η πίστις αὕτη εἰς ἓνα Θεόν είναι βασικὸν
ζήτημα διὰ τὸν ἀνθρωπὸν, διότι συμφώνως πρὸς ταύτην τὴν πί-
στιν κανονίζει τὴν συμπεριφοράν του καὶ τὴν στάσιν του ἔναντι
τῶν προβλημάτων τοῦ βίου. Κατὰ τὸν Θεόν, τὸν ὅποιον ἔχει τὶς
καὶ λατρεύει, κανονίζει τὴν ζωὴν του. 'Αλλ' ἐν ᾧ ὁ Θεὸς είναι τὸ
πᾶν διὰ τὴν ζωὴν μας, ἡ γνῶσίς μας περὶ αὐτοῦ είναι δυσκολω-
τάτη. 'Εκεῖνος είναι τὸ ἀπειρον καὶ παντέλειον "Ον καὶ ήμεῖς εἴ-
μεθα πεπερασμένα καὶ ἀτελῆ ὅντα, διὰ τοῦτο δὲ διὰ τῶν ἀσθενῶν
μας διανοητικῶν δυνάμεων είναι δυσκολώτατον νὰ φθάσωμεν εἰς
τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ¹.

Συνήθως δισκρίνομεν δύο τρόπους γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ
ὅλων τῶν ἀποκεκελυμμένων διὰ τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους
ἀληθειῶν. Οἱ δύο οὗτοι τρόποι είναι ἡ φυσικὴ καὶ ἡ περιφυ-
σικὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ.² Η γνῶσις τοῦ Θεοῦ, τὴν ὅποιαν προσπα-

1. Κατὰ τὸν ιερὸν Δαμασκηνόν: « ἀπειρον τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον, καὶ
τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ ἀπειρία καὶ ὀκαταληψία » (Ἐκθ. 'Ορθ. Πί-
στεως 1, 4).

θοῦμεν νὰ ἀποκτήσωμεν διὰ τῶν λογικῶν ἀποδείξεων περὶ ὑπάρχεως Θεοῦ, περὶ τῶν ὅποίων θὰ γίνη λόγος εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, λέγεται φυσικὴ γνῶσις. Τελειοτέραν ὅμως γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ἀποκτῶμεν διὰ τῆς βαθείας πίστεως καὶ διὰ τοῦ φωτισμοῦ τῆς διανοίας μας ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ταύτην ὄνομάζομεν ὑπερφυσικὴν γνῶσιν, διότι ἀποκτῶμεν ταύτην δι' ὑπερφυσικοῦ τρόπου, ἢτοι διὰ τῆς βοηθείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος. 'Ο ἀνθρώπινος νοῦς ἡμπορεῖ νὰ ἔμβαθύνῃ μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν θείων καὶ ἀποκεκαλυμμένων ἀληθειῶν καὶ νὰ διατυπώῃ ταύτας κατὰ τὰς ἑκάστοτε ἐπιστημονικὰς μεθόδους, ἀλλὰ τὸ κύριον μέσον, μὲ τὸ ὅποιον οἰκειοποιούμεθα αὐτάς, εἶναι ἡ πίστις καὶ ὁ ἀνωθεν φωτισμὸς τῆς διανοίας μας. Τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν Θεὸν γνωρίζει μόνον τὸ ἄγιον Πνεῦμα, καὶ τοῦτο ἀπεκάλυψεν εἰς ἡμᾶς καὶ ἐφώτισεν, ἵνα γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καὶ ὅσα ὁ Θεὸς ἔκαμεν ὑπὲρ ἡμῶν διὰ τοῦ Χριστοῦ: « Ἡμῖν ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος Αὐτοῦ· τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ....τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἴ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν » (1 Κορ. β' 10 – 12).

'Αλλὰ καὶ ὅταν φωτίζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἄγιου Πνεύματος δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, πάλιν ἡ γνῶσις αὕτη, ὅπως λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, εἶναι ἀτελῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, τῆς ὅποιας θὰ ἀξιωθῶμεν εἰς τὴν ἀλλην ζωήν, ὅτε θὰ βλέπωμεν τὸν Πλάστην καὶ Πατέρα μας « πρόσωπον πρὸς πρόσωπον » (1 Κορ. ιγ' 12), ἐν ᾧ ὑπὸ τὰς παρούσας συνιθήκας τῆς πεπερασμένης καὶ ἐφημέρου ὑπάρχεως μας ἐπικοινωνοῦμεν μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς πίστεως, οὐχὶ δὲ διά τινος αἰσθητοῦ τρόπου: « διὰ πίστεως περιπετοῦμεν, οὐ δι' εἶδους » (2 Κορ. ε' 7).

9. ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου ἀναφέρομεν, ὅτι πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, ὁ δόποιος εἶναι παντοδύναμος καὶ δημιουργὸς τοῦ κόσμου. 'Η ἀποδοχὴ λοιπὸν τῆς ὑπάρχεως ἐνὸς Θεοῦ στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν πίστιν ἐν τούτοις συνήθως προβάλλονται καὶ αἱ ἀκόλουθοι ἀποδείξεις, αἱ δόποιαι μόνον ὡς ἐνδείξεις μᾶλ-

λον περὶ τῆς ὑπάρξεως Θεοῦ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν. Διὰ τῶν ἀπόδειξεων τούτων ἐνισχύεται ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἀνασκευάζονται τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματα τῆς ἀθεϊας καὶ ἀπιστίας.

α) Κοσμολογικὴ ἀπόδειξις. Εἶναι λογικὸν ἀξίωμα καὶ νόμος φυσικός, ὅτι πάντα τὰ ὄντα καὶ φαινόμενα ὀφείλονται εἰς κάποιαν αἰτίαν καὶ ὅτι μόνον του καὶ ἀφ' ἔαυτοῦ οὐδὲν γίνεται, διότι αὐτόματος ζωὴς καὶ γένεσις δὲν ὑπάρχει. Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ θαυμάσιον καὶ ἄπειρον αὐτὸς σύμπαν δὲν ἐδημιουργήθη μόνον του ἢ ἐκ τύχης, ἀλλ᾽ ὑπὸ ἐνὸς σοφοῦ καὶ παντοδυνάμου Δημιουργοῦ. 'Η ὑπαρξις τοῦ κόσμου προϋποθέτει ἀναγκαίως τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς Δημιουργοῦ. 'Η θέα τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς ἀπέραντου κόσμου ἀνυψώνει ἡμᾶς πρὸς τὸν Δημιουργόν του καὶ γεννᾷ ἐντὸς ἡμῶν τὴν πρὸς Αὐτὸν πίστιν : « Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα », διακηρύττει ὁ ψαλμῳδὸς (18,1). 'Ομοίως καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει « τὰ ἀόρατα αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἡ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεότης » (Ρωμ. α' 20). Εἰς δὲ μέγας φιλόσοφος τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ Κάντ, ἔλεγεν « ὁ ἀστερόεις οὐρανὸς ὑπεράνω ἡμῶν καὶ ὁ ἔμφυτος ἡθικὸς νόμος, ἵδου δύο πράγματα, τὰ ὅποια γεμίζουσι πάντοτε τὴν ψυχήν μου ἀπὸ βαθύτατον σεβασμὸν καὶ ἔκπληξιν ». 'Η εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ κόσμου στηριζομένη ἀπόδειξις αὗτη περὶ Θεοῦ ὀνομάζεται κοσμολογικὴ ἀπόδειξις.

β) Τελεολογικὴ ἀπόδειξις. Οἱ ἀναλλοίωτοι νόμοι τῆς φύσεως, αἱ καλλοναί της καὶ ἡ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσα ἀρμονία καὶ τάξις καὶ σκοπιμότης προκαλοῦσι πάντοτε τὴν κατάπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν μας. "Εκθαμβως ἐμπρὸς εἰς τὰ κάλλη καὶ τὰ μεγαλεῖα τῆς φύσεως ἀναφωνεῖ ὁ ψαλμῳδὸς « 'Ως ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας » (Ψαλμ. 103,24). 'Αλλ' οἱ ἀσάλευτοι νόμοι τῆς φύσεως καὶ ἡ ἀρμονία, ἡ τάξις καὶ ἡ σκοπιμότης αὐτῆς προϋποθέτουσιν, ὅτι εἰς νοῦς πάνσοφος ἐδημιούργησε πάντα ταῦτα. Κάθε τι εἰς τὴν φύσιν ἔχει τὸν σκοπόν του, τὸν ὅποιον ἡμεῖς πολλάκις δὲν γνωρίζομεν. Οὐδέν μάταιον καὶ ἀσκοπόν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει καὶ πάντα λειτουργοῦσιν ἐν ἀρμονίᾳ καὶ τάξει. 'Αλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἡ τάξις αὕτη καὶ ἀρμονία καὶ σκοπιμότης προηῆθον μόναι των καὶ ἐκ τύχης ; Εἰς ἀρχαῖος φιλόσοφος

έγει, ὅτι είναι εύκολότερον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι, ἐάν ρίψωμεν μερικά γράμματα τῆς ἀλφαβήτου κατὰ τύχην ἐπὶ τοῦ ἔδαφους, θὰ προκύψωσι τὰ « Χρονικὰ τοῦ Αἰνείου », παρὰ νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ θαυμάσιος αὐτὸς κόσμος ἔδημιουργήθη διὰ τῆς τυχαίας συνοχῆς τῶν ἀτόμων τῆς ὥλης. Είναι κατὰ ταῦτα πολὺ ἰσχυρὰ καὶ πειστικὴ ἡ περὶ Θεοῦ τελεολογικὴ αὕτη ἀπόδειξις (τέλος = σκοπός), τὴν ὅποιαν ἔξαγομεν ἀπὸ τὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν τόξιν ἐν τῷ σύμπαντι.

γ) **Ἡθικὴ ἀπόδειξις.** Ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει εἰς πανίσχυρος ἡθικὸς νόμος συνήθως χαρακτηριζόμενος ὡς συνείδησις, ὁ ὅποιος παρακινεῖ αὐτὸν νὰ πράττῃ πάντοτε τὸ καλὸν καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακόν. 'Ο ἡθικὸς αὐτὸς νόμος είναι αὔστηρὸς καὶ ἰσχυρός, ὥστε διατάσσει ἡμᾶς νὰ πράττωμεν τὸ καλὸν μὲ πᾶσαν θυσίαν, μᾶς ἐλέγχει δὲ δριμέως, ἐάν πράξωμέν τι κακὸν (τύψεις τῆς συνειδήσεως). Αἱ τύψεις δὲ αὔται τῆς συνειδήσεως κάμνουσι τὸν ἀνθρωπὸν νὰ ὑποφέρῃ, ὅπως πονεῖ καὶ ὑποφέρει, ὅταν πάθῃ καμμίαν μεγάλην συμφοράν. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι, ὅπως τιμωρεῖται ὁ ἀνθρωπὸς, ὅταν παραβαίνῃ τοὺς φυσικοὺς νόμους, τοιουτοτρόπως τιμωρεῖται καὶ ὑποφέρει ἀπὸ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεως, ὅταν περιφρονῇ τὸν ἡθικὸν νόμον καὶ παραβαίνῃ τὸ ἄγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Πλὴν τῆς φυσικῆς τάξεως ὑπάρχει ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἡθικὴ τάξις. 'Αλλ' ἡ ἡθικὴ τάξις καὶ αὐτὸς ὁ κοινὸς νοῦς ἀπαιτοῦσιν, ἵνα οἱ μὲν καλοὶ καὶ δίκαιοι ζῶσιν εὐτυχεῖς, οἱ δὲ κακοὶ ὑποφέρουσιν ἐν τῇ ζωῇ των. 'Αλλ' εἰς τὸν βίον βλέπομεν. ὅτι συμβαίνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ἀντίθετον, ἡτοι οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἄγιοι πολλάκις ὑποφέρουσι καὶ διώκονται, οἱ δὲ ἄδικοι καὶ φαῦλοι εὐδοκιμοῦσι καὶ ἀπολαμβάνουσιν ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς. Τοῦτο είναι ἐντελῶς ἄδικον· διὰ τοῦτο ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἐπέλθῃ ἀνταπόδοσις καὶ ἀποκατάστασις τοῦ δικαίου εἰς ἄλλην τινὰ ζωήν. Δὲν πρέπει οὔτε ὁ δίκαιος νὰ μένῃ ἀνευ ἀμοιβῆς τῆς ἀρετῆς του, οὔτε ὁ ἐγκληματίας ἀνευ τιμωρίας τοῦ ἐγκλήματός του. Διὰ νὰ συμβῇ ὅμως τοῦτο, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὑπάρχει εἰς πανάγαθος, παντοδύναμος καὶ παντογνώστης Θεός, ὁ ὅποιος, γνωρίζων ἀκριβῶς ὅλα, ἀκόμη καὶ τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, θὰ ἀνταποδώσῃ εἰς ἔκαστον κατὰ τὰ ἔργα του. Τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὸν αὔστηρὸν καὶ ἔμφυτον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡθικὸν νόμον ἀναγκαζόμεθα, ὅπως δεχθῶμεν τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς δικαίου καὶ παντοδυνάμου

καὶ παντογνώστου Θεοῦ, φρουροῦ τῆς ἡθικῆς τάξεως καὶ κριτοῦ τῶν πάντων κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Αὕτη εἶναι ἡ ἡθικὴ ἀπόδειξις περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ.

δ) Ἰστορικὴ ἀπόδειξις. Τὴν ἀπόδειξιν ταύτην περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ ἀρυμέθα ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς ἀνθρωπίνης ἴστορίας. Ἡ ἴστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ὑπῆρχε λαός, ὁ ὃποῖος δὲν εἶχε θρησκείαν καὶ δὲν ἐπίστευεν εἰς Θεὸν ἡ θεούς κατὰ ἓνα οἰονδήποτε τρόπον. Ἡ πίστις εἰς Θεὸν εἶναι, ὡς καὶ προηγουμένως εἴπωμεν, φαινόμενον καθολικὸν. Ἡ φορὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ "Ἄνω εἶναι ἰσχυροτάτη καὶ ἔμφυτος ἐν αὐτῷ. Ἄλλ' ἐὰν δὲν ὑπῆρχε πράγματι Θεός, διατί ἔχομεν ἐν ἡμῖν μίαν τοιαύτην ἰσχυρὰν ὄρμὴν καὶ τάσιν πρὸς Αὔτόν ;" Εὰν δὲν ὑπῆρχον πέραν τῶν ὡκεανῶν θερμότερα μέρη, πῶς τὰ ἀποδημητικὰ πτηνὰ θὰ ἐπέτων ἐπὶ ἡμέρας ὑπεράνω τῶν θαλασσῶν, ἔως ὃτου φθάσωσιν εἰς τὰ θερμότερα ταῦτα μέρη, πρὸς τὰ ὃποια ὀδηγεῖ αὐτὰ τὸ ἔνστικτόν των ; "Οπως τὰ πτηνὰ ἔξ ἔνστικτου πετῶσιν ἀπὸ τὰ ψυχρὰ μέρη εἰς τὰ θερμότερα, τοιουτοτρόπως καὶ αἱ ἀνθρώπιναι ψυχαὶ φέρονται ἐκ φύσεως πρὸς τὸν ἀόρατον Θεόν, ἀναζητοῦσαι πλησίον Αὐτοῦ τὴν εύτυχίαν καὶ τὴν ἀνάπτασιν καὶ τὴν χαράν. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν εἰ μὴ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι ὑπάρχει Θεός, ὁ ὃποῖος ἐλκύει τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς πρὸς ἑαυτόν. Οὕτω μόνον ἔξηγεῖται, διατὶ ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς εἴχον πάντοτε θρησκείαν καὶ ἐπίστευον εἰς Θεόν. Ἡ καθολικὴ αὕτη πίστις εἰς Θεὸν ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν Θεοῦ.

"Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων εἶναι φαινερόν, ὅτι ἡ πίστις τῶν ἀνθρώπων εἰς Θεὸν εἶναι καὶ λογικῶς βάσιμος καὶ δεδικαιολογημένη. Ἄλλα καὶ αἱ ἀποδείξεις αὗται χρειάζονται κυρίως πρὸς ἀνασκευὴν καὶ ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιθέσεων καὶ ἐπιχειρημάτων τῆς ἀποστίας καὶ ἀθείας. Διότι ὁ χριστιανός, ὁ ὃποῖος ἀγαπᾷ δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς του τὸν Θεόν καὶ ζῇ πλησίον αὐτοῦ καὶ αἰοθάνεται τὴν παρουσίαν αὐτοῦ εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου, ὁ τοιοῦτος Χριστιανὸς βεβαίως δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀποδείξεων, διὰ νὰ πιστεύῃ εἰς τὸν Θεόν του. Ἐν τούτοις καὶ τοῦ χριστιανοῦ ἡ πίστις ἐνισχύεται καὶ αὐξάνει μὲ τὴν θέαν τοῦ ὥραίου τούτου κόσμου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἀρμονίας καὶ τάξεως καὶ μὲ τὴν διαπίστωσιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς πανταχοῦ καὶ πάντοτε εἴχον θρησκείαν τινὰ καὶ ἐπίστευον εἰς Θεόν.

‘Ελέχθη προτιγουμένως, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν κατὰ τὴν οὐσίαν Αὔτου οὐδὲ νὰ περιλάβωμεν Αὔτὸν ἐντὸς τῆς πεπερασμένης ἡμῶν διανοίας. Διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν πλήρη καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν περὶ Θεοῦ, ὥστε νὰ περιγράψωμεν ἐν ἀκριβείᾳ πῶς εἶναι ὁ Θεὸς κατὰ τὴν οὐσίαν του καὶ ποῖαι εἰναι αἱ ιδιότητές του (’Εξόδ. λγ' 20 καὶ 1 Τιμ. σ' 16). ‘Ο Ἀπ. Παῦλος λέγει, ὅτι εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν μερικὴν μόνον γνῶσιν τοῦ Θεοῦ δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, καὶ μόνον εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν θὰ εἶναι πλήρης ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις ἡμῶν: «ἐκ μέρους γάρ γινώσκομεν πλήρης ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις ἡμῶν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται... Βλέπομεν γάρ ἄρτι ὡς δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (1 Κορ. 1η' 10,12 καὶ 1 Ἰωάν. γ' 2).

‘Η Ἀγία Γραφὴ ἐν σχέσει πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ λέγει ἀπλῶς, ὅτι εἶναι «πνεῦμα» (’Ιωάν. δ' 24), προφυλάττουσα οὕτω τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ ἀνθρωπομορφικὰς καὶ ύλικὰς παραστάσεις τοῦ Θεοῦ, ὅπως συνέβαινεν εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας. Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἔκκλησίας ἀποφαίνονται ὅμοίως, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἶναι ἀκατάληπτος, ἀνέκφραστος, ἀπειρος, ὑπερούσιος, ἐπέκεινα νοῦ καὶ νοήσεως¹.

‘Αλλ’ ἐὰν ὁ Θεὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἶναι ἀκατάληπτος καὶ ἀπερίγραπτος, δυνάμεθα ὅμως νὰ γνωρίσωμεν κατὰ τὴν φράσιν τῶν Πατέρων «τὰ περὶ τὸν Θεόν», δηλαδὴ ἐκείνας τὰς ιδιότητας αὐτοῦ, αἱ ὅποιαι ἐκδηλώνονται εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἰδίως πρὸς τὸν ἀνθρώπον. “Οπως ἀπὸ τὰ ἔργα του γνωρίζομεν τὰ προσόντα ἐνὸς τεχνίτου, τοιουτοτρόπως ἐκ τῶν δημιουργημάτων Αύτου καὶ ἐκ τῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δωρεῶν σχηματίζωμεν ἴδεαν περὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ Δημιουργοῦ. Αἱ ιδιότητες αὗται διακρίνονται εἰς φυσικάς, λογικάς καὶ ἡθικάς.

1. Τὴν ίδιαν δυσκολίαν περὶ τὴν κατανόησιν καὶ περιγραφὴν τοῦ Θεοῦ ἐκφράζει καὶ ὁ Πλάτων λέγων «Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός εὑρεῖν τε ἔργον καὶ εύροντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν» (Τιμ. 28 c).

11. ΦΥΣΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Αἱ φυσικαὶ ἴδιότητες τοῦ Θεοῦ εἰναι ἡ πανταχοῦ παρουσία του, ἡ παντοδύναμία καὶ ἡ αἰωνιότης του.

α) Πανταχοῦ παρουσία. Τὰ φυσικὰ ὅντα ὑπόκεινται πάντοτε εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος καὶ εἰς τοὺς περιορισμούς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. 'Ο Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμούς τούτους, ἀλλ' εἶναι ἀπόλυτον ὃν καὶ ὡς τοιοῦτος εἶναι πανταχοῦ παρών, παντοδύναμος καὶ αἰώνιος.

"Οταν λέγωμεν, δτι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρών, ἐννοοῦμεν δτι οὗτος ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ ὅντα, πλὴν ὅμως δὲν περικλείεται καὶ δὲν περιορίζεται εἰς αὐτά, ἀλλ' ὑπάρχει πανταχοῦ. Εἶναι δὲ πανταχοῦ παρών ὁ Θεός, διότι εἶναι ἄյλον ὃν, πνεῦμα ἀπόλυτον, καὶ ὡς πνεῦμα δὲν κατέχει ὥρισμένον χῶρον, ὅπως τὰ ἄλλα ὅντα, ἀλλὰ πληροῖ τὸ σύμπαν μὲ τὴν παρουσίαν του. 'Η Ἀγία Γραφὴ καὶ ἡ 'Ιερὰ Παράδοσις διακηρύττουσι τὴν πανταχοῦ παρουσίαν τοῦ Θεοῦ. 'Ιδίως ἡ ἀλήθεια αὗτη περὶ τοῦ Θεοῦ ἐκφράζεται εἰς τὸν 138ον Ψαλμὸν διὰ τῶν στίχων « Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἴ· ἔὰν καταβῶ εἰς τὸν Ἀδην, πάρει· ἔὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὅρθον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γάρ ἐκεῖ ἡ χείρ σου ὀδηγήσει με καὶ καθέξει με ἡ δεξιά σου ».

β) Παντοδύναμία. 'Η παντοδύναμία τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ θαυμασίου κόσμου καὶ μὲ τὰς ἀπείρους ἐνεργείας Αύτοῦ, διὰ τῶν ὅποιων κατευθύνει τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν καὶ τὴν ζωὴν ἐκάστου ἐξ ἡμῶν. 'Ἐν ᾧ οἱ ἀνθρωποί καὶ πάντα τὰ ὅντα ἔχουσι περιωρισμένην δύναμιν ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτῶν καὶ οὐδέποτε δύνανται νὰ πράξωσι πᾶν ὅ,τι θελήσωσιν ἡ διαινοθῶσιν, ὁ Θεὸς δύναται τὰ πάντα καὶ οὐδὲν ὄριον ὑπάρχει εἰς τὴν δύναμίν του. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἐν τῇ Ἀγ. Γραφῇ χαρακτηρίζεται ὁ Θεὸς παντοκράτωρ, φοβερός, ἰσχυρός, μόνος δυνάστης καὶ κύριος καὶ δεσπότης τῶν πάντων : « Οἶδα δτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν », λέγει ὁ Ἰωβ, ἔξυμνῶν τὴν παντοδύναμίαν τοῦ Θεοῦ ὄμοιώς καὶ ἐν Λουκ. 4' 37 λέγεται παρὰ τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὴν Θεοτόκον : « οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ρῆμα ».

γ) Αἰωνιότης. 'Ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ἔχουσιν ἀρχὴν καὶ τέλος, μόνον ὁ Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμοὺς

τοῦ χρόνου, ἀλλ' εἶναι αἰώνιος καὶ ἀναλλοίωτος, ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος, μὴ ἔχων οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος. 'Ο Θεός, κατὰ τὴν 'Αγίαν Γραφήν, εἶναι « δῶν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος » ('Αποκ. α' 4) καὶ παρ' αὐτῷ « οὐκ ἔνι παραλλαγὴ ἡ τροπῆς ἀποσκίασμα » ('Ιακ. α' 17). 'Επίσης ὁ φαλμωδὸς ἀναφωνεῖ « πρὸ τοῦ ὅρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ » (89,2). Καὶ ἡ μακροτάτη χρονικὴ περίοδος εἶναι διὰ τὸν Θεὸν μία ἀσήμαντος στιγμὴ ἥ, ὅπως λέγει πάλιν ὁ φαλμωδός, « χίλια ἔτη ἐν ὁφθαλμοῖς σου ὡς ἡ ἡμέρα ἡ χθές, ἥτις διῆλθεν » (89,4, πρβλ. καὶ 2 Πέτρ. γ' 8).

12. ΛΟΓΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

'Ο Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ἀπόλυτος, αἰώνιος, παντοδύναμος καὶ πανταχοῦ παρών, ἀλλ' εἶναι καὶ προσωπικὸν "Ον καὶ ὡς τοιοῦτον ἔχει συνείδησιν, βούλησιν, νοῦν καὶ ἐλευθερίαν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν νοῦν ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται, ἐκ τῶν ἔργων του ὡς παντογνώστης καὶ πάνσοφος, ὡς πρὸς δὲ τὴν θέλησιν του, ὅτι εἶναι ἄγιος, δίκαιος καὶ πλήρης ἀγάπης.

α) Παγνωσία. Περὶ τοῦ Θεοῦ λέγομεν, ὅτι εἶναι παντογνώστης, διότι γνωρίζει τὰ πάντα τελείως, ἥτοι καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ τὰς σχέσεις καὶ κατὰ τὰς ιδιότητάς των, ἔτι δὲ καὶ τὰ ἀόρατα καὶ τὰ μέλλοντα ὡς καὶ τοὺς κρυφίους λογισμούς καὶ τὰς κρυφίας πράξεις τῶν ἀνθρώπων: « Σὺ συνῆκας τοὺς διαλογιτὰς κρυφίας μου ἀπὸ μακρόθεν... ἴδού, Κύριε, σὺ ἔγνως τὰ πάντα, τὰ ἔσχατα καὶ τὰ ἀρχαῖα », ἀναφωνεῖ ὁ Δαβίδ (Ψαλμ. 138, 2. 4).

Πολλοὶ ὑποστηρίζουσιν, ὅτι, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς προγινώσκει ὅλα τὰ μέλλοντα γεγονότα, ταῦτα θὰ συμβαίνωσι πάντοτε, ὅπως ὁ Θεὸς προεῖδε καὶ προώρισε ταῦτα συνεπῶς ὁ ἀνθρωπός δὲν εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τι, ὀλλὰ θὰ ἐνεργῇ πάντοτε καὶ θὰ πράττῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προωρισμένα καὶ προεγνωσμένα. 'Η ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὅμως πρόγνωσις τοῦ μέλλοντος δὲν καταργεῖ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. 'Ο Θεὸς ἀπλῶς προγινώσκει τὴν χρῆσιν, ἥν θὰ κάμῃ ὁ ἀνθρώπος τῆς ἐλευθερίας του, καὶ ὅπως ἡ πρόγνωσις τῆς ἔξελίξεως τῆς θρωπος τῆς ἐλευθερίας του, καὶ ὅπως ἡ πρόγνωσις τῆς ἀσθενείας ταύτης, ἀσθενείας παρά τινος ιατροῦ δὲν εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας ταύτης, οὕτω καὶ ἡ πρόγνωσις τῶν μελλόντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἡ αἰτία αὐτῶν.

β) Πανσοφία. 'Η ἐν τῷ σύμπαντι ἀρμονία, τάξις καὶ σκοπιμότης, ἡ σταθερότης τῶν φυσικῶν νόμων, ἡ διακυβέρνησις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου καὶ ἡ Πρόνοιά του περὶ πάντων, ὅλα ταῦτα μαρτυροῦσι τὴν πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ. "Ολα ἐν τῷ κόσμῳ, μικρὰ καὶ μεγάλα, διαλαλοῦσι τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Τὰ πάντα ἔχουσι δημιουργηθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν σοφίᾳ. Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι καθ' ἕκαστην ἀνακαλύπτουσι νέας μυστικὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, καὶ ὅσον βαθύτερον προχωρεῖ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως καὶ τῶν δυνάμεών της, τόσον περισσότερον θαυμάζει καὶ ἀναγνωρίζει τὴν σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ. Δικαίως ὁ Ψαλμωδὸς ἀναφωνεῖ « ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας » (Ψαλμ. 103, 24). 'Ο ποιητὴς Σίλλερ ἔλεγε « τὸ σύμπαν εἶναι ἡ σκέψις τοῦ Θεοῦ », καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καθ' ἕκαστην ἔργαζονται εἰς τὸ νὰ ἀνεύρωσι τὴν σκέψιν τοῦ Θεοῦ εἰς ἕκαστον ὅν καὶ φαινόμενον. "Ολα ἔχουσι δημιουργηθῆ κατὰ τάξιν καὶ δι' ὠρισμένους σκοπούς καὶ εἴναι πεπροικισμένα μὲ τὰ μέσα καὶ τὰ ὅργανα, δι' ὃν πραγματοποιοῦσι τοὺς σκοπούς τούτους. 'Ἐπίσης ὑπάρχει στενὴ συνάφεια καὶ ἀλληλεξάρτησις μεταξὺ τῶν ὄντων καὶ φαινομένων καὶ ὅλα ἀποτελοῦσι μίαν ἀλυσιν ποικίλων μέσων καὶ σκοπῶν, ὑπηρετοῦντα ἀλλως ὀντωτέρους σκοπούς, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνεξερεύητα σχέδια καὶ τὰς προαιωνίους βουλὰς τοῦ Θεοῦ. Πράγματι ἀξίζει νὰ ἀναφωνῇ τις ἔκθαμβος πρὸ τῆς σοφίας τοῦ μεγάλου Θεοῦ « Ὡ ! βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ! Τίς γάρ ἔγρω νοῦν Κυρίου ; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο ; » (Ρωμ. 1α' 33, 34).

13. ΗΘΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

'Ηθικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ λέγονται ὅσαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ποιότητα τῆς βουλήσεως του. Αὗται εἴναι :

α) Ἡ ἀγιότης. 'Ο Θεὸς εἴναι ἀπολύτως ἀγιος, μὴ ἔχων οὔδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ κακόν, καὶ ἀπολύτως ἀγαθός, οὕτως ὡστε ἡ θέλησίς του ταυτίζεται πρὸς αὐτὴν τὴν ἀγαθότητα. 'Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ πολλάκις ὁ Θεὸς χαρακτηρίζεται ὡς « ὁ ἀγιος ». 'Ο προφήτης Ἡσαΐας εἰς ἔν ὄραμά του εἶδε τοὺς ἀγγέλους πέριξ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ὑμνοῦντας Αὐτὸν οὕτως « ἀγιος, ἄγιος, ἀγιος, Κύριος Σα-

βαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ» (‘Ησ. σ’ 3). ‘Ο ίδιος δὲ Θεὸς λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι εἶναι ἄγιος αὐτός, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀνθρωποί, τὰ πλάσματά του, διφείλουσι νὰ εἶναι ἄγιοι, «ἄγιοι γίνεσθε, ὅτι ἐγὼ ἄγιος εἰμι» (Λευϊτ. ιθ' 2, 1 Πέτρ. α' 16). ‘Ο Θεὸς δὲ δὲν ἔχει ούδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ κακόν, διότι ἡ κακία καὶ τὰ πάθη εἶναι σημεῖον ἀτελείας καὶ ἀδυναμίας, ἐν ᾧ ὁ Θεός, ὡς εἴπομεν, εἶναι τέλειον καὶ παντοδύναμον “Ον.

β) Ή δικαιοσύνη. Μετὰ τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ συνδέεται στενῶς ἡ δικαιοσύνη Αὐτοῦ. Ἐπειδὴ εἶναι ἄγιος ὁ Θεός, ἐπιθυμεῖ, ἵνα βασιλεύῃ ἡ ἡθικὴ τάξις ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἑαυτοῦ πλασμάτων. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἀμείβει μὲν τοὺς τηροῦντας τοὺς ἡθικοὺς νόμους του, τιμωρεῖ δὲ τοὺς παραβαίνοντας αὐτούς, ἀποδίδων ἐν δικαιοσύνῃ ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Συνηθέστατα ὁ Θεός χαρακτηρίζεται ἐν τῇ ‘Ἄγιᾳ Γραφῇ ὡς δίκαιος καὶ ἀδέκαστος κριτής: «Λοιπόν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος», λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, «ὅν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἑκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής» (2 Τιμ. δ' 8). Ἐπίστης καὶ εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου λέγεται περὶ τοῦ Θεοῦ «Ναί, Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ἀληθιναὶ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις σου» (ις' 7, ιθ' 2). ‘Η δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται βεβαίως καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ κατὰ ποικίλους τρόπους διὰ τῆς τιμωρίας τῶν φαύλων καὶ προστασίας τῶν ἐναρέτων, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως θὰ ἀποδώσῃ ὁ Θεὸς τὸ δίκαιον εἰς ἕκαστον ἀναλόγως τῶν ἔργων του. Διὰ τοῦτο ἡ ἡμέρα ἑκείνη, καθ' ἥν θὰ κριθῇ διὰ παντὸς ἡ αἰωνία τύχη μας, λέγεται «ἡμέρα ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως διακαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. β' 5).

γ) Ή ἀγάπη. ‘Ο Χριστιανισμὸς θεωρεῖται θρησκεία τῆς ἀγάπης, οὐ μόνον διότι πρωτίστως αὐτὴν τὴν ἀρετὴν ἀπαίτει ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς του, ἀλλὰ καὶ διότι διδάσκει, ὅτι ἡ σπουδαιοτέρα ἴδιοτης τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀγάπη: «‘Ο μὴ ἀγαπῶν οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἔστιν» (1 Ἰωάν. δ' 8). ‘Η ἀγάπη αὕτη τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται εἰς τὰς πρὸς τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ σχέσεις καὶ ἐνεργείας του. ‘Εξ ἀγάπης ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα σοφῶς, διότι ἡθέλησε νὰ μεταδῷ ση ταῦτα δι’ ὅλων τῶν ἴδιοτήτων καὶ ὅποια Αὔτος ἔχει, προικίσας ταῦτα δι’ ὅλων τῶν ἴδιοτήτων καὶ ὅργάνων, διὰ τῶν ὅποιών θὰ δύνανται νὰ εἶναι εὔτυχῃ. Ἰδίως ὅμως

ή ἀπολύτρωσις τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεκάλυψε τὴν ἄπειρον ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, μολονότι ἡσαν οὗτοι ἀμαρτωλοὶ καὶ ἀσεβεῖς. Ἐξ ἀγάπης ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἀμαρτωλὸν ἀνθρώπον παρέδωκε τὸν Υἱὸν του τὸν μονογενῆ, ἵνα σταυρωθῇ ὑπέρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν : « Οὕτω γάρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὡστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μή ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον » (Ἰωάν. γ' 16, Ρωμ. ε' 8). Ἐξ ἀγάπης ὁ Θεὸς συγχωρεῖ τὸν μετανοοῦντα ἀμαρτωλὸν καὶ δέχεται αὐτὸν μετὰ χαρᾶς, ὅπως ὁ φιλόστοργος πατὴρ ἐδέχθη τὸν ἄσωτον υἱόν, κατὰ τὴν γνωστὴν παραβολὴν τοῦ Κυρίου (Λουκ. ιε' 11). Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται ἐπίσης καὶ εἰς τὴν πρόνοιαν Αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν ἐλαχίστων μέχρι σημείου, ὡστε, ὅπως λέγει ὁ Κύριος, χωρὶς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ δὲν δύναται νὰ πάθη τι οὔτε ἐν στρουθίον : « καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν (τῶν στρουθίων) οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἀνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν » (Ματθ. ι' 29).

δ) Ἀληθινὸς καὶ πιστός. Ὁ Θεός, κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, εἶναι αὐτὴ ἡ ἀλήθεια καὶ τὴν ἀλήθειαν ὑποστηρίζει καὶ προστατεύει ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων : « Ὁ Θεὸς ἀληθής ἐστιν », ἀναγινώσκομεν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον (γ' 33), καὶ ὁ Κύριος λέγει περὶ τοῦ Θεοῦ : « ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι » (Ἰωάν. η' 26). Διὰ τοῦτο ὄρθως λέγεται πάντοτε, ὅτι ἡ ἀλήθεια προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ ψεῦδος ἐκ τοῦ διαβόλου, ὅστις διὰ τοῦ ψεύδους μόνον δύναται νὰ παρασύρῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ κακόν. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ἀληθινός, ἀλλὰ καὶ πιστός, ἢτοι ἐκπληροῖ πάντοτε τόσον τὰς ἐπαγγελίας Αὐτοῦ πρὸς τοὺς δικαίους, ὅπως συνέβη μὲ τὰς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Ἀβραὰμ καὶ τοὺς ἀπογόνους του, αἱ ὅποιαι πᾶσαι ἔξεπληρώθησαν, ὅσον καὶ τὰς ἀπειλάς του ἐναντίον τῶν ἀδίκων καὶ φαύλων. Καὶ ἂν οἱ ἀνθρώποι ἀπιστήσωσιν, ὁ Θεὸς μένει πιστὸς καὶ δὲν μεταβάλλει τὰς βουλὰς καὶ ἀποφάσεις του, διότι δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ ἔσαυτόν : « εἰ ἀπιστῶμεν », γράφει ὁ Ἀπ. Παῦλος, « ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι γάρ ἔσατὸν οὐ δύναται » (2 Τιμ. β' 13 πρβλ. 1 Ἰωάν. α' 9 « ὁ Θεὸς πιστός ἐστι καὶ δίκαιος » καὶ Ἀποκ. ιθ' 11).

14. Ο ΤΡΙΑΔΙΚΟΣ ΘΕΟΣ

Ἐν ἀπὸ τὰ βασικὰ Χριστιανικὰ δόγματα εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς εἰ-

ναι μὲν εἰς κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τριαδικὸς κατὰ τὰς ὑποστάσεις, ἥτοι τρισυπόστατος. Ἐξ ὅλων τῶν θρησκειῶν μόνον ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει τὸ δόγμα τοῦτο περὶ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι μὲν εῖς, ἀλλὰ τρία πρόσωπα συγχρόνως, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ "Αγιον Πνεῦμα. Τὸ δόγμα τῆς Ἀγίας Τριάδος εἶναι ἀκατάληπτον διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, διδάσκεται ὅμως τοῦτο σαφῶς εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Οὕτως, ὅταν ὁ Κύριος ἀπέστειλε τοὺς μαθητάς του εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη, εἶπε « πτορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ 'Αγίου Πνεύματος » (Ματθ, κη' 19). Ἐπίσης, ὅταν ὁ Κύριος ἐβαπτίζετο, ἐπεφάνη ἡ 'Αγία Τριάς, ὁ μὲν Υἱὸς βαπτιζόμενος, τὸ Πνεῦμα τὸ "Αγιον ἐν εἴδει περιστερᾶς καὶ ὁ Πατήρ λέγων « οὗτός ἐστιν ὁ νιός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ηύδοκησα » (Ματθ. γ' 17). Ἐν 1 Ἰωάν. ε' 7 ὡσαύτως λέγεται : « τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος καὶ τὸ "Αγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἐν εἰσιν ».

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας, διατυπωθεῖσαν δι' ἀποφάσεων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἀγίας Τριάδος δὲν ἀποτελοῦσιν ὅψεις μιᾶς θεότητος, ὅπως ἐδίδασκον οἱ αἱρετικοὶ Σαβελλιανοί – δηλαδὴ ὁ εῖς καὶ αὐτὸς Θεὸς παρουσιάζεται ἐν τῷ κόσμῳ ἄλλοτε ὡς Πατήρ, ἄλλοτε ὡς Υἱὸς καὶ ἄλλοτε ὡς "Αγιον Πνεῦμα – ἀλλ' εἶναι τρία πρόσωπα ἀσυγχύτως καὶ ἀχωρίστως ἡνωμένα κατὰ ἀκατάληπτον τρόπον οὕτως, ὥστε οὕτε τρεῖς Θεοὶ εἶναι, ἀλλ' οὕτε συγχέονται εἰς ἐν πρόσωπον. Καὶ ἐν ᾧ εἶναι καὶ τὰ τρία πρόσωπα ὅμοούσια καὶ ἔχουσι τὰς αὐτὰς ιδιότητας, διακρίνονται ἄλλήλων κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν Πατήρ εἶναι ἀγένητος, ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ "Αγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρός. Εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν πρὸ τὰ ἔκτὸς συμμετέχουσι μὲν καὶ τὰ τρία πρόσωπα, διότι πᾶσα τοιαύτη ἐνέργεια εἶναι ἐκδήλωσις τῆς μιᾶς θεότητος, ἀλλ' ἐκαστον πρόσωπον κατὰ τὴν ιδίαν τάξιν ἦ, ὅπως λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, « ὁ Πατήρ δι' Υἱοῦ ἐν 'Αγίῳ Πνεύματι ποιεῖ τὰ πάντα » (Ἐπιστ. πρὸς Σεραπ. Α' 28).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΕΡΙ ΚΟΣΜΟΥ

15. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

‘Η Χριστιανική θρησκεία διδάσκει σαφῶς, ὅτι δημιουργός τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου σύμπαντος εἶναι ὁ Θεός. ‘Η ‘Αγία Γραφὴ ἀρχίζει διὰ τῶν λέξεων » (Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν) (Γεν. α' 1). Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς ‘Αγίας Γραφῆς ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Θεός ἐδημιούργησε τὰ πάντα: « πᾶς γὰρ οἴκος κατασκευάζεται ὑπό τινος, ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεός », λέγεται ἐν τῇ πρὸς ‘Ἐβραίους ἐπιστολῇ (γ' 4, πρβλ. καὶ 2 Μακ. ζ' 28, Σοφ. Σολ. ια' 18, Πράξ. ιε' 24, 1 Κορ. η' 6). Ἐντεῦθεν πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεώς μας εἶναι ἡ ὁμολογία, ὅτι ὁ Θεός εἶναι ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

‘Ο θεόπνευστος Μωϋσῆς παραθέτει εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Πεντατεύχου του μίαν ἀπλῆν ἄμα καὶ μεγαλοπρεπῆ διήγησιν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ. Κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην τῆς ‘Αγίας Γραφῆς, ὁ Θεός ἐδημιούργησε τὰ πάντα οὐχὶ ἐκ προϋπαρχούσης τινὸς ἀμόρφου ὕλης, ἀλλ’ ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ διὰ μόνου τοῦ λόγου Αύτοῦ, διὰ τοῦ δημιουργικοῦ ἔκεινου προστάγματος: « γενηθήτω ». Εἰς τὴν δημιουργίαν δὲ τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην, προέβη ὁ Θεός κλιμακηδόν, ἀρχίσας ἀπὸ τὰ ἀτελέστερα καὶ ἀπλούστερα καὶ ἔπειτα προχωρήσας πρὸς τὰ τελειότερα καὶ συνθετώτερα, τελευταῖον πλάσας τὸ τελειότερον ὅλων τῶν πλασμάτων, τὸν ἄνθρωπον.

‘Ο κόσμος οὗτος, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ἀποτελούμενος ἀπὸ ὁρατὰ καὶ ἀόρατα ὄντα, διακρίνεται εἰς πνευματικὸν καὶ εἰς ύλικὸν κόσμον. ‘Ο ύλικός κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ὄντα, τὰ ὄποια ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις

μας και ὑπόκεινται εἰς ἀναλλοιώτους και μηχανικούς νόμους, τοὺς καλουμένους φυσικούς νόμους. Τὸν φυσικὸν τοῦτον κόσμον ἐρευνῶσι διαρκῶς οἱ ἐπιστήμονες, εἰσχωροῦντες ὅλονεν βαθύτερον εἰς τὰ μυστικὰ τῆς φύσεως καὶ ἀνακαλύπτοντες διαρκῶς νέας δυνάμεις αὐτῆς, τὰς ὃποιας θέτουσιν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τὸ καλὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, μολονότι πολλὰς τρομακτικὰς δυνάμεις αὐτῆς χρησιμοποιοῦσι δυστυχῶς οἱ ἀνθρωποί πρὸς ἄλληλοκαταστροφὴν (ἀτομικὴν ἐνέργειαν, ὑδρογονοβόμβαν καὶ ἔξης). Διὰ τῶν ἔξαιρέτων ἐπιτυχιῶν του εἰς τὰς ἐρεύνας ταύτας ὁ ἀνθρωπός ἔξωραίζει τὴν ζωήν, ἀποκτῷ διαφόρους ἀνέσεις καὶ εὔκολίας καὶ καθίσταται διαρκῶς κυρίαρχος τῆς φύσεως, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους « Αὔξανεσθε καὶ πληθύνεστε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς » (Γεν. α' 28).

Ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας μας, ὅτι ὁ θαυμάσιος οὗτος κόσμος ἔδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης. Ὁλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων καὶ ἐπιστημόνων, οἱ ὅποιοι, ὑλισταὶ ὄντες, ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ὅλα προέρχονται ἐκ τῆς ὕλης καὶ εἶναι δυνάμεις καὶ ἐκδηλώσεις αὐτῆς. Τὰς θεωρίας ταύτας τῶν ύλιστῶν οὐδεὶς σοβαρὸς ἐπιστήμων δέχεται σήμερον, διότι δι' αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχηγηθῶσιν ἡ σκέψις, ἡ θέλησις, ἡ ἡθικότης καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ὑλη ὡτε σκέπτεται οὐτε θέλει οὐτε ἐλευθέρα εἶναι, ἀλλ' ὑπόκειται εἰς ἀπαρσιθάτους καὶ αἰωνίους νόμους.

Μεταξὺ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης οὐδεμία ἀσυμφωνία καὶ σύγκρουσις ὑπάρχει, διότι ἀμφότεραι ἐρευνῶσι καὶ ὑποστηρίζουσι τὴν ἀλήθειαν. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι θρησκεία τῆς ἀληθείας, τοῦ φωτός, τῆς προόδου, σκορπίσας τὰ σκότη καὶ τὰς πλάνας καὶ διαδώσας τὸν πολιτισμὸν ὃπουδήποτε ἔχηπλώθη οὗτος. Δὲν εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἀσυμφωνία καὶ σύγκρουσις μεταξὺ αὐτῶν, διότι ἡ περιοχὴ ἐκάστης αὐτῶν εἶναι διάφορος. Ἡ μὲν ἐπιστήμη ἀσχολεῖται μόνον μὲ ὅσα ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις μᾶς καὶ μὲ ὅσα ἔξι ἐμπειρίας καὶ διὰ τῶν παρατηρήσεων εἶναι γνωστά. Ἀντιθέτως ἡ θρησκεία ἀσχολεῖται μὲ τὰ ὑπὲρ τὴν αἰσθήσιν ἥ μὲ τὸν ὑπερφυσικὸν κόσμον.

Ἡ θρησκεία δὲν ἀσχολεῖται λόγου χάριν μὲ τὰ προβλήματα τῆς

γεωλογίας, τῆς ἀστρονομίας, τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῶν μαθηματικῶν, ἀλλ’ ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἄλλήλους. Οὕτε ἡ ἐπιστήμη πρέπει νὰ εἰσέρχεται εἰς τὰ ἔδαφη τῆς θρησκείας οὔτε ἡ θρησκεία εἰς τὰ τῆς ἐπιστήμης. Οἱ ἀληθεῖς δὲ ἐπιστήμονες γνωρίζουσι τοῦτο καὶ μετ’ εὐλαβείας καὶ ταπεινοφροσύνης κλίνουσι γόνυν καὶ οὗτοι πρὸ τοῦ μεγάλου Θεοῦ, ὅπως καὶ οἱ κοινοί καὶ ἀγράμματοι θνητοί. Οἱ τοιοῦτοι διεκρίθησαν πάντοτε διὰ τὴν εὐσέβειάν των καὶ τὴν βαθεῖαν θρησκευτικότητα. “Οταν ὁ μέγας εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος Πλαστέρ ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴν ἐνὸς γαλλικοῦ ἐργαστηρίου ζωϊκῆς Βιολογίας « ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει οὔτε θρησκείαν οὔτε πατρίδα », ἀπήντησεν, ὅτι « τοῦτο εἶναι ὅρθὸν διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ’ οἱ ἐπιστήμονες ἔχουσι καὶ θρησκείαν καὶ πατρίδα ».

16. Η ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

‘Ο Θεός, δημιουργήσας τὸ σύμπαν, δὲν ἔγκατέλειψεν αὐτὸν εἰς τὴν τύχην του, ἀλλὰ προνοεῖ διαρκῶς περὶ πάντων καὶ κυβερνᾷ τὰ πάντα, οὕτως ὥστε ἔκαστον ὃν νὰ ὑπηρετῇ τοὺς θείους σκοπούς, διὰ τοὺς ὅποιους ἐδημιουργήθη. Μία τάξις φιλοσόφων, οἱ Δεῖσταί, ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ὁ Θεός, ἀφ’ οὗ ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, δὲν ἐπεμβαίνει πλέον εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ μακρόθεν παρακολουθεῖ ἀπλῶς πᾶς λειτουργεῖ καὶ ἔχει λίσσεται κατὰ τοὺς ἀσαλεύτους φυσικοὺς νόμους, τοὺς ὅποιους Αὔτὸς ἔθεσεν ἐν τῷ κόσμῳ. Κατὰ τοὺς Δεῖστάς, ὅπως ὁ ὡρολογοποιός, ἀμαρτυρίστη τὸ ὡρολόγιον, δὲν ἐπεμβαίνει, ἀλλ’ ἐργάζεται τοῦτο μόνον του πλέον, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ Δημιουργός, ἀφ’ οὗ ἔθεσε τὸν κόσμον εἰς κίνησιν μὲ τοὺς φυσικοὺς νόμους, δὲν ἀναμιγνύεται πλέον εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ. ‘Ο κόσμος ὅμως δὲν ἔπαισε ποτέ νὰ εἰναι ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ διακυβέρνησιν τοῦ Θεοῦ. ‘Η ἐπίβλεψις αὐτὴ καὶ φροντὶς τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ κόσμου, ὅπως ἔκαστον ὃν ζήσῃ καὶ ἀναπτυχθῇ κατὰ τοὺς τεθέντας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα μερικούς καὶ γενικούς σκοπούς τῆς ὑπάρχεις των, καλεῖται θεία Πρόνοια. ‘Η θεία αὐτὴ Πρόνοια ἐκδηλοῦται εἴτε ὡς φροντὶς πρὸς συντήρησιν τῶν ὄντων, εἴτε ὡς πρόνοια πρὸς καθοδήγησιν καὶ βοήθειαν αὐτῶν, ίδιως τῶν ἀνθρώπων, ἵνα πραγματοποιήσωσι τοὺς θείους σκοπούς, διὰ τοὺς ὅποιους προωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

α) Ἡ Συντήρησις τοῦ κόσμου. 'Εφ' ὅσον ὁ κόσμος δὲν ἐδημιουργήθη ἔξ οἴαυτοῦ, ἔχει ἀνάγκην πάντοτε τῆς συντηρητικῆς Προνοίας τοῦ Δημιουργοῦ, ἐκ τοῦ ὅποιου ἔχει τὴν ζωὴν καὶ ἔξαρτᾶται. 'Ἡ συντήρησις τοῦ κόσμου εἶναι συνέχεια τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, διότι τοιουτορόπτως προφυλάσσονται καὶ διστηροῦνται τὰ ὄντα εἰς τὴν ζωὴν, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι ἀκόμη ἀναγκαία διά τινα οίονδήποτε σκοπόν. Τὴν τοιαύτην συντηρητικὴν Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ ἔξυμνεῖ ὁ Δαυΐδ εἰς τὸν 103 Ψαλμὸν καὶ μάλιστα διὰ τῶν στίχων « ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος, ἀποστρέψαντος δέ σου τὸ πρόσωπον, ταραχθήσονται ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν ». 'Ἐν δὲ τῇ Σοφίᾳ Σολομῶντος ἀναγινώσκομεν « Ἀγαπᾶς γάρ τὰ ὄντα πάντα καὶ οὐδὲν βδελύσσει, ὃν ἐποίησας οὐδὲ γάρ ἀν μισῶν τι κατεσκεύασας. Πῶς δὲ ἔμεινεν ἂν τι, εἰ μὴ σὺ ἡθέλησας ; ἢ τὸ μὴ κληθὲν ὑπὸ σοῦ διετηρήθη ; » (ια' 25). 'Ο Ἄπ. Παῦλος ἐν τῇ ὁμιλίᾳ του πρὸς τοὺς Ἀθηναίους λέγει, ὅτι τὰ πάντα συντηροῦνται ἐν τῇ ζωῇ διὰ τῆς θείας δυνάμεως : « ἐν αὐτῷ γάρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμὲν » (Πράξ. ιε' 28, Κολ. α' 17, Ἔβρ. α' 3, Ιδίως Ματθ. σ' 26). Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἑκκλησίας ἔξυμνούσι διαρκῶς τὴν ἀδιάλειπτον Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ πρὸς συντήρησιν τῶν ὄντων. 'Ο Μέγας Βασίλειος π.χ. λέγει « Οὐδὲν ἀπρονόητον, οὐδὲ ἡμελημένον παρὰ τῷ Θεῷ πάντα σκοπεύει ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμός, πᾶσι πάρεστι, σκορπίζων ἕκαστῳ τὴν σωτηρίαν. Πολλάκις οὖν καὶ ἐν τοῖς μικροτάτοις ἡ σοφία αὐτοῦ καὶ ἡ πρόνοια διαφαίνεται » (Mign. 32, 1372, πρβλ. καὶ ίεροῦ Χρυσοστόμου. Mign. 52, 492 - 498).

β) Ἡ Κυβέρνησις τοῦ κόσμου. 'Ο Θεός δὲν προνοεῖ μόνον διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ κυβερνᾷ καὶ κατευθύνει αὐτὸν πρὸς τὸν ὑψιστὸν σκοπόν, δι' ὃν ἐδημιουργήθη, καὶ ὁ ὅποιος, κατὰ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν, εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ πάντων καὶ ἡ δόξα Αὔτοῦ (1 Κορ. γ' 22, ιε' 28). Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὁ Θεός εἶναι Θεός ζῶν καὶ πανάγαθος, φροντίζων διὰ τὸ καλὸν τῶν πλασμάτων του, κυβερνῶν καὶ κατευθύνων τὰ πάντα σοφῶς. "Ανευ τοῦ θελήματος τοῦ πανσόφου Δημιουργοῦ οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ γίνεται. Κατὰ τοὺς ὥραίους λόγους τοῦ ιεροῦ Χρυσοστόμου « τὰ τοίνυν ἔργα φύσει τοιαῦτα, ὡς ἀπο-

λάμπειν, ώς ἀποστίλθειν, ώς ἀνακηρύγτειν τοῦ πεποιηκότος τὴν ὁσιότητα » (Ming. 55, 471).

”Ανευ δὲ τῆς πίστεως εἰς θείαν Πρόνοιαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ θρησκευτική ζωή. Πρὸς τίνα σκοπὸν νὰ προσεύχηται τις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ νὰ καταφεύγῃ εἰς Αὐτὸν εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου του, ἐὰν ὁ Θεός δὲν ἀναμιγνύεται εἰς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ δὲν προνοῇ καὶ φροντίζῃ δι’ αὐτόν ; ’Εὰν δὲν ὑπῆρχε θεία Πρόνοια, καὶ αὐτὴ ἡ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σωτηρία τοῦ κόσμου θὰ ἦτο ἀπραγματοποίητος, διότι αὕτη προηῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀπειρον ὀγάπητην καὶ εὐσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀμαρτωλὴν ἀνθρωπότητα.

’Η θεία Πρόνοια, ἐνεργοῦσα πανσόφως ἐν τῇ ζωῇ τοῦ κόσμου, λαμβάνει ὑπ’ ὅψιν τοὺς ὑπὸ τοῦ ἰδίου Θεοῦ τεθέντας νόμους ώς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Πλὴν ὅμως εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις καὶ δι’ εἰδικοὺς καὶ ἀνωτέρους σκοπούς ἀνακόπτει ὁ Θεός προσωρινῶς τὴν λειτουργίαν τῶν φυσικῶν νόμων, ὅπότε κάμνει διάφορα θαύματα. Λέγονται δὲ θαύματα, ὅσα γεγονότα ὑπερβαίνουσι τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν καὶ γίνονται ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ὑπάρχοντας φυσικούς νόμους διὰ τῆς θείας μόνον παντοδυναμίας. ’Αλλὰ καὶ ὅταν ὁ Θεός ἐνίσχυῃ διὰ τῆς θείας χάριτός του τὸν ἀνθρωπὸν καὶ παρακινῇ αὐτόν, ἵνα πράτη τὸ ἀγαθόν, διὰ τῆς τοιαύτης ἐπεμβάσεώς του εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου δὲν καταργεῖ τὴν ἐλευθερίαν του, διότι ὁ Θεὸς οὐδένα βιάζει ἢ ἀναγκάζει, ἀλλ’ ἀπλῶς βοηθεῖ καὶ συνεργάζεται μετὰ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸ καλὸν καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. ’Εὰν δὲ ὁ ἀνθρωπὸς παρὰ τὴν θείαν ἐνίσχυσιν ἐκλέξῃ τὸ κακόν, πάλιν ὁ ἀγαθὸς Θεός φροντίζει νὰ κατευθύνῃ τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε διὰ τῶν κακῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου οὐδέποτε ματαιώνονται αἱ θεῖαι βουλαὶ καὶ οἱ σκόποι τῆς δημιουργίας.

”Υπάρχουσι πολλοὶ ἀνθρωποί, οἱ ὄποιοι, βλέποντες τὰς ἀδικίας καὶ τὰς ἀθλιότητας τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ώς καὶ τὰς καταστροφὰς ἐκ διαφόρων φυσικῶν φαινομένων, ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξιν θείας Προνοίας περὶ τοῦ κόσμου καὶ ἴδιως περὶ τοῦ ἀνθρώπου. ’Εὰν ὁ Θεός, κατὰ τὴν φράσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἐδημιούργησε τὰ πάντα «καλὰ λίαν» καὶ ἐὰν προνοῇ περὶ πάντων, διατὶ ὑπάρχει τοσαύτη κακία καὶ δυστυχία ἐν τῇ ζωῇ ; Διατὶ πολλάκις ἀμοιβονται ἐν αὐτῇ

καὶ εὐημεροῦσιν οἱ φαῦλοι καὶ οἱ ἀναιδεῖς, ὑποφέρουσι δὲ καὶ διώκονται οἱ δίκαιοι; Διατὶ νὰ ὑπάρχῃ τὸ λεγόμενον φυσικὸν κακόν, ἥτοι αἱ ἀσθένειαι, τὸ γῆρας, ὁ θάνατος, οἱ σεισμοί, τὰ νοσογόνα μικρόβια, τὰ δηλητήρια καὶ τὰ τοιαῦτα; Ἀλλὰ διὰ μὲν τὰς ἀθλιότητας καὶ τὰς ἀδικίας τῆς ζωῆς ὑπεύθυνος εἶναι μόνον ὁ ἄνθρωπος, τοῦ ὅποιου, ὡς εἴπομεν, ὁ Θεὸς σέβεται τὴν ἐλευθερίαν καὶ δὲν βιάζει αὐτὸν εἰς τὸ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, διότι τότε τὸ ἀγαθόν, γινόμενον ἀναγκαστικῶς καὶ διὰ τῆς βίας, οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἶχεν, ὁ δὲ ἄνθρωπος θὰ ἔπαινε νὰ εἶναι μία ἐλευθέρα προσωπικότης. Αἱ δὲ ἐν τῇ φύσει ἀνωμαλίαι καὶ καταστροφαὶ ἔκ τινων φυσικῶν δυνάμεων ὀφείλονται, κατὰ τὴν πίστιν ἡμῶν, οὐ μόνον εἰς τὰ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς φυσικὰ αἴτια, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀμαρτίαν, διὰ τὴν ὅποιαν ὁ Θεὸς κατηράσθη τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν περιβάλλουσαν αὐτὸν φύσιν (Γεν. γ' 17, Ρωμ. η' 20). Ἐξ ἀλλού ὅμως πολλά, ἀτινα νομίζονται ως φυσικὰ κακά, δὲν εἶναι πραγματικά, ἀλλ' ἔχουσι βαθύν τινα σκοπὸν ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὅποιον σκοπὸν οὗτος δὲν γνωρίζει καὶ δὲν βλέπει. Ἀπὸ πολλὰ δηλητηριώδη καὶ ἐπιβλαβῆ πράγματα γίνονται φάρμακα ὠφελιμώτατα (ὅπως ἀπὸ τὴν μούχλαν ἔγινεν ἡ πενικιλίνη). Ἐπίσης ὁ πόνος μέλους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἶναι εὐεργετικώτατος καὶ ἀναγκαιότατος διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τὴν εὔτυχίαν τῆς ζωῆς. "Οταν ὁ δργανισμός μας πάθη κακόν τι (ἔλκος, καρκίνον, ἀρθρητισμούς, κοιλοπόνους, πονοδόντους καὶ ἔξης), οὐδέποτε θὰ ἔγνωρίζομεν τοῦτο, ἐὰν δὲν ἡσθανόμεθα πόνον. Ὁ πόνος προειδοποιεῖ διὰ τὴν ὑπάρχουσαν πάθησιν ἥ διὰ τὴν ἀναπτυσσομένην ἀσθένειαν, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ λάβῃ ἐγκαίρως τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς θεραπείαν τῆς ἀσθενείας του." Ανευ τῆς προειδοποιήσεως ταύτης ὑπὸ τῶν πόνων, τὸ σῶμα καὶ αὐτὴ ἥ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου θὰ διέτρεχον μέγαν κίνδυνον ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν. Ὁ πόνος λοιπὸν εἶναι σπουδαῖος φρουρὸς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἐνῷ συνήθως παραπονούμεθα καὶ γογγύζομεν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, διότι ἐπιτρέπει νὰ ὑποφέρωσιν ἔξ αἰτίας του οἱ ἄνθρωποι.

Ἄλλὰ καὶ τὰ ἔκ τῆς φύσεως ἐμπόδια καὶ βάσανα εἶναι πολλάκις χρήσιμα καὶ εὐεργετικά, διότι κεντρίζουσι τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν ὑποτάξῃ τὴν φύσιν καὶ τὰς δυνάμεις τῆς καὶ προαγάγῃ τοιουτοτρόπως τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν εὔτυχίαν του. Διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν του ἐφευρέσεων δὲ ἄνθρωπος

ἔχει μειώσει πολύ τὰ ἐκ τῆς φύσεως κακά καὶ ἔχει θέσει τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του (οἷον ἀλεξικέραυνον, ἀντισεισμικὰς κατοικίας, ὑδατοφράκτας κατὰ πλημμυρῶν, προόδους καταπληκτικάς εἰς τὴν ἴσατρικήν ἐπιστήμην, δι' ὧν αἱ ἀθεράπευτοι ἀσθένειαι ἐκειώθησαν καὶ ὁ ἄνθρωπος ζῆται σήμερον κατὰ μέσον ὅρον βίον μακροβιώτερον ἢ ἂλλοτε). Συνεπῶς πολλὰ δεινά, προερχόμενα ἐκ διαφόρων φυσικῶν αἰτίων, συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις συνεπῶς δὲν πρέπει νὰ γογγύζῃ κατὰ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτά, ἀλλὰ νὰ ἔχῃ τὴν βαθεῖαν πάντοτε πεποίθησιν, ὅτι τὰ πάντα διακυβερνᾶ καὶ κατευθύνει ἐν σοφίᾳ ὁ Θεός, ἐπ' ἀγαθῷ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἵδια τῶν δικαίων καὶ εὐσεβῶν, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Παύλου « τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν » (Ρωμ. η' 28).

17. ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ

Εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς πάντων, « ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ». Μεταξὺ τῶν ἀοράτων ὄντων εἶναι οἱ ἄγγελοι, οἱ ὅποιοι εἶναι πνευματικά, ἀσώματα καὶ ἐλεύθερα ὄντα, ὡς ἔργον ἔχοντα νὰ δοξάζωσι τὸν Θεόν καὶ νὰ ἀναγγέλωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ θελήματα Αὐτοῦ. Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ γίνεται πολλάκις λόγος περὶ ἀγγέλων, παρουσιαζομένων εἰς τοὺς ἀνθρώπους κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἵνα μεταδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὰ θελήματα του. Κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ λόγου χάριν ἄγγελοι εἰδοποίησαν τὸν Λώτ, ἵνα ἐγκαταλείψῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας του τὰ Σόδομα (Γεν. ιθ' 22). Ὁ προφήτης Ἡσαΐας εἰς ἐν δραμά του εἶδεν ἀγγέλους κύκλῳ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ δοξάζοντας Αὐτὸν (Ἡσ. 5' 3). Καὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ πολλάκις γίνεται λόγος περὶ ἀγγέλων. Ἀγγελος ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Ζαχαρίαν τὴν γέννησιν τοῦ Ἰωάννου καὶ ὁ αὐτὸς ἀγγελος εὐηγγελίσθη εἰς τὴν Μαρίαν, ὅτι θὰ γεννήσῃ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Ἀγγελοι ὥστις τῶς κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος ἀνέπεμψαν πρὸς τὸν Ὑψιστὸν τὸ « δόξα ἐν ψύστοις » (πρβλ. καὶ Πράξ. ιβ' 7, Ματθ. α' 20, β' 13, δ' 11 καὶ ἔξης).

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἡ Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι οἱ ἄγγελοι ἐδημιουργήθησαν πρὸ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου (Ἰωβ λη' 7)

καὶ εἶναι πνευματικὰ καὶ ἀσώματα ὅντα, ἀλλ’ ἡ φύσις αὐτῶν δὲν εἴναι ἀναλλοίωτος, διότι, ὡς πλάσματα τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ ὑπόκεινται εἰς μεταβολήν, δυνάμενοι νὰ προκόπτωσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κατὰ τὴν ἀγιότητα ἥ νὰ περιπίπτωσι καὶ εἰς ἀμαρτίαν : « ἔχοντες ἔξουσίαν καὶ μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τρέπεσθαι », λέγει ὁ Ἱερὸς Δαμασκηνὸς (”Ἐκδοσ. Ὁρθοδ. πίστεως Β' 3). Οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἑκκλησίας, ἔχουσιν ἀκόμη ὡς ἔργον νὰ προστατεύωσι τοὺς εὔσεβες ὡς φύλακές των καὶ δόνηγοι εἰς πάσας τὰς περιστάσεις τοῦ βίου των.

Πλὴν τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλων ὑπάρχουσι καὶ οἱ πονηροὶ ἄγγελοι ἥ οἱ δαιμονες, οἱ ὅποιοι πρὶν ἡσαν καλοὶ ἄγγελοι, ἀλλ’ ἀπὸ ἀλαζονείαν καὶ φιλοδοξίαν ἡμάρτησαν καὶ ἔγιναν ἔχθροι τοῦ Θεοῦ. Οἱ δαιμονες διεξάγουσιν ἀδιάλειπτον ἀγῶνα κατὰ τοῦ θείου θελήματος, πειράζοντες καὶ παρακινοῦντες τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν παρακοὴν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς ἀνταρσίαν κατ’ Αὐτοῦ. Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην βλέπομεν, ὅτι οἱ δαιμονες ταράσσονται μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῆς γῆς, διότι διὰ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἔμελλε νὰ συντριβῇ ἥ δύναμις των καὶ ἥ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἔξουσία καὶ ἐπιρροή. Πολλοὶ δαιμονιζόμενοι ἐθεραπεύθησαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὁ δόπιος, κατὰ τὰ Εὐαγγέλια, περιήρχετο τὴν Γαλιλαίαν « κτηρύσσων εἰς τὰς συναγωγὰς καὶ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων » (Μάρκ. α' 39).

18. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

α) Φύσις καὶ προορισμός φύτοῦ. Ἐνῷ οἱ ἄγγελοι εἶναι ἐντελῶς καθαρὰ πνεύματα, οἱ ἄνθρωποι ίστανται εἰς τὸ μέσον τῶν δύο κόσμων τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ύλικοῦ, μετέχοντες συγχρόνως ἀμφοτέρων διότι ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὑλην καὶ πνεῦμα, ἥ ἄλλως ἀπὸ σῶμα καὶ ἀπὸ ψυχῆν. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἐπλάσθη τελευταῖος ἐξ ὅλων τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ, ἀλλ’ εἶναι τὸ, τελειότερον δημιούργημα Αὐτοῦ. Τὰ ἄλλα δημιουργήματα ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν, κατὰ τὴν γνωστὴν διήγησιν τῆς Γενέσεως, διὰ μόνου τοῦ λόγου του, διὰ τὸν ἄνθρωπον ὅμως λαμβάνει ἴδιαιτέραν πρόνοιαν. Καὶ τὸ μὲν σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἐπλασέ, λαβὼν πηλὸν ἐκ τῆς γῆς, τὴν δὲ ψυχὴν ἐμψυσήσας εἰς τὸ σῶμά του πνοτὴν ζωῆς. Αἱ ἐκφράσεις αὗται τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἶναι ἀνθρωπομορφι-

καί, διότι ὁ Θεός, ὡς ἀπόλυτον πνεῦμα, οὕτε χεῖρας ἔχει, ἵνα λάβῃ πηγὴν καὶ πλάσῃ τὸ σῶμα οὕτε στόμα, ἔχει, ἵνα δὶ' αὐτοῦ ἐμφυσήσῃ εἰς τὸ σῶμα πνοὴν ζωῆς. Διὰ τῶν ἀνθρωπομορφικῶν τούτων ἐκφράσεων ἡ Ἀγία Γραφὴ διδάσκει τὴν ὑψίστην ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι κατὰ μὲν τὸ σῶμα συγγενεύομεν πρὸς τὰ ὑλικὰ ὄντα καὶ εἴμεθα χῶμα, κατὰ δὲ τὴν ψυχὴν προερχόμεθος ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ εἴμεθα συνεπῶς θείας καταγωγῆς ὄντα.

Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι φυλακὴ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅπως ἔλεγον πολλοὶ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι καὶ πολλοὶ αἱρετικοί, οὐδὲ ὄργανον καὶ ἔδρα τῆς ἀμαρτίας, ἀλλ’ ὄργανον καὶ ὑπηρέτης τῆς ψυχῆς ἡ, ὅπως λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, τὸ σῶμα εἶναι « ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν Ἀγίου Πνεύματος » (1 Κορ. 5' 19).

Ἐντεῦθεν οἱ χριστιανοὶ ὄφείλουσι νὰ περιποιῶνται τὸ σῶμά των καὶ νὰ διαφυλάττωσιν αὐτὸ ὑγίεις καὶ ἐγνόν, διότι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ ἡ θεία ψυχὴ καὶ τὸ τὴν ψυχὴν ζωγονοῦν Ἀγιον Πνεῦμα: « Οὐκ οἴδατε », λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, « ὅτι ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεὶ τοῦτον ὁ Θεός » (1 Κορ. 6' 16).

Κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ὁ ἀνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ δόμοιώσιν Θεοῦ, δηλαδὴ μὲ τοιαῦτα προσόντα, ὅποια ἔχει καὶ ὁ Θεός, ὡστε διὰ τῶν προσόντων τούτων νὰ τείνῃ πάντοτε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ νὰ γίνῃ ὅμοιος πρὸς Αὐτόν. Τὰ θεῖα ταῦτα προσόντα εἶναι ὁ νοῦς του, ἡ θέλησις, τὸ συναίσθημα, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἡθικὴ ροπὴ καὶ φύσις. 'Ο Κύριος ἐτόνισεν ίδιαιτέρως τὴν ἀπειρον ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἰπὼν « τί γὰρ ὀφελεῖται ἀνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδίσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἀνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; » (Ματθ. 16' 26). 'Ακολουθοῦντες τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἑκκλησίας ἐτόνιζον τὴν θείαν καταγωγὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ συνίστων εἰς τοὺς πιστούς, ἵνα ἐπιμελῶνται ίδιαιτέρως τῆς ἀθανάτου ψυχῆς των: « Γνῶθι σαύτοῦ τὴν φύσιν », λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, « ὅτι θητὸν μὲν τὸ σῶμα, ἀθάνατος δὲ ἡ ψυχὴ· ἐπιμελοῦ ψυχῆς, πράγματος ἀθανάτου ». Διὰ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς του ὁ ἀνθρωπος συγγενεύει πρὸς τὸν πνευματικὸν καὶ ὑπερφυσικὸν κόσμον καὶ προορίζεται διὰ τὴν αἰωνίαν ἐν τῷ Θεῷ ζωὴν.

Καὶ ἡ ἐπιστήμη σήμερον, μὴ δυναμένη νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πνευ-

ματικὰ καὶ ψυχικὰ φαινόμενα ἐκ τῆς ὑλης μόνον, δέχεται τὴν διπλῆν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς. "Οσοι ὑλισταὶ ἀποκρούονται τὴν πνευματικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, πειρῶνται νὰ ἀποδώσωσιν εἰς τὴν ὑλην ὅλα τὰ πνευματικὰ φαινόμενα καὶ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, πλήγη ὅμως τοῦτο δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ καὶ νὰ ἀποδειχθῇ, διότι οὐδὲν πείραμα δύναται νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ ὑλη ἔχει σκέψιν, θέλησιν, συναίσθημα καὶ ἐλευθερίαν.

β') Η ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ἡ ἐπιστήμη διδάσκουσι τὴν διπλῆν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς. Η ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀθάνατος. Η ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ βασικὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Η ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν τελειώνει μὲ τὸν θάνατον, ἀλλὰ συνεχίζεται αἰώνιως καὶ μετὰ θάνατον, διότι ἀκριβῶς ὁ ἀνθρωπός ἔχει ψυχὴν ἀθάνατον. Η Χριστιανικὴ ζωὴ στηρίζεται εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐλπίδα εἰς μίαν μετὰ θάνατον αἰώνιαν ζωὴν, εἰς τὴν ὅποιαν οἱ δίκαιοι θὰ ζῶσιν εύτυχεις πλησίον τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Σωτῆρος. Αἱ περὶ δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου, περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, περὶ μελλούστης κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως διδασκαλίαι τῆς 'Αγίας Γραφῆς προϋποθέτουν τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. 'Εάν ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἀθάνατος καὶ ἡ ζωὴ μας τελειώνῃ εἰς τὸν τάφον, τότε διατὶ κοπιάζομεν καὶ θυσιάζομεν τὰ πάντα διὰ τὸ καλὸν καὶ τὸ δίκαιον; 'Εάν, ὅπως λέγει ὁ Ἐπ. Παῦλος, δὲν ὑπάρχῃ συνέχεια τῆς ἐνταῦθα ζωῆς τῆς ψυχῆς μας, τότε πρέπει νὰ φροντίζωμεν νὰ τρώγωμεν καὶ νὰ πίνωμεν καὶ νὰ διασκεδάζωμεν, διότι αὔριον ἀποθνήσκομεν: «εἰ νεκροὶ οὐκ ἔγειρονται, φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν» (1 Κορ. 1e' 32). 'Αλλοίμονον, λέγει ὁ Ἰδιος Ἀπόστολος, ἐὰν δὲ βίος μας ἐτελείωνεν ἐδῶ καὶ δὲν εἴχομεν ἐλπίδα διὰ μίαν ἄλλην ζωὴν, τότε θὰ εἰμεθα οἱ δυστυχέστεροι ἀπὸ ὅλα τὰ ὅντα: «εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐν Χριστῷ ἐλπικότες ἐσμὲν μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμὲν» (1 Κορ. 1e' 19).

Τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἀποδεικνύομεν καὶ λογικῶς διὰ τῶν ἔξις ἀποδείξεων :

1. Πάντες οἱ ἀνθρωποί ὅλων τῶν ἐποχῶν ἐπίστευον καὶ πιστεύοντιν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς· διὰ τοῦτο ὅλοι ἔθαπτον τοὺς νεκροὺς μὲ τιμᾶς καὶ περιεποιοῦντο τοὺς τάφους των ποικιλοτρόπων, διότι ἐπίστευον, ὅτι τοιουτοτρόπως ηύχαριστοῦντο αἱ ψυχαὶ των.

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς πολλῶν ἀρχαίων τάφων ἀνευρέθησαν εἰς αὐτοὺς πολλὰ σπουδαῖα εὑρήματα, τὰ δόποια δεικνύουν πόσον ἐτίμων ὅλοι οἱ λαοὶ τούς νεκρούς των καὶ πῶς ἐπίστευον, ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν ζῶσι καὶ μετὰ θάνατον. Ἡ καθολικὴ αὔτη πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς δεικνύει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν βασιμότητα τῆς πίστεως ταύτης (Ἰστορικὴ ἀπόδειξις).

2. Οἱ ἄνθρωποι ἔχουσιν ἔμφυτον τὴν τάσιν πρὸς τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀπειρον. Οὐδὲν ἀγαθὸν τοῦ κόσμου τούτου δύναται νὰ ἴκανοποιῇ αὐτὸν πλήρως, ἀλλὰ πάντοτε ζητεῖ τὸ τελειότερον. Τοῦτο δεικνύει τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς των, ἡ δόποια ἐπιζητεῖ μίαν τελείαν καὶ αἰώνιαν ζωήν, ἵνα ἴκανοποιηθῇ καὶ ἐπιτύχῃ τοῦ προορισμοῦ της. Τὸ ἀνικανοποίητον τῶν βαθυτέρων καὶ εὐγινεστέρων τάσεων τῆς ψυχῆς μαρτυρεῖ, ὅτι αὕτη δὲν εἶναι πλασμένη διὰ τὸν πρόσκαιρον αὐτὸν κόσμον, ἀλλὰ διὰ τὴν αἰώνιότητα (Τελεολογικὴ ἀπόδειξις).

3. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ βλέπομεν, ὅτι συνήθως ὑποφέρουν, δυστυχοῦν καὶ διώκονται οἱ καλοὶ καὶ δίκαιοι, ἐν ᾧ ἀντιθέτως οἱ φαῦλοι, οἱ ἔγωισται, οἱ ἐγκληματίαι ὅχι μόνον δὲν τιμωροῦνται, ἀλλὰ καὶ εὐδοκιμοῦν καὶ εὐημεροῦν. Τοῦτο ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν λογικήν καὶ πρὸς τὸ αἰσθῆμα τοῦ δικαίου, διότι λογικὸν καὶ δίκαιον εἶναι ἡ μὲν ἀρετὴ νὰ βραβεύηται, ἡ δὲ κακία νὰ τιμωρῆται. Καὶ ἀπειδὴ δὲν γίνεται τοῦτο εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ἄλλη μέλλουσα ζωὴ καὶ ἀνταπόδοσις. Ἄλλὰ διὰ νὰ γίνῃ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ δικαίου τούτου πρέπει νὰ ζῇ καὶ μετὰ θάνατον ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή. (Ἡθικὴ ἀπόδειξις).

4. Ἡ ψυχὴ τέλος εἶναι ἀθάνατος, διότι εἶναι ἐπιλῆ καὶ ἄϋλος ὡς πρὸς τὴν φύσιν της. Ὁ θάνατος εἶναι ἡ ἀποσύνθεσις καὶ ἡ διάλυσις εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐνὸς ύλικοῦ ὄντος. Ἄλλ’ ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ὅλη, ὥστε νὰ ἀποσυντεθῇ καὶ νὰ ἐκλείψῃ. Εἶναι ἄϋλος καὶ πνευματική, ἐπιομένως ἀθάνατος (Ὁντολογικὴ ἀπόδειξις).

γ) Ἡ πρώτη κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πτῶσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀμαρτίαν. Ὁ ἄνθρωπος, πλασθεὶς κατ’ εἰκόνα καὶ δμοίωσιν Θεοῦ, ἐπροικίσθη διὰ θείων ἰδιοτήτων, διὰ τῶν ὅποιων ἡδύνατο νὰ τελειοποιῇ ἑαυτὸν συνεχῶς ὑπὸ τὴν ἀγάπην καὶ προστάσιαν τοῦ Δημιουργοῦ του καὶ νὰ ζῇ εὐδαίμων εἰς τὴν γῆν ταύτην. Δὲν ἦτο λοιπὸν ἀπ’ ἀρχῆς, οὕτε ἐπλάσθη τέλειος, ἀλλ’ εἶχεν

όλας τὰς δυνατότητας νὰ προκόπτῃ ἡ θικῶς καὶ πνευματικῶς, ἀσκούμενος εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ ζῶν πάντοτε κατὰ τὸ ἄγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Πρὸς ἄσκησιν τῶν πρωτοπλάστων εἰς τὴν ἀρετὴν ἔδωκεν δὲ Θεὸς πρὸς αὐτοὺς ὥρισμένας ἐντολάς, τὰς ὅποιας ὡφειλον νὰ τηρῶσι πιστῶς καὶ πάντοτε, ὥστε νὰ δεικνύωσι διὰ τοῦ βίου των, ὅτι συμμορφώνονται πρὸς τὸ ἄγιον θέλημά Του καὶ εἶναι ἄξια τέκνα τοῦ οὐρανίου Πατρός των. Ἡ πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους δοθεῖσα ἐντολὴ ἦτο, ὡς γνωστόν, ὅπερας μὴ φάγωσι καρπούς ἀπὸ τὸ δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ὁ Ἄδαμ ὅμως καὶ ἡ Εὔα, πειρασθέντες ὑπὸ τοῦ διαβόλου καὶ ἐξ ἀλαζονείας καὶ ἐγωϊσμοῦ παρήκουσαν εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἔφαγον ἀπὸ τοὺς ἀπηγορευμένους καρπούς. Ἡ παράβασις αὕτη ἦτο ἀπιστία πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πίστις εἰς τὸν διάβολον καὶ εἰς τὰς συκοφαντίας του ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. Ἡτο περιφρόνησις ρητῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ καὶ λήθη τῶν μεγάλων πρὸς αὐτοὺς θείων εὐεργεσειῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς παρακοῆς ἦτο, ὅτι ἔχασαν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐσκοτίσθη ὁ νοῦς των καὶ ἡ θέλησίς των κατέστη ἀσθενής καὶ ἀνίκανος νὰ θέλῃ καὶ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν. Τοιουτοτρόπως τὸ πρῶτον ἀμάρτημα διεδέχθησαν ἄλλα, καὶ οὕτως οἱ πρωτόπλαστοι ἀπεμακρύνοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ ἐβυθίζοντο εἰς τὴν ἀμαρτίαν. Ἔπειδὴ δὲ Ἅδαμ καὶ ἡ Εὔα εἶναι οἱ προπάτορες καὶ οἱ γενάρχαι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ πρώτη ἐκείνη παράβασις τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ὀνομάζεται συνήθως προπατορικὸν ἀμάρτημα. Τὸ ἀμάρτημα ἐκεῖνο ἐκληρονόμησαν ἀναγκαίως πάντες οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἅδαμ καὶ τῆς Εὔας καὶ ἔκτοτε οἱ ἀνθρωποι γεννῶνται ἀμαρτωλοὶ καὶ μὲ τὰς ἴδικάς των προσωπικάς ἀμαρτίας ἐπαυξάνουσι τὴν ἡθικὴν ἀθλιότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Εἰς τὴν ἡθικὴν ταύτην κατάπτωσιν ὀφείλεται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἀνθρωποι, ἀπομακρυνόμενοι διαρκῶς περισσότερον ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐλησμόνησαν ἐν τέλει τὸν Θεόν καὶ ἤρχισαν νὰ λατρεύωσι τὰ κτίσματά του, ἀστέρας καὶ ὅρη καὶ θαλάσσας καὶ διάφορα ἡμερα καὶ ἄγρια ζῶα. Μέ τὴν τοιαύτην ἡθικὴν καὶ θρησκευτικὴν κατάπτωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐφαίνετο, ὅτι οἱ σκοποὶ τῆς Δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐματαιώθησαν, διότι οἱ ἀνθρωποι, ἀντὶ νὰ ζῶσιν εύτυχεῖς καὶ ἐν τῇ ἀρετῇ πλησίον τοῦ Θεοῦ, ἐβυθίζοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ ἀθλιότητα εἰς σημεῖον, ὥστε πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων φίχιαν καὶ ἀθλιότητα εἰς σημεῖον,

λοσόφων ἔλεγον, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἐκφυλισθῇ καὶ θὰ ἔξαφανισθῇ, ἐὰν ὁ Ἱδιος ὁ Θεὸς δὲν ἀνελάμβανε τὴν ἀπολύτρωσίν της. 'Αλλ' αἱ βουλαὶ καὶ τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μένωσιν ἀπραγματοποίητα καὶ νὰ ματαιώνωνται ἀπὸ τὰ φαῦλα ἔργα τῶν ἀνθρώπων. 'Ο πολυεύσπλαχνος Θεὸς δὲν ἀφῆκε τὰ πλάσματά του νὰ ἀφανισθῶσιν ἐντελῶς εἰς τὴν κακίαν καὶ εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀλλ' ἔδωκεν εἰς αὐτὰ πάλιν τὴν εὔκαιρίαν καὶ τὰς δυνατότητας νὰ σωθῶσι καὶ νὰ ἐπανέλθωσι πλησίον του. "Οτε ἤλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἔξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ αὐτὸν ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ὄμαρτίαν, ἀναλαβὼν Αὐτὸς ἐπὶ τῶν ὄμων του τὸ βάρος τῶν ὄμαρτιῶν μας καὶ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἔξιλεώσῃ τὴν θείαν δικαιοσύνην. 'Η ἐν τῷ Χριστῷ ἀπολύτρωσις ἀποκατέστησε τὸν ἀνθρωπὸν εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ πρὸ τῆς πτώσεως κατάστασιν καὶ ἐπανέφερεν αὐτὸν πλησίον τοῦ οὐρανίου Πατρός του. Διὰ τοῦ 'Αδάμ ἐπῆλθεν ἡ ὄμαρτία καὶ ὁ θάνατος, λέγει ὁ 'Απ. Παῦλος, ἐν ᾧ διὰ τοῦ 'Ιησοῦ Χριστοῦ, τοῦ νέου 'Αδάμ, ἐπῆλθεν ἡ ἀναγέννησις καὶ ἡ θεία ἐν τῷ Χριστῷ ζωὴ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων: «'Ωσπερ γάρ ἐν τῷ 'Αδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται».· καὶ ἐν συνεχείᾳ λέγει: «καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ (τοῦ 'Αδάμ), φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου (τοῦ 'Ιησοῦ)»

(1 Κορ. ies' 22. 49, πρβλ. καὶ Ρωμ. ε' 15).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΕΩΣ

"Αρθρα β'-ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: β'. 'Καὶ εἰς Ἑγαῖον Ἰησοῦν
Χριστόν, τὸν νίδιον τοῦ Θεοῦ, τὸν μορογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα ποδὸ^ν
πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεόν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννη-
θέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοίωτον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο.

γ'. Τὸν δὲ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα
ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πρεματος Ἀγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου
καὶ ἐγανθωπάγσαντα.

δ'. Σταυρωθέντα τε ἐπὶ ήμιντρ ἐπὶ Ηοιτίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ
ταφέντα.

ε'. Καὶ ἀραιάρια τῇ τοίην ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς.

ϛ'. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς καὶ καθεξάμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ
Πατρός.

ζ'. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κοριτας ζῶντας καὶ νεκρούς, οὐ τῆς
βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

19. Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ. ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΥΣΙΝ ΤΟΥ

'Η ἀνθρωπότης, ἀπομακρυνθεῖσα ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τῆς παρα-
βάσεως τῆς ἐντολῆς του παρὰ τῶν πρωτοπλάστων, ἔζη μίαν ἄνευ
Θεοῦ ζωὴν ἐντὸς τῆς ἡμαρτίας καὶ τῆς εἰδωλολατρείας. Τὰ θεῖα
χαρίσματα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἔξησθένταν καὶ ἡ ροπὴ πρὸς τὸ κα-
κὸν ἐγίνετο δόλονεν ἰσχυροτέρα. 'Η διαφθορὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως
ἡτο τόσον μεγάλη, ὥστε ἡτο ἀδύνατον πλέον νὰ μεταβάλῃ ζωὴν
δ ἀνθρωπος διὰ τῶν ἴδιων δυνάμεων καὶ προσπάθειῶν, διότι ἡ βού-
λησίς του ἔξησθένησε καὶ ἡ εὔνοια καὶ ἡ κοινωνία μετὰ τοῦ Θεοῦ
— δ μόνος οὗτος ὅρος τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ζωῆς — ἀπεσύρθησαν
ἀπ' αὐτοῦ. 'Η ὀγάπη ὅμως τοῦ Θεοῦ δὲν ἡτο δυνατὸν νὰ ἀφήσῃ
τὰ ἑαυτοῦ πλάσματα εἰς τοιαύτην κατάστασιν, διὰ τοῦτο, ὅταν

ήλθεν ό κατάλληλος χρόνος, εστειλε τὸν Υἱόν Του πρὸς σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

‘Ο κατάλληλος οὗτος χρόνος ήλθεν, ἀφ’ οὗ προπαρεσκευάσθη ἡ ἀνθρωπότης ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος της καὶ ἡσθάνθη ἰσχυρῶς τὴν ἀθλίαν κατάστασίν της καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς Ἀνωθεν σωτηρίας. ‘Η προπαρασκευὴ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἔγινεν ὡς ἀκολούθως: ’Ἐν πρώτοις ἔξελεξεν ὁ Θεὸς ἔνα λαόν, τὸν Ἰσραηλιτικόν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ὅργανον καὶ ὡς θεματοφύλαξ τῆς πίστεως εἰς ἔνα Θεὸν καὶ ὅλων τῶν πρώτων θείων ἀποκαλύψεων πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. ‘Ο Ἰσραηλιτικὸς λαὸς προπαρεσκευάσθη διὰ τῶν Πατριαρχῶν, διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν εἰς τὴν ἔλευσιν καὶ ὑποδοχὴν τοῦ Μεσσίου, τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. ‘Ο Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀβραὰμ τὴν ἐπαγγελίαν, ὅτι ἐκ τῶν ἀπογόνων του θὰ προέλθῃ ὁ Μεσσίας, ὁ ὄποιος θὰ φέρῃ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν εὐλογίαν εἰς πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.

Πλὴν τῶν ἐπαγγελιῶν τούτων περὶ τοῦ Μεσσίου ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τοῦ Μωϋσέως τὸν Νόμον, τοὺς προφήτας καὶ ἄλλους ἀγίους, διὰ τῶν ὅποιων οἱ Ἰουδαῖοι συνεκρατοῦντο εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν. Τοιουτοτρόπως ὑπῆρχεν εἰς λαός, ὁ ὄποιος ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀνθρωπότητος ἐπίστευε καὶ ἐλάτρευεν οὐχὶ τὰ ἄστρα, τὰ ζῷα, τὰς θαλάσσας καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, ἀλλ’ αὐτὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Δημιουργὸν τοῦ κόσμου. Οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου καὶ πολὺ ἐνωρίτερον ἦσαν ἐσκορπισμένοι εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ εἶχον συναγωγὰς εἰς ὅλας τὰς πόλεις ἐκείνας, ὅπου ὑπῆρχον τὸ ὄλιγώτερον δέκα Ἰουδαϊκαὶ οἰκογένειαι. Διὰ μέσου τῶν Ἰουδαίων τούτων τῆς Διασπορᾶς πολλοὶ Ἐθνικοί, βλέποντες τὴν λαμπρὰν λατρείαν καὶ τὰ αὐστηρὰ ἥθη τῶν Ἰουδαίων, προσήρχοντο εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν πίστιν καὶ ἐγίνοντο προσήλυτοι. Ἀλλά, παρὰ τὴν ἴδιαιτέραν ταύτην εὔνοιαν τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτούς, οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου εἶχον διαστρέψει καὶ μεταβάλει τὴν θρησκείαν των εἰς θρησκείαν ἔξωτερικῶν καὶ μηχανικῶν τύπων καὶ τελετῶν καὶ ἀντὶ ἐνὸς πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ καὶ σωτῆρος ἀνέμενον ἔνα Μεσσίαν κοσμικόν, ἦτοι ἔνα ἀνδρεῖον καὶ ἀνίκητον Βασιλέα, ὁ ὄποιος θὰ ὑπέτασσεν ὅλους τοὺς ἔχθρούς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ θὰ ἐδόξαζε τὸ Ἰσραηλιτικὸν ἔθνος.

‘Η θεία Πρόνοια δέν ήτο δυνατὸν νὰ περιορισθῇ εἰς ἔνα λαὸν μόνον, ἀλλ’ ἐπεξετάθη καὶ εἰς τοὺς Ἐθνικούς κατὰ πολλοὺς τρόπους (Πραξ. 16'). Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἐθνικῶν παρουσιάσθησαν φωτεινὰ πνεύματα, μεγάλοι φιλόσοφοι, οἱ ὅποιοι ἐδίδασκον καθαρὰς καὶ ὑψηλὰς θρησκευτικὰς καὶ ἡθικὰς ιδέας καὶ διεκήρυξαν τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πλάνην τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων. ‘Η φιλοσοφία, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ήτο διὰ τοὺς Ἐθνικούς παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν, ὅπως ήτο ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος διὰ τοὺς Ἰουδαίους. ‘Ο Σωκράτης, ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων, βλέπων τὴν ἡθικὴν κατάπτωσιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἔλεγεν, ὅτι μόνον, ἐὰν ὁ Θεὸς κηδόμενος τῶν ἀνθρώπων ἔστελλεν ἄνωθεν ἔνα Σωτῆρα, θὰ ἡδύναντο οὗτοι νὰ σωθῶσιν.

Ἐπίσης αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ συνθῆκαι ήσαν λίαν εὔνοϊκαι διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος καὶ Ἀναδημιουργοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ ἀνθρωποὶ ἡσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπολυτρώσεως, διὰ τοῦτο κατέφευγον ἀθρόως εἰς τὰς λεγομένας ἀπολυτρωτικὰς μυστηριακὰς θρησκείας τῆς Ἰσιδος καὶ τοῦ Ὀσίριδος, τῆς Κυβέλης, τοῦ Μίθρα καὶ ἔξῆς, αἱ ὅποιαι ὑπισχνοῦντο εἰς τοὺς μυουμένους εἰς αὐτὰς τὴν λύτρωσιν καὶ τὴν μετὰ θάνατον αἰώνιαν ζωήν. Κατὰ τὴν ἔποχὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ὑπῆρχε μία πολιτικὴ διοίκησις ἀνὰ τὰς περὶ τὴν Μεσόγειον χώρας — ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία — εἰς πολιτισμὸς καὶ μία γλωσσα, καὶ πάντα ταῦτα βεβαίως τὴνόουν πολὺ τὴν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας.

‘Αφ’ οὐ λοιπὸν παρεσκευάσθη καταλλήλως ἡ ἀνθρωπότης ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας, ἥλθεν ὁ ἀναμενόμενος Σωτὴρ τοῦ κόσμου, ἡ ἐλπὶς καὶ ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, γεννηθεὶς ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐκ Πνεύματος Ἅγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου κατὰ τὰς Ἅγιας Γραφάς, καὶ ἐπὶ αὐτοκράτορος τῆς Ρώμης Ὁκταβιανοῦ.

20. Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Κατὰ τὰ Εὐαγγέλια, μετὰ τὴν βάπτισίν του ὁ Κύριος, ἐκλέξας διώδεκα μαθητάς, περιέτρεχε τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῆς Ἰουδαίας κηρύζονταν τὸ εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκήρυξεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατὴρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων, πλήρης ἀγάρυπτεν,

πης πρὸς ὅλους, ιδιαιτέρως πρὸς τοὺς ἀμαρτωλούς, τοὺς συναισθανομένους τὴν ἴδιαν των ὀμαρτωλότητα, καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι νὰ πιστεύωσιν εἰς Αὔτὸν καὶ νὰ ἀγαπῶσι τὸν Θεόν καὶ ἀλλήλους δι’ ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς των. Ἐδίδασκεν ἐπίσης, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα καὶ οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι νὰ λατρεύωσιν Αὔτὸν πινευματικῶς διὰ τῆς διαρκοῦς ἐπικοινωνίας μετ’ Αὔτοῦ, διὰ τῆς ἀδιαλείπτου προσευχῆς καὶ δι’ ἀγίου βίου. Ἀπὸ τοὺς θέλοντας νὰ ἀκολουθήσωσιν Αὔτὸν ἀπήγει μετάνοιαν, πίστιν, αὐτοθυσίαν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὰ πλούτη καὶ τὰ ἔγκοσμια ἀγαθά, διότι οἱ ἄνθρωποι, παρασυρόμενοι ὑπὸ τούτων, λησμονοῦσι τὸν Θεὸν καὶ ἀφοσιώνονται εἰς τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ Κύριος ἐνίσχυε καὶ ἐπεκύρωνε τὴν ὑπέροχον διδασκαλίαν του μὲ τὰ θαύματά του καὶ μὲ τὸν τέλειον καὶ ἀγιον βίον του. Διὰ τῶν θαυμάτων του ἀπεκαλύπτετο, ὅτι ἡτο Θεός, κύριος τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, συνεπῶς οἱ ἀκροαταί του ὥφειλον νὰ δίδωσι προσοχὴν εἰς τοὺς λόγους του καὶ νὰ πιστεύωσιν εἰς Αὔτόν. Συγχρόνως ὁ βίος του ὑπῆρξε καθ’ ὅλα ἀγιος: «Ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» (Ἡσ. νγ' 9,1 Πέτρ. β' 22), εἴχε προείπει ὁ προφήτης, καὶ οἱ λόγοι οὗτοι ἐπραγματοποιήθησαν ἀπολύτως. Ὁ ἴδιος εἶπε περὶ ἑαυτοῦ «τὶς ἔξ ύμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας;» (Ἰωάν. η' 46), καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτοῦ οὕτε οἱ σύγχρονοι οὕτε οἱ μετὰ ταῦτα αἰῶνες ἡδυνήθησαν νὰ ἀπαντήσωσιν, ἵνα διαψεύσωσιν Αὔτόν. «Οπως ἐδίδασκε, τοιοῦτον βίον ἔζη. Τὰ ἔργα συνεφώνουν πρὸς τοὺς λόγους του καὶ οὐδεμίᾳ ἐσωτερικὴ σύγκρουσις παρετηρεῖτο εἰς τὴν ζωήν του. Καὶ ὁ βίος καὶ ἡ διδασκαλία του ἐνεποίουν τοιαύτην κατάπληξιν, ὡστε ἔλεγον οἱ ἀκροαταί του «οὐδέποτε οὕτως εἰδομεν» ἢ «οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ώς οὗτος ὁ ἄνθρωπος» (Μάρκ. β' 12, Ἰωάν. ζ' 46). Ἐν τέλει ὁ Κύριος ἐτερμάτισε τὸν ἀγιον βίον του διὰ μιᾶς ἀπεριγράπτου αὐτοθυσίας, παθών καὶ σταυρωθεὶς ὡς κακοῦργος ἐν τῷ μέσῳ δύο ληστῶν χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτούς.

21. ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ

Οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς, ἐφθόνουν καὶ ἐμίσουν τὸν Κύριον, διότι τὰ πλήθη ἡκολούθουν Αὔτὸν καὶ

διότι ἦλεγχε τὴν κακίαν καὶ τὴν ὑποκρισίαν των. Ἐντεῦθεν συλλα-
βόντες Αὔτὸν κατεδίκασαν εἰς θάνατον καὶ ἐσταύρωσαν Αὔτόν. Διὰ
τῆς παραβάσεως ὑπὸ τῶν προπατόρων τῆς πρώτης ἐντολῆς τοῦ
Θεοῦ, τῆς δοθείσης εἰς αὐτοὺς πρὸς ἀσκησιν καὶ δοκιμασίαν, εἰσῆλ-
θεν εἰς τὸν κόσμον ἡ ὁμαρτία καὶ ὁ θάνατος. Οὐ ἄνθρωπος θάξει
καταδεδικασμένος εἰς αἰώνιον τιμωρίαν, ἐὰν ὁ Θεός, ἐν τῇ πανσοφίᾳ αὐ-
τοῦ καὶ τῇ ἀπείρῳ του ἀγάπῃ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, δὲν εὕρισκε
μέσον, διὰ τοῦ ὅποιου νὰ ἱκανοποιηθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ ἄνθρωπου διὰ τῆς
παραβάσεως αὐτοῦ προσβληθεῖσα δικαιοσύνη του, ἡ ὅποια ἀπήγει
τὴν τιμωρίαν τοῦ ὁμαρτήσαντος ἄνθρωπου, καὶ νὰ ἔξαλειφθῶσι
συγχρόνως τὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ὁμαρτήματος καὶ
οὕτω σωθῇ ὁ ἄνθρωπος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος, ὡς φέρων ἐν ἑαυτῷ
τὴν ἐνοχὴν τοῦ προπατορικοῦ ἡμαρτήματος, δὲν ἥδυνατο διὰ τῶν
ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων οὔτε τὴν θείαν δικαιοσύνην νὰ ἱκανοποιήσῃ
οὔτε καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ὁμαρτήματος, νὰ
ἔξαλείψῃ, ὁ Θεὸς ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀπέστειλεν εἰς τὸν
κόσμον τὸν μονογενῆ Αὐτοῦ Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χρι-
στόν, ὁ ὅποιος, ὡς ἄνθρωπος, ἔξεπλήρωσε τὰ ἀδύνατα παρὰ τῷ
ἄνθρωπῳ διὰ τὴν σωτηρίαν του. Διότι ἡ θυσία τοῦ Σωτῆρος, ὡς
ἀναμαρτήτου ἄνθρωπου, ἥτο θυσία, ἥτις ἐγένετο δεκτή ὑπὸ τοῦ
Θεοῦ, καὶ ἱκανοποιήσει τὴν θείαν δικαιοσύνην, τὴν ἀπαιτοῦσαν τὴν
τιμωρίαν τοῦ ὁμαρτήσαντος ἄνθρωπου. Ἡ σταυρικὴ θυσία τοῦ
Κυρίου ἥτο ἀναγκαία διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, διότι δι'
αὐτῆς ἱκανοποιήθη ἡ θεία δικαιοσύνη καὶ ὁ Θεὸς κατηλλάγη μετὰ
τῶν ἀνθρώπων: «ἐχθροὶ ὅντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θα-
νάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ» (Ρωμ. ε' 10). Κατὰ τὴν Ἀγ. Γραφὴν
(1 Πέτρ. γ' 19) καὶ κατὰ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὁ Κύριος, ὅταν τὸ σῶ-
μά του εύρισκετο ἐν τῷ τάφῳ, κατέβη εἰς τὸν "Ἄδην καὶ ἐκήρυξεν
ἔκει εἰς τοὺς προκεκοιμημένους ἄνθρωπους, ἵνα καὶ οὗτοι πιστεύσωσι
καὶ σωθῶσι καὶ τοιουτορόπως συμπληρωθῆ τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας
ὅλου τοῦ ἄνθρωπίνου γένους. "Απαντας δὲ τούς ἐν τῷ "Ἄδῃ πιστεύ-
σαντας εἰς Αὔτὸν ἀνεβίβασεν εἰς τὰς οὐρανίους μονὰς τοῦ Πατρός
Του (1 Πέτρ. γ' 19).

Τὴν τρίτην ἡμέραν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὡς κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ
θανάτου, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν. Ζῶν ἔτι εἶχε προείπει τὰ πάθη καὶ τὴν
Ἀνάστασίν Του καὶ ἔχαρακτήρισεν ἀμφότερα ὡς ἀναγκαῖα διὰ τὴν

σωτηρίαν τοῦ κόσμου διὰ τῶν ἔξῆς λόγων πρὸς τοὺς μαθητάς του: «ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπελθεῖν καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων καὶ ἀποκτανθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι» (Ματθ. ις' 21, κ' 18). ‘Η Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου είναι ἐγγύησις καὶ ἀπόδειξις, ὅτι θὰ ἀναστηθῶσι καὶ οἱ ἄνθρωποι (1 Κορ. ιε' 12).

Τὰ πάθη καὶ ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶχον προεικονισθῆ καὶ διὰ διαφόρων γεγονότων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τὸ πάθημα τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ, παραμείναντος ἐπὶ τριήμερον ἐντὸς τῆς κοιλίας τοῦ κήτους, προεικόνιζε τὴν τριήμερον ταφὴν τοῦ Κυρίου, τὴν δὲ σταύρωσίν του, προεικόνιζεν ἡ ὑψώσις τοῦ ὄφεως ἐπὶ ἔχουν ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ. “Οπως οἱ δηχθέντες ὑπὸ τῶν δηλητηριωδῶν ὄφεων Ἰουδαῖοι ἐθεραπεύοντο, μόλις ἔβλεπον ἐπὶ τοῦ ἔχουν τὸν ὄφιν τοῦ Μωϋσέως, τοιουτορόπτως ὑψώθη ὁ Κύριος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἵνα πᾶς ὁ δτενίζων εἰς αὐτὸν μετὰ πίστεως σωθῇ ἀπὸ τὸ δηλητήριον τῆς ἡμαρτίας (Ματθ. ιβ' 40, Ἰωάν. γ' 14).

22. Η ΑΝΑΛΗΨΙΣ ΚΑΙ Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν Ἀνάστασίν του ἀνελήφθη ὁ Κύριος εἰς οὐρανούς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν του μὲ τὸ δεδοξασμένον καὶ ἀθάνατον σῶμά του καὶ ἐκάθησεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός, προσλαβών τὴν δόξαν, τὴν ὅποιαν εἶχε πρὸ τῆς θείας ἐνσαρκώσεως. Οἱ μαθηταί του ἕκπληκτοι ἡτένιζον τὸν ἔνδοξον διδάσκαλον καὶ Σωτῆρά των ἀναλαμβανόμενον εἰς οὐρανούς. Τότε δύο ἄγγελοι παρουσιασθέντες διεβεβαίωσαν αὐτούς, ὅτι ὁ ἀναληφθεὶς Κύριος θὰ ἐπιανέλθῃ ἐν δόξῃ: «τὶ ἐστήκατε», εἶπον εἰς τοὺς μαθητάς, «βλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανὸν» (Πράξ, α' 11). Καὶ κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, θὰ παρουσιασθῇ πάλιν ὁ Κύριος ἐν δόξῃ, περιστοιχούμενος ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ἵνα κρίνῃ τοὺς πάντας κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Η δευτέρα αὕτη εμφάνισις καλεῖται Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πρώτην, ὅτε ὡς ταπεινὸς καὶ πτωχὸς ἄνθρω-

πος ἐγεννήθη εἰς τὴν κώμην Βηθλεὲμ ἐντὸς σπηλαίου καὶ ἀνεκλήθη εἰς μίαν φάτνην τῶν ἀλόγων. Ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου συνδέεται μὲ τὴν τελικὴν κρίσιν πάντων τῶν ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὰ ἔργα αὐτῶν, ὅποτε οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀξιωθῶσι νὰ ζῶσι πλησίον τοῦ Θεοῦ ἐν δόξῃ καὶ μακαριότητι, οἱ δὲ φαῦλοι θὰ ὑποφέρωσι καὶ θὰ βασανίζωνται μακρὰν τοῦ Θεοῦ αἰώνιως εἰς τὴν Κόλασιν, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἐκτενέστερον εἰς τὸ περὶ μελλούσης ζωῆς κεφάλαιον.

23. ΑΙ ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΡΙΔΕΣ

Ἡ Ἑκκλησία ἡμῶν, στηριζομένη εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, διδάσκει, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεός καὶ τέλειος ἀνθρωπος, μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, γεννηθεὶς ἀπὸ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρός, ὥστε εἶναι ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸς ἀληθινός. Αὐτὸς ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἀληθινός, ὅταν κατέβη ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν, προσέλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἔγινε τέλειος κατὰ πάντα ἀνθρωπος, ὅπως ὅλοι οἱ ἀνθρωποι, ἀλλὰ χωρὶς ἀμαρτίαν (Ἰωάν. η' 46, 2 Κορ. ε' 21, 1 Πέτρ. β' 22). Πιστεύομεν λοιπόν, ὅτι ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἡνώθησαν αἱ δύο φύσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, ἀλλὰ κατὰ τοιοῦτον φυσικὸν τρόπον, ὥστε οὐδεμίᾳ ἔξ αὐτῶν ὑπέστη ἀλλοίωσιν. Διὰ τοῦτο παραδεχόμεθα καὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι Θεάνθρωπος, ἦτοι ἐν αὐτῷ ἔχομεν ἐν πρόσωπον μὲ δύο φύσεις, τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, αἱ ὅποιαι ἡνώθησαν ἀσυγχύτως, ἀδιαιρέτως, ἀτρέπτως καὶ ἀχωρίστως.

Οπως ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Χριστῷ δύο φύσεις, τοιουτοτρόπως διακρίνονται ἐν αὐτῷ δύο θελήσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις, αἱ ὅποιαι δὲν ἀντιτίθενται καὶ δὲν συγκρούονται πρὸς ἀλλήλας, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ὑποτάσσεται ἐκουσίως πάντοτε εἰς τὴν θείαν θέλησιν (Ματθ. κε' 39).

Διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἔγιναν πολλαὶ ἔριδες καὶ συζητήσεις. Ἡδη ὁ γέρων Συμεὼν εἶχε προείπει τοῦτο, χαρακτηρίσας τὸν Ἰησοῦν ως «σημεῖον ἀντιλεγόμενον» (Λουκ. β' 34). Αἱ ἔριδες αὗται ὀνομάζονται Χριστολογικαί. Αἱ σπουδαιότεραι δὲ τούτων εἶναι, ὅσαι προϊλθον ἀπὸ τὰς αἱρετικὰς διδασκαλίας τοῦ Ἀρείου, τοῦ Νεστορίου, τοῦ Εύτυχοῦ, τῶν Μονοθελητῶν. Ο Ἀρειος, πρεσβύτερος ὃν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι κτίσμα τοῦ

Πατρὸς καὶ ὡς κτίσμα δὲν εἶναι αἰώνιος, ἀλλ’ ἥτο καιρός, κατὰ τὸν ὅποιον δὲν ὑπῆρχε. Τοιουτοτρόπως ὁ "Ἀρειος δὲν ἐδέχετο, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ αἰώνιος, μετέτρεπε δὲ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν εἰς εἰδωλολατρείαν, διότι, ἀν δὲ Χριστὸς εἶναι κτίσμα, τότε οἱ χριστιανοὶ εἶναι κτισματολάτραι, ὅπως ἦσαν οἱ εἰδωλολατραί. "Αλλος αἱρετικός, ὁ Νεοτόριος, ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἔχωριζε τὰς δύο ἐν Χριστῷ φύσεις καὶ ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ Παρθένος Μαρία δὲν ἐγένησε τὸν προαιώνιον Λόγον καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸν ἀνθρωπὸν Χριστόν. Συνεπῶς ἡ Παρθένος δὲν ὑπῆρξε Θεοτόκος, ἀλλὰ Χριστοτόκος. 'Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Νεοτόριον ὁ Εὐτυχῆς, πρεσβύτερος ὃν ἐν Κων/πόλει, ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μόνον θείαν φύσιν, ἡ τὴν ἀνθρωπίνην ἡ τὴν θείαν φύσιν, λέγονται Μονοφυσιτικαὶ αἱρέσεις. 'Αλλὰ πλὴν τούτων παρουσιάσθησαν ἄλλοι, οἱ ὅποιοι ὑπεστήριζον, ὅτι ὁ Κύριος εἶχε μίαν μόνον θέλησιν, εἴτε τὴν θείαν εἴτε τὴν ἀνθρωπίνην (Μονοθελητισμός), ἐν ᾧ Αὔτὸς εἶχε τελείαν ἀνθρωπίνην καὶ τελείαν θείαν θέλησιν, αἱ ὅποιαι, ὅπως εἴπομεν, δὲν συνεκρούοντο πρὸς ἄλλήλας, διότι ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ἡκολούθει ἐκουσίως πάντοτε τὴν θείαν θέλησιν καὶ ὑπετάσσετο εἰς αὐτήν.

'Η Ἐκκλησία διεξήγαγε σφοδρὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν αἱρέσεων τούτων, αἱ ὅποιαι διέστρεφον τὴν ἀληθῆ περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν της. Αὕτη καθοδηγουμένη ὑπὸ τοῦ 'Ἄγιου Πνεύματος καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς 'Αγίας Γραφῆς καὶ τῆς 'Ιερᾶς Παραδόσεως διετύπωσε τὴν περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν εἰς τὴν Α', Β', Γ', Δ' καὶ Ζ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Καὶ ἡ διδασκαλία αὕτη τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὅποια διετυπώθη εἰς δόγματα διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν τούτων Συνόδων, περιλαμβάνεται ἐν συντομίᾳ εἰς τὰ ἄρθρα β'-ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως τὰ ὅποια παρεθέσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κεφαλαίου τούτου.

24. ΤΟ ΑΠΟΛΥΤΡΩΤΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

'Ο Κύριος ἡμῶν ὡς ἀποστολὴν καὶ ἔργον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον εἶχε τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἀμαρ-

τίας καὶ τήν καταλλαγήν της μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἔξεπλήρωσε διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τοῦ ἁγίου βίου του, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεως καὶ διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑκκλησίας, ἵνα συνεχίσῃ τὸ ἀπολυτρωτικόν του ἔργον.

Οἱ βασιλεῖς, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐχρίοντο, ὅταν ἀνελάμβανον τὰ ἀξιώματα ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο ἐκαλοῦντο «Χριστοὶ τοῦ Κυρίου». "Οπως ἐκεῖνοι, καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἶναι ὁ Μεσσίας (ἑβραϊκὴ λέξις σημ. κεχρισμένος), δηλαδὴ ὁ Χριστός, διότι ἔχρισθη ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ προφήτου «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ’ ἐμέ, οὐ εἰνεκεν ἔχρισέ με· εὔαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με...» (Λουκ. δ' 18, 'Ησ. ξα' 1). Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος πλήν τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦς, τοῦ δοθέντος ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ (Λουκ. α' 31), ἔφερε πάντοτε καὶ τὸ ὄνομα «Χριστός».

‘Ως Μεσσίας ὁ Κύριος συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὰ τρία ὕψιστα ἀξιώματα ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, τὸ τοῦ Προφήτου, τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τοῦ Βασιλέως. Τὸ τριπλοῦν αὐτὸ ἀξιώματα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τριπλοῦν Του ἔργον διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου, γενόμενος διὰ τοὺς πιστεύοντας εἰς Αὐτὸν «σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις» (1 Κορ. α' 30), διότι ἐδίδαξε τὰς ὑψίστας περὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἀληθείας, ἡγίασε τὴν ἀνθρωπότητα, ἐδικαίωσε ταύτην καὶ ἀπελύτρωσε διὰ τοῦ σταυρικοῦ του θανάτου.

α) Τὸ Προφητικὸν ἀξιωματοῦ Κυρίου. Οἱ προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν εἶχον ἔργον καὶ ἐντολὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ νὰ διδάσκωσι τὸν λαόν νὰ ἔχαγγέλλωσιν εἰς αὐτὸν τὰς βουλὰς τοῦ ‘Ψύστου καὶ νὰ προλέγωσι τὰ μέλλοντα, φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐνίστοι οὗτοι μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἔκαμψαν θαύματα. “Ολα αὐτὰ τὰ ἔργα ἔξεπλήρωσε καὶ ὁ Κύριος. Καὶ Αὐτός, ως ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ, ἐδίδασκε καθ’ δλην τὴν ζωὴν του καὶ ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ, διδάσκει τὴν ἀληθείαν διὰ τῆς Ἑκκλησίας του (Ἰωάν. ζ' 16, ι' 30, ιδ' 7). Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι εἴναι τὸ φῶς τοῦ κόσμου καὶ ὅτι ὁ ἀκολουθῶν Αὐτὸν δὲν ζῇ εἰς τὸ σκότος καὶ εἰς τὴν πλάνην, ἀλλὰ γνωρίζει τὴν ἀληθείαν καὶ τὸ ἀγαθόν. ‘Ως Θεὸς δὲ ἀληθινός, ὁ Κύριος, ἔγνωριζε καὶ πολλάκις προέλεγε τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν εἰς Αὐτὸν ἢ εἰς τὴν Ἑκκλησίαν του καὶ εἰς

τὸν κόσμον ἄπαντα. Εἰς τὰ Εὐαγγέλια διασώζονται οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου, διὰ τῶν ὅποιών περιγράφονται μὲ εἰκόνας καὶ μὲ δραματικὸν ὑφος αἱ τελευταῖαι ήμέραι τοῦ κόσμου (πρβλ. Μάρκ. 1γ').

β) Τὸν Ἀρχιερατικὸν ἀξιωματού τοῦ Κυρίου. ‘Ο Ἀρχιερεὺς τῶν Ιουδαίων εἰσῆρχετο ἄπαξ τοῦ ἔτους εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἅγίων κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἔξιλασμοῦ καὶ προσέφερε θυσίαν πρὸς ἔξιλέωσιν τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῶν ὁμαρτιῶν του καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ. ‘Η ὀρχιερατικὴ αὔτη θυσία προεικόνιζε τὴν θυσίαν τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως, τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ὁμαρτιῶν τοῦ κόσμου (Ἐβρ. β' 17, δ' 14). ‘Ο ἀνθρωπος μόνος του, ἐπειδὴ ἦτο ὁ ἴδιος ὁ ὁμαρτωλὸς καὶ ἔνοχος, ἦτο ἀνίκανος μὲ οἰανδήποτε θυσίαν νὰ ἔξαλείψῃ τὰς ὁμαρτίας του καὶ νὰ ἰκανοποιήσῃ τὴν θείαν δικαιοσύνην, ἡ ὁποία ἀπήγει τὴν τιμωρίαν τῆς ὁμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος. ‘Η δικαιοσύνη λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἐπρεπε νὰ ἰκανοποιηθῇ διὰ τῆς θυσίας ἀναμαρτήτου ὅντος, διότι εἰς ὁμαρτωλός, ἐφ' ὅσον δὲν δύναται νὰ σώσῃ ἑαυτόν, πῶς θὰ σώσῃ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, θυσιάζων ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας των; Ἐπειδὴ τοιοῦτος ἀναμάρτητος ἀνθρωπος δὲν ὑπῆρξε ποτέ, διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ Θεός, κινούμενος ἐκ τῆς ἀπείρου ἀγάπης του καὶ πρὸς τοὺς ὁμαρτωλούς ἀκόμη, ἔξαπτέστειλε τὸν μονογενῆ Υἱόν, ἵνα θυσιασθῇ ὑπὲρ τῶν ὁμαρτωλῶν ἀνθρώπων. ‘Ο Κύριος διὰ τῆς αὐτοθυσίας του ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπέτυχε τὴν καταλλαγὴν τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν λύτρωσιν τούτων ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ἀμαρτίαν. Κατὰ τὸν σταυρικὸν του θάνατον βεβαίως ἔπαθε μόνη ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Κυρίου, διότι ἡ θεία φύσις εἶναι ἀπαθής¹. Ἐκτοτε πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς τὸν Κύριον καὶ βαπτιζόμενοι εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν τοῦ προπατορικοῦ ὁμαρτήματος καὶ εἶναι τέκνα τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ἀνεδείχθη ὁ Κύριος ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου. Πλὴν Αὐτοῦ καὶ μακρὰν Αὐτοῦ δὲν

1. Εἰς τὴν Ὁμολογίαν τοῦ Κριτοπούλου ἡ διδασκαλία αὗτη διατυποῦται ὡς ἔξῆς: «Καὶ τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον ὑπὲρ ήμῶν ὑφίσταται — αὐτοῦ γάρ τῷ μώλωπι ἡμεῖς πάντες ιάθημεν — τῆς θεότητος αὐτοῦ παντελῶς ἀπαθοῦς μενούσης... σταυρωθεῖς τοίνυν καὶ πάντα τὰ τοῖς τέταρσιν Εὐαγγελισταῖς ἐμπεριεχόμενα διὰ τὴν ήμῶν σωτηρίαν ὑποστάς, θνήσκει τὸ ἀνθρώπινον, τῆς ὑπεραγίας αὐτοῦ ψυχῆς διαιρεθείσης τῆς σωτηρίου σαρκός, τῆς θεότητος δὲ ἀδιαιρέτου μεινάσης καὶ παντελῶς ἀπαθοῦς».

ύπάρχει σωτηρία: «Ούκ εστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἡ σωτηρία», κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Πέτρου (Πράξ. δ' 12).

γ) Τὸ Βασιλικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου. 'Ο Κύριος ἡμῶν εἶναι καὶ Βασιλεὺς τοῦ κόσμου, βασιλεύων εἰς τὰς ψυχὰς πάντων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι πιστεύουσι καὶ εἶναι ἀφωσιωμένοι εἰς Αὐτόν. Διὰ τούτους τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου εἶναι νόμος τῆς ζωῆς των. "Ηδη αἱ προφητεῖαι περιέγραφον τὸν Μεσσίαν καὶ ὡς βασιλέα καὶ ἄρχοντα, ὁ ὅποιος ἔμελλε νὰ καθίσῃ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Δαβὶδ ('Ησ. θ' 7, Μάρκ. ια' 10). Πράγματι ὁ Κύριος ὡς ἄνθρωπος κατήγετο ἐκ τοῦ γένους τοῦ Δαβὶδ (Λουκ. α' 32, Ρωμ. α' 3), πλὴν ἡ βασιλεία Αὐτοῦ δὲν ἦτο κοσμική, ὅπως περιέμενον τὸν Μεσσίαν οἱ 'Ιουδαῖοι, ἀλλὰ πνευματική. 'Ως γνωστόν, ὅταν ὁ Πιλᾶτος ἤρωτησε τὸν Κύριον ἐὰν εἶναι βασιλεὺς τῶν 'Ιουδαίων, οὗτος ἀπήντησεν «ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ εστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ιωάν. ιη' 36). 'Ο Κύριος, ὡς Βασιλεὺς, κυβερνᾷ ἀօράτως τὴν Ἐκκλησίαν Αύτοῦ διὰ τῶν ποιμένων καὶ τῶν διδασκάλων, οἱ ὅποιοι ὠρίσθησαν ὑπ' Αὐτοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (Ματθ. κη' 19,20. Ιωάν. ιε' 12,17).

25. Η ΘΕΙΑ ΧΑΡΙΣ

Τὴν λύτρωσιν ταύτην, τὴν ὅποιαν ἔχαρισεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἰκειοῦνται οἱ πιστοὶ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Χάρις λέγεται ἡ ἰδιαιτέρα ἀγάπη, τὴν ὅποιαν ἐπιδεικνύει ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς ἀμαρτωλούς ἀνθρώπους, χωρὶς νὰ εἶναι οὕτοι ἀξιοί αὐτῆς. 'Επειδὴ ὁ ἄνθρωπος δέχεται τὴν θείαν ταύτην ἀγάπην δωρεάν, χωρὶς νὰ εἶναι ἀξιος ταύτης, διὰ τοῦτο λέγεται χάρις καὶ δωρεά, χωρὶς νὰ εἶναι ἀξιος ταύτης, διὰ τοῦτο λέγεται χάρις καὶ δωρεά. 'Αλλὰ καὶ ἡ κατάστασις, τὴν ὅποιαν φέρει ὁ ἀξιωθεὶς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναγεννηθεὶς χριστιανός, ὄνομάζεται χάρις. Οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουσιν εἰς τὴν θείαν ταύτην χάριν πᾶν ὅ,τι εἶναι καὶ πᾶν ὅ,τι ἔχουσιν. "Ανευ τῆς θείας χάριτος οὐδὲν δύνανται νὰ πράξωσιν ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. 'Η-χάρις γεννᾷ εἰς τὴν ψυχὴν τὸν πόθον πρὸς σωτηρίαν καὶ ἐνισχύει τὸν πιστὸν εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωήν: «τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως καὶ τοῦτο οὐκ ἔξ οὐδῶν, Θεοῦ τὸ δῶρον», λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος (Ἐφ. β' 8, Ρωμ. θ' 12). Πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ λέγῃ, ὅπως ὁ μέγας

αὐτὸς Ἐπόστολος, «χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι, ὁ εἰμι» (1 Κορ. 1ε' 10). Ἡ θεία χάρις βεβαίως δὲν ἔξαναγκάζει τινὰ νὰ κάμη τὸ καλόν, ἐνισχύει ὅμως τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ θέλῃ οὗτος καὶ νὰ πράττῃ αὐτό. Συνεπῶς ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τόσον τῆς θείας χάριτος, ὃσον καὶ τῆς ἐλευθερας βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, οἰκειοθελῶς δεχομένου τὴν ἐπενέργειαν τῆς θείας χάριτος καὶ πιστεύοντος εἰς τὸν Χριστόν.

Ἐν ᾧ τοιαύτῃ εἶναι ἡ Ὁρθόδοξος διδασκαλία περὶ θείας χάριτος, ἄλλοι χριστιανοὶ — ίδιως ὁ Ἱερός Αὐγουστῖνος καὶ οἱ ἀκολουθήσαντες αὐτὸν Προτεστάνται — ὑπεστήριξαν τὸν λεγόμενον ἢ πόλυτον προορισμόν, κατὰ τὸν ὅποιον ὁ Θεὸς ἀποστέλλει τὴν σώζουσαν θείαν χάριν εἰς ὅσους Αὔτὸς θέλει καὶ ὅτι, ὡς παντοδύναμος καὶ Κύριος τῶν πάντων, ἄλλους προώρισεν εἰς σωτηρίαν καὶ ἄλλους εἰς ἀπώλειαν. Μία τοιαύτη διδασκαλία, ἡ ὅποια καταργεῖ ἐντελῶς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀντίκειται πρὸς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος παρουσιάζεται ὡς αὐθαίρετος Δεσπότης, ἄλλους σώζων καὶ ἄλλους καταδικάζων, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὅψιν ἄν εἶναι δίκαιοι ἢ φαῦλοι.

Ἡ Ἀγία Γραφὴ ὅμως καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις διδάσκουσι σαφῶς, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πατήρ ὅλων, δίκαιος καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς πάντας καὶ θέλει τὴν σωτηρίαν πάντων: «ὁ Θεὸς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (1 Τιμ. β' 4). Ἡ βίᾳ δὲν εἶναι ίδιότης τοῦ Θεοῦ, διότι οὗτος δὲν ἔξαναγκάζει οὐδένα νὰ πράττῃ τὸ καλόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ ἀνθρωπός δὲν δύναται νὰ πράξῃ τι πρὸς σωτηρίαν καὶ ἀναγέννησίν του, δεχόμεθα, ὅτι ἡ σωτηρία εἶναι ἀποτέλεσμα δύο παραγόντων, τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

26. ΕΝΝΟΙΑ, ΕΚΠΟΡΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

"Αρθρον η' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ πορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.

Τὸ ἄγιον Πνεῦμα είναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος. Δέν είναι ἀπλῆ δύναμις, ἀλλὰ πρόσωπον ἰσότιμον καὶ διμοούσιον πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, μαζὶ μὲ αὐτοὺς προσκυνούμενον καὶ δοξαζόμενον ὑπὸ τῶν πιστῶν. "Οσα ἔλεγεν ὁ Ἀρειος περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐδίδασκε καὶ ὁ Μακεδόνιος, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι δηλαδὴ είναι κτίσμα τοῦ Πατρός. Ἡ διδασκαλία ὅμως τοῦ Μακεδονίου κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (381 μ.Χ.), ἡ ὅποια καὶ συνέταξε τὰ ἀπὸ τοῦ ὅγδου μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἄρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Κατὰ τὸ ὅγδοον ἄρθρον ὁμολογοῦμεν καὶ δεχόμεθα, ὅτι τὸ ἄγιον Πνεῦμα είναι κύριον, πτηγὴ θείας ζωῆς καὶ ὅτι ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ συμπροσκυνεῖται μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔγινε ζήτημα πολλῶν συζητήσεων καὶ ἐρίδων μεταξύ τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς. Ἡ Ἑκκλησία μας, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἁγίας Γραφῆς, διδάσκει, ὅτι τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται μόνον ἐκ τοῦ Πατρός, ἐν ὦ ἡ Δυτικὴ Ἑκκλησία διέστρεψε τὸ δόγμα τοῦτο, προσθέσασα εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὴν λέξιν filioque (= καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ). Ἡ προσθήκη αὕτη ἔγινε πολὺ βραδύτερον καὶ δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, ὅπως συνετά-

χθη τοῦτο ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἀγίου Πνεύματος σημαίνει τὴν προαιώνιον ὑπαρξιν τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Ἐὰν δημάρτυρες δεχθῶμεν, ὅτι τοῦτο ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, περιπίπτομεν εἰς διαρχίαν, δηλαδὴ δεχόμεθα δύο πηγὰς τῆς θεότητος, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Τὸ ἄγιον Πνεῦμα εἶναι ἑκεῖνο, τὸ ὅποιον ἐνέπνευσε τοὺς μεγάλους ἀνδρας τῆς Πατλ. Διαθήκης τῆς Κ. Διαθήκης καὶ μετὰ ταῦτα τῆς Χριστιανικῆς Ἑκκλησίας καὶ ωμίλησαν οὗτοι κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἀποκαλύψωσι τὰς βουλάς του πρὸς τοὺς ἀνθρώπους : « Ὅποτε πνεύματος ἀγίου φερόμενοι ἐλάλησαν Θεοῦ ἀνθρωποι » (2 Πέτρ. α' 21). Τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἐπεφοίτησεν ἐπὶ τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς καὶ ἀνέδειξεν αὐτούς, ἀλιεῖς καὶ ὁγραμμάτους ὄντας, σοφούς καὶ ἀτρομήτους κτίρυκας τοῦ Εὐαγγελίου. Τοῦτο φωτίζει καὶ ἀγιάζει τοὺς χριστιανούς, ὥστε νὰ ὁμολογῶσι πίστιν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν : « Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν· εἴ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίω » (1 Κορ. ιβ' 3). Ἡ ἀναγέννησις τῶν χριστιανῶν, ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ὅλαι αἱ ἀρεταὶ των εἶναι καρπὸς τῆς ἐπενεργείας τοῦ ἀγίου Πνεύματος : « ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἔστιν ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια » (Γαλ. ε' 22). Τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἐνοικεῖ ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ καὶ δημηγεῖ ταύτην εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῆς, ὥστε νὰ ἐπιτελῇ καλῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ θείαν ἀποστολήν της.

27. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ. ENNOIA, SKOPOS KAI IDIOTHTES AYTHS

"Ἄρθρον 0" τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως : *Eἰς μίαν, ἀγίαν καθολικὴν καὶ ἀπολικὴν Ἑκκλησίαν.*

α') Ἡ λέξις Ἑκκλησία, παραγομένη ἐκ τοῦ ρήματος ἐκκαλῶ, σημαίνει κοινωνίαν ἡ συνάθροισιν ἀνθρώπων ὡς καὶ τὸν τόπον τῆς συναθροίσεως των. Εἰς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν Ἑκκλησία λέγεται ἡ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἰδρυθεῖσα θρησκευτικὴ κοινωνία, ἡ ἀποτελουμένη ἐκ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστεύοντων καὶ ἀναγνωριζόντων αὐτὸν ὡς σωτῆρα καὶ ἀρχηγὸν τοῦ βίου των. Ἡ Ἑκκλησία αὐτη εἶναι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν ποιμά-

νοντα κλῆρον, τὸν ἀνάγοντα τὴν ἀρχήν του δι' ἀδιακόπου διαδοχῆς εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ ἀπὸ τὸν ποιμαινόμενον λαόν. Περιλαμβάνει δὲ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας οὐ μόνον τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζῶντας καὶ ἐναντίον τοῦ κακοῦ εἰσέτι ἀγωνιζομένους πιστούς — ὅπότε λέγεται αὕτη στρατευομένη Ἐκκλησία — ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ προσπελθόντας καὶ εὑρισκομένους πιστούς, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦσι τὴν θριαμβεύουσαν Ἐκκλησίαν (1 Κορ. ἰε' 25, Ἐβρ. ἰβ' 22).

Καὶ ἡ στρατευομένη Ἐκκλησία καὶ ἡ θριαμβεύουσα ἀποτελοῦσι μίαν ἀχώριστον καὶ ἐνιαίαν κοινωνίαν, διότι ἡ μεταξὺ ζώντων καὶ τεθνεώτων χριστιανῶν σχέσις καὶ ἐπικοινωνία εἶναι διαρκής, καὶ οἱ μὲν ἐν οὐρανῷ ἄγιοι πρεσβεύουσι παρὰ τῷ Θεῷ ὑπέρ ήμῶν, οἱ δὲ ἐν τῷ κόσμῳ πιστοὶ τελοῦσι μνημόσυνα ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων, τιμῶσι τὴν μνήμην τῶν ὁγίων, ἐπικαλοῦνται τὴν μεσιτείαν αὐτῶν παρὰ τῷ Θεῷ εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου των καὶ ἀπονέμουσι τιμητικὴν προσκύνησιν εἰς τὰς ἀγίας αὐτῶν εἰκόνας. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι καὶ ὀρατὴ καὶ ἀόρατος κοινωνία. Καὶ ἀόρατος μὲν χαρακτηρίζεται, διότι εἶναι μία πνευματικὴ κοινωνία, τῆς ὅποιος εἶναι ἀόρατος ἡ κεφαλὴ της, ὁ Χριστός, ἀόρατον εἶναι τὸ ἄγιον Πνεῦμα, τὸ ζωοποιοῦν καὶ προφυλάσσον αὐτὴν ἀπὸ πᾶσαν πλάνην, καὶ ἀόρατοι εἶναι αἱ θεῖαι δυνάμεις, διὰ τῶν ὅποιών αὐτῇ βαθμιαίως μεταμορφώνει τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν εἰς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Συνήθως ἀόρατος Ἐκκλησία θεωρεῖται ἡ θριαμβεύουσα Ἐκκλησία, ἡ ἐν τῷ οὐρανῷ, τῷ ἀοράτῳ κόσμῳ εύρισκομένη. Ὁρατὴ δέ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, καθόσον ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πιστούς καὶ εἶναι ὀρατὰ καὶ γνωστὰ τὰ μέσα καὶ ἡ δρᾶσίς της πρὸς ἀγιασμὸν καὶ σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Ίδρυτὴς καὶ ἀρχηγός τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Κύριος, ὁ ὅποιος διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τῶν ἔργων του καὶ μάλιστα διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεώς του ἔθεσε τὰ θεμέλια αὐτῆς, ἀφοῦ ἔξελεξεν ἀπ' ἀρχῆς δωδεκα μαθητὰς ὡς τὸν πρῶτον πυρῆνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς συνιεχιστὰς τοῦ θείου του ἔργου (Ματθ. κη' 18—20).

Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ δὲν ἔχομεν ὄρισμόν τινα τῆς φύσεως, τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μόνον περιγραφὰς αὐτῆς διὰ εἰκόνων καὶ σύμβολικῶν παραστάσεων. Τοιουτοτρόπως ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται ὡς οἰκος Θεοῦ καὶ κατοικία τοῦ ἀγίου Πνεύματος (1 Κορ. γ' 16), ὡς σῶμα Χριστοῦ, τὸ ὅποιον ὡς μέλη

ἔχει τοὺς διαφόρους χριστιανούς (Ρωμ. ιβ' 4 – 5, Ἐφ. ε' 30), ὡς οἰκοδομή, τῆς ὁποίας ἀκρογωνιαῖς λίθος εἶναι ὁ Χριστός, θεμέλιον οἱ προφῆται καὶ οἱ Ἀπόστολοι, λίθοι δὲ ζῶντες οἱ πιστοί (Ματθ. ις' 18, 1 Κορ. γ' 9 – 14, Ἐφ. β' 20), καὶ τέλος ἄμπελος, τῆς ὁποίας κλήματα εἶναι οἱ χριστιανοί, ρίζα καὶ κορμὸς ὁ Χριστός καὶ γεωργὸς ὁ οὐράνιος Πατήρ (Ἰωάν. ιε' 1).

β') Σκοπὸς τῆς Ἑκκλησίας εἶναι ἡ συνέχισις τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιτυγχάνει ἡ Ἑκκλησία, διδάσκουσα καὶ κηρύττουσα εἰς τὸν κόσμον τὸ Εὐαγγέλιον, παρέχουσα τὴν θείαν χάριν διὰ τῶν Ἱερῶν Μυστηρίων της εἰς τοὺς πιστούς καὶ ποιμένουσα καὶ κυβερνῶσα τούτους. Τὰ ὅργανα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Ἑκκλησία ἐπιτελεῖ τὸ θείον τοῦτο ἔργον, εἶναι οἱ κληρικοί, οἱ ὄποιοι ἀναλαμβάνουσι διὰ τῆς τελετῆς τῆς χειροτονίας τὴν ἔξουσίαν διὰ τὰ ποιμαντικά των καθήκοντα. Ἄλλα καὶ τὰ λαϊκὰ μέλη τῆς Ἑκκλησίας ὑπηρετοῦσι ταύτην εἰς τὰ ἔργα αὐτῆς, ἀναλαμβάνοντα κατ' ἐντολήν της διαφόρους ὑπηρεσίας καὶ μάλιστα κηρύττοντα καὶ ταῦτα τὸν θείον λόγον.

Ἡ Ἑκκλησία ἀποτελεῖται μὲν ἔξ ἀνθρώπων, ἀλλ' εἶναι θείον καθίδρυμα καὶ ὡς τοιοῦτον ὑπερβαίνει τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, ὥστε αὗτη δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ ἐπακριβῶς τί εἶναι ἡ Ἑκκλησία. Διὰ τοῦτο περιελήφθη καὶ ἡ περὶ Ἑκκλησίας διδασκαλία εἰς τὰ δόγματα πίστεως, τὰ ἐν συντομίᾳ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ Ἑκκλησία εἶναι μία, ἀγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολική.

Μία εἶναι ἡ Ἑκκλησία, διότι εἰς εἶναι ὁ ἰδρυτής καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς, ὁ Χριστός, μία ἡ ζωοποιοῦσα αὐτὴν Ἀρχή, τὸ ἄγιον Πνεῦμα, μία εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῆς (Ἐφ. δ' 8). Μέχρι τοῦ ἐνάτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ὅτε ἔγινε τὸ Σχίσμα μεταξὺ τῆς ἡμετέρας καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἑκκλησίας, ἡ Ἑκκλησία ἦτο μία, ἀδιαιρέτος εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Σήμερον δυστυχῶς ὑπάρχουσι πολλοὶ Ἑκκλησίαι, αἱ ὄποιαι ὅμως κακῶς φέρουσι τὸ ὄνομα Ἑκκλησία, διότι δὲν ἔχουσιν ὅλαι τὰ γνωρίσματα αὐτῆς. Ἡ ἀληθινὴ καὶ ἀγία Ἑκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι μόνον ἡ ἴδική μας Ὁρθόδοξος καθολικὴ Ἑκκλησία, διότι μόνη αὕτη διετήρησεν ἀναλλοίωτον τὴν διδασκαλίαν, τὴν τάξιν καὶ τὴν λατρείαν τῆς μιᾶς ἀδιαιρέτου Ἑκκλησίας τῶν ἐννέα πρώτων αἰώνων. Αἱ ἀλλαι Ἑκκλησίαι περιέχουσιν

ἴχνη μόνον τῆς ἀληθινῆς Ἐκκλησίας (vestigia Ecclesiae), διότι ἀπεοπάσθησαν ἀπὸ αὐτὴν καὶ διέστρεψαν τὴν διδασκαλίαν της. Περὶ τῶν διαφορῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας θὰ γίνη λόγος κατωτέρω ἐν ἴδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ.

‘Αγία εἶναι ἡ Ἐκκλησία, διότι ἄγιος εἶναι ὁ Ἀρχηγός της, ὁ Χριστός, ἀγία ἡ ζωοποιοῦσσα αὐτὴν Ἀρχή, τὸ ἄγιον Πνεῦμα, καὶ ἄγιοι εἶναι οἱ σκοποί της καὶ τὰ μέσα τῆς πραγματοποιήσεώς των (1 Κορ. 5' 11). ‘Η Ἐκκλησία εἶναι ἀγία καὶ ἀσπιλος καὶ οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν ὁγιάτητά της, ἐὰν ἔχῃ πλεῖστα μέλη ὁμαρτωλὰ καὶ ἀνάξια. Διότι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ ἀγρός, ὁ ὅποιος, κατὰ τὴν παραβολήν, ἔχει καὶ σῖτον καὶ ζιζάνια, ἥτις εἶναι τὸ δίκτυον, τὸ ὅποιον συιτέλαβε καὶ καλούς καὶ σαπτρούς ἵχθυς (Ματθ. 1γ' 24. 47).

Καθολικὴ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι ἔχει ὡς προορισμὸν νὰ περιλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς πάντας τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, κηρύττουσα εἰς πάντας τὸ Εὐαγγέλιον, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου « πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υιοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, ὅσα ἔνετειλάμην ὑμῖν » (Ματθ. κη' 9).

‘Αποστολὴ δὲ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι ἔθεμειώθη καὶ διεδόθη διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων. Οὗτοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπ’ αὐτοὺς ἤρχισαν τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἰδρυσαν ἐν Ἱερουσαλήμ τὴν πρώτην Ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο ἡ Πεντηκοστὴ θεωρεῖται ὡς γενέθλιος ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποστολικὴ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι οἱ ποιμαίνοντες ταύτην κληρικοὶ ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν διὰ τῆς διαδοχικῆς χειροτονίας μέχρι τῶν Ἀποστόλων, οἱ ὅποιοι ἔχειροτόνησαν τοὺς πρώτους τῆς Ἐκκλησίας Ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους.

28. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ

“Ἄερον τὸν Συμβόλου τῆς Πίστεως: Ὁμολογῶ δὲ βάπτισμα εἰς ἄρεσμα ἀμαρτιῶν.

‘Η Ἐκκλησία, ὡς προελέχθη, εἶναι τὸ κέντρον καὶ τὸ ὅργανον, διὰ τῶν ὅποιών συνεχίζεται τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου

ἐν τῷ κόσμῳ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπιτελεῖ ἡ Ἐκκλησία, διδάσκουσα καὶ ποιμαίνουσα τὴν κοινωνίαν τῶν πιστῶν καὶ μεταδίδουσα εἰς αὐτοὺς δι’ ὥρισμένων Ἱερῶν τελετῶν τὴν θείαν χάριν, ἀπαραίτητον, ὡς προειπομέν, διὰ τὴν ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν τῶν χριστιανῶν. Ἡ λέξις μυστήριον, παραγομένη ἐκ τοῦ ρήματος μύω (=κλείω τὸ στόμα ἢ τοὺς ὄφθαλμούς), σημαίνει ἀπόρρητον καὶ μυστικόν τι πρᾶγμα ἢ γεγονός. Οἱ μυούμενοι εἰς τὰ μυστήρια τῶν Ἐθνικῶν εἶχον κλειστούς τοὺς ὄφθαλμούς κατὰ τὰ στάδια τῆς μυήσεως, διὰ νὰ μὴ βλέπωσι τὰ τελούμενα, καὶ μετὰ τὴν μύησιν ὥφε!λον νὰ κλείωσι τὸ στόμα καὶ νὰ μη λέγωσιν, ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσαν εἰς τὰ μυστήρια. Ἐν τῇ Χριστιανικῇ θρησκείᾳ μυστήρια λέγονται πρῶτον αἱ ὑψηλαὶ ἀλήθειαι τῆς πίστεως ἢ τὰ δόγματα, διότι ὑπερβαίνουσι τὰς διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰναι προσιταὶ μόνον διὰ τῆς πίστεως, ἀπεκαλύφθησαν δὲ αὔται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, δι’οὓς καὶ ἀποκεκαλυμμέναι ἀλήθειαι ὀνομάζονται. Τοιαῦτα μυστήρια εἶναι τὸ δόγμα τῆς ἀγίας Τριάδος, ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Σωτῆρος καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ἡ σταύρωσίς του καὶ Ἀνάστασις, ἡ μέλλουσα ζωὴ καὶ ἡ μέλλουσα κρίσις. Μυστήρια δεύτερον λέγονται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αἱ ίεραὶ καὶ ὑπ’ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων συσταθεῖσαι τελεταὶ ἐκεῖναι, διὰ τῶν δόπιοιν κατὰ ὑπερφυσικὸν τρόπον μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστούς ἢ ἀόρατος θεία χάρις.

Εἰς τὰ Μυστήρια διακρίνονται τὸ ἀόρατον ἢ ἐσωτερικὸν στοιχείον καὶ τὰ ὄρατὰ ἢ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα. Τὸ ἀόρατον καὶ ἐσωτερικὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ εἰς τοὺς πιστούς μεταδιδομένη θεία χάρις, διὰ τῆς δόπιας οὗτοι ἀναγεννῶνται καὶ ἀγιάζονται, τὰ ὄρατὰ δὲ καὶ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα εἶναι αἱ τελεταὶ καὶ τὰ πρὸς τέλεσιν τοῦ Μυστηρίου χρησιμοποιούμενα ὑλικά.

Οἱ ὄροι, οἱ προσπατιούμενοι διὰ τὴν μετάδοσιν τῆς θείας χάριτος καὶ διὰ τὸ κῦρος τῶν Μυστηρίων, εἶναι ἡ κανονικὴ καὶ διὰ κανονικῶν κληρικῶν τέλεσις τοῦ Μυστηρίου καὶ ἡ κατάλληλος προπαρασκευὴ καὶ ἡ πίστις τοῦ μετέχοντος εἰς τὰ Μυστήρια χριστιανοῦ. Τὰ Μυστήρια τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας εἶναι ἔπιτά : τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρίσμα, ἡ θεία Εὐχαριστία, ἡ Μετάνοια ἢ ἐξομολόγησις, ἡ Ἱερωσύνη, ὁ Γάμος καὶ τὸ Εὐχέλαιον. Μερικὰ ἔξ αὐτῶν λέγονται ὑποχρεωτικὰ καὶ τοιαῦτα εἶναι τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρίσμα, ἡ Μετάνοια καὶ ἡ Εὐχαριστία, τὰ δὲ ἄλλα λέγονται προαιρετικά,

είναι δὲ ἡ Ἱερωσύνη, ὁ Γάμος καὶ τὸ Εὐχέλαιον. Μυστήριά τινα λέγονται ἐπαλαβαῖς μετάσχη αὐτῶν καὶ δευτέραν φοράν ἥ καὶ πολλάκις, καὶ τοιαῦτα είναι ἡ Μετάνοια, ἡ θεία Εὐχαριστία, ὁ Γάμος, τὸ Εὐχέλαιον, ἐν ᾧ τὰ λοιπὰ λέγονται μὴ ἐπαλαβαῖς μετάσχη αὐτά. Ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ ἔξετάσωμεν ἐνταῦθα ἕκαστον Μυστήριον ἀπό δογματικῆς πλευρᾶς μόνον, διότι τὸ τελετουργικὸν μέρος καὶ τὰ συναφῆ ζητήματα ἔξετάζονται εἰς τὸ μάθημα τῆς Λειτουργικῆς.

29. ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΜΑ

Τὸ σπουδαιότερον Μυστήριον τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας είναι τὸ Βάπτισμα, διότι μόνον ἀφ' οὗ βαπτισθῇ τις γίνεται μέλος τῆς Ἑκκλησίας καὶ θεωρεῖται χριστιανός. Κατὰ τὸ Βάπτισμα διὰ τῆς τριτῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως εἰς ἡγιασμένον ὅντα εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Τριάδος ὁ βαπτιζόμενος ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν διὰ τὸ προπατορικὸν ὄμάρτημα καὶ ἀπὸ τὰς προσωπικάς του ὄμαρτίας καὶ ἀναγεννᾶται διὰ τῆς θείας χάριτος (Πράξ. β' 38).

Τὸ Βάπτισμα συνέστησεν ὁ Ἰδιος ὁ Κύριος, εἰπὼν εἰς τοὺς μαθητάς του πρὸ τῆς ἀναλήψεως του « πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος » (Ματθ. κη' 19). Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ ὑποψήφιοι διὰ τὸ βάπτισμα κατηχοῦντο προηγουμένως, ἥτοι ἐδιδάσκοντο τὰς ἀληθείας τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἐπειτα ἐβαπτίζοντο. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ Βάπτισμα είναι ἀπαραίτητον διὰ νὰ γίνῃ τις χριστιανὸς καὶ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν τῆς προπατορικῆς ὄμαρτίας, ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος, ἵνα μὴ είναι ἀβάπτιστα τὰ νήπια, ἐὰν τυχὸν ἀποθάνωσιν, εἰσήχθη ὁ νηπιοβαπτισμός, ἡ δὲ κατήχησις τοῦ βαπτισθέντος γίνεται βραδύτερον ὑπὸ τοῦ ἀναδόχου ἥ ὑπὸ τῶν γονέων.

Ἡ εἰς τὸ ἡγιασμένον ὅντα τριττὴ ἀνάδυσις καὶ κατάδυσις τοῦ βαπτιζομένου νηπίου συμβολίζει τὴν τριήμερον ταφὴν καὶ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦ βαπτίσματος ὁ χριστιανὸς θάπτει τὸν παλαιὸν ὄμαρτωλὸν ἀνθρωπον, ἀνίσταται καὶ γίνεται νέος ἀνθρώπος (Ρωμ. σ' 4). Κανονικὸν καὶ ἔγκυρον θεωρεῖται τὸ Βάπτισμα,

ὅταν τελῆται ἡ τριττὴ κατάδυσις καὶ ἀνάδυσις εἰς ἡγιασμένον ὄδωρ
ὑπὸ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου. "Οταν ὅμως δὲν ὑπάρχῃ κληρικὸς
καὶ ό μέλλων νὰ βαπτισθῇ κινδυνεύῃ νὰ ἀποθάνῃ, τότε ἔξαιρετικῶς
τὸ Βάπτισμα γίνεται καὶ ὑπὸ μὴ κληρικῶν δι' ἀπλοῦ ραντισμοῦ ἢ
διὰ τριτῆς ἀνυψώσεως εἰς τὸν ἀέρα ἐν δνόματι πάλιν τοῦ Πατρὸς
καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

30. ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ

'Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα ἀκολουθεῖ
τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος. Δι' αὐτοῦ μεταδίδονται εἰς τὸν χριό-
μενον τὰ χαρίσματα τοῦ ἀγίου Πνεύματος πρὸς ἐνίσχυσίν του καὶ
τελειοποίησιν εἰς τὴν καινὴν κατὰ Χριστόν ζωήν, τὴν δόποίαν ἦρ-
χισε διὰ τοῦ Βαπτίσματος. 'Ως γνωστόν, μετὰ τὴν βάπτισιν τοῦ Κυ-
ρίου ἐν τῷ Ἰορδάνῃ κατῆλθεν ἐπ' Αὐτοῦ τὸ ἄγιον Πνεῦμα. Τοιου-
τοτρόπως καὶ ό χριστιανὸς μετὰ τὸ Βάπτισμα λαμβάνει διὰ τοῦ Χρί-
σματος τὰ χαρίσματα τοῦ ἀγίου Πνεύματος. 'Απὸ τὰς Πράξεις τῶν
'Αποστόλων γνωρίζομεν, ὅτι οἱ 'Απόστολοι μετέδιδον τὰ χαρίσματα
τοῦ ἀγίου Πνεύματος διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τοὺς βα-
πτισθέντας (Πράξ. η' 14, ιθ' 2). Βραδύτερον ἡ ἐπιθέσις τῶν χειρῶν
ἀντικατεστάθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς χρίσεως διὰ τοῦ ἀγίου Μύρου. Τὸ
ἄγιον Μύρον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔλαιον καὶ ἀπὸ τεσσαράκοντα
περίπου ἀρωματώδεις οὐσίας, συμβολιζούσας τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα
χαρίσματα τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Παρασκευάζεται δὲ τοῦτο κατὰ
τὴν Μ. Τετάρτην καὶ καθαγιάζεται εἰς τὸν Πατριαρχικὸν ναὸν τῆς
Κων/πόλεως τὴν Μ. Πέμπτην εἰς τελετήν, εἰς τὴν δόποίαν συλλειτουρ-
γούσιν ό Πατριάρχης καὶ ἄλλοι ἀρχιερεῖς. 'Εκάστη Αὔτοκέφαλος
'Ἐκκλησία ἔχει τό δικαίωμα νὰ παρασκευάζῃ καὶ νὰ καθαγιάζῃ τὸ
Μύρον πρὸς ιδίαν χρῆσιν. 'Η 'Ἐκκλησία τῆς 'Ελλάδος εἰς ἔνδειξιν
σεβασμοῦ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον παραλαμβάνει ἀπὸ
αὐτὸν τὸ ἄγιον Μύρον.

Τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος τελεῖται ὑπὸ ἐπισκόπου ἢ πρε-
σβυτέρου διὰ τῆς σταυροειδοῦς χρίσεως τοῦ χριστιανοῦ εἰς διάφορα
μέλη τοῦ σώματος. Εἰς ἑκάστην τοιαύτην χρίσιν ἐπαναλαμβάνεται
ἡ εὐχὴ « Σφραγίς δωρεᾶς Πνεύματος ἀμήν ». Οἱ λόγοι οὗτοι
ώς καὶ τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος στηρίζονται καὶ εἰς ἄλλα χωρία

τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ιδίως ὅμως εἰς ὄσα λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος ἐν 2 Κορ. α' 21 : « ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός, δὲ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς καὶ δούς τὸν ἀρραβώνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν », δηλαδὴ ὁ Θεός εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος μᾶς ἐνισχύει νὰ μένωμεν πιστοί εἰς τὸν Χριστόν, χρίσας ἡμᾶς καὶ δώσας ὡς ἀρραβώνα τὸ ἄγιον Πνεῦμα εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν (πρβλ. καὶ Πράξ. η' 14 – 17, ιθ' 2 – 6, 1 Ἰωάν. β' 20).

31. Η ΘΕΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

‘Η θεία Εὐχαριστία (ἄλλως θεία Κοινωνία, θεία Μετάληψις) εἶναι ἐπίστης σπουδαιότατον Μυστήριον, ὅπως καὶ τὸ Βάπτισμα. Κατὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ὁ χριστιανός, ἀφ' οὗ προπαρασκευασθῆ ἐσωτερικῶς δι' εἰλικρινοῦς μετανοίας, μεταλαμβάνει ὑπὸ τὰ εἴδη τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. “Οπως τὸ Βάπτισμα, τοιουτορόπτως καὶ τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας συνέστησεν ὁ ἕδιος ὁ Κύριος κατὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον, ὅτε διὰ τελευταίαν φορὰν συνέφαγε μετὰ τῶν μαθητῶν του (Ματθ. κς' 26, Μάρκ. ιδ' 25. Λουκ. κβ' 19, Ἰωάν. σ' 48).

‘Η θεία Εὐχαριστία δὲν εἶναι μόνον κοινωνία τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ ἔνωσις μετ' Αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θυσία, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται ἡ ἀναίμακτος ἀναπαράστασις τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Κυρίου (1 Κορ. ια' 26). Τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας εἶναι οὐσιώδους σημασίας διὰ τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ, διότι δι' αὐτοῦ ἔνουται μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι ὅμοιως τρέφονται μὲ τὴν αὐτὴν θείαν τροφήν, μὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου : « Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα », εἶπεν ὁ Κύριος, « καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει κάγω ἐν αὐτῷ », (Ἰωάν. σ' 56). ‘Ο δὲ Ἀπ. Παῦλος λέγει, διότι πάντες οἱ χριστιανοὶ εἶναι ἐν σῶμα, διότι πάντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἄρτου τρέφονται : « εἰς ἄρτος ἐν σῶμα, οἱ πολλοί ἐσμεν· οἱ γάρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μετέχομεν » (1 Κορ. ι' 17). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅμως εἶναι φανερόν, πόσον πρέπει νὰ εἶναι προπαρασκευασμένος ψυχικῶς δι' εἰλικρινοῦς μετανοίας καὶ ἔξομολογήσεως ἐνώπιον τοῦ Πνευματικοῦ καὶ ποσον καθαρὸς καὶ ἄγιος πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος θὰ κοινωνήσῃ

καὶ θὰ δεχθῇ ἐντός του αὐτὸ τὸ ἄγιον σῶμα καὶ αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου. ‘Ο μεταλαμβάνων ἀναξίως καὶ ἀπροετοιμάστως εἶναι, κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλον, ἔνοχος μεγάλου ὁμαρτήματος καὶ ἐπισύρει τὴν καταδίκην καὶ τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ: « “Ος ἢν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω· ὁ γάρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου » (1 Κορ. 10' 27).

32. Η ΜΕΤΑΝΟΙΑ

‘Η Μετάνοια εἶναι Μυστήριον, τὸ ὅποιον ἔξαλείφει τὰς μετὰ τὸ Βάπτισμα διαπραττομένας ὁμαρτίας. Κατὰ τὸ Μυστήριον τοῦτο ὁ χριστιανὸς ἔξομολογεῖται ἐνώπιον τοῦ ἰερέως τὰς ὁμαρτίας του, μετανοεῖ πικρῶς καὶ εἰλικρινῶς δι’ αὐτὰς καὶ λαμβάνει ἀπὸ τὸν Θεόν διὰ τοῦ ἰερέως τὴν συγχώρησιν αὐτῶν. Τὸ Μυστήριον τοῦτο καλεῖται Μετάνοια, διότι δι’ αὐτοῦ ὁ χριστιανὸς μεταβάλλει νοῦν, φρόνημα, βίον, ἐξ ο μολόγη σις δὲ, διότι ἔξομολογεῖται, ἥτοι ἀνακοινώνει τὰ ἄμαρτήματά του ἐνώπιον τοῦ ἰερέως, ὁ ὅποιος συνήθως ὀνομάζεται Πνευματικός.

Ἐκ τούτων πᾶς τις βλέπει πόσον ἀπαραίτητος εἶναι ἡ Μετάνοια εἰς τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ. Οὗτος ὡς ἄνθρωπος καὶ μετὰ τὸ Βάπτισμα πολλάκις ὁμαρτάνει καί, ἐπειδὴ ζῇ βίον ἀνήσυχον καὶ ὀδυνηρὸν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἄμαρτημάτων του, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνακουφισθῇ, ἐκφράζων τὸν πόνον του καὶ τὴν λύπην του δι’ αὐτὰ καὶ ζητῶν συγχώρησιν καὶ ἐνίσχυσιν ἀπὸ τὸν πολυεύσπλαχνον Θεόν, ὡστε νὰ ἐπανακτήσῃ πάλιν τὴν προτέραν ἐν Χριστῷ θείαν ζωήν. ‘Ἀλλ’ ἵνα φέρῃ τὰ ἄγια αὐτὰ ἀποτελέσματα τὸ Μυστήριον τῆς Μετανοίας, πρέπει ἡ ἔξομολόγησις τῶν ὁμαρτιῶν νὰ εἶναι εἰλικρινής, διὰ νὰ δυνηθῇ ὁ Πνευματικὸς νὰ διαγνώσῃ τὴν πηγὴν καὶ τὴν σοβαρότητα τῶν ὁμαρτημάτων, ὡστε νὰ δώσῃ τὰς προστηκούσας δόηγίας καὶ συμβουλὰς πρὸς τὸν ἔξομολογούμενον. Πολλάκις ὁ Πνευματικὸς ἐπιβάλλει εἰς τοῦτον τὰ λεγόμενα ἐπιτίμια, ἥτοι ὡρισμένας πράξεις πρὸς ἀσκησιν, ὡστε νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ τὰ ἄμαρτήματα καὶ νὰ τραπῇ εἰς βίον ἄγιον. Τοιαῦτα

επιτίμια είναι λόγου χάριν νηστεία αύστηρά ἐπὶ ώρισμένον χρονικὸν διάστημα, ἐλεημοσύνη, προσευχαί, ἀποχὴ ἀπὸ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ἐπὶ ώρισμένον χρόνον καὶ ἔχης. "Ινα ἀνταποκριθῆ πρὸς τὸ σπουδαῖον αὐτὸ ἔργον ὁ Πνευματικός, πρέπει νὰ ἔχῃ βαθεῖαν καὶ πολυμερῆ μόρφωσιν καὶ νὰ είναι καὶ ὁ ἴδιος πολὺ εὔσεβής, ὥστε νὰ ἐλκύῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἔξομολογουμένων χριστιανῶν. Μετὰ τὴν ἔξομολόγησιν καὶ τὴν παροχὴν τῶν ἀπαραιτήτων συμβουλῶν ὁ Πνευματικὸς ἀναγινώσκει τὴν συγχωρητικὴν εὐχήν, διὰ τῆς ὅποιας παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ἵνα χαρίσῃ τὴν ἀφεσιν τῶν ὄμαρτιῶν εἰς τὸν ἔξομολογηθέντα καὶ μετανοήσαντα χριστιανόν.

"Η ἀνάγκη καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς μετανοίας τούτης είναι πολλάκις καὶ ἐν τῇ Παλ. Διαθήκῃ καὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ. Εἰς τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν ἔχομεν θαυμασίους Ψαλμούς μετανοίας, ἐκ τῶν ὅποιων γνωστότατος είναι ὁ καθ' ἑκάστην Κυριακὴν ψαλλόμενος 50ὸς Ψαλμός, ὃ ὅποιος ἀρχίζει διὰ τοῦ στίχου « Ἐλέησόν με ὁ Θεός κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ κατὰ τὸ πλήθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἔξαλειψον τὸ ἀνόμημά μου ». Οἱ προφῆται ὁμοίως παρεκίνουν διαφράστικῶς τοὺς Ἱσραηλίτας εἰς μετάνοιαν, ἵνα ἀποφύγωσι τὴν ὁργὴν καὶ τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ διὰ τὰς ὑπὲρ αὐτῶν παραβάσεις τῶν θείων ἐντολῶν. Ἐν δὲ τῇ Κ. Διαθήκῃ βλέπομεν, ὅτι καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς καὶ ὁ Κύριος ἡρχισαν τὸ κήρυγμά των πρὸς τὸν λαὸν μὲν τὴν προτροπὴν πρὸς μετάνοιαν λέγοντες « Μετανοεῖτε, ἤγγικε γάρ η βασιλεία τῶν οὐρανῶν » (Ματθ. γ' 2, δ' 17).

33. Η ΙΕΡΩΣΥΝΗ

Τὸ Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης είναι ἡ Ἱερὰ ἔκείνη τελετὴ, κατὰ τὴν ὅποιαν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ Ἐπισκόπου ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον καὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἀγίου Πνεύματος κατέρχεται ἐπ' αὐτὸν ἡ θεία χάρις, διὰ τῆς ὅποιας λαμβάνει οὗτος τὴν ἔξουσίαν νὰ ποιμαίνῃ τοὺς πιστούς, νὰ διδάσκῃ αὐτοὺς καὶ νὰ τελῇ τὰ Ἱερὰ Μυστήρια καὶ πᾶσαν Ἱερὰν ἀκολουθίαν. Ἡ τελετὴ αὕτη τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης λέγεται καὶ Χειροτονία, διότι γίνεται διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τὸν ὑποψήφιον. Ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν ἀποτελεῖ τὸ κύριον ὀρατὸν σημεῖον ἐν τῷ Μυστηρίῳ τῆς Ἱερωσύνης. Ἡ Ἱερωσύνη ἀνάγει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς αὐτὸν τὸν Κύ-

ριον. Οὗτος, ἐκλέξας τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πᾶσαν ἔξουσίαν, ἵνα συνεχίσωσι τὸ ἔργον του (Ἰωάν. κ' 22). Οἱ Ἀπόστολοι πάλιν, χειροτονήσαντες ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς τὰς ἴδιας ποιμαντικὰς ἔξουσίας, οἱ διάδοχοί των εἰς ἄλλους καὶ οὕτω καθ' ἔξῆς, οὕτως ὥστε οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν διαδοχικῶς μέχρι τῶν Ἀποστόλων (Ἀποστολικὴ διαδοχὴ).

. Ἀπ' ἀρχῆς οἱ βαθμοὶ τῆς Ἱερωσύνης ἦσαν τρεῖς, ὁ τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ διακόνου. Τοῦ ἐπισκόπου ἡ χειροτονία γίνεται διὰ τριῶν ἐπισκόπων. Ὁ ἐπίσκοπος εἶναι ἡ ἀνωτέρα ἔξουσία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Αὐτὸς χειροτονεῖ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ποιμαίνει τὸν λαόν του, διδάσκει καὶ τελεῖ πάντα τὰ Μυστήρια. Τὰς ἴδιας ἔξουσίας ἀσκεῖ κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐπισκόπου καὶ ὁ πρεσβύτερος εἰς τὴν ἐνορίαν του, πλὴν δὲν δύναται νὰ τελῇ τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης καὶ τὰς τελετὰς τοῦ ὄγιασμοῦ τοῦ Μύρου καὶ τῶν ἑγκαινίων τῶν ναῶν. Ὁ διάκονος διακονεῖ, ἥτοι εἶναι βοηθὸς τῶν ἐπισκόπων καὶ περσβυτέρων, μὴ δυνάμενος νὰ τελῇ μόνος οὐδεμίαν ἱερὰν τελετήν.

Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας ἔχομεν καὶ Πατριάρχας, Ἀρχιεπισκόπους, Μητροπολίτας, Ἀρχιμανδρίτας, Πρωτοσυγέλλους, Οἰκονόμους, ἀλλὰ τὰ ὄνόματα ταῦτα εἶναι τίτλοι, δηλοῦντες ἀπλῶς διοικητικὰ ἀξιώματα καὶ τιμητικὰς διακρίσεις, ούχι δὲ βαθμοὺς Ἱερωσύνης, διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἀποκτῶνται δι' εἰδικῆς τινος Χειροτονίας.

Ἡ Ἱερωσύνη ἀποτελεῖ ὑψηλὸν λειτουργημα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διὰ τοῦτο οἱ μέλλοντες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν κλῆρον πρέπει νὰ ἔχωσι πολλὰ προσόντα. Τὰ προσόντα ταῦτα τῶν κληρικῶν περιγράφονται λεπτομερῶς εἰς τὰς ποιμαντορικὰς ἐπιστολὰς ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Παύλου (1 Τιμ. γ' 2 – 4, 2 Τιμ. β' 24, Τιτ. α' 6 – 10).

34. Ο ΓΑΜΟΣ

Ο γάμος εἶναι ἱερὸν Μυστήριον, διὰ τοῦ ὅποίου οἱ μέλλοντες νὰ συζευχθῶσι λαμβάνουσι παρὰ τοῦ ἱερέως τὴν θείαν χάριν, ἡ ὅποια ἀγιάζει τὴν ἐνωσίν των καὶ ἐνισχύει αὐτοὺς πρὸς ἀμοιβαίαν ὑποστήριξιν, πρὸς ἀγίαν κατὰ Χριστὸν κοινὴν ζωὴν καὶ πρὸς τεκνογονίαν. Τὸ Μυστήριον τοῦτο, διὰ τοῦ ὅποίου καθαγιάζεται εἰς φυσικὸς δεσμὸς μεταξὺ ἄρρενος καὶ θήλεος, εἶναι σπουδαῖον καὶ ἀπὸ

θρησκευτικῆς καὶ ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως. "Ηδη ὁ Θεὸς κατὰ τὴν διημιουργίαν καθιέρωσεν αὐτὸν διὰ τῶν λόγων του « οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βιοηθὸν κατ' αὐτὸν » (Γεν β' 18) καὶ « αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς » (Γεν. α' 28). Καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ βλέπομεν, ὅτι ὁ μὲν Κύριος ἀνεγνώρισε τὴν Ἱερὰν σημασίαν τοῦ γάμου, λαβὼν ὁ Ἰδιος ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸν ἐν Κανᾶ γάμον, ὁ δὲ Ἀπ. Παῦλος παρομοιάζει τὴν ἔνωσιν τοῦ ἀνδρός μετὰ τῆς γυναικὸς πρὸς τὴν ἔνωσιν τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς Ἔκκλησίας καὶ ἀναφέρει τὰ καθήκοντα τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰ τέκνα των (Ἐφ. ε' 22). 'Απὸ κοινωνικῆς δὲ πλευρᾶς ὁ γάμος εἶναι σπουδαῖος, διότι δι' αὐτοῦ διαιωνίζεται τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἰδρύεται ἡ οἰκογένεια, ἡ ὅποια εἶναι τὸ θεμέλιον τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

'Ο γάμος ἐπιτρέπεται καὶ εὐλογεῖται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἔκκλησίας, ὅταν τηρῶνται ὥρισμέναι προϋποθέσεις, αἱ ὅποιαι ὅριζονται ὑπὸ διαφόρων κανόνων καὶ διατάξεων. Εἰς τινα Χριστιανικὰ κράτη ισχύει ὁ πολιτικὸς γάμος, γινόμενος ἀπλῶς διὰ ληξιαρχικῆς πράξεως ἐν τῇ Δημαρχίᾳ καὶ ἀνευ οὐδεμιᾶς ἱεροτελεστίας. Τοῦτο εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἔκκλησίας καὶ πρὸς τὰ ἥθη τοῦ Ἑλληνικοῦ "Εθνους, διὰ τοῦτο καὶ ἐκεī, ὅπου ισχύει καὶ ἐπιβάλλεται ὁ πολιτικὸς γάμος, οἱ Ὁρθόδοξοι ὀφείλουσι νά τελέσωσι κατόπιν καὶ τὸν θρησκευτικὸν γάμον ἐν τῇ Ἔκκλησίᾳ των.

'Ο διὰ τῆς τελετῆς τοῦ Μυστηρίου καθαγιασθεὶς γάμος εἶναι ἀδιάλυτος διὰ βίου, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου « ὁ οὗν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζετω... » (Ματθ. ιθ' 6). Σήμερον δυστυχῶς τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν ἔχουσι χαλαρωθῆ, ἡ ἵερότης καὶ οἱ ὑψηλοὶ σκοποὶ τοῦ γάμου παραγνωρίζονται, διὰ τοῦτο τὰ διαζύγια εἶναι εὔκολα καὶ πάμπολλα. 'Ο Κύριος ἐπέτρεψε τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου διὰ λόγους ἀπιστίας μόνον, διότι τότε ἡ ὁμαλὴ συμβίωσις εἶναι ἀδύνατος (Ματθ. ε' 32). Καὶ ἡ Ἔκκλησία ἡμῶν, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου, ἐπιτρέπει τὸ διαζύγιον μόνον εἰς ἔξαιρετικὰς περιπτώσεις, ὅτε ἡ συμβίωσις καταντᾷ ἀδύνατος. 'Εντεῦθεν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου διὰ διαζυγίου ἦ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐνὸς τῶν συζύγων ἡ ἡμετέρα Ἔκκλησία δίδει τὴν ἀδειαν διὰ δεύτερον γάμον, σπανιώτατα δὲ καὶ εἰς πολὺ ἔξαιρετικὰς περιπτώσεις καὶ διὰ τρίτον γάμον.

Καὶ τὸ Εὔχέλαιον εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ ἑπτὰ Μυστήρια. Κατ' αὐτὸ χορηγεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν χριόμενον δι' ἡγιασμένου ἐλαίου ἡ θεία χάρις πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ ἀπὸ πάστης σωματικῆς καὶ ψυχικῆς νόσου. Καὶ τὸ Μυστήριον τοῦτο ὀνάγει τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν Κύριον, διότι οἱ Ἀπόστολοι, ἀποσταλέντες εἰς τὸ κήρυγμα κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, « ἥλειφον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώστους καὶ ἔθεράπευον » (Μάρκ. 5' 13). ‘Ομοίως καὶ δὲ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος συνιστᾶ τὴν χρῖσιν τοῦ ἀσθενοῦς δι' ἐλαίου λέγων « ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἑκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ὀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὄνόματι τοῦ Κυρίου καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν δὲ Κύριος· καὶ διαφέρει τῇ πεποιηκώς, ἀφεθήσεται αὐτῷ » (Ἰακ. ε' 14).

Τὸ Μυστήριον τοῦ Εὔχελαιον δὲν τελεῖται μόνον διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ύγιεῖς, καὶ μάλιστα πρὸ τῆς προσελεύσεως τῶν εἰς τὴν θείαν Κοινωνίαν, ἵνα μεταλάβωσι προπαρασκευασμένοι καὶ ψυχικῶς καὶ σωματικῶς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὸ Εὔχέλαιον θεωρεῖται ὡς συμπληρωματικὸν μυστήριον τῆς Μετανοίας ἢ ἔξομολογήσεως, δι οὐ ἐπίστης, ὡς εἴπομεν, προπαρασκευάζεται δὲ μέλλων νὰ μεταλάβῃ τῆς θείας Κοινωνίας χριστιανός. Ἐπειδὴ πολλοὶ χριστιανοὶ μεταλαμβάνουσι τὴν Μ. Πέμπτην, τὸ Εὔχελαιον συνήθως τελεῖται παρ' ἡμῖν τὴν Μ. Τετάρτην ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ. Τὰ κύρια ὅρατὰ στοιχεῖα τοῦ Εὔχελαιον, ὅπως καὶ διὰ τοῦ ὄνόματος δηλοῦται, εἶναι ἡ ἀναγινωσκομένη εὐχὴ καὶ τὸ ἐλαιον, διὰ τοῦ ὅποιου ὁ χριστιανὸς χρίεται εἰς διάφορα μέλη τοῦ σώματός του σταυροειδῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ

36. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ

"Ἄρθρα τα' καὶ τοῦ τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: τα'. Ηροδοτοῦ ἀνάπτυσιν περιγράφειν.

τοῦ. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰώνος. Αμοήρ.

Διὰ τῶν δύο τελευταίων ἄρθρων τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμεν τὴν πίστιν ἡμῶν εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου αἰώνιαν ζωὴν μας. Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἀποδίδει μεγαλυτέραν βαρύτητα καὶ σημασίαν εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἢ εἰς τὴν παροῦσαν: « οὐ γάρ ἔχομεν ὅδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν » (Ἐβρ. 1γ' 14). Ἡ παροῦσα ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἴναι προσωρινὴ καὶ βραχεῖα καὶ πλήρης δοκιμασιῶν καὶ μόχθων, ίδίως διὰ τοὺς δικαίους καὶ ἀγίους, οἱ ὅποιοι οὐδεμίαν ίκανοποίησιν εύρισκουσιν εἰς τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου. Αἱ ἐλπίδες ἡμῶν δὲν στηρίζονται εἰς τὸν μάταιον καὶ ἐφήμερον αὐτὸν κόσμον, ἀλλ' εἰς τὴν αἰώνιαν ζωὴν: « μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα: τὰ γάρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια » (2 Κορ. δ' 18).

Ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας ἡμῶν περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου καὶ περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς ὀνομάζεται ἐσχατολογία (ὡς λόγος περὶ τῶν ἐσχάτων, περὶ τοῦ τέλους) ἢ καὶ τελείωσις τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Περιλαμβάνει δὲ αὕτη δύο μέρη, ἐκ τῶν ὃποίων τὸ πρῶτον καλεῖται μερικὴ κρίσις, διότι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τύχην ἐκάστου ἀνθρώπου, τὸ δὲ δεύτερον καλεῖται καθολικὴ κρίσις, διότι ἀναφέρεται εἰς τὴν τελικὴν κρίσιν δλῶν τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ὅτε θὰ κρίνῃ οὗτος πάντας κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

α') Μερικὴ κρίσις. "Ἐν ἀπὸ τὰ φοβερὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος εἶναι δὲ θάνατος. 'Ο Απ. Παῦλος λέγει « δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε καὶ διὰ τῆς ἀμαρτίας δὲ θάνατος » (Ρωμ. ε' 12). 'Αλλ' δὲ θάνατος αὐτὸς ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἰς τὸν παρόντα κόσμον καὶ σημαίνει ἀπλῶς μετάστασιν ἐκ τῆς παρούσης ἔφημέρου ζωῆς εἰς τὴν μέλλουσαν αἰώνιαν ζωήν. 'Ο ἀνθρωπός εἶναι ἀθάνατος, διότι ἔχει ἀθάνατον ψυχήν, συνεπῶς ἡμέραν τινὰ θὰ ἀναστηθῇ ἐκ νεκρῶν. 'Η ἀνάστασις πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ μέλλουσα κρίσις αὐτῶν ὀποτελοῦσι σπουδαίαν καὶ θεμελιώδη ὀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Περὶ τούτων ὡμίλησεν δὲ Κύριος σαφῶς εἰπών « ἔρχεται ὥρα ἐν τῇ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ὀρκύστουσι τῆς φωνῆς αὐτοῦ (τοῦ Κυρίου) καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως » ('Ιωάν. ε' 28). 'Η ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶναι μία τρανή ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς ἀθανασίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως λέγει δὲ Απ. Παῦλος « εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν ἐν ὑμῖν τινες, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν; εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται » (1 Κορ. ιε' 12, 1 Θεο. δ' 14).

Μετὰ τὸν θάνατον αἱ ψυχαὶ τῶν ἀποθανόντων εὑρίσκονται εἰς μίαν μέσην κατάστασιν καὶ ζῶσιν ὑπὸ τὴν μερικὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ. 'Αφ' οὖν ἀποθάνῃ δὲ ἀνθρωπός, ἔχει βεβαίως κριθῆ πλέον ἡ τύχη του, ἢ ὅποια θὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸν βίον, τὸν ὅποιον ἔζησεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. 'Ἐν τούτοις ἡ ψυχὴ δὲν ἀπολαμβάνει ἀκόμη ὅλην τὴν ἀμοιβὴν ἡ ὅλην τὴν τιμωρίαν, τὴν ὅποιαν θὰ ἔχῃ μετὰ τὴν καθολικὴν κρίσιν. 'Ἐν τῇ μετὰ θάνατον μέσῃ καταστάσει αὐτῶν αἱ εὔσεβεῖς ψυχαὶ ζῶσιν ἐν χαρᾶ καὶ εὐτυχίᾳ, διότι προαισθάνονται καὶ προαιπολαύουσι τὴν μέλλουσαν εὐδαίμονίαν πλησίον τοῦ Θεοῦ, τὴν ὅποιαν ἀναμένουσι μετὰ τὴν τελικήν κρίσιν. 'Αντιθέτως αἱ ψυχαὶ τῶν ἀσεβῶν ζῶσιν ἐν διαρκεῖ λύπῃ καὶ ἀγωνίᾳ, προαισθανόμεναι καὶ αὗται τὴν μέλλουσαν αἰώνιαν τιμωρίαν των μετὰ τὴν καθολικὴν κρίσιν.

'Επειδὴ ὑπάρχει στενὴ καὶ ἀδιάκοπος ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ζῶντων χριστιανῶν καὶ τῶν τεθνεώτων, οἱ ζῶντες προσεύχονται διὰ τοὺς κεκοιμημένους χριστιανούς, τελοῦντες τὰ ὑπὲρ αὐτῶν μη-

μόσυνα, καὶ τιμῶσι καὶ τὴν μνήμην τῶν Ἀγίων, τοὺς ὅποίους ἐπικαλοῦνται, ἵνα μεσιτεύωσι παρὰ τῷ Θεῷ ὑπέρ αὐτῶν. Διὰ τῶν τελουμένων μνημοσύνων δεικνύομεν τὴν πρὸς τοὺς ἀλησμονήτους νεκρούς ἀγάπην μας, ἐπικαλούμενοι τὴν εὔσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα συγχωρήσῃ αὐτούς καὶ δείξῃ πρὸς αὐτούς πᾶσαν ἐπιείκειαν.

β') **Καθολικὴ κρίσις.** Μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου θὰ ἔλθῃ ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου, ἵνα κρίνῃ τοὺς πάντας κατὰ τὰ ἔργα των. Ἡ δευτέρα αὕτη Παρουσία τοῦ Κυρίου θὰ είναι πολὺ διάφορος ἀπὸ τὴν πρώτην Παρουσίαν του, κατὰ τὴν ὅποιαν παρουσιάσθη ὑπὸ πολὺ ταπεινὰς καὶ πτωχικὰς συνθήκας, ὅπως είναι γνωσταὶ αὗται εἰς πάντας ἀπὸ τὰς διηγήσεις τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελίων. "Οπως λέγει ἡ Ἀγία Γραφή, κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν ὁ Κύριος θὰ ἔλθῃ ἐν δόξῃ, περιστοιχούμενος ὑπὸ πλήθους ἀγγέλων, καὶ ὡς κριτής τοῦ κόσμου θὰ κρίνῃ ἐν δικαιοσύνῃ πάντας τοὺς ἀνθρώπους (Ματθ. κε' 31).

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν θὰ ἀναστηθῶσι τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων (Ιωάν. ε' 28) καὶ θὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν ψυχῶν (Ιωάν. ε' 28). 'Ομοίως τὰ σώματα τῶν ζώντων κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ τὴν δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Κυρίου θὰ μεταβληθῶσιν εἰς οὐράνια σώματα, ὅπως λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος, καὶ θὰ είναι, ὅπως ἐκεῖνα, ἄτινα θὰ ἀναστηθῶσιν ἐκ νεκρῶν (1 Κορ. ιε' 36 — 51). Τοῦτο δὲ γίνεται, διότι κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν τὰ σώματα, μετὰ τῶν ὅποιων αἱ ψυχαὶ ἔζησαν καὶ ἔδρασαν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν καλῶς ἢ κακῶς, πρέπει νὰ μετάσχωσι καὶ αὐτὰ τῶν ἀμοιβῶν ἢ τῶν τιμωριῶν μαζὶ μὲ τὰς ψυχάς των : « τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος ὅσα ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον » (2 Κορ. ε' 10).

Ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου θὰ σημάνῃ τὸ τέλος τοῦ κόσμου. 'Αφ' οὖ περιέγραψεν ὁ Κύριος τὰ σημεῖα, τὰ ὅποια θὰ συμβῶσι κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ θὰ προηγηθῶσι τῆς δευτέρας Παρουσίας, ἥρωτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταί, πότε θὰ γίνωσιν ὅλα αὐτά. Ὁ Κύριος ἡμῶν δὲν ἀπεκάλυψεν τὸν χρόνον τῆς δευτέρας Παρουσίας καὶ τῆς συντελείας τοῦ κόσμου εἰπών, ὅτι μόνον ὁ Πατήρ γνωρίζει τοῦτο. Οἱ ἀνθρώποι λοιπὸν πρέπει νὰ είναι πάντοτε ἔτοιμοι, ἵνα ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον τοῦ βήματος τοῦ δικαίου Κριτοῦ, διότι δὲν είναι γνω-

στὸς ὁ χρόνος τῆς δευτέρας Παρουσίας: « Γρηγορεῖτε οῦν », λέγει ὁ Κύριος, « ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ἡμέρᾳ ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται » (Ματθ. κδ' 1 - 45, Μάρκ. ιγ' 1 - 37).

‘Η ἡμέρα τῆς δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου καὶ τῆς κρίσεως τοῦ κόσμου χαρακτηρίζεται συνήθως ἐν τῇ ‘Αγίᾳ Γραφῇ ὡς « ἡ μέρα Κυρίου, ἡ μέρα κρίσεως, ἡ μέρα ὁργῆς » ἢ διπλῶς « ἡ μέρα ἐκείνη » (1 Κορ. α' 8, 2 Κορ. α' 14, Φιλ. α' 6, Ρωμ. β' 16, 1 Θεσ. ε' 2, 2 Θεσ. α' 10). Κατ’ αὐτὴν θὰ κριθῇ ἡ τελικὴ τύχη πάντων τῶν ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὸν βίον των εἰς τὸν κόσμον τοῦτον καὶ οἱ μὲν δίκαιοι, ὅπως λέγει ὁ Κύριος εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς δευτέρας Παρουσίας, θὰ κληρονομήσωσι τὴν ήτοι μασμένην δ’ αὐτοὺς βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, οἱ δὲ ὄμαρτωλοι θὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ, τὸ ήτοι μασμένον διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους του (Ματθ. κε' 31 - 46). Καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀπολαύσονται εἰς τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ παντοτεινὴν καὶ ἀπερίγραπτον μακαριότητα πλησίον Αὐτοῦ, οἱ δὲ ὄμαρτωλοι θὰ αἰσθάνωνται τὰς φοβερὰς τύψεις τῆς συνειδήσεώς των, διότι μὲ τὰς ὄμαρτίας των εἰς τὸν ἐφήμερον αὐτὸν κόσμον ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ τιμωροῦνται αἰώνιως, στερούμενοι τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν γαλήνῃ καὶ εύδαιμονίᾳ ζωῆς. Καὶ αἱ ἀμοιβαὶ τῶν δικαίων καὶ αἱ τιμωρίαι τῶν ὄμαρτωλῶν εἶναι αἰώνιοι, διὰ τοῦτο δὲ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς Ἑκκλησίας ὡς αἵρετικοι, ὅσοι ἐδίδαξαν, ὅτι οἱ κακοὶ θὰ τιμωρηθῶσιν ἐπί τι χρονικὸν διάστημα καὶ ἀκολούθως καὶ αὐτοὶ θὰ συγχωρηθῶσιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

‘Η ‘Αγία Γραφὴ διδάσκει ὥσαύτως, ὅτι μετὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν θὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ ἀνακαίνισις τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀπελευθερουμένου ἀπὸ τὰς ἀνωμαλίας καὶ τὰς ἀτελείας τού : « καὶ νοὺς οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ » (2 Πέτρ. γ' 13) ἢ, ὅπως λέγει καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος : « καὶ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς » (Ρωμ. η' 21, Ματθ. ε' 18, κδ' 35, 1 Κορ. ζ' 31).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

37. ΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΔΙΑΦΟΡΑΙ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ

Ἐξεθέσαμεν ἔως τώρα τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἑκκλησίας, ἡ ὅποια διετήρησε ταύτην ἀναλλοίωτον καὶ γνησίαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ὅπως παρέλαβε ταύτην ἀπὸ τὸν Κύριον καὶ τοὺς Ἀποστόλους. Τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν ἡκολούθουν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ μέχρι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, διότι ἡτο τότε μία ἔνιαία καὶ ἀδιαιρέτος Χριστιανικὴ Ἑκκλησία καθ' ὅλην τὴν Οἰκουμένην. Ἀλλὰ τὸν ἐνατὸν αἰῶνα, ὡς γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Ἑκκλησιαστικὴν Ἰστορίαν, ἔγινε τὸ μέγα Σχίσμα μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἑκκλησίας. Ἐπειτα ἐπηκολούθησαν καὶ ἄλλα σχίσματα καὶ διαιρέσεις, οὕτως ὥστε σήμερον ὑπάρχουσι πολλαὶ Χριστιανικαὶ Ἑκκλησίαι εἰς τὸν κόσμον, ζῶσαι κεχωρισμένως καὶ διαφέρουσαι ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην ὅχι μόνον κατὰ τὴν λατρείαν καὶ τὰ ἔθιμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν. Βεβαίως ἡμεῖς, ἐπειδὴ ἡμεῖς πιστεύομεν, ὅτι μόνον ἡ ἴδική μας Ἑκκλησία εἶναι ἡ ἀληθινὴ Ἑκκλησία τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἀναγνωρίζομεν τὰς ἄλλας ὡς ἀληθινὰς Χριστιανικὰς Ἑκκλησίας, ἐφ' ὅσον ἔχουσι διαστρέψει τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως. Αἱ διαφοραὶ ἡμῶν πρὸς τὰς ἄλλας Ἑκκλησίας ποικίλουσι καὶ ἄλλαι μὲν εὐρίσκονται πολὺ ἐγγύς, ἄλλαι δὲ πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθ. Καθολικῆς Ἑκκλησίας. Αἱ κυριώτεραι διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν θείαν λατρείαν μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑκκλησιῶν εἶναι αὗται :

1. Πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Ἡ ἴδική μας Ἑκκλησία καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ ἀποδέχονται τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὡς πηγὰς τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Ἄλλ' ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἑκκλησία, στηριζομένη δῆθεν εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν.

διδάσκει πολλά, τὰ δόποια οὐ μόνον δὲν περιέχονται εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἀλλὰ καὶ ἀντίθετα εἶναι πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν διδασκαλίαν ταύτης. Τοῦτο ἔκαμε τοὺς Προτεστάντας, ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς, νὰ ἀπορρίψωσιν ἐντελῶς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, εἰς τὴν δόποιαν οἱ Ρωμαιοκαθολικοί ἔστηριζον τὰς πλάνας καὶ τὰς καινοτομίας των. Ἐν τούτοις ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, διὰ τοὺς λόγους τοὺς δόποιους ἀνεφέραμεν εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον (σελ. 22), εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν πίστιν μας, ὅσον καὶ ἡ Ἀγία Γραφή. Οἱ Προτεστάνται ἥδυναντο νὰ μὴ παραδεχθῶσι τὰς εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν στηριχθείσας πεπλανημένας διδασκαλίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ μὴ ἀπορρίψωσιν ὅλην τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀπέρριψαν οὕτοι τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν καὶ ἐδέχθησαν ὡς πηγὴν τῆς διδασκαλίας των μόνον τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὴν δόποιαν διμως ἑκαστος ἡγέτης καὶ διδάσκαλος τῶν Προτεσταντῶν ἡμρήνευεν ὅπως αὐτὸς ἦθελε, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ διηρέθησαν ἀναμεταξύ των καὶ ἀπετέλεσαν πολλὰς Ἐκκλησίας, διαφερούσας πρὸς ἀλλήλας ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν, τὴν διοίκησιν καὶ τὴν θείαν λατρείαν.

2. **Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.** Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας μας, πρὸς τὴν δόποιαν συμφωνεῖ καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ δύο παραγόντων, διὰ τῆς θείας χάριτος καὶ διὰ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Οὔτε ὁ ἀνθρωπός δύγαται νὰ πράξῃ καλόν τι καὶ νὰ σωθῇ χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς θείας χάριτος, ἀλλ’ οὔτε ἡ θεία χάρις βιάζει τινὰ νὰ πράττῃ τὸ καλόν, ἐὰν ὁ ἴδιος δὲν θέλῃ. Ἡ συνεργασία τῶν δύο τούτων παραγόντων εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σωτηρίαν.

Οἱ Προτεστάνται διδάσκουσιν, ὅτι ὁ ἀνθρωπός σώζεται μόνον διὰ τῆς θείας χάριτος, διότι ἡ ἁμαρτία, κατ’ αὐτούς, ἔχει διαφθείρει καὶ ἔξασθενήσει τόσον πολὺ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὥστε αὗτη εἶναι ἀνίκανος διὰ πᾶν ἀγαθόν. Ἡ σωτηρία, λέγουσιν οἱ Προτεστάνται, εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ πρὸς ἑκείνους, οἱ δόποιοι ἔχουσιν ἀπόλυτον πίστιν εἰς τὴν εὐσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀνθρωπός δὲν πρέπει νὰ προβάλῃ τὰ καλὰ ἔργα του ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν του, ὅπως ὁ Φαρισαῖος τῆς παραβολῆς, καὶ νὰ καυχᾶται δι’ αὐτά, διότι τὰ καλὰ ἔργα δὲν σώζουσιν τὸν ἀνθρωπὸν. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία τῶν Προτεσταντῶν ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν Ἀγ. Γραφήν καὶ πρὸς τὴν Ἱερὰν

Παράδοσιν, αἱ ὄποῖαι διδάσκουσι σαφῶς, ὅτι οἱ ἀνθρωποι θὰ κριθῶσι κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν· διὰ τοῦτο μαζὶ μὲ τὴν θείαν χάριν καὶ ταῦτα εἰναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν σωτηρίαν των. Εἰς τρία μέρη τῆς Ἀγίας Γραφῆς, εἰς Ψάλμ. 62,13, εἰς Ματθ. ι' 27 καὶ Ρωμ. β' 6, ἐπαναλαμβάνεται τὸ ρητὸν «ὁ θεὸς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ», τὸ ὄποιον δεικνύει, ὅτι ἑκάστος θὰ σωθῇ, ἐὰν πραττῇ καλὰ ἔργα, εἰς τὰ ὄποια παρακινεῖ ἡμᾶς καὶ ἐνισχύει ἡ θεία χάρις.

3. **Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ Ἀγίου Πνεύματος** Ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται μόνον ἐκ τοῦ Πατρός, καὶ ἡ πίστις αὕτη περιελήφθη εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ διέστρεψαν τὴν διδασκαλίαν ταύτην, προσθέσαντες εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὴν φράσιν «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ» (*silioque*), καὶ λέγουσι «τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον». Εἰς τὴν πλάνην ταύτην περιέπεσαν οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, διότι πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Ἀρείου ἡθέλησαν νὰ ὑποστηρίξουσιν, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἶσος καὶ ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ οὐχὶ κτίσμα τοῦ Πατρός, ὅπως ἔλεγον οἱ Ἀρειανοί. Ἐὰν δεχθῶμεν τὴν προσθήκην «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ», τότε δεχόμεθα δύο Θεοὺς ὡς πηγὰς τοῦ δγίου Πνεύματος καὶ περιπίπτομεν εἰς τὴν διθείαν ἢ πολυθείαν. Ἡ Ἀγία Γραφὴ λέγει «Οταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἔγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρός, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται...» (Ιωάν. ιε' 26).

4. **Ἡ Ἐκκλησία.** Αἱ ἐν τῷ κόσμῳ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι διαφέρουσιν ἀλλήλων πολὺ ὡς πρὸς τὴν περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίαν. Ἐν πρώτοις οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ λίαν ἐσφαλμένως διδάσκουσιν, ὅτι ὁ Πάπας εἶναι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι ἔξ αὐτοῦ συνεπῶς ἀπορρέουσι καὶ ἀρύονται κῦρος πᾶσαι αἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἔχουσια. Τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον συνήθως Πρωτείον τοῦ Πάπα. Ἐπὶ πλέον οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ διδάσκουσιν, ὅτι ὁ Πάπας εἶναι ἀλάθητος, ὅταν ἀποφαίνεται περὶ ζητημάτων τῆς πίστεως, καὶ ἀνώτερος καὶ ἀπὸ αὐτὰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἔχουσι χάσει πᾶσαν ίδεαν περὶ Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν πίστιν των οἱ κληρικοὶ δὲν λαμβάνουσι διὰ τοῦ Μυστηρίου τῆς Χειροτονίας τὴν ἔξουσίαν ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ διοικῶσι, νὰ διδάσκωσι καὶ νὰ τελῶσι τὰ ιερὰ Μυστήρια. Οὗτοι ἀποκρούούσι

τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀποστολικῆς διαδοχῆς, δηλαδή, ὅτι ἡ Ἱεραρχία διὰ τῆς διαδοχικῆς Χειροτονίας ἀνάγει τὰς ἔξουσίας της εἰς αὐτοὺς τοὺς Ἀποστόλους, καὶ διδάσκουσιν, ὅτι πᾶς χριστιανός, ἐὰν ἔχῃ κατάλληλον θρησκευτικὴν καὶ θεολογικὴν μόρφωσιν, δύναται νὰ διορισθῇ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν Κοινότητα ὡς ἵερεύς. Οἱ κληρικοὶ ἐκλέγονται ἀπὸ τὴν Κοινότητα καὶ διορίζονται ὡς ὑπάλληλοι αὐτῆς. Πολλοὶ ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων ταυτίζουσιν Ἐκκλησίαν καὶ Κράτος, ὑποτάσσοντες τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ Κράτος οὔτως, ὥστε καὶ οἱ Κανόνες καὶ αἱ διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας τῶν καὶ τὰ ἄρθρα τῆς πίστεώς των πρέπει νὰ ἔχωσιν ἐπικυρωθῆ. ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιον καὶ νὰ ἔχωσι γίνει νόμος τοῦ Κράτους. Τὴν περὶ Ἐκκλησίας καὶ Ἱερωσύνης Ὁρθόδοξον διδασκαλίαν ἔξεθέσαμεν εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον καὶ εἰδομεν πόσον ἀντιτίθεται αὕτη εἰς τὰς τοιαύτας διδασκαλίας τῶν Προτεσταντῶν καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν.

5. Τὰ Μυστήρια. Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει, ὅπως ἡμεῖς, ἐπτὰ Μυστήρια, ἀλλὰ διαφέρει, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀμέσως, ὡς πρὸς τὸ τυπικὸν τῆς τελέσεως καὶ ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ αὐτῶν εἰς πολλὰ σημεῖα. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι διαφέρουσι καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς ὡς πρὸς τὰ Μυστήρια. "Ἄλλοι μὲν δὲν ἔχουσι κανὲν Μυστήριον, φρονοῦντες, ὅτι ἡ θεία χάρις μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστεύοντας διὰ μόνου τοῦ Θείου λόγου. 'Ο λόγος τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ σῷζῃ τοὺς πιστεύοντας, αἱ δὲ Ἱεραὶ τελεταὶ τῶν Μυστηρίων εἶναι ἄχρηστοι. "Ἄλλοι, ἡ Ἀγγλικανικὴ καὶ πολλαὶ Εὐαγγελικαὶ Ἐκκλησίαι τῶν Λουθηρανῶν, δέχονται μόνον τὰ δύο σπουδαιότερα Μυστήρια, τὸ ἱερὸν Βάπτισμα καὶ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν, τὰ δὲ ἄλλα Μυστήρια θεωροῦσιν ἀπλῶς ὡς χρησίμους τελετάς.

"Ως πρὸς ἕκαστον Μυστήριον ὑπάρχουσιν αἱ ἔξης διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν:

α) Τὸ Βάπτισμα. Κατὰ τὴν πίστιν ἡμῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν συμφωνεῖ καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, διὰ τοῦ Βαπτίσματος ἔξαλείφεται ἡ ἐνοχὴ διὰ τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα καὶ πᾶσα προσωπικὴ ἀμαρτία καὶ παραμένει μετ' αὐτὸ μία ἀπλῆ κλίσις πρὸς τὸ κακόν, μὴ λογιζομένη ὡς ἀμαρτία. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι — ὅσοι ἔχουσι τὸ Βάπτισμα — διδάσκουσιν, ὅτι δι' αὐτοῦ ἀπαλλάσσεται ὁ χριστιανὸς ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, ἀλλὰ ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀμαρτία δέν ἔξαλείφεται, ἀπλῶς μόνον συγχω-

ρεῖται καὶ δὲν ὑπολογίζεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. "Αλλη ἐπουσιώδης διαφορὰ εἶναι, ὅτι οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι τελοῦσι τὸ Βάπτισμα διὰ ραντισμοῦ καὶ ἀπλῆς ἐπιχύσεως, οὐχὶ δὲ διὰ τριτῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως, ὅπως οἱ Ὁρθόδοξοι.

β) Τὸ Χρῖσμα. Οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ ὅσοι ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων (οἱ Ἀγγλικανοὶ λ.χ.) ἔχουσι τὸ Μυστήριον τοῦτο δὲν τελοῦσιν αὐτὸν ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα, ὅπως οἱ Ὁρθόδοξοι, ἀλλὰ εἰς μὲν τὰ ἄρρενα κατὰ τὸ 14ον ἔτος, εἰς δὲ τὰ θήλεα κατὰ τὸ 12ον ἔτος τῆς ἡλικίας των. 'Ως λόγον τῆς τοιαύτης ἀναβολῆς τοῦ Μυστηρίου τοῦ Χρίσματος προβάλλουσιν, ὅτι πρέπει πρῶτον νὰ διδαχθῇ ὁ πιστὸς τὰς Χριστιανικὰς ἀληθείας καὶ ὑστερὸν ἐν συνειδήσει πλέον νὰ δεχθῇ τὸ Χρίσμα. Παρ' ἡμῖν τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας τοῦ βαπτισθέντος καὶ χρισθέντος βρέφους ἀναλαμβάνει ὁ ἀνάδοχος.

γ) Ἡ θεία Εὐχαριστία. Καὶ ἡ ἡμετέρα Ἑκκλησία καὶ ἡ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν διδάσκουσιν, ὅτι ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι θυσία ὅμα καὶ Μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἄγίου Πνεύματος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταβάλλονται εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου οὕτως, ὥστε οἱ κοινωνοῦντες μεταλαμβάνουσιν αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ὑπὸ τὰ εἰδῆ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι διδάσκουσιν, ὅτι δὲν γίνεται μεταβολὴ τις, ἀλλὰ ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἶναι ἀπλῶς σύμβολα τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ ὅτι ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ γίνεται ἀπλῆ ἀνάμνησις τοῦ μυστικοῦ Δείπνου, κατὰ τὸν ὅποιον διὰ τελευταίαν φοράν συνέφαγεν ὁ Κύριος μετὰ τῶν μαθητῶν του. "Αλλη διαφορὰ εἶναι, ὅτι ἡ μὲν ἴδική μας Ἑκκλησία, συμφώνως πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, μεταχειρίζεται ἐνζυμὸν ἄρτον, οἱ δὲ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι μεταχειρίζονται ἄζυμον. Ἐπίσης ἐν ᾧ οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι μεταλαμβάνουσι καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ προσφέρουσι πρὸς μετάληψιν εἰς τοὺς λαϊκοὺς μόνον τὸν ἄρτον, ἐν ᾧ οἱ λειτουργοῦντες Ἱερεῖς μεταλαμβάνουσιν ἀμφοτέρων, καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου.

δ) Ἡ Μετάνοια. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι δὲν θεωροῦσι ταύτην ὡς Ἱερὸν Μυστήριον, ἀλλ' ὡς ἀπλῆν τελετὴν πρὸς ἡθικὴν ἐνίσχυσιν τῶν πιστῶν. Ἡ Δυτικὴ Ἑκκλησία ἀποδίδει ἴδιαιτέραν καὶ σπουδαίαν σημασίαν εἰς τὰ ἐπιτίμια, ἢτοι εἰς τὰς ποινάς, τὰς ὅποιας ἐπιβάλ-

λει ὁ Ἱερεὺς εἰς τὸν μετανοοῦντα πιστόν, θεωροῦσα ταύτας ὡς ἀπαραιτήτους διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς θείας δικαιοσύνης καὶ σωτηρίας τῶν πιστῶν. Μετὰ τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως περὶ τῶν ἐπιτιμίων συνδέονται αἱ περὶ συγχωροχαρτίων καὶ καθαρτηρίου πυρὸς ἵδεαι τῶν Δυτικῶν, διὰ τὰς ὅποιας θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω. ‘Η ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ διδάσκει, ὅτι τὰ τοιαῦτα ἐπιτίμια χρειάζονται καὶ ἐπιβάλλονται πρὸς ἄσκησιν μόνον τοῦ μετανοοῦντος καὶ βελτίωσίν του.

ε) Ὡς Ἱερωσύνη οἱ Ὀρθόδοξοι, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ πολλαὶ Προτεσταντικοὶ Ἐκκλησίαι (Ἀγγλικανοί, Λουθηρανοί) ἔχουσι τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς Ἱερωσύνης. Διαμαρτυρόμενοί τινες ἔχουσι μόνον πρεσβυτέρους, καὶ ἡ Ἐκκλησία των λέγεται πρεσβυτεριανὴ (ἡ Ἐκκλησία τῆς Σκωτίας). Παρὰ τοῖς Ὀρθόδοξοις ἐπιτρέπεται ὁ γάμος εἰς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ἀλλὰ μόνον πρὸ τῆς χειροτονίας των. Μετὰ τὴν χειροτονίαν δὲν ἐπιτρέπεται ὁ γάμος εἰς αὐτούς. Οἱ Ἐπίσκοποι εἶναι πάντοτε ἄγαμοι. Ἡ ἄγαμία τῶν Ἐπισκόπων ἐπεβλήθη ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος μετὰ Χριστόν, ἐν ᾧ προτιγουμένως δὲν ἴσχυεν αὔτη. Ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ κληρικοὶ καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν εἶναι ἄγαμοι, ἐν ᾧ οἱ Προτεστάνται κληρικοὶ καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν δύνανται νὰ εἶναι ἔγγαμοι. Ἡ χειροτονία τῶν αἵρετικῶν καὶ σχισματικῶν ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ὅταν οὕτοι δέχωνται τὴν Ἱερωσύνην ὡς Μυστήριον καὶ ὅταν δὲν ἔχῃ διακοπὴ εἰς αὐτούς ἡ Ἀποστολικὴ διαδοχή, ὅταν δηλαδὴ καὶ παρ’ αὐτοῖς ἡ Ἱεραρχία ἀνάγη τὴν ἔξουσίαν της διὰ τῆς διαδοχῆς τῆς χειροτονίας μέχρι τῶν Ἀποστόλων.

ς) Ὁ Γάμος. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπιτρέπει τὸ διαζύγιον διὰ λόγους ἀπιστίας κυρίως, ἀλλ’ ἐνίοτε καὶ δι’ ἄλλους λόγους, οἱ ὅποιοι καθιστῶσι τὴν συμβίωσιν τῶν συζύγων ἀδύνατον. Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἐπέτρεψε τὸ διαζύγιον διὰ λόγους ἀπιστίας (Ματθ ε' 32, 10' 9). Ἐν τούτοις οἱ Δυτικοὶ δὲν χορηγοῦσιν ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει τὸ διαζύγιον, ἀλλ’ ἐὰν διὰ διαφόρους λόγους ἔχῃ καταστῆ ὁ βίος τῶν συζύγων ἀδύνατος, ἐπιτρέπουσιν εἰς τοὺς συζύγους νὰ ζῶσι κεχωρισμένοι. Ἀντιθέτως οἱ Διαμαρτυρόμενοι χορηγοῦσι πολὺ εὐκόλως τὰ διαζύγια, διότι παρ’ αὐτοῖς ὁ γάμος δὲν ἀποτελεῖ Μυστήριον καὶ γίνεται συνήθως μόνον δι’ ἀπλῆς ληξιαρχικῆς πράξεως εἰς τὴν Δημαρχίαν.

ζ) Τὸ Εὐχέλαιον. Παρὰ τὴν Παράδοσιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ παρὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ τελοῦσι τὸ Μυστήριον τοῦτο μόνον κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς ἐτοιμοθανάτων χριστιανῶν ὡς τελευταῖον ἐφόδιον διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν τούτων. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἐπαναλαμβάνεται παρ’ αὐτοῖς τὸ Μυστήριον τοῦτο. Παρ’ ἡμῖν, ὡς προελέχθη, τελεῖται συνήθως τὴν Μ. Τετάρτην εἰς τὸν Ἐσπερινόν, διότι τὴν Μ. Πέμπτην οἱ χριστιανοὶ συνηθίζουσι νὰ κοινωνῶσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλην οἰανδήποτε ἔκτακτον περίστασιν, ὅταν θελήσῃ ὁ πιστός, τελεῖται Εὐχέλαιον. Ὡς ἐφόδιον δὲ διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν ἡ Ἐκκλησία ήμδων ὥρισε τὸ Μυστήριον τῆς Ἐξομολογήσεως, μετὰ τὸ ὅποιον μεταλαμβάνει τὸν ἐτοιμοθάνατον χριστιανόν. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἀναγινώσκουσι μόνον ὀλίγας εὐχάς καὶ τεμάχια τῆς Ἀγίας Γραφῆς παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἐτοιμοθανάτου χριστιανοῦ.

6. Διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς (περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν). Οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, διδάσκουσιν, ὅτι οἱ Ἅγιοι ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν ἐπραξαν περισσότερα ἀγαθά ἔργα, παρ’ ὅσα ἔχρειάζοντο διὰ τὴν σωτηρίαν των. Τὰ περισσεύοντα ταῦτα ἀγαθά ἔργα ἀποταμιεύονται καὶ ἀποτελοῦσι τὸν λεγόμενον ὑπὲρ τῶν Δυτικῶν θησαυρὸν τῶν ἀξιομισθιῶν τῶν Ἀγίων. Δὲν ἀρκοῦνται δηλαδὴ οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ εἰς τὴν ἀπειρον ἀξίαν καὶ ἀξιομισθίαν τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦ ὅποιου ἔξαλείφονται αἱ ἀμαρτίαι τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, ἀλλὰ προσθέτουσιν εἰς ταῦτην καὶ τὰ ὑπὲρ ἔκτακτα ἔργα τῶν Ἀγίων. Ἐπὶ πλέον διδάσκουσιν οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, ὅτι οἱ Πάπαι δύνανται νὰ διαθέτωσι μερικὰ ἀπὸ τὰ περισσεύοντα ταῦτα ἔργα τῶν Ἀγίων ὑπὲρ ἄλλων χριστιανῶν πρὸς ἀφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν των. Οὕτω προέκυψαν τὰ συγχωροχάρτια, τὰ ὅποια ἐπωλοῦντο εἰς τοὺς χριστιανούς, ἵνα δι’ αὐτῶν ἐπιτύχωσι τὴν ἀφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν των. Τὰ συγχωροχάρτια (*indulgentia*) ταῦτα παρεῖχον τὴν ἀφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν περισσευμάτων ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τῶν Ἀγίων. Ὡς γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησ. Ἰστορίαν, ἡ τοιαύτη πώλησις τῶν συγχωροχαρτίων ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς ἀφορμὰς τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Λουθήρου καὶ τῶν ὀπαδῶν του ἐναντίον τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ὅμως φανερόν, ὅτι ἡ τοιαύτη διδασκαλία

περὶ θησαυροῦ τῶν περισσευόντων ἔργων τῶν Ἀγίων καὶ τῆς ἀξιομισθίας αὐτῶν ἀντίκειται πρὸς τὴν σαφῆ διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἡ ὅποια λέγει « ὅταν ποιήσῃτε πάντα τὰ διαταχθέντα ὑμῖν, λέγετε, ὅτι δοῦλοι ἀχρεοί ἐσμεν, ὅτι ὁ ὄφειλομεν ποιῆσαι τεποιήκαμεν » (Λουκ. ιζ' 10). Καὶ οἱ Ἀγιοι πάντες σώζονται διὰ τῆς θείας χάριτος καὶ τοῦ ἑλέους τοῦ Θεοῦ, οὐδεὶς δὲ ἔξ αὐτῶν ἔπραξεν ἢ ἡδύνατο νὰ πράξῃ περισσότερα, παρ' ὅσα ἔχρειάζετο διὰ τὴν σωτηρίαν του. Καὶ οἱ μέγιστοι Ἀγιοι εἶχον τὴν συναίσθησιν, ὅτι δὲν ἥσαν τέλειοι καὶ ὅτι δὲν ἔπραξαν κἀν ὅ, τι καὶ ὅσα χρειάζονται διὰ τὴν σωτηρίαν : « Οὐχ ὅτι ἡδη ἔλαβον ἢ ἡδη τετελείωμαι, διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω », λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος διὰ τὸν ἑαυτόν του κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του (Φιλ. γ' 12).

Αντίθετον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως εἶναι καὶ τὸ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς δόγμα τῆς Δυτικῆς Ἑκκλησίας. Κατ' αὐτὸ ἔσσοι χριστιανοὶ ὀπέθεανον αἰφνιδίως καὶ δὲν ἥδυνήθησαν νὰ μετανοήσωσι καὶ νὰ ἔξομολογηθῶσι, παρὰ τὴν διάθεσίν των, δὲν μεταβαίνουσιν οὔτοι εἰς τὴν κόλασιν, ὀλλ' εἰς τὸ καθαρτήριον πῦρ, ὅπου βασανίζονται ἐπί τι χρονικὸν διάστημα ὀναλόγως τῶν ἀμαρτιῶν καὶ κατόπιν εἰσέρχονται εἰς τὸν παράδεισον. Ἐκ τῶν βασάνων τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς δύνανται νὰ ἀπαλλαγῶσιν οἱ χριστιανοὶ διὰ τῶν προσευχῶν τῆς Ἑκκλησίας καὶ μάλιστα διὰ τῶν συγχωροχαρτίων, ἀγοραζομένων παρὰ τῶν οἰκείων τῶν ἀποθανόντων. Τὰ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς ὡς καὶ τῶν περὶ ἀξιομισθίας τῶν Ἀγίων δόγματα τῆς Δυτικῆς Ἑκκλησίας ἀπορίπτουσιν οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι.

7. **Ἡ θεία λατρεία.** Ἡ Ὁρθόδοξος Ἑκκλησία ἔχει τὴν αὐτὴν περίπου θείαν λατρείαν πρὸς τὴν Ρωμαιικαθολικήν, διότι καὶ αἱ δύο Ἑκκλησίαι ἔχουσι τὰ ἀυτὰ Ἱερὰ Μυστήρια, τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς Ἱερωσύνης, τοὺς αὐτοὺς Ἀγίους, τοὺς ἀναδειχθέντας κατὰ τοὺς ἐννέα πρώτους αἰῶνας τῆς κοινῆς ζωῆς των, καὶ τὰς αὐτὰς ἑορτὰς πρὸς τιμὴν καὶ εἰς μνήμην αὐτῶν. Μόνον ὡς πρὸς τὴν Παρθένον καὶ Θεομήτορα Μαρίαν οἱ Ρωμαιικαθολικοὶ διαφέρουσιν ἀπὸ τοὺς Ὁρθόδοξους, διότι ἐκήρυξαν ὡς δόγμα τὴν ἀσπιλον σύλληψιν τῆς Θεοτόκου καὶ τὴν εἰς Οὐρανοὺς ἐν σώματι Ἀνάληψιν τῆς, ἐν φοιτοῖο οἱ Ὁρθόδοξοι ἀποκρούουσι καὶ τὰ δύο ταῦτα δόγματα περὶ τῆς Παναγίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὅμως τιμῶσι καὶ ὑμοῦσι ταύτην ὡς ὑπερα-

γίαν, ώς τιμιωτέραν καὶ ἐνδοξοτέραν καὶ τῶν ἀγγέλων, ώς καθαρώτατον ναόν, ώς εὐλογημένην ὑπὲρ πάσας τὰς γυναικας, διότι ἡξιώθη νὰ γίνη μήτηρ τεῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἐπὶ πλέον οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ πολλάκις ὑποθάλπουσι τὴν μηχανικήν καὶ ἔξωτερικήν λατρείαν, διδάσκοντες, ὅτι ὁ χριστιανὸς δύναται νὰ σωθῇ ἀπλῶς καὶ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων, τῶν ἱερῶν λειψάνων, τῆς ἱερᾶς ἀποδημίας εἰς τὴν ἱεράν των πόλιν, τὴν Ρώμην, καὶ τὰ τοῖαῦτα. Ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς οἱ Προτεστάνται ἀπεγύμνωσαν τὴν θρησκευτικὴν ζωήν των ὄλων τῶν λατρευτικῶν ἐκείνων τελετῶν, διὰ τῶν ὅποιων διαθερμαίνεται αὕτη καὶ ἔξυψοῦται ἡ ψυχὴ πρὸς τὸν Θεόν. Διότι οἱ Προτεστάνται δὲν τιμῶσιν Ἀγίους, δὲν ἔχουσιν ἑορτὰς καὶ ὕμνους ἀγίων, δὲν ἀπονέμουσι τὴν προστήκουσαν τιμὴν οὔτε πρὸς αὐτὴν τὴν Παναγίαν, διὰ τὴν ὅποιαν ἡ θρησκευτικὴ ποίησις τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἔχει συνθέσει οὐρανίους ὕμνους καὶ δεήσεις. Ἐπίσης οἱ Προτεστάνται δὲν ἔχουσιν ἱερὰς τελετάς, οἱ ναοί των στεροῦνται εἰκόνων καὶ παντὸς διακόσμου καὶ ἔχουσι μεταβληθῆ σχεδὸν εἰς γυμνὰς αἰθούσας διαλέξεων, εἰς τὰς ὅποιας ἀναγιγνώσκεται ἡ Ἀγία Γραφή, κηρύσσεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐλάχιστοι μόνον ὕμνοι ψάλλονται. Αἱ ἑορταὶ τῶν Προτεσταντῶν, οἱ ὕμνοι καὶ αἱ εἰκόνες των ἀναφέρονται μόνον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς διάφορα γεγονότα τοῦ ἐπιγείου βίου του.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΘΙΚΗ

38. ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

‘Η Χριστιανική’ Ήθική ἔχει ώς ὑπόθεσιν καὶ ἐρευνᾷ τὴν καινὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, τὴν ὅποιαν δοφείλει νὰ πραγματοποιήσῃ διὰ τοῦ βίου του πᾶς ἀληθινὸς χριστιανός. Εἰς τὸ μάθημα δηλαδὴ τῆς Χριστιανικῆς Ήθικῆς διδασκόμεθα συστηματικῶς τί πρέπει νὰ πρότωμεν καὶ τί πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν, ἐάν θέλωμεν νὰ φθάσωμεν τὴν τελείαν καὶ καινὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, ἡ ὅποια εἶναι τὸ ἰδεῶδες τῶν ἡθικῶν ὀγώνων τῶν χριστιανῶν. ‘Η τοιαύτη τελεία ζωὴ χαρακτηρίζεται καὶ καινὴ μὲν, διότι ἡ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ, ὁ ὅποιος ζῇ κατὰ Χριστόν, δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν καὶ δομοιότητα πρὸς τὴν προηγουμένην μὴ Χριστιανικὴν ζωὴν του. Τὸ ἥθος, τὸ φρόνημα, αἱ διαθέσεις καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά του εἶναι ἐντελῶς νέα καὶ διάφορα ἢ πρίν, διότι ἔχει ἀναγεννηθῆ τελείως, εἶναι νέος ἀνθρωπος, «καινὴ κτίσις», κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀπ. Παύλου (2 Κορ. ε' 17, Γαλ. σ' 15). Κατὰ Χριστὸν δὲ ζωὴ λέγεται αὕτη, διότι ἔχει διαπλασθῆ κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα ἢ κατὰ τὴν μορφὴν τοῦ Χριστοῦ, ἐκ τοῦ ὅποιου ἀρύεται καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναπτύξεώς της. ‘Ο Θεός, κατὰ τὸν Παῦλον, «προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ νίοῦ αὐτοῦ» (Ρωμ. τ' 29) πιάντας τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν Χριστόν. Διὰ τοῦτο ἐν βασικὸν γνώρισμα τῆς Χριστιανικῆς Ήθικῆς ἀποτελεῖ τοῦτο, ὅτι εἶναι Χριστοκεντρική. ‘Η Χριστιανικὴ δηλαδὴ Ήθικὴ θεωρεῖ τὸν ἡθικὸν βίον τῶν χριστιανῶν ώς ἐκπηγάζοντο ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ώς ἀναπτυσσόμενον διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βοηθείας τοῦ Χριστοῦ καὶ ώς ἀποβλέποντα εἰς τὸ νὰ φθάσῃ τὸ πρότυπον ἢ τὴν μορφὴν τοῦ Χριστοῦ, μετὰ τοῦ ὅποιου ἐνοῦται εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὁ ἀναγγεννημένος χριστιανός, ὡστε δύναται νὰ λέγῃ καὶ αὐτὸς «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστὸς» (Γαλ. β' 20). ‘Η ἡθικὴ

ζωή, ή όποια ἐκπηγάζει ἀπό τὸν Χριστόν εἰναι θεία ζωή, ή όποια ἀναπτύσσεται διὰ τῆς διαρκοῦς ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ Χριστοῦ, διὰ πίστεως καὶ ἀγάπης πρὸς Αὐτόν, ἐκλείπει δὲ καὶ μαραίνεται μόλις ἀποκόψῃ τὸν δεσμόν της μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ὅπως μαραίνονται τὰ κλήματα, μόλις ἀποκοπῶσιν ἀπό τὸν κορμὸν τῆς ἀμπέλου: « Ἐγὼ εἰμὶ ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα », εἶπεν ὁ Χριστός. « Ὁ μένων ἐν ἐμοὶ κάγω ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν » (Ἰωάν. ἰε' 5).

Ἐφ’ ὅσον ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ κέντρον ἡ ἡ ἔστια, ἐκ τῆς ὄποιας ἀνάπτει, διαθερμαίνεται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἡθικὴ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ, εἶναι πρόδηλος ὁ θρησκευτικὸς χαρακτὴρ τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς. Ἀλλο λοιπὸν γνώρισμα ταύτης, εἶναι ὅτι συνδέεται στενῶς μὲ τὴν θρησκείαν, μὲ τὸ δόγμα. Αἱ ἄλλαι κατὰ ἀνθρωπὸν ἡ φιλοσοφικαὶ Ἡθικαὶ στηρίζονται εἰς τὴν ἡθικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν συνείδησίν του καὶ εἰς τὴν λογικήν, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν παράγουσι τοὺς ἡθικοὺς κανόνας καὶ τὸ ἡθικὸν ἰδεῶδες τοῦ ἡθικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Βεβαίως ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ δὲν ἀντιτίθεται οὔτε παράγνωρίζει τὴν ἡθικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν συνείδησίν του καὶ τὴν λογικήν του, τὰς ὄποιας θεωρεῖ καὶ ταύτας ὡς χαρίσματα τοῦ Πλάστου πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν. Ἐὰν δὲν ἔδεχτο ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ, ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς ἔχει ἡθικὴν φύσιν καὶ ἡθικὴν συνείδησιν, τότε θὰ ἡτο ἀδύνατον νὰ προβάλλῃ τὰς ἀρχὰς της, διότι ὁ ἀνθρωπὸς, ὁ μὴ ἔχων ἡθικὴν φύσιν, θὰ ἥτο ἀναίσθητος καὶ ἀδιάφορος πρὸς αὐτάς. Ἀλλ’ ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ δὲν στηρίζεται εἰς τὸν ἀνθρωπὸν, ἀλλ’ εἰς κάτι πολὺ ὑψηλότερον καὶ ἀσφαλέστερον. Αὕτη στηρίζεται εἰς τὸν Θεόν, εἰς τὸ δόγμα, εἰς τὴν θρησκείαν. Δι’ αὐτὴν τὸ ὑψιστὸν ἀγαθὸν εἶναι ὁ Θεός, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ εὐτυχίας διὰ τὸν ἀνθρωπὸν. Διὰ τὴν Χριστιανικὴν Ἡθικὴν, τὸ ἡθικὸν ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἐκφρασις τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, ἥτοι ἡθικῶς εἶναι καλόν τι, ὅταν συμφωνῇ πρὸς τὸ ἄγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅπως τοῦτο ἀπεκαλύφθη ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ καὶ ἐν τῇ Ἱερᾷ Παραδόσει, κακόν δέ, ὅταν δὲν συμφωνῇ πρὸς αὐτό. Ἡ ἡθικότης τοῦ ἀνθρώπου ἔξετάζεται ἀπό τῆς ἀπόψεως τοῦ Θεοῦ μόνον, διὰ τοῦτο θεωρεῖται καὶ εἶναι ἀμαρτία (ἡθικῶς κακὸν) πᾶν ὅ, τι δὲν ἔκφράζει τὸ ἄγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν συμφωνεῖ πρὸς αὐτό. Τὰ θεῖα θελήματα ἡ αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι τὰ ἡθικὰ διδάγματα καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς. Τοῦτο ἐτόνισε

καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος, τοῦ ὅποίου ὁ βίος ὑπῆρξεν ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἡθικῆς, μία ἀπόλυτος ταύτισις καὶ συμμόρφωσις πρὸς τὸ ἄγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατρός του : « ἐμὸν βρῶμά ἔστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με » καὶ « οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν; ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός » (Ἰωάν. δ' 34, ε' 30). 'Ο χριστιανὸς δὲ ζῇ ἡθικῶς, διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ὁ Θεὸς καὶ διότι ὁ Θεὸς εἶναι ἡθικὸς καὶ ἄγιος: « ἄγιοι γίνεσθε ὅτι ἐγὼ ἄγιος εἰμι », εἶπεν ὁ Ἰδιος ὁ Θεὸς (Λευϊτ. 16' 2, 1 Πέτρ. α' 16). 'Εντεῦθεν λέγομεν, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ συνδέεται στενῶς μὲ τὸ δόγμα, μὲ τὴν θρησκείαν. Τὰ ἔργα ἑκαστου εἶναι ὁ καρπὸς τῆς πίστεώς του, τῆς θρησκείας του. Θρησκεία καὶ ἡθικὴ ἡ δόγμα καὶ ἡθικὴ εἶναι τόσον ἀλληλένδετοι, ὥστε δὲν δύναται νὰ νοηθῇ θρησκεία ἀνευ ἡθικῆς καὶ ἡθικὴ ἀνευ θρησκείας. "Οπως λέγει εἰς σπουδαῖος θεολόγος, δ Harnack, « ἡθικὴ καὶ θρησκεία ἐφάπτονται ἀλλήλων, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ δύναται νὰ χαρακρηίσῃ τις τὴν θρησκείαν ὡς τὴν ψυχὴν τῆς ἡθικῆς, τὴν δὲ ἡθικὴν ὡς τὸ σῶμα τῆς θρησκείας ». Βασικὰ λοιπὸν γνωρίσματα τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς ἀποτελοῦσι τὰ δύο ταῦτα, ὅτι εἶναι Χριστοκεντρικὴ καὶ ὅτι συνδέεται στενῶς μὲ τὰ δόγματα τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ ὅποια ἔδιδάχθημεν εἰς τὴν Ἱερὰν Κατήχησιν.

39. ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

'Εκ τῶν δογμάτων καὶ τῶν ἀληθειῶν τούτων τῆς πίστεώς μας ἀπορρέουσι τὰ ἰδιαίτερα καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ καὶ αἱ ἡθικαὶ ἀρχαὶ τοῦ βίου του. Μία τοιαύτη κεντρικὴ ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ, μετὰ τῆς ὅποίας συνδέεται ἡ ἡθικὴ του διδασκαλία, εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς καὶ κυβερνήτης τῶν ὅλων, προνοεῖ περὶ τούτων καὶ ὅτι εἶναι Πατήρ ὅλων καὶ πλήρης ἀγάπης τοιαύτης πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὥστε αὐτὸν τὸν Υἱόν του, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ διὰ τοῦ βίου του, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ διὰ τῆς Ἀναστάσεως του πάντας τοὺς εἰς Αὔτὸν πιστεύοντας. 'Αφ' οὐ πιστεύομεν εἰς ἓνα τοιοῦτον Θεόν, ὁ ὅποῖς ἡγάπησε τόσον πολὺ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε τὰ πάντα ἐδέχθη νὰ πράξῃ, ἵνα σώσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶναι εὐνόητον ποῖα: εἴναι αἱ ὑποχρεώσεις καὶ τὰ καθήκοντα ἡμῶν. Τὰ καθήκοντα ταῦτα πρὸς τὸν Θεόν εἶναι βαθεῖα πίστις, ισχυρὰ ἀγάπη καὶ ἀκλόνητος ἐλπὶς εἰς Αὔτόν. 'Αλλὰ καὶ ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀρετῶν, λέγει ὁ Ἀπ.

Παῦλος, μεγίστη εἶναι ἡ ἀγάπη: « Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη » (1 Κορ. 1γ' 13). Τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ ἀγάπην δεικνύμεν, ὅταν τηρῶμεν τὰς ἐντολὰς του. Θέλημά του δὲ καὶ ἐντολὴ εἶναι, ἵνα πιστεύωμεν εἰς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν καὶ ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους: « καὶ αὕτη ἔστιν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύσωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους » (1 Ἰωάν. γ' 23). Αἱ βασικαὶ λοιπὸν ἡθικαὶ ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς εἶναι ἡ πίστις, ἡ ἐλπὶς καὶ ἡ ἀγάπη καὶ μάλιστα ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν καὶ πρὸς τὸν πλησίον, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπορρέουσι καὶ διαθερμαίνονται πᾶσαι αἱ Χριστιανικαὶ ἀρεταῖ.

“Οταν ὁ Κύριος ἡρωτίθη ὑπὸ νομικοῦ, ποία ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ ἐν τῷ Νόμῳ, ἀπεκρίθη εἰς αὐτὸν « ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου· αὕτη ἔστιν ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή· δευτέρα δὲ ὄμοια αὐτῇ· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν· ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται » (Ματ. κβ' 37 - 40). ‘Ἄλλ’ ὁ Νόμος καὶ οἱ προφῆται εἶναι ὅλη ἡ θρησκεία καὶ ὅλη ἡ Ἡθικὴ μαζί, κατὰ συνέπειαν ἡ οὐσία καὶ ἡ βάσις τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς εἶναι ἡ ἀγάπη, καὶ αὐτὴ ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία ὁρθῶς χαρακτηρίζεται παρὰ πολλῶν ὡς θρησκεία τῆς ἀγάπης.

‘Ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ ρίζα, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκφύονται πᾶσαι αἱ Χριστιανικαὶ ἀρεταῖ. Χωρὶς ἀγάπην δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀρετὴ πραγματική, ὅπως λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος εἰς τὸν ὑπέροχον αὐτοῦ ὅμνον τῆς ἀγάπης ἐν 1 Κορ. 1γ' 1 - 13: « ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἡχῶν ἡ κύμβαλον ἀλλαλάζον· καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὡστε ὅρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι· καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὡφελοῦμαι». “Οπου ὑπάρχει ἀγάπη, ἐκεῖ ὑπάρχουσιν ὅλαι αἱ ἀρεταῖ, ἐκεῖ καὶ τὸ ὄνομα τῆς κακίας ἀκόμη εἶναι ἄγνωστον, κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον « Εἰ γάρ πάντες ἡγάπων καὶ ἡγαπῶντο... πάντα ὅντα ἐκποδῶν ἐγεγόνει τὰ πονηρὰ καὶ μέχρις ὄνοματος ὅν τὴν ἡγνοήθη ἡ κακία » (Ε.Π. 61, 27).

Τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην δεικνύει ὁ χριστιανός, ὅταν σέβη-

ται τὴν ζωήν του, τὴν τιμήν του καὶ τὴν περιουσίαν του καὶ ὅταν ἐργάζηται εἰλικρινῶς καὶ μετ' αὐτοθυσίας διὰ τὴν προκοπήν του ἐν παντὶ καὶ διὰ τὴν εύτυχίαν του. Εἶναι αὐτονότον, ὅτι πρέπει ἡ ἀγάπη του νὰ είναι πλήρης πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκείους του, πρὸς τοὺς δόμοεθνεῖς του καὶ τὴν πατρίδα του, ἀτινα ἴστανται ἐγγύτερον εἰς τὴν ψυχήν του. Ἡ ἀγάπη πρέπει νὰ ἐπεκτείνηται καὶ πρὸς τοὺς ἔχθρους ἀκόμη, ἵδιαιτέρως δὲ πρὸς τοὺς γυμνοὺς καὶ ἀσθενεῖς, πρὸς τοὺς ξένους καὶ τοὺς ἐν φυλακῇ, τοὺς ὅποιους ὁ Χριστὸς ἐχαρακτήρισεν ὡς ἀδελφούς του ἐλαχίστους (Ματθ. κε' 40). Ἡ ἀγάπη είναι μία καὶ Κύριος ἀρετὴ καὶ, ὅπως εἴπεν ὁ Κύριος, είναι τὸ γνώρισμα τῶν ὁπαδῶν του, τῶν χριστιανῶν: «ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἡγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους: ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἔστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἀλλήλοις» (Ιωάν. ιγ' 34).

“Οταν ἔχῃ τις τὸν Χριστὸν ὡς κέντρον τῆς ζωῆς του, ὅταν τρέφη πίστιν, ἀγάπην, ἐπίδια πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, τότε ἔχει πραγματοποιήσει τὴν τελείαν καὶ καινὴν ἐν Χριστῷ ζωήν, τότε είναι νέος ἀνθρωπος καὶ τέκνον τοῦ Θεοῦ. ᩩ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ προβάλλει καὶ τὰ μέσα, διὰ τῶν ὅποιων ἀρχίζει καὶ ἀναπτύσσεται ἡ τελεία αὕτη καὶ καινὴ κατὰ Χριστὸν ζωή. Ἀρχίζει αὕτη διὰ τῆς μετανοίας καὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὸν Χριστόν. Διὰ τῆς μετανοίας ὁ χριστιανὸς ἐκφράζει τὴν συντριβήν του διὰ τὸν μέχρι τοῦδε ἀμαρτωλὸν βίον καὶ τὴν ἀπόφασίν του, ὅτι θὰ προσπαθήσῃ καὶ θὰ ἀγωνισθῇ νὰ γίνη καλὸς χριστιανός. Ἀκολούθως ὁ χριστιανός, ἵνα προκόψῃ εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωήν, ὀφείλει νὰ μελετᾷ διαρκῶς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, αὐτὸν τὸν ἄρτον τῆς ψυχῆς, καὶ διάφορα ἄλλα ἥθικὰ καὶ θρησκευτικὰ βιβλία, νὰ συναναστρέφηται μετὰ χρηστῶν ἀνθρώπων, νὰ φοιτᾷ ἀνελλιπῶς εἰς τὴν Ἔκκλησίαν καὶ μάλιστα νὰ προσεύχηται ἀδιαλείπτως. ᩩ προσευχὴ είναι ἡ γλῶσσα, μὲ τὴν ὅποιαν ὄμιλεῖ ὁ μικρὸς ἀνθρωπος μὲ τὸν ἄπειρον Θεόν. Ἐν τῇ προσευχῇ θὰ διαφωτισθῇ ὁ χριστιανὸς τί πρέπει νὰ πράττῃ καὶ τί νὰ ἀποφεύγῃ. Αὕτη είναι ἡ ρίζα τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἥθικῆς ζωῆς τοῦ ἀγίου, ἀγιος δὲ ἔχει χρέος νὰ είναι πᾶς πραγματικὸς χριστιανός.

Ἐν τῇ τελείᾳ ταύτη ζωὴ ὁ χριστιανὸς εύρισκεται διὰ παντὸς πλησίον τοῦ Θεοῦ, ζῆ ἐν τῷ Θεῷ ἦ, ὅπως ἔλεγον οἱ Πατέρες τῆς Ἔκκλησίας μας, θεοῦται: «αὐτὸς ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοπ οιηθῶμεν»

λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος¹. Πλησίον δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς χάριτός του καὶ ἀγάπης εὐρισκόμενος είναι ἀπολύτως εὐδαιμώνων ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀπολαύων τῆς γαλήνης καὶ μακαριότητος ἐκείνης, τὴν δόποίαν κανὲν ἀγαθὸν τοῦ κόσμου τούτου δὲν ἡμπορεῖ νὰ χαρίσῃ εἰς αὐτόν. Ζῇ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἀλλ’ ἔχει εἰσέλθει ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ Θεός, τὸ ὑψιστὸν ἀγαθὸν καὶ ἡ πηγὴ τῆς θείας καὶ εὐδαιμογος ζωῆς του, ἔλκει αὐτὸν καὶ γοητεύει τόσον πολύ, ὥστε ὅλα ὑποχωροῦσι καὶ ἀφανίζονται, ἵνα καταλάβῃ τὴν θέσιν τούτων ὅλων ὁ Χριστός, τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Δι’ αὐτὸν πλέον ζωὴ είναι ὁ Χριστός: «ἔμοι τὸ ζῆν Χριστός», λέγει καὶ αὐτός, ὅπως ὁ Ἀπ. Παῦλος (Φιλ. α' 21).

’Αλλ’ ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ προβάλλει καὶ ἔν κοινωνικὸν ἴδεωδες, πρὸς τὸ δόποιον πρέπει νὰ τείνωσιν αἱ πρωστάθειαι τῶν ἀνθρώπων. Δὲν είναι αὕτη ἀτομικιστικὴ Ἡθική, ἀλλὰ καὶ κοινωνική. Τὸ κοινωνικὸν τοῦτο ἴδεωδες είναι ἡ ἰδρυσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, δηλαδὴ ἡ πραγματοποίησις μιᾶς τοιαύτης κοινωνίας, ἐν τῇ ὅποιᾳ οἱ ἀνθρωποι θὰ ζῶσιν ὅλοι ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ, ὥστε νὰ ἀποτελῶσιν ὅλοι μίαν οἰκογένειαν. Σκοπὸς ἀκριβῶς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κυρίου ἦτο κυρίως ἡ ἰδρυσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ μεταμόρφωσις καὶ τῆς κοινωνίας εἰς τοιοῦτον βαθμὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ὥστε ὅλοι οἱ ἀνθρωποι νὰ ζῶσι κατὰ τὸ ἄγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ: «εὐαγγελίσασθαί με δεῖ», ἔλεγεν ὁ Κύριος, «τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ὅ τι ἐπὶ τοῦτο ἀπεστάλην» (Λουκ. δ' 43). Διὰ τοῦτο καὶ τὸ κήρυγμά του ἔχαρακτήριζον οἱ μαθηταί του «εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ» (Ματθ. δ' 23, Μάρκ. α' 14). Καὶ ἡ βασιλεία αὕτη τοῦ Θεοῦ, ἰδρυθεῖσα ἡδη μὲ τὴν ἔλευσίν του ἐπὶ τῆς γῆς, ἀποτελεῖται καὶ θὰ ἀποτελῆται ἀπὸ ἀνθρώπους ἐσωτερικῶς ἀναγεγεννημένους, οἱ ὅποιοι σιγὰ - σιγὰ θὰ ἀναπλάσωσι τὴν ὅλην κοινωνίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ δὲν δύναται νὰ παραβλέπῃ τὰς κοινωνικὰς συνθήκας τῆς βιώσεως τῶν ἀνθρώπων, διότι είναι πασίδηλος ἡ ἐπίδρασίς των εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων. Αὕτη ἀπαιτεῖ, ὅπως διεισδύσῃ βαθμιαίως εἰς ὅλους τοὺς θεσμοὺς καὶ

1. M. Ἀθανασίου, περὶ ἐνανθρωπήσεως 54.

τὰς μορφὰς τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὸ θεῖον πνεῦμα. Τοιουτοτρόπως καὶ τὰ ἀτομα θὰ ζῶσι κατὰ τὴν τελείαν καὶ καινὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν καὶ ἄπασα ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία θὰ μεταβληθῇ εἰς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτε οἱ ἀνθρωποι ὅλοι θὰ ζῶσιν ὡς ἀδελφοὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ πρὸς ἀλλήλους. Μὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τῆς γῆς, ἥρχισεν οὐ μόνον ἡ ἔξυψωσις καὶ ἡ θέωσις τῶν ἀτόμων, ἀλλ’ ἡ ἀνακαίνισις καὶ ἡ ἀναδημιουργία τῶν πάντων: «ώστε εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἵδού γέγονε καινὰ τὰ πάντα» (2 Κορ. ε' 17).

40. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΆΛΛΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ. ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΑΥΤΩΝ

Μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀληθειῶν τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως καὶ τῆς Μυστηριακῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν, ἔχοντες συνάμα ὑπ' ὅψιν τὰς γενικὰς ἡθικὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς ὡς καὶ τὴν μέχρι τοῦδε ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τὴν ιστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, δυνάμεθα εὐκολώτερον τώρα νὰ κατονοήσωμεν τὴν τελειότητα τῆς θρησκείας μας καὶ τὴν ἀνυπέρβλητον καὶ ἀσυναγώνιστον ὑπεροχήν της ὑπὲρ τὰς συγχρόνους θρησκείας, περὶ τῶν ὅποιων ἐκάμασμεν λόγον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ιερᾶς Κατηχήσεως. Διὰ νὰ νικήσῃ ὁ Χριστιανισμὸς τὰς ἀρχαίας θρησκείας καὶ νὰ θριαμβεύσῃ καὶ σήμερον ἔναντι τῶν λοιπῶν θρησκειῶν τοῦ κόσμου, σημαίνει, ὅτι ἔχει κάτι διάφορον καὶ ἴδιαίτερον, διὰ τοῦ ὅποιου καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὰς ἄλλας θρησκείας καὶ ἐλκύει εἰς ἑαυτὸν τοὺς ἀνθρώπους πάσης ἐποχῆς. Ποῦ ἔγκειται λοιπὸν ἡ δύναμις καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ;

Ἐν πρώτοις ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατήρ ὅλων, πλήρης ἀγάπης καὶ στοργῆς πρὸς ὅλα τὰ πλάσματά του ἀνεξαρτήτως καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἀμαρτωλούς καὶ πάσχοντας, πρὸς τοὺς διωκομένους καὶ περιφρονουμένους τοῦ κόσμου τούτου. ‘Ο Θεὸς «ἀγάπη ἐστί», λέγει τὸ Ιερὸν Εὐαγγέλιον, καὶ τόσον ἡγάπησε τὸν κόσμον, ὡστε τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἀπέστειλε, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἵνα διὰ τοῦ βίου καὶ τῆς θυσίας του ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ σώσῃ τὴν ἀμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα. Ἡ ἀνθρωπότης διὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῆς ἥγετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν καταστροφήν, αἱ ἀμαρτίαι καὶ ἡ κατάπτωσις ηὕξανον οὔτως, ὡστε, ὅπως διδάσκει πάλιν ἡ ‘Ἀγία

Γραφή, δ ἀνθρωπος είναι ἀμαρτωλός, καὶ ἐν ἀκόμη μίαν μόνον ἡμέραν ζήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς. Τόσον ἡ φύσις αὐτοῦ ἔρετε πρὸς τὸ κακόν, τόσον ἡ δύναμις τῆς ἀμαρτίας ἦτο τεραστία καὶ καταστρεπτική! Ἡ δύναμις τοῦ κακοῦ ἥδυνατο μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ ὑπερνικῇ, καὶ μόνος ὁ Θεὸς ἥδυνατο νὰ ἀπολυτρώσῃ τὴν ἀμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα. Πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς ὁ Θεὸς γίνεται ἀνθρωπος, ζῆ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνθρώπων, πάσχει καὶ τελικῶς θυσιάζεται ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, ἀφ' οὗ ἀνέλαβε καὶ ὑπέστη Αὔτὸς τὴν ποινὴν καὶ τιμωρίαν διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Ὁ βίος καὶ ἡ θυσία τοῦ Κυρίου δεικνύουν ἀφ' ἐνός, πόσον μεγάλη ἦτο ἡ πτῶσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀφ' ἑτέρου πόσον ἄπειρος είναι ἡ ἀγάπη καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ! Οὐδεμίᾳ ἄλλῃ θρησκείᾳ λαμβάνει ὑπὸ τόσον σοβαρὰν ἔποψιν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐδεμίᾳ διδάσκει πίστιν εἰς τοιοῦτον Θεόν, δ ὅποιος θυσιάζεται ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τείνει χεῖρα προστασίας καὶ σπεύδει πρὸς τὸν ἀμαρτωλὸν ἀνθρωπὸν. Αὔτὸς πρῶτος καὶ ὅχι ὁ ἀνθρωπὸς πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀπολύτρωσις μαρτυρεῖ πράγματι, ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει τὴν πρωτοβουλίαν καὶ αὐτὸς ὡς εὔσπλαχνος Πατήρ σπεύδει εἰς συνάντησιν τοῦ ἀσώτου νίοῦ καὶ εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἀπολωλότος προβάτου. Οὔτε δ Ἀλλὰχ τῶν Μουσουλμάνων, οὔτε δ Βράχμα τοῦ Ἰνδικοῦ πανθεϊσμοῦ είναι τόσον ἔγγυς πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς αὐτόν, οἷος είναι ὁ Θεός, εἰς τὸν ὅποιον πιστεύουν καὶ προσεύχονται οἱ χριστιανοί.

Ἄλλ' ὅσον ἡ θυσία καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς πάντας είναι ἄπειρος καὶ ἀρρητος, τόσον είναι αὐστηραὶ καὶ βαρεῖαι αἱ ἡθικαὶ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει σαφῶς καὶ ἀπεριφράστως, ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς ὁφείλει νὰ είναι τέλειος, ὡς αὐτὸς ὁ Θεός, καὶ ἐσωτερικῶς καθαρὸς καὶ ἄγιος, διότι ἄγιος είναι ὁ Θεός. Διὰ τῆς βαθείας πίστεως καὶ διὰ τῆς Θείας χάριτος δύναται ὁ πιστὸς νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τελειότητα ταύτην. Ἐὰν δ ἀνθρωπὸς ἀδιαφορήσῃ πρὸς τὴν τοιαύτην θυσίαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ οὐρανίου Πατρός, ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει, ὅτι αἰώνια θὰ είναι ἡ τιμωρίᾳ του ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ὅταν θὰ γίνῃ ἀποκατάστασις τῶν πάντων καὶ θὰ ἀνταποδοθῇ εἰς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Οὐδεμίᾳ ἄλλῃ θρησκείᾳ προβάλλει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοιοῦτον ἀπόλυτον ἰδεῶδες διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἀν φιλοσοφικὰ τινὰ συστήματα ἐπλησίασαν τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τῆς ὁμοιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, δὲν ἡδυνήθησαν νὰ χορηγήσουν

εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν πρὸς πραγματοποίησίν του. Εἰς τὸν Χριστιανισμὸν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχει τὶς τὴν δύναμιν νὰ πράξῃ πᾶν, ἐὰν ἀπολύτως πιστεύῃ εἰς αὐτόν: « πάντα ἴσχυω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ », λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Φιλ. δ' 13). Καὶ ὁ ὑπέροχος βίος τῶν πρώτων χριστιανῶν καὶ τὸ πλῆθος τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ δι’ ἄνθρωπων ἀγραμμάτων καὶ ἀσήμων μαρτυροῦν ὅποια θεία δύναμις καὶ θεία ζωὴ εἰσέδυσαν εἰς τὴν ἄνθρωπίνην ἰστορίαν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ!

‘Ο Χριστιανισμὸς δὲν ἀπαιτεῖ μόνον τελειότητα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις τὰ πάντα καὶ τὸν κόσμον ὅλον ἀκόμη ὁφείλει νὰ θυσιάσῃ διὰ νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ προβάλλει ὡς ἰδεῶδες καὶ μίαν κοινωνίαν τῶν ἄνθρωπων εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Τοιουτοτρόπως ἡ ἰστορία ἔχει νόημα καὶ κατεύθυνσιν. ‘Η βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ἄνθρωπίνης ἰστορίας. Τοιοῦτον ὑψηλὸν κοινωνικὸν ἰδεῶδες οὐδεμίᾳ ἄλλη θρησκεία διενοίθη οὕτε ἐδίδαξε ποτε.

‘Αλλ’ ἔκεινο, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὸ κέντρον καὶ τὴν δύναμιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, είναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, τὸ πρόσωπόν του, τὸ ἀπολύτως ἄγιον καὶ ὑπερφυσικόν, ἐκ τοῦ ὅποιου, ὡς ἀπὸ τίνος ζωογόνου ἐστίας, ἀπέρρευσαν καὶ ἐκπέμπονται αἱ ἀκτίνες τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ζωῆς. ‘Ο ἄνθρωπος φύσει προσκολλᾶται καὶ ἀφοσιοῦται εἰς πρόσωπα παρὰ εἰς ἰδέαν τινά. Καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ πίστις εἰς αὐτὸν — οὐχὶ ἀπλῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν του — είναι ἔκεινα, τὰ ὅποια ἐνίσχυσαν τούς Ἀποστόλους καὶ τούς Ἀγίους πάντων τῶν αἰώνων νὰ ἀναδειχθοῦν ἡρωες τῆς πίστεως καὶ εἰς τὸν βίον ἄμεμπτοι. ‘Ο χριστιανός, ὅστις ἐνοῦται διὰ τῆς πίστεως μὲ τὸν Κύριον, μορφοῦται καὶ ἀναπτύσσεται κατὰ τὸ πρότυπόν του καὶ κατὰ τὴν ζωὴν αὐτοῦ οὔτως, ὥστε δύναται νὰ λέγῃ μετὰ τοῦ Ἀποστόλου « ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός ». Ποία ἄλλη θρησκεία ἔχει τοιοῦτον ἰδρυτὴν καὶ θεμελιωτὴν; Τίς ἰδρυτὴς θρησκείας συνήρπασε τοὺς ὄπαδούς του τόσον, ὅσον ὁ Ἰησοῦς Χριστός; ‘Αλλ’ ἡ ἀπόστασις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὰ ἄλλας θρησκείας είναι τοσαύτη, ὅσον ἀπέχουν ἡ Ἰστορία ἀπὸ τὸν μῦθον, ἡ ἀλήθεια καὶ πραγματικότης ἀπὸ τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πιλάνην. Καὶ αἱ ἄλλαι βεβαίως θρησκεῖαι ἔχουν σπινθῆράς τινας τῆς ἀληθείας κατὰ θείουν Πρόνοιαν, ως εἴπομεν ἐν τῇ

έκθέσει αύτῶν, ἀλλ’ ὁ Χριστιανισμὸς περιέχει πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, εἶναι ἀπόλυτος θρησκεία, ίκανοποιοῦσα ὅλας τὰς βαθυτέρας ἀπαιτήσεις τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πάσης ἐποχῆς, εἰς οίονδήποτε βαθμὸν ἀναπτύξεως καὶ ἄν είναι. ὁ ἀνθρωπός. Διὰ τῆς οἰκειώσεως τῶν Χριστιανικῶν ἀληθειῶν καὶ ἔχουσα ὡς κέντρον τῆς ζωῆς αὐτῆς τὸν Χριστὸν μόνον θὰ δυνηθῇ ἢ ἀνθρωπότης νὰ φθάσῃ τὴν ύψιστην εὐδαιμονίαν. Οὐ μόνον δὲ αἱ μὴ Χριστιανικαὶ θρησκεῖαι οὐδόλως ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν ὑψηλὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ πᾶσα προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων πρὸς βελτίωσιν καὶ δργάνωσιν τῆς παρούσης ζωῆς ἄνευ τοῦ Χριστοῦ είναι καθαρὰ ματαιοπονία: « χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν » , εἶπεν ὁ Κύριος (Ἰωάν. 1ε' 5).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΟΡΙΣΜΟΣ, ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ, ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

Ἡ λέξις λειτουργία κατά τὴν ἀρχαίαν προχριστιανικήν ἐποχὴν διακονίαν τοῦ λαοῦ, ἥτοι πᾶσαν ὑπηρεσίαν ἡ ἔργον δημόσιον, ἀγαθοεργίαν ἡ κοινωφελῆ πρᾶξιν, ὡς ἡ γυμνασιαρχία, ἡ χορηγία, ἡ τριηραρχία κ.τ.λ. Εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην μετεχειρίσθησαν οἱ Ο' ἑρμηνευταὶ τὴν λέξιν ταύτην πρὸς δήλωσιν πάσης ὑπηρεσίας τῶν λευῖτῶν εἰς τὴν σκηνὴν καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος ("Ἐξοδος κη' 43, κθ' 30, 'Αριθ. δ') κ.τ.λ. Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ἡ λέξις λειτουργία σημαίνει ὑπὸ μὲν τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν πᾶσαν θρησκευτικὴν ὑπηρεσίαν παρεχομένην εἴτε εἰς τὴν τέλεσιν τῆς χριστιανικῆς λατρείας εἴτε εἰς τὸ ἔργον τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς ἀγάπης (Πράξ. ιγ' 2,2 Κορ. θ' 9, 12), ὑπὸ δὲ τὴν στενωτέραν ἔννοιαν τὴν τέλεσιν τῶν τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ μάλιστα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας (Πράξ. ιγ' 2). Τέλος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν ἡ λέξις ἐπεκράτησε νὰ σημαίνῃ πᾶσαν λατρευτικὴν πρᾶξιν καὶ ἴδιαιτέρως τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Κατὰ ταῦτα Λειτουργικὴ καλεῖται τὸ μάθημα, τὸ ὅποιον πραγματεύεται περὶ τῶν ἔξωτερικῶν πράξεων τῆς λατρείας καὶ μάλιστα τῆς σπουδαιοτάτης ὅλων, τῆς θείας λειτουργίας.

Ἡ Λειτουργικὴ διαλαμβάνει ἐπίσης καὶ τὰ περὶ τῶν Ἱερῶν ναῶν, Ἱερῶν ἀμφίων καὶ ἀντικειμένων, εἰκόνων, ἔστρων, ὕμνων, ὡς καὶ τὰ τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς, καθὼς καὶ πᾶν ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴν θείαν λατρείαν.

Διαιρεσις τῆς Λειτουργικῆς. Τὸ ὅλον θέμα διαιρεῖται εἰς τρία μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἐκτίθενται τὰ περὶ τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τῆς ιστορίας τῆς χριστιανικῆς λατρείας, τοῦ τόπου καὶ τρόπου αὐτῆς, εἰς τὸ δεύτερον μέρος τὰ περὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ τοῦ χρόνου τῆς τελέσεως αὐτῆς, ἥτοι περὶ τῶν χριστιανικῶν ἑορτῶν, καὶ εἰς τὸ τρίτον μέρος τὰ περὶ τῆς ιερᾶς Ὑμνολογίας τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας καὶ λατρείας.

Σκοπὸς τῆς Λειτουργικῆς. Ἡ γνῶσις τῶν ἀνωτέρω ἀποβλέπει εἰς τὴν εὐσυνειδήτον καὶ εὐλαβῆ ἡμῶν συμμετοχὴν εἰς τὴν λατρείαν πρὸς ἀγιασμὸν τῆς ψυχῆς μας. Διὰ τοῦ μαθήματος τῆς Λειτουργικῆς διανοίγονται τρόπον τινὰ οἱ ὄφθαλμοὶ τοῦ ἀνθρώπου, διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τὴν σημασίαν τῶν τελουμένων καὶ κατανοήσῃ τὸ ὑψος τῆς θείας λατρείας. Οὕτω δὲ διὰ τῆς συνειδητῆς αὐτοῦ συμμετοχῆς εἰς τὴν θείαν λατρείαν ἐπιτυγχάνεται ὁ ἀγιασμὸς τῆς ψυχῆς του.

Ἄξια καὶ χρησιμότης τῆς Λειτουργικῆς. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ Λειτουργικὴ εἶναι μάθημα χρησιμώτατον καὶ οἱ παρεχόμεναι διὰ τοῦ μαθήματος τούτου γνώσεις ἔχουν διὰ κάθε πιστὸν μεγίστην ἀξίαν.

Ο διδασκόμενος τὴν Ὁρθόδοξον Λειτουργικὴν θὰ μάθῃ περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ ὑψους τῆς Ὁρθοδόξου λατρείας, τῆς ὅποιας αἱ ἀρχαὶ φθάνουν εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους. Ἀκριβῶς δὲ δι’ αὐτὸν καὶ οἱ ξένοι ἐκφράζονται δι’ αὐτήν μετὰ θαυμασμοῦ: «Εἰς τὴν Ὁρθόδοξον λειτουργίαν εύρισκει τις τὸν ἐν τῇ λατρείᾳ συνδυασμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου μεγαλείου καὶ τοῦ θείου μυστηρίου... Οὐδεμία θρησκευτικὴ τελετὴ εἶναι τόσον περιεκτικὴ ὅλων τῶν γητῶν ἐνδιαφερόντων καὶ ὅλων τῶν οὐρανίων ἐλπίδων» (Κάρολος Heimsath).

2. ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

Αἱ πηγαὶ τῆς Λειτουργικῆς διαιροῦνται εἰς τρεῖς ὅμαδας, ἥτοι α) τὰς γραπτὰς πηγάς, β) τὰς ἀγράφους καὶ γ) τὰς ἀρχαιολογικάς.

α) Αἱ γραπταὶ πηγαὶ. Εἰς τὰς γραπτὰς πηγὰς περιλαμβάνεται πᾶν ὅ,τι εἶναι γνωστὸν εἰς ἡμᾶς περὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας ἐγγράφως. Τοιαῦται γραπταὶ πηγαὶ εἶναι αἱ ἔξῆς:

1) Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, εἰς τὴν διποίαν ὑπάρχουν πολλὰ

στοιχεῖα, τὰ ὅποια διετηρήθησαν καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, ὥ-
πως εἶναι αἱ ὡραι τῆς ἡμερησίας προσευχῆς, αἱ ἀρχαιότεραι χριστιαν-
καὶ ἔορταί, αἱ ὡδαὶ καὶ αἱ προσευχαὶ τῆς Ιουδαϊκῆς Συναγωγῆς κ.λ.π.

2) Ἡ Καινὴ Διαθήκη, εἰς τὴν ὅποιαν περιέχονται παραγ-
γέλματα περὶ τῆς ὀληθοῦς καὶ ἐν πνεύματι λατρείας καὶ πληροφορίαι
περὶ τῆς λατρείας, ἡτις ὠργανώθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀπο-
στόλων ('Ιω. δ' 23, 24, Ματθ. κ' 28, κη' 19).

3) Αἱ γραπτῶς παραδοθεῖσαι Λειτουργίαι, ἐκ τῶν
ὅποιών γνωστότεραι καὶ πληρέστεραι εἶναι ἡ Λειτουργία, τὴν ὅποιαν
περιέχει τὸ Ήβιβλίον τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, αἱ Λειτουργίαι
Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, ὡς καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη τοῦ Μ. Βαστιλείου,
Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τῶν Προηγιασμένων δώρων καὶ μερι-
καὶ ἄλλαι.

4) Τὰ Λειτουργικὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας: τὸ Εὐαγγέλιον,
δὲ Ἀπόστολος, τὸ Εὐχολόγιον, τὰ Μηναῖα, ἡ Παρακλητικὴ ἡ Ὀκτωπ-
χος, τὸ Τριώδιον, τὸ Πεντηκοστάριον, τὸ Ψαλτήριον καὶ τὸ Ὁρολόγιον.

5) Οἱ κανόνες τῶν τοπικῶν καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν
Συνόδων, διὰ τῶν ὅποιών ρυθμίζονται ζητήματα σχετιζό-
μενα μὲ τὴν λατρείαν, καὶ

6) Αἱ μαρτυρίαι τῶν ἀποστολικῶν πατέρων, καὶ μάλιστα τῆς Διδαχῆς τῶν
διώδεκα Ἀποστόλων (ἡ ὅποια ἐγράφη κατὰ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ μ.Χ.
αἰῶνος), τοῦ Ἰουστίνου (εἰς τὴν Αὐτολογίαν τοῦ ὅποίου περιέ-
χεται διάγραμμα τῆς θείας λατρείας), τοῦ Τερτυλλιανοῦ καὶ τοῦ
Κυπριανοῦ, τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων (πρὸ παντὸς εἰς τὰς Μυ-
σταγωγικὰς Κατηχήσεις του, εἰς τὰς ὅποιας περιέχεται συστηματικὴ
περιγραφὴ καὶ ἔρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῶν μυστηρίων τοῦ
Βαπτίσματος καὶ τοῦ Χρίσματος), τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἄλλων.

β) Αἱ ἄγραφοι πηγαί. Εἰς τὰς ἀγράφους πηγὰς ἀνήκει τὸ λει-
τουργικὸν ἔθιμον, τὸ ὅποιον διαφέρει κατὰ τόπους καὶ ἐποχάς.

γ) Αἱ ἀρχαιολογικαὶ πηγαί. Εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ταύτας πη-
γὰς ἀνήκουν οἱ χῶροι τῆς λατρείας (ἐρείπια παλαιῶν χριστιανικῶν
ναῶν), τὰ ίερὰ ἄμφια καὶ σκεύη, τὰ ἔργα τῆς τέχνης (εἰκόνες ἢ γλυ-
πτά), αἱ ἐπιγραφαί, αἱ ὅποιαι διαφωτίζουν ἐνίστε μερικὰ ζητήματα
τῆς ιστορίας τῆς χριστιανικῆς λατρείας, αἱ κατακόμβαι καὶ ἄλλα ἀρ-
χαῖα χριστιανικὰ κοιμητήρια καὶ τάφοι χριστιανῶν.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ, ΤΟΠΟΣ
ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΑΥΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

3. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

Διὰ νὰ καθορισθοῦν σαφῶς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς χριστιανικῆς λατρείας, εἶναι ἀνάγκη νὰ συγκριθῇ αὐτὴ πρὸς τὰς μορφὰς τῆς λατρείας τῶν πολυθεϊστικῶν θρησκειῶν, ἵδιαιτέρως δὲ πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.

I. **Σύγκρισις πρὸς τὴν λατρείαν τῶν πολυθεϊστικῶν Θρησκειῶν.** Η χριστιανική λατρεία διαφέρει ἀπὸ τὰς πολυθεϊστικὰς μορφὰς τῆς λατρείας: εύρισκεται δὲ αὗτῇ εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς αὐτάς. Ἐκεῖ λατρεία φανταστικῶν θεῶν, ἐδῶ λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ ἡ ἐπίμονος ζήτησις εὔτελῶν καὶ γελοίων πραγμάτων, ἐδῶ ἡ ἀνύψωσις τοῦ νοῦ πρὸς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ αἱ ζωοθυσίαι καὶ αἱ ἀνθρωποθυσίαι ὑπὸ πλῆθος μορφῶν. Ἐδῶ αἱ θυσίαι αὗται κατηργήθησαν, ἔξαρτεται δὲ ἡ θυσία τοῦ ἐγωϊσμοῦ εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἡ προσφορὰ εἰς αὐτὸν ἀγνῆς καρδίας. Γενικῶς αἱ μὴ μονοθεϊστικαὶ μορφαὶ τῆς λατρείας παρουσιάζουν τὸ γνώρισμα νοῦ εύρισκομένου εἰς τὸ σκότος τῆς ὅγνοίας, ἀντιθέτως ἡ χριστιανικὴ λατρεία εἶναι λατρεία λογικὴ (Ρωμ. ιβ' 1).

II. **Σύγκρισις πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν.** Εὰν συγκρίνωμεν τὴν χριστιανικὴν λατρείαν πρὸς τὴν Ἰουδαϊκήν, εὑρίσκομεν τὰ ἔξης ἵδιαιτερα χαρακτηριστικά:

α) Ἡ χριστιανική λατρεία ἐμφανίζει χαρακτῆρα τριαδικόν.
"Ολαι αἱ δυνατότητες τῆς χριστιανικῆς λατρείας τότε μόνον πραγματοποιοῦνται, ὅταν βασίζωνται εἰς τὸν τύπον: «Δόξα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματi».

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν θεοκεντρικὸν χαρακτῆρα προσλαμβάνει ἐπὶ πλέον ἡ χριστιανικὴ λατρεία καὶ χριστοκεντρικόν. Κέντρον δηλ. εἰς τὴν χριστιανικήν λατρείαν εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου, τοῦ ὄποιου τὰ κύρια συμβάντα τῆς ζωῆς ἐνθυμούμεθα κατὰ τοὺς κυρίους σταθμοὺς τοῦ χριστιανικοῦ ἔτους (Χριστούγεννα, Θεοφάνεια, Πάσχα κ.τ.λ.).

β) Ἡ χριστιανικὴ λατρεία σκοπὸν ἔχει τὸν ἐξαγνισμὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ὄλης ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ἄγνωστος καὶ εἰς τὴν ίουδαϊκὴν λατρείαν ὁ ἀγιασμός, ἀλλὰ εἰς αὐτὴν τονίζεται μᾶλλον ὁ ἐσωτερικὸς καθαρισμὸς τοῦ σώματος ἀπὸ παντὸς ἀκαθάρτου μολυσμοῦ σύμφωνα μὲ τὰς διακρίσεις τοῦ νόμου περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων, παραμένει δὲ ἐντελῶς ἀκαθόριστος ἡ ἔννοια περὶ ἐσωτερικοῦ ἀγιασμοῦ. Οἱ προφῆται ὅμιλοῦν περὶ ἐσωτερικῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, ἀνευ τῆς ὄποιας αἱ θυσίαι καθίστανται περιτταὶ καὶ ἡ τήρησις τῶν ἑορτῶν ἀνωφελής. Ἐν τούτοις ὅμως οἱ Ἰσραηλῖται δὲν κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς ἐπαρκῆ ἀντίληψιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀγιασμοῦ, ὁ δόποιος τόσον ἐπιδιώκεται εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, ἵτις διὰ τῶν καθωρισμένων εὐχῶν καὶ ἀκολουθιῶν διὰ πᾶσαν περίοδον τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς καὶ διὰ κάθε συμβάν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως (γέννησις, γάμος, ἀσθένεια, θάνατος) διεισδύει εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ζητεῖ νὰ συνυφανθῇ μετ' αὐτῆς.

γ) Ἡ θυσία εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, διὰ τῆς ὄποιας ἐπιτυγχάνεται ὁ ἀγιασμός, προσλαμβάνει ἔννοιαν πνευματικήν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι καὶ αἱ ζωοθυσίαι τῶν Ἰουδαίων, αἱ ὄποιαι προσεφέροντο πρὸς ἔξιλέωσιν, ἐγίνοντο δεκταί, ἐφ' ὅσον ἔξεδηλοῦτο δι' αὐτῶν ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν λατρευτικὴ διάθεσις. Ἀλλὰ εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἡ θυσία προσλαμβάνει ἔξι ὀλοκλήρου ἔννοιαν πνευματικήν. Τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὄποιον εἶναι τὸ κέντρον αὐτῆς, ἀποτελεῖ ἀναίμακτον ἀναπαράστασιν τῆς ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ θυσίας καὶ ἐνσαρκώνει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τελείας καὶ θεαρέστου θυσίας· καὶ

δ) 'Η χριστιανική λατρεία έμφανιζει χαρακτήρα π α ν α ν θ ρ ώ-
π i ν ο ν, ένω ή ίουδαική λατρεία ήτο καθαρῶς ἑθνική. 'Ο πανανθρώπι-
νος χαρακτήρα τῆς λατρείας, εἰς τὴν ὅποιαν καταργοῦνται αἱ διακρίσεις
τῆς ἑθνικότητος, ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα
τῆς χριστιανικῆς λατρείας. 'Η λατρεία αὐτῇ χρησιμοποιεῖ ἐξ ἵσου
ὅλους τοὺς τόπους διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν Θεὸν τῶν πνευμά-
των καὶ πάστης σαρκὸς καὶ γνωρίζει πῶς νὰ εὔρῃ Αὐτὸν πανταχοῦ.

4. Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

'Η λατρεία τῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας παρουσιάζει τὰ ἔξης δύο
κύρια χαρακτηριστικά :

α) Είναι κατ' ἔξοχὴν μυσταγωγική. Ζητεῖ ν' ἀναβιβάσῃ
τὸν πιστὸν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν. 'Η θεία Εὐχαριστία, ἡ ὅποια
τελεῖται κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, ἀναφέρεται ἐκ τοῦ ἐπιγείου εἰς τὸ
ἐπουράνιον θυσιαστήριον « ὅπως ὁ φιλάρθρωπος Θεὸς ἴμων, ὁ
προσδεξάμενος τὰ ἄγιασθέντα δῶρα εἰς τὸ ἄγιον καὶ ὑπερουράνιον καὶ
νοερὸν Αὐτοῦ θυσιαστήριον », λέγει ὁ διάκονος εἰς μίαν ἐκ τῶν δεήσεων
μετὰ τὸν καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων.

Χαρακτηριστικαὶ τῆς τάσεως ταύτης είναι καὶ αἱ φράσεις : « Ἀρι
σχῶμεν τὰς καρδίας », « Πᾶσαν τὴν βιοτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν »,
διὰ τῶν ὅποιων καλεῖ διειτουργὸς τοὺς πιστοὺς νὰ ἀποχωρισθοῦν
ἐντελῶς ἀπὸ τὰ γήινα καὶ ν' ἀνυψώσουν τὸν νοῦν πρὸς τὸν οὐρανὸν
σενενοῦντες τὴν φωνὴν των μὲ τὴν φωνὴν τοῦ ἀγγελικοῦ κόσμου,
ὅ ὅποιος ψάλλει ἀστιγήτως τὸ « Ἀγιος, ἀγιος, ἀγιος, Κύριος Σαβαὼν ».

'Ἐνῷ δὲ ή Ἀνατολική Ἑκκλησία ζητεῖ διὰ τῆς λατρείας ν' ἀναβι-
βάσῃ τὸν νοῦν τῶν πιστῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, ἀντιβέτως ή Δυτικὴ
Ἑκκλησία ζητεῖ νὰ καταβιβάσῃ τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν γῆν. Διὰ τοῦτο
καὶ χρησιμοποιεῖ περισσότερον παρὰ ή Ἀνατολικὴ Ἑκκλησία τὴν
λεγομένην ἔξωτερικήν ἐποπτείαν. 'Ἔχει τὰ ἀγάλματά της, ἔχει τὴν
φάτνην τῆς Βηθλέεμ, τὴν ὅποιαν προβάλλει, χρησιμοποιεῖ ἄγαλμα
εἰκονίζον τὸν Ἰησοῦν, τὸ ὅποιον προβάλλει εἰς ἀναπταράστασιν τῆς
ταφῆς τοῦ Κυρίου, καὶ προσπαθεῖ δι᾽ ὅλων αὐτῶν νὰ ὑλοποιήσῃ ἐμ-
πρὸς εἰς τοὺς ὁφθαλμοὺς τῶν πιστῶν τὰς ἀσφάτους πραγματικότητας
τῆς λατρείας. 'Ἔχει βέβαια καὶ ή Ὁρθόδοξος λατρεία τὴν ἔξωτερικήν
της ἐποπτείαν, τὰ ἱερὰ τῆς ἀντικείμενα, τὰς εἰκόνας της, ἀλλὰ πρὸ-

παντὸς ἔχει τὴν ἐσωτερικὴν ἐποπτείαν, ἔχει ἑκεῖνα, τὰ ὅποια ὑποβοηθοῦν εἰς τὴν ἀνύψωσιν ἡμῶν ἀπὸ τὰ ὑλικὰ πρὸς τὰ ἐπουράνια· καὶ

β) Εἶναι λατρεία ὁ μαδική. 'Ο λειτουργὸς προσφέρει τὴν λατρείαν ἐξ ὀνόματος ὅλων τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι καὶ συμμετέχουν ἐπίσης εἰς τὴν λατρείαν. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ προσευχαί, πλὴν ἑκείνων, αἱ ὅποιαι ἀφοροῦν τὸν ἵερα, εἶναι εἰς πληθυντικὸν ἀριθμόν. 'Ακούεται αἴφνης : «*"Ἐτι προσφέρομέν σοι τὴν λογικήν... λατρείαν καὶ παρακαλοῦμέν σε καὶ δεόμεθα καὶ ἰκετεύομεν* (α' πρόσωπον πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ) *κατάπεμψον τὸ Πνεῦμα σου τὸ ἄγιον ἐφ' ἡμᾶς..."* » (ὅχι μόνον ἐπ' ἐμέ). Παρουσιάζεται τοιουτοτρόπως ὁ λειτουργὸς νὰ ἔκπροσωπῇ τὸ ὅλον ἐκκλησίασμα.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Εἰς τὸ τμῆμα τῆς θείας λειτουργίας, τὸ ὅποιον ἀρχίζει μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ « Πιστεύω », μέχρι τῆς στιγμῆς κατὰ τὴν ὅποιαν ὁ ἵερεὺς λέγει : *«Καὶ ἔσται τὰ ἐλένη τοῦ μεγάλου Θεοῦ...»*, ἔχομεν μίαν ὀλόκληρον εὐχήν. Μέσα εἰς τὴν εὐχήν αὐτήν, τὴν ὅποιαν κατὰ μέγα μέρος λέγει ὁ ἵερεὺς, ἔχει τὴν θέσιν του καὶ ὁ λαός, ὁ ὅποιος παρεμβαίνει κατὰ τὰ ἐνδιάμεσα τῆς διακοπτομένης εὐχῆς καὶ ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἐκφωνήσεις τοῦ ἵερέως συμπροσφέρων τρόπον τινὰ μαζὶ μὲ τὸν ἵερα. Τοιουτοτρόπως συνεστήθη καὶ ἡ λεγομένη « συναπτή ». 'Ο διάκονος ἐκφωνεῖ τὰς αἰτήσεις, ὁ λαός ἀπαντᾷ τὸ *«Κύριε, ἐλέησον»* καὶ ὁ ἵερεὺς ἐπισυνάπτει τὴν εὐχὴν μετὰ τῆς ἐκφωνήσεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συμπροσεύχεται ὅλον τὸ ἐκκλησίασμα. Αὐτὸ δὲν παραστηρεῖται τόσον πολὺ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὴν ὅποιαν ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν ἐν χρήσει ἐκτὸς τῶν ψαλτῶν λειτουργιῶν καὶ αἱ μυστικαὶ λειτουργίαι, κατὰ τὰς ὅποιας ὁ ἵερεὺς μόνος του εἰς ἐν παρεκκλήσιον μυστικῶς ἀναπέμπει τὴν θείαν λειτουργίαν.

5. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

1) Ἡ μορφὴ τῆς λατρείας κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους. Η λατρεία τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους συνίστατο, ως μαρτυροῦν αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, εἰς τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν προσευχὴν καὶ εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰς ἴδιωτικὰς οἰκίας (Πράξ. β' 46). Τὸ μυστήριον ἐτελεῖτο κατ' ἀκριβῆ ἀπομίμησιν τῶν λαβύρινθων χώρων κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον. Ήτο δηλαδὴ συνδεδεμένον μετὰ κοινῆς

έστιάσεως κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου, ὁ ὅποῖος « ἐσθιόντων τῶν μαθητῶν » ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς τὸν καθηγιασμένον ἄρτον καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον προσέφερε τὸ εὐλογηθὲν ποτήριον. Τῆς κοινῆς ταύτης ἐστιάσεως προετάχθη ἰδιαιτέρα προσευχὴ καὶ διδαχὴ. Αὐτὸ προκύπτει ὅχι μόνον ἐκ τῶν ἐν Τρωάδι συμβάντων, ὅπου ὁ Παῦλος « συνηγμέρων τῶν μαθητῶν...κλάσας ἄρτον...παρέτειρε τὸν λόγον (διαλεγόμενος) μέχρι μεσονυκτίου » (Πράξ. κ' 7), ἀλλὰ καὶ ἐκ ρητῆς πληροφορίας τῶν Πράξεων, κατὰ τὴν ὅποιαν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ « ἵσαν προσκαρτεροῦντες τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς καὶ τῇ διδαχῇ » (β' 42). Πρὸς τούτοις ἔχρησιμο ποιούντο καὶ ὡρισμένοι ὕμνοι, ἀφοῦ μετὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον ὁ Κύριος καὶ οἱ Ἀπόστολοι ὑμνήσαντες ἔξῆλθον. ‘Ο Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὰς πρὸς Ἐφεσίους (ε' 19) καὶ Κολασσαῖς (γ' 16) ἐπιστολάς του διμίλει περὶ ψαλμῶν καὶ ὕμνων καὶ ὧδων πνευματικῶν. Αἱ συγκεντρώσεις πρὸς τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐλάμβανον χώραν κατ’ ἀρχὰς μὲν καθημερινῶς, κατόπιν δὲ περιωρίσθησαν μόνον τὴν Κυριακὴν (Πράξ. β' 46, κ' 7), ἡ ὅποια διεκρίθη ἀπὸ τὰς ἄλλας ἡμέρας. ‘Η κοινωνία ἐγίνετο καὶ ἀπὸ τὰ δύο εἰδη. Αὐτὸ ἔξαγεται καὶ ἐκ τῶν φράσεων τοῦ Παύλου: « οὐδὲνασθε ποτίζοιν Κυρίου πίνειν... » καὶ « δέ ἐσθίων καὶ πίνων ἀράξιος κοῦμα ἔαντῷ ἐσθίει καὶ πίνει » (1 Κορινθ. ι' 21 καὶ ια' 27, 29).

‘Ως πρὸς τὸ Βάπτισμα, ἐτελεῖτο ὅπουδήποτε εύρισκετο ὕδωρ (Πράξ. η' 12 - 13). ‘Ο τύπος τῆς ἐπικλήσεως ἦτο τριαδικὸς (Ματθ. κη' 18 - 20). Ἐτελεῖτο δὲ ἡ βάπτισις διὰ καταδύσεως, ἡ ὅποια ἦτο σύμφωνος καὶ πρὸς τὸν συμβολισμὸν τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου, τὸν ὅποιον τονίζει ὁ Παῦλος διὰ τὸ Βάπτισμα (Ρωμ. σ' 4, Κολ, β' 12).

Μετὰ τοῦ Βαπτίσματος συνεδέετο καὶ ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν, διὰ τῆς ὅποιας ἐτελεῖτο τὸ μυστήριον τοῦ Χρίσματος (Πράξ. η' 12 - 17, Ἐφρ. σ' 1 - 2). ‘Η ἐπίθεσις τῶν χειρῶν χρησιμοποιεῖται καὶ εἰς τὴν χειροτονίαν τῶν λειτουργῶν τῆς Ἑκκλησίας (Πράξ. σ' 6. 1 Τιμ. δ' 14, 2 Τιμ. α' 6). Τέλος ἔχομεν κατὰ τὴν ἴδιαν ἐποχὴν καὶ τὴν χρīσιν τῶν ἀσθενῶν δι’ ἐλαίου μετ’ εὐχῆς ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων (Ἰακ. ε' 14 - 15).

2) ‘Η μορφὴ τῆς λατρείας ἀπὸ τοῦ β' μέχρι τοῦ δ' αἰῶνος. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐπικρατεῖ εἰς τὰς εὐχὰς τοῦ Λειτουργικοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑκκλησίας ὁ αὐτοσχεδιασμὸς καὶ ἡ ἐλευθέρα ἔμπνευσις τοῦ λειτουργοῦ. Αὐτὸ ἔξαγεται καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἰουστί-

νου περὶ εὐχαριστηρίου προσευχῆς κατὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν : «Ο προεστώς εὐχάς δύοις καὶ εὐχαριστίας ὅση δύναμις αὐτῷ ἀνατέμπει ». Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει καὶ ὅτι ἑκαστος ἐπίσκοπος εἶχεν ἔπιόλυτον ἔξουσίαν νὰ δργανώσῃ τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας του κατὰ τὴν προτίμησιν αὐτοῦ. Πανταχοῦ τὰ κεντρικὰ σημεῖα καὶ ὁ σκελετὸς τῆς λατρείας παρουσιάζονται δύοιοι μόρφωσ. Τοιουτοτρόπως εἰς τὸ Βάπτισμα πανταχοῦ χρησιμοποιεῖται τὸ ὑδωρ ὡς στοιχεῖον αὐτοῦ καὶ ὁ τριαδικὸς τύπος τῆς ἐπικλήσεως μένει ἀμετάβλητος πανταχοῦ. Πανταχοῦ ἐπικρατοῦν ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος οἱ ἔξορκισμοί, ἡ ἀπόταξις καὶ ἡ σύναξις. Πανταχοῦ χρησιμοποιοῦνται ὡρισμένοι λεκτικοὶ τύποι εἰς τὴν λατρείαν (ως τὸ « Ἀμίρ », τὸ « Ἄλληλούϊα », τὸ « Κύριε, ἐλέησον », τὸ « Εἰρήνη ὑμῖν », τὸ « Ἀνω σχῶμεν τὰς καρδίας »). Πανταχοῦ τιμῶνται ἐκ τῶν ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος ἡ Κυριακή, ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ καὶ ἐκ τῶν ἑορτῶν τὸ Πάσχα καὶ ἡ Πεντηκοστή. Πανταχοῦ ἡ λειτουργία καὶ ἡ Χειροτονία παρουσιάζουν τὸν αὐτὸν γενικῶς τύπον. Ἡ λειτουργικὴ ἐνότης καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀναφερομένων περὶ τὴν λατρείαν εἰς τὴν Α΄ Απολογίαν τοῦ Ἰουστίνου : « Τὸ μὲν Βάπτισμα, λέγει, ἐγίνετο ἀγομένων τῶν πιστενόντων ἔνθα ὑδωρ ἐστὶν » (Κεφ. 61). Ἐζητεῖτο δὲ πρὶν Ομολογία Πίστεως καὶ ὑπόσχεσις, ὅτι θὰ ἔζων οἱ βαπτιζόμενοι καθὼς ἐδιδάχθησαν καὶ ἐπίστευσαν. Ἐγίνετο δὲ τὸ Βάπτισμα « ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πατρὸς τῶν ὅλων καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Πνεύματος ἀγίουν ».

Ἡ δὲ θεία λειτουργία ἡκολούθει κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου περιγραφήν τῆς πρωινῆς λατρείας τῆς Κυριακῆς τὸ ἔξῆς διάγραμμα :

1) Ἀνάγνωσις περικοπῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, 2) διδαχὴ ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ, 3) ὁμαδικὴ προσευχή, 4) ἀσπασμοί, 5) προσφορά ὅρτου καὶ οἴνου, 6) εὐχὴ τοῦ λειτουργοῦ, 7) καθαγιασμὸς καὶ 8) θεία κοινωνία.

3) Ἡ ἔξέλιξις εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἀπὸ τοῦ δ' μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος. Ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ἀρχίζει νέα ἔξέλιξις εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν. Εἰς τὴν ἔξέλιξιν δὲ αὐτὴν συνετέλεσαν τὰ ἔξῆς :

α) Ἡ ἔξασφάλισις εἰρήνης διὰ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Αἱ δημιουργηθεῖσαι νέαι συνθῆκαι ἐπέτρεψαν τὴν διεξαγωγὴν τῆς λατρείας εἰς ναοὺς μεγαλοπρεπεῖς καὶ μετὰ πάστος λαμπρότητος.

β) 'Η καταπολέμησις τῶν αἱρετικῶν, εἰς ἀντιπερισπασμὸν τῶν ὅποιων εἰσάγεται εἰς τὴν λατρείαν ἡ ἀπαγγελία τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Ἐπειδὴ δὲ οἱ αἱρετικοὶ ἔχρησιμοποίουν ὡς μέσον διαδόσεως τῶν δοξασιῶν των καὶ τὸ ἔντεχνον ἄσμα, ἡναγκάσθη καὶ ἡ Ἔκκλησία νὰ πράξῃ τὸ ἴδιον.'

γ) 'Ο πλουτισμὸς τοῦ ἑορτολογίου διὰ νέων ἑορτῶν, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ὅποιου ἐδόθη ὕθησις εἰς τὴν 'Υμνολογίαν πρὸς νέας ποιητικὰς συνθέσεις, καὶ

δ) 'Η μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ χωρισμὸς τῶν δύο τμημάτων τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Τὸ γεγονός αὐτὸ σχετίζεται μὲ τὴν σημειωθεῖσαν τότε ἐν Ρώμῃ μεγάλην λειτουργικήν μεταρρύθμισιν, καθ' ἥν ἐγκατελείφθη ἡ γλῶσσα τῆς Ρωμαϊκῆς λειτουργίας καὶ εἰσῆχθη ἀντ' αὐτῆς ἡ λατινική.'

'Η μεταβολὴ αὐτὴ συνετέλεσεν ὅχι μόνον εἰς τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο λειτουργιῶν, 'Ανατολῆς καὶ Δύσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ διαμορφωθῶσιν εἰς μὲν τὴν 'Ανατολὴν α) ὁ λεγόμενος Συριακὸς τύπος, εἰς τὸν δόποιον ὑπάγεται ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, β) ὁ Αἰγυπτιακὸς τύπος, εἰς τὸν δόποιον ὑπάγεται ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Μάρκου καὶ γ) ὁ Βυζαντινὸς τύπος, εἰς τὸν δόποιον ἀνήκουν σί ἐν χρήσει εἰς τὴν 'Ορθόδοξον 'Ανατολικὴν Ἔκκλησίαν Λειτουργίαι τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τῶν Προηγιασμένων δώρων, εἰς δὲ τὴν Δύσιν ὁ Ρωμαϊκὸς τύπος (Λειτουργία τῆς Ρώμης), ὁ 'Αμβροσιανὸς τύπος (Λειτουργία Μεδιολάνων) καὶ ὁ 'Ισπανογαλλικὸς τύπος.

4) 'Η ἐξέλιξις εἰς τὴν λατρείαν ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν. 'Η λατρεία ὡς πρὸς τὰς βάσεις αὐτῆς παραμένει ἡ αὐτὴ καὶ μετὰ τὸν θ' αἰῶνα, ὅπως εἶχε διαμορφωθῆ κατὰ τὴν προηγουμένην ἐποχήν. Προσετέθησαν μόνον νέαι ἑορταὶ εἰς τὰς ὑπαρχούσας πρὸς τιμὴν νέων ἀγίων καὶ μαρτύρων καὶ ἐσημειώθη νέα ἀκμὴ τῆς 'Υμνολογίας. 'Η ἀκμὴ αὐτή, εἰς τὴν δόποιαν ἔδωκεν ὕθησιν ἡ εἰκονομαχία, διετηρήθη μέχρι τοῦ ια' αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ δόποιου καὶ σημειοῦται ἡ παρακμὴ αὐτῆς. Τοῦτο διφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι αἱ διάφοροι 'Ακολουθίαι συνεπληρώθησαν καὶ ἔλαβον τὴν δριστικήν πλέον διαμόρφωσίν των, ἡ δὲ ἀνάδειξις νέων ἀγίων κατέστη σπανιωτάτη.'

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'
ΤΟΠΟΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

6. ΓΕΝΕΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΝΑΟΥ

1) Προϊστορία του χριστιανικού ναού. Κατά τὴν προχριστιανικήν ἐποχὴν ὁ ναὸς (ἡ λέξις παράγεται ἐκ τοῦ ρήματος ναίω=κατοικῶ) ἔθεωρεῖτο ὡς τὸ κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ. Διότι ὑπῆρχε γενικῶς ἡ πίστις, ὅτι τὸ θεῖον κατοικεῖ εἰς κάποιον ὡρισμένον τόπον καὶ μάλιστα συνήθως εἰς μέρη ὑψηλά, κατάφυτα καὶ καθαρά. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ ἐκαλεῖτο ὁ ναὸς «οἶκος Θεοῦ» ἢ «εὔκτιχος οἶκος», «προσενεκτήριον», «οἶκος προσευχῆς», ἐπειδὴ ἔχομενε καὶ ὡς τόπος προσευχῆς.

Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν περὶ τοῦ ναοῦ εἶχον καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων, κατὰ τοὺς ὄποιούς ἔζη ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Αὐτὸ φαίνεται ἐκ τῆς ἐρωτήσεως τῆς Σαμαρείτιδος πρὸς Αὐτόν: «Οἱ πατέρες ἡμῶν (τῶν Σαμαρειτῶν) ἐν τῷ ὅρει τούτῳ (τῷ Γαριζεῖν) προσεκύνησαν καὶ ὑμεῖς (οἱ Ἰουδαῖοι) λέγετε δτὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ὃπου δεῖ προσκυνεῖν ». Καὶ ὁ Κύριος εὐρίσκει τότε τὴν εὐκαριρίαν νὰ διακηρύξῃ τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα, ὅτι δηλ. δὲν εἶναι σωματικόν τι συνδεδεμένον πρὸς ὡρισμένον τόπον καὶ ὅτι «οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσονται τῷ Πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ » (Ἰω. δ' 20 — 24). Όμοίως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν ὁμιλίαν του ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου διεκήρυξε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι «ὁ Θεός... οὐκ ἐν κειροποιήτοις ραοῖς κατοικεῖ » (Πράξ. iζ' 24).

‘Αλλ’ ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν ἔχῃ ἀνάγκην ὑλικοῦ ναοῦ, ἔχει ὅμως ἀνάγκην τούτου ὁ ἄνθρωπος, διὰ νὰ ἐκδηλώνῃ ἐντὸς αὐτοῦ τὰ συναισθήματά του, ἥτοι νὰ λατρεύῃ τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο καὶ ἔγινεν αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη εἰς τὴν νέαν θρησκείαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς συνάξεως εἰς κάποιον ὡρισμένον χῶρον πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας, χωρὶς βεβαίως

ό χώρος αύτὸς νὰ θεωρῆται ως τὸ μόνον τοῦ Θεοῦ κατοικητήριον.

Δὲν εἶχον ὅμως καθορισθῆ ἀκριβῶς καὶ αὐστηρῶς οἱ τόποι τῶν λατρευτικῶν συνάξεων. Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις χριστιανικὴ κοινότης, ἡ ἀποτελουμένη ἀπὸ χριστιανοὺς ἐκ τοῦ Ἰονδαῖσμοῦ προσελθόντας, ἔξηκολούθει νὰ φοιτᾶ, καθὼς καὶ πρότερον, εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, ἐπιμελῶς τηροῦσα τὰς εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς τῆς καθωρισμένας ὥρας τῆς προσευχῆς (Πράξ. β' 46, γ' 1). Καὶ οἱ Ἀπόστολοι δέ, ὁσάκις εὐρίσκοντο ἐν Ἱεροσολύμοις, εἰς τὸ « Ἱερὸν » καὶ εἰς τὴν στοὰν τὴν κειμένην εἰς τὸ προαύλιον αὐτοῦ, ἐσύχναζον καὶ ἐκήρυττον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐδίδασκον (Πράξ. γ' 11, ε' 12). Ἐκτὸς τῆς ἐπισκέψεως εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος ἐγίνοντο καὶ εἰδικαὶ συναθροίσεις τῶν χριστιανῶν εἰς τὰς αἰθούσας ἴδιωτικῶν οἴκων χάριν λατρευτικῶν σκοπῶν.

Πρῶτος τοιοῦτος οἶκος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀναμφιβόλως τὸ ὑπερῷον (δ ἄνω ὅροφος) τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἐτελέσθη ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος καὶ κατῆλθε τὸ ἄγιον Πνεῦμα κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν εἰς τοὺς Ἀποστόλους. Δὲν ἦτο ὅμως καὶ ὁ μόνος οἶκος. Εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου, εἰς τὸ τμῆμα τῶν ἀσπασμῶν, γίνεται λόγος περὶ « κατ' οἴκον ἐκκλησιῶν », αἱ ὅποιαι ἀπαντῶνται εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Ἐφεσον, τὴν Κόρινθον, τὰς Κολοσσάς, τὴν Ρώμην καὶ εἰς ἄλλα μέρη εἰς δήλωσιν τῶν πιστῶν τῶν συναθροιζομένων πρὸς τέλεσιν τῆς θ. λειτουργίας εἰς τὰς αἰθούσας ἴδιωτικῶν οἰκιῶν. Αἱ αἰθουσαὶ αὐταί, κατέχουσαι τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς οἰκοδομῆς, ἥσαν λίαν εὔρυχωροι, καθὼς συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ πλήθους τῶν συνερχομένων πιστῶν (Πράξ. β' 41 - 44, δ' 4, 1 Κορινθ. ιε' 6).

Τὰς τοιαύτας λατρευτικὰς συνάξεις ἔχουσαν τοῦτον τὸν θεόν τοιαύτας λατρευτικὰς συνάξεις εἰς τὰς οἰκιῶν τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀνταποκρινομένη πλήρως εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τῶν χριστιανῶν.

2) Οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοί. Ἐφ' ὅσον ὁ κύκλος τῶν συνάξεων εἰς ἴδιωτικὰς οἰκίας ηύρυνετο καὶ ἐπικνοῦτο, ὥστε νὰ καθίστανται ἀνεπαρκεῖς αἱ αἰθουσαὶ ἴδιωτικῶν οἰκων, οἱ χριστιανοὶ ὑπερχρεώθησαν ν' ἀναζητήσουν τὴν ἀπαιτουμένην εἰς αὐτοὺς εὔρυχωρίαν εἰς εἰδικὰ κτίρια. Δὲν εἶναι ὅμως γνωστὸν κατὰ ποιὸν ἀκριβῶς χρόνον οἱ χριστιανοὶ ἤρχισαν νὰ καθιεροῦν εἰδικοὺς χώρους διὰ τὰς λατρευτικὰς συνάξεις των. Ὑπάρχουν ὅμως θετικαὶ ἀποδείξεις, ὅτι ἡδη ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰώνος ὑπῆρχον χριστιανικοὶ ναοί.

Εις τοιαῦτα εἰδικὰ κτίρια ἀναφέρονται ἀμέσως ἡ ἐμμέσως αἱ μαρτυρίαι Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, τοῦ Ὁριγένους, τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ Τερτιλιανοῦ καὶ ἄλλων. Ἐξαιρέτως δὲ μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὸ πλῆθος τοιούτων χώρων κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ἡ ἱστορία τοῦ μεγάλου διωγμοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ. Κατὰ τὸν διωγμὸν αὐτὸν αἱ Ἑκκλησίαι αὗται κατεδαφίσθησαν.

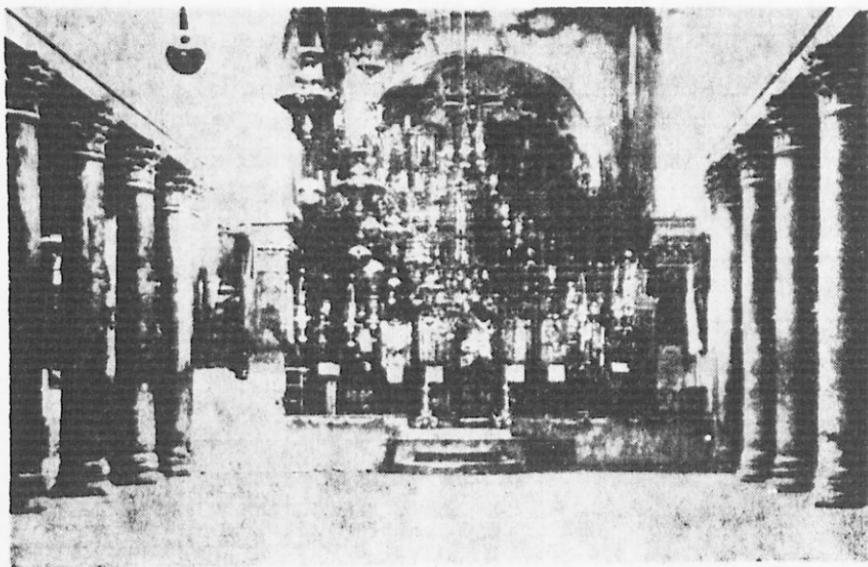
Ἄπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, πρώτου χριστιανοῦ αὐτοκράτορος, ἀρχίζει ἐπισήμως ἡ ἀνέγερσις χριστιανικῶν ναῶν. ‘Υπ’ αὐτοῦ καὶ τῆς μητρός του ἀνηγέρθησαν μεγαλοπρεπεῖς ναοὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, εἰς τὴν Βηθλεέμ, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὴν Νικομήδειαν κ.λ.π. Εἰς μερικὰς περιοχὰς μετεβάλλοντο καὶ εἰς τὴν Ρώμην Πάνθεον, δὲ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν Παρθενῶν καὶ ὅλοι. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὸν ἔκτον αἰῶνα νέοι μεγάλοι καὶ λαμπροὶ χριστιανικοὶ ναοὶ οἰκοδομοῦνται, ἐκ τῶν δόπιον δὲ μεγαλοπρεπέστερος εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἦτο δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τοῦ ναοῦ τούτου τὰ θεμέλια μὲν εἶχε καταθέσει ὁ Μέγας Κωνσταντίνος, ὅταν δὲ ἐκάη ἐπὶ Ἀναστασίου, ἔκτισεν ἐκ νέου τοῦτον ὁ φιλόκαλος αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς διὰ τῶν ἀρχιτεκτόνων Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου. Ἡ μεγαλοπρεπεία τοῦ ναοῦ τούτου ἦτο τόσον μεγάλη, ὃστε δὲ αὐτοκράτωρ, παρατηρῶν κατὰ τὰ τελεσθέντα ἔγκαίνια τὸ ἔργον τοῦτο τῆς χριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀνέκραξε: «Νερίκηκά σε, Σολομῶν».

3) Ὁνομασίαι τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ. Τὰ ὄνόματα τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ ἦσαν διάφορα, ἀνέκαθεν ὅμως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον ἐκαλεῖτο οὗτος «ἐκκλησία» ἐκ τῶν συναθροιζομένων εἰς αὐτὸν πιστῶν. Ὁχι ἀσυνήθης κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἦτο καὶ ἡ ὄνομασία «οἶκος Θεοῦ». Ἡ ἐκφρασις αὕτη ἔχει ληφθῆ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης «οἶκος Κεργίου». Πλὴν τῶν ὄνομασιῶν τούτων φέρονται καὶ ὅλαις, ὅπως ἡ ὄνομασία «κυριακόν», ὡς καθιερωμένον εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν. Συνήθης ἦτο καὶ ἡ ὄνομασία «εὐκτήριος οἶκος» ἢ «προσευκτήριον», λαμβανομένου ὑπ’ ὅψιν τοῦ σκοποῦ διὰ τὸν ὄποιον προωρίζοντο. Ἄπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐκαλοῦντο αἱ Ἑκκλησίαι καὶ «ταοὶ τοῦ Ὑψίστου». Λίαν συνήθης ἦτο καὶ ἡ ὄνο-

μασία « βασιλική » μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ μεγαλοπρεποῦς, τοῦ λαμπροῦ, τοῦ ἔξαισιού.

4) **Ρυθμοὶ.** 1) Ο ρυθμὸς τῆς Βασιλικῆς. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ ἐμφανίζεται πρῶτος ὁ ρυθμὸς τῆς καλουμένης Βασιλικῆς.

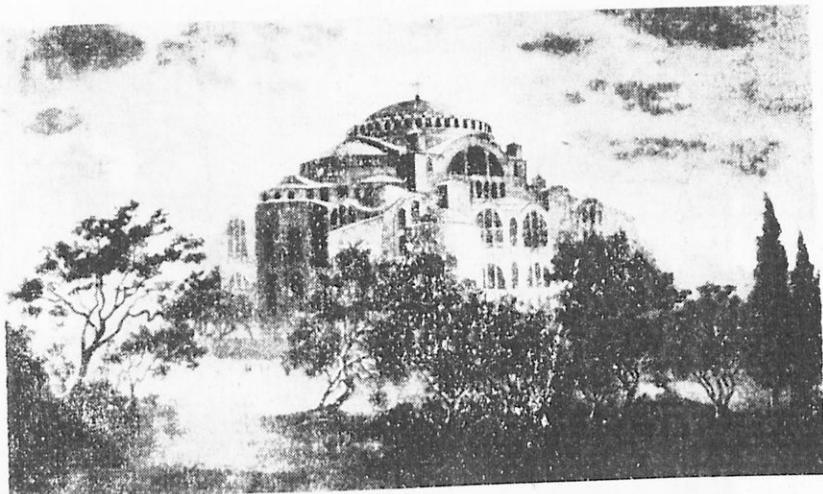
Αἱ Βασιλικαὶ ἥσαν ἐπιμήκη ὄρθιογώνια οἰκοδομήματα κατ' ἀπομίμησιν ἵσως τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν Βασιλικῶν (οἰκοδομημάτων τὰ ὅποια ἔχρησίμευον, διὰ νὰ δικάζουν οἱ Ρωμαῖοι) μὲ μικρὰς μόνον

1. Ἡ ἐν Βηθλεέμ Βασιλικὴ τῶν Γεννεθλίων (Ἐσωτερικὸν)

μεταβολάς, τὰς ὅποιας ἐπέβαλλον αἱ ἀνάγκαι τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Διέκρινε κυρίως τὰς χριστιανικὰς Βασιλικὰς ἀπὸ τὰς ρωμαϊκὰς Βασιλικὰς ἡ ξυλίνη στέγη καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τῶν διαρρύθμισις διὰ σειρῶν κιόνων εἰς τρεῖς, σπανιώτερον δὲ εἰς πέντε στοάς ἡ κλίτη. Ἐκ τῶν τριῶν κλιτῶν τὸ μέσον ἦτο κατὰ τὸ ὑψος καὶ τὸ πλάτος περίπου διπλάσιον, καθὼς παρατηροῦμεν εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ Βασιλικὴν τοῦ Ἀγίου Πέτρου εἰς τὴν Ρώμην. Αἱ στοαὶ αὐταὶ ἀπολήγουν ἀνατολικῶς εἰς ὑψηλότερον ἐγκάρσιον χῶρον, εἰς τὸ μέσον

τοῦ ὁποίου σχηματίζεται ἡ «ἀψίς» ἢ «κόγχη», ἡ ὁποία καταλήγει ἄνω εἰς τεταρτοσφαίριον, κοσμούμενον διὰ μωσαϊκοῦ. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῦτον ἐγκάρσιον χῶρον ἀνήρχοντο οἱ κληρικοὶ διὰ βαθμίδων· διὰ τοῦτο καλεῖται καὶ (ἄγιον) «Βῆμα ». Οἱ χῶροι αὐτὸς ἔχωρίζετο τοῦ λοιποῦ ναοῦ διὰ κιγκλίδων. Δυτικῶς αἱ στοιχίαι ἀπέληγον εἰς τὸν «νάρθηκα», στενὸν διαμέρισμα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐγίγνετο ἡ εἰσόδος εἰς τὸν κυρίως ναὸν διὰ πυλῶν. "Εξωθεν τοῦ νάρθηκος νετοῦ ἡ εἰσόδος εἰς τὸν κυρίως ναὸν διὰ πυλῶν. "Εξωθεν τοῦ νάρθηκος νετοῦ ἡ εἰσόδος εἰς τὸν κυρίως ναὸν διὰ πυλῶν.

2. Ἡ Ἀγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως
(Ρυθμοῦ Βασιλικῆς μετὰ τρούλου)

αὐτοῦ σειρὰς κιόνων καὶ ἀνοικτὸς πρὸς τὰ ἄνω, καλούμενος «αἴθριον ». Εἰς τὸ μέσον τοῦ αἱθρίου ἦτο ἡ «κοίτη» ἢ «φιάλη ».

Ἐκτὸς τῆς Βασιλικῆς τὴν ίδιαν ἐποχὴν ἀναφαίνονται καὶ ναοὶ εἰς σχῆμα κύκλου ἢ ὀκταγώνου, στεγαζόμενοι διὰ τρούλου καὶ κτιζόμενοι ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν μαρτύρων κατὰ τὸ πρότυπον τῶν Μαυσωλείων, οἰκοδομημάτων τὰ ὅποια ἔχρησίμευον πρὸς ἐνταφιασμὸν ἐπισήμων Ρωμαίων.

2) Ἡ Βασιλικὴ μετὰ τρούλλου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ιουστινιανοῦ ἐπενόρθσαν οἱ Βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες τὴν ἐφαρμογὴν τρούλλου στηριζομένου ὅχι εἰς τοὺς τοίχους, ἀλλὰ ἐπὶ ἰδιαιτέρων στηρι-

γυμάτων (κιόνων ή πεσσῶν) εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Τοιουτορόπτως ἔδημιουργήθη νέος τύπος, ή Βασιλικὴ μετὰ τρούλλου. Τὸ νέον σύστημα ἐφηρμόσθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντί-

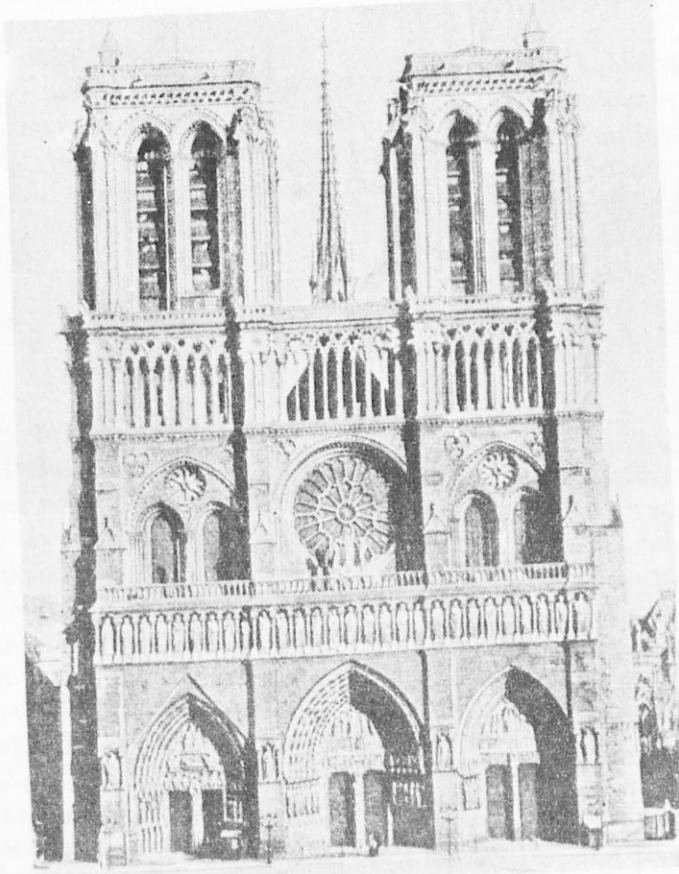

3. Παναγία ή Γοργοεπίκοος σημερινὸς "Ἄγιος Ἐλευθέριος" Ἀθηνῶν
(Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ)

νουπόλεως, ὁ ὅποιος ἀποτελεῖ τὸ θαυμάσιον καὶ τελειότερον δημιούργημα τῆς τέχνης ταύτης.

Τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νέου σχεδίου συνίσταται ἀφ' ἑνὸς μὲν

εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ὄρθιογωνίου σχήματος τοῦ ναοῦ, ἀπαραι-
τήτου διὰ τὴν λατρείαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν δημιουργίαν νέου
κέντρου φωτός, ἐξακοντιζόμενου ἐκ τῶν εἰκοσιτεσσάρων παραθύ-

4. Ἡ Παναγία τῶν Πορισίων
(Γοτθικοῦ ρυθμοῦ)

ρων τοῦ γιγαντιαίου θόλου τοῦ ναοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ νομίζῃ
τις, ὅτι εύρισκεται εἰς τὸ ὑπαίθρον καὶ ἔχει ὑπεράνω αὐτοῦ τὸν
οὐρανόν.

‘Η ἐντύπωσις τὴν ὅποιαν προκαλεῖ καὶ σήμερον ὁ ναὸς οὗτος, δοτις είναι ἄφθαστος εἰς κάλλος καὶ ἔχει διὰ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς τὴν ιδίαν σημασίαν, τὴν ὅποιαν εἶχεν ἄλλοτε εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα διὰ τοὺς Ἰσραηλίτας ὁ περίφημος ναὸς τοῦ Σολομῶντος, είναι καταπληκτική.

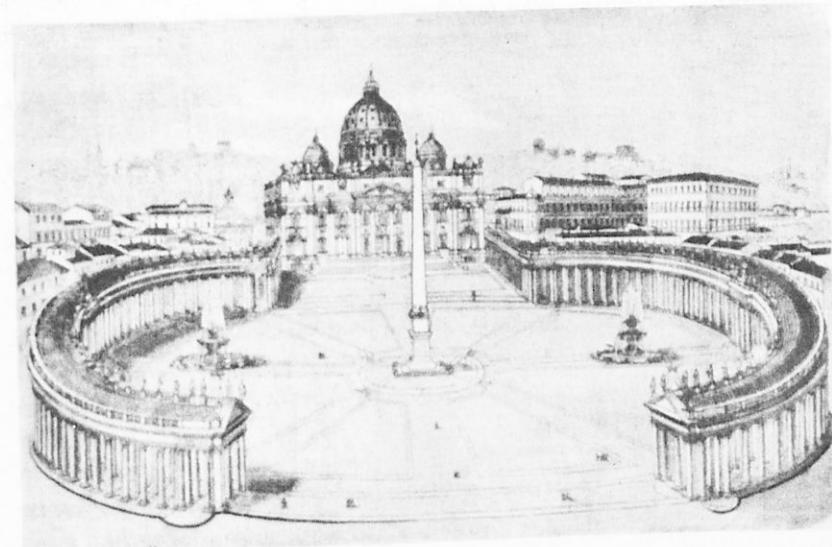
3) ‘Ο Βυζαντινὸς ρυθμός. Κατὰ τὸν θ' αἰῶνα ἀποκρυσταλλοῦται κατόπιν ἀμφιταλαντεύσεων καὶ ἀποπειρῶν εἰς συνδυαστικούς τύπους ὁ λεγόμενος σταυροειδής ναὸς μετὰ τρούλλου, ὁ ὅποιος ἀποβαίνει κατὰ τὸν ια' καὶ ιβ' αἰῶνα κλασσικὸς εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικήν. Τὸ ιδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ τύπου τούτου είναι ἡ διάπλασις τῶν θόλων τῆς ὁροφῆς εἰς σχῆμα σταυροῦ, εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν κεραιῶν τοῦ ὅποιου ὑψοῦται ἐπὶ κυκλικοῦ ἢ πολυγωνικοῦ τυμπάνου ὁ τρούλλος, στηριζόμενος ἐπὶ τεσσάρων κιόνων. Τοιοῦτοι ναοὶ είναι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας (μονῆς Ὄσιου Λουκᾶ), οἱ ἐν Ἀθήναις ναοὶ τῶν Ἀγίων Θεοδώρων καὶ τῆς Καπνικαρέας καὶ ἄλλοι ἐν Ἑλλάδι.

4) ‘Ο Ρωμανικὸς ρυθμὸς ἢ Λομβαρδικός. ‘Ο ρυθμὸς οὗτος ἀνεφάντη εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα. Εἰς τὸν ρυθμὸν τούτον εὑρύνεται τὸ πρὸς τὴν κόγχην μέρος, τὸ ὅλον τοῦ ναοῦ λαμβάνει τὸ σχῆμα Τ, ὃ δὲ κυρίως ναὸς διαιρεῖται, καθὼς καὶ εἰς τὰς Βασιλικάς, εἰς τρία κλίτη, ἐκ τῶν ὅποιων τὸ μέσον είναι εὐρύτερον. Αἱ Ρωμανικοῦ ρυθμοῦ Ἐκκλησίαι είναι συνήθως μακραὶ καὶ χαμηλαί. Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν, λόγῳ τοῦ πάχους τῶν τοίχων καὶ τῶν στενῶν παραθύρων, είναι μᾶλλον σκοτεινόν.

5) ‘Ο Γοτθικὸς ρυθμός. ‘Ο ρυθμὸς οὗτος ἐμφανίζεται κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐκ τῆς Γαλλίας διεδόθη ὁ μέγας τύπος εἰς τὴν Γερμανίαν. Κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ρυθμοῦ τούτου είναι οἱ ὑψηλοὶ τοῖχοι, τὸ ὀγκώδες σχῆμα, τὰ μεγάλα χρωματιστὰ παράθυρα καὶ οἱ θόλοι, οἱ ὅποιοι ἀπολήγουν εἰς ὅξυν. Τοιουτοτρόπως τὸ οἰκοδόμημα γίνεται μέγα καὶ φωτεινόν. Περίφημος ναὸς Γοτθικοῦ ρυθμοῦ είναι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καὶ ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς Κολωνίας εἰς τὴν Γερμανίαν. Εἰς τὰς Ἀθήνας Γοτθικοῦ ρυθμοῦ είναι ὁ ναὸς τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων.

6) ‘Ο ρυθμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως. ‘Ο ρυθμὸς οὗτος, ὁ ὅποιος ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Μέσην καὶ Κάτω Ἰταλίαν, φέρει τὰ χα-

ρακτηριστικά ἀρχαιοτέρων ρυθμῶν. Παρατηροῦνται εἰς τὸν ρυθμὸν αὐτὸν συνδυασμοὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ μετὰ τῆς Βασιλικῆς. Κατὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἐκτίσθη ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Πέτρου (1506 - 1667)

5. 'Ο Ἀγιος Πέτρος τῆς Ρώμης
(Ρυθμοῦ Ἀναγεννήσεως)

εἰς τὴν Ρώμην, διακρινόμενος διὰ τὸν παμμέγιστον θόλον του, τὸν δόποιον ἐσχεδίασεν ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος τὸ 1546.

7. ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΝΑΟΥ

Τὰ ἀπλούστατα κατ' ἀρχὰς κτίρια διὰ τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἥρχισαν νὰ διαιρῶνται εἰς διάφορα μέρη, ἐκ τῶν δόποιων διεκρίθησαν κυρίως τρία: ὁ νάρθηξ, ὃπου ἔμενον οἱ κατηχούμενοι, ὁ κυρίως ναὸς, ὃπου παραμένουν οἱ πιστοί, καὶ τὸ ιερὸν ἦγιον Βῆμα, ὃπου ἴσταται ὁ κληρος.

α) 'Ο νάρθηξ ἢ πρόναος. Νάρθηξ ἢ πρόναος καλεῖται τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος τοῦ ναοῦ, ἀπὸ τοῦ δόποιου ἄλλοτε παρηκολούθουν τὸ πρῶτον μέρος τῆς θείας λειτουργίας, τὴν λεγομένην λειτουργίαν.

γίαν τῶν κατηχουμένων, οἱ κατηχούμενοι καὶ οἱ μετανοοῦντες.

‘Ο νάρθηξ ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τριῶν συνήθως θυρῶν, ἐκ τῶν ὅποιών ἡ μεσαία, ἡ καὶ σπουδαιοτέρα, ἐκαλεῖτο «βασιλική». Πλησίον τῶν θυρῶν τούτων ἵσταντο οἱ κατηχούμενοι καὶ οἱ μετανοοῦντες. Σήμερον εἰς πωλούς ναούς ὁ νάρθηξ παραλείπεται. “Οπου δὲ ὑπάρχει, διατηρεῖται διὰ τὴν ἴστορίαν.

Εἰς τὰς ἀρχαίας βασιλικὰς ὑπῆρχε πρὸ αὐτοῦ ὁ ἔξω νάρθηξ (πρόναος ἢ αἴθριον), χῶρος περιβαλλόμενος ὑπὸ κιόνων, βασταζόντων ἐπικλινεῖς στέγας. Εἰς τὸν ἔξωνάρθηκα ὑπῆρχε κρήνη (ἡ ἄλλως καλουμένη φιάλη ληκάνη), στηριζομένη ἐπὶ ἑνὸς κιονίσκου, ὅπως νίπτωνται ἔκει οἱ πιστοί, εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ἵερὸν ναόν. ‘Η νίψις αὗτη ἦτο σύμβολον τῆς ἐσωτερικῆς καθάρσεως ἀπὸ τὸν ρύπον τῆς ἀμαρτίας. Γνωστὴ εἶναι ἡ καρκινικὴ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς φιάλης τῆς Ἀγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὅποια ἀποδίδεται εἰς Γρηγόριον τὸν Θεολόγον: «ΝΙΨΟΝΑΝΟΜΗΜΑΤΑΜΗΜΟΝΑΝΟΨΙΝ».

Εἰς τὸν πρόναον ἡ ἔξωνάρθηκα ἀντὶ τῆς κρήνης εἰστήχθησαν βραδύτερον εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὰ βαπτιστήρια ἢ κολυμβητὴρα. Ἄλλὰ τὸ βαπτιστήριον ἦτο ἴδιως ἀξιοσημείωτον καὶ λαμπρὸν οἰκοδόμημα εἰς τὸν περιβόλον τοῦ ναοῦ, σχήματος πολυγώνου ἢ κυκλοτεροῦ.

β) Ο κυρίως ναός. Εἰς τὸν κυρίως ναὸν διακρίνονται ὁ ἄμβων, ἡ σολέα ἢ τὸ σολεῖον, ὁ δεσποτικὸς θρόνος, ὁ γυναικωνίτης, τὰ ἀναλόγια ἢ ἀναλογεῖα, τὸ εἰκονοστάσιον καὶ τὰ καθίσματα ἢ στασίδια.

1) Τὰ στασίδια. Καλοῦνται τοιουτοτρόπως τὰ ξύλινα καθίσματα, τὰ προστηρυμοσμένα συνήθως κατὰ μῆκος τῶν τοίχων τῶν ναῶν, εἰς τὰ ὅποια καταλαμβάνουν θέσιν οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ναὸν πιστοί, στηρίζοντες τοὺς ἀγκῶνας ἐπὶ τῶν ἐκατέρωθεν ἐρεισμάτων ἢ καθήμενοι εἰς ὠρισμένας στιγμὰς τῆς θείας λατρείας, χρησιμοποιοῦντες τὸ κινητὸν φύλλον, τὸ εύρισκόμενον εἰς τὸ μέσον τοῦ στασιδίου.

2) Ο ἀρχιερατικὸς θρόνος ἢ τὸ «δεσποτικόν». Κείται οὕτος πρὸς τὰ δεξιά τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν ναόν. Ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου, εἰς τὸν ὅποιον εἰκονίζεται ὁ δεσπότης Χριστός,

ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἴσταται δὲ χοροστατῶν ἐπίσκοπος ὡς ἀντί-
πρόσωπος τοῦ Χριστοῦ.

3) Ο γυναῖκων ἵτης. Τῆς λέξεως γίνεται χρῆσις εἰς τὴν ἐκ-
κλησιαστικὴν γλῶσσαν εἰς
δήλωσιν τοῦ ἰδιαιτέρου μέ-
ρους τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπου
παραμένουν αἱ γυναικεῖς
κατὰ τὴν θείαν λατρείαν.

Ἡ συνήθεια τῆς παραμο-
νῆς τῶν γυναικῶν εἰς ἰδιαι-
τέρον χῶρον εἴναι παλαιο-
τάτη, ἀναγομένη εἰς τοὺς
ἀποστολικούς χρόνους. Ὁ
γυναικωνίτης, κείμενος εἰς
τὸ πρὸς τὰ ἀριστερά κλῖτος,
ἔχωρίζετο συνήθως διὰ ξυ-
λίνου διαφράγματος ἀπὸ
τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κυρίως
ναοῦ. Ἀργότερον ἡ θέσις
τοῦ γυναικωνίτου μετεφέρ-
θη εἰς τὸ ὑπερῷον κατὰ τὴν
μίαν πλευράν τοῦ ναοῦ, τὴν
δυτικήν, ἥ μόνον εἰς τὰς δύο
πλαγίας, βορείαν καὶ νοτίαν,
ἥ καὶ τὰς τρεῖς. Ἐξακολου-
θεῖ δὲ καὶ σήμερον ἡ διατή-
ρησίς του εἰς τὸ ὑπερῷον.
Πλὴν αἱ γυναικεῖς ἴστανται
καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ ναοῦ
μετὰ τῶν ἀνδρῶν.

4) Ὁ ἄμβων. Κείται οὐ-
τος ἀπέναντι τοῦ δεσποτι-
κοῦ θρόνου στηριζόμενος
ἐπὶ ἐνὸς τῶν ἀριστερῶν κιόνων τοῦ ναοῦ. Ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ἀναγι-
νώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον καὶ κηρύσσεται δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ.
Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι δὲ σημερινὸς ἄμβων δὲν εἶναι ὅμοιος

6. Εἰκὼν ἐνθρόνου Χριστοῦ τοῦ 1664
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἄμβωνα, ὁ ὅποιος διέφερεν αὐτοῦ κατὰ τὴν θέσιν, τὸ σχῆμα καὶ τὸν σκοπόν. 'Ο παλαιὸς ἄμβων, σχήματος τετραγώνου ἢ ὀκταγώνου μὲ δύο κλίμακας ἐκατέρωθεν (τὴν μὲν ἔξ ἀνατολῶν, τὴν δὲ ἐκ δυσμῶν), ἦτο εἰς τὸ μέσον τοῦ κυρίως ναοῦ. 'Επ' αὐτοῦ ἀνεγινώσκοντο περικοπαὶ ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἐψαλλον οἱ ψάλται καὶ ἐγίνετο τὸ θεῖον κήρυγμα.

'Απὸ τοῦ ἄμβωνος τούτου ἀπηγγέλλοντο ὑπὸ τοῦ διακόνου τὰ « εἰρηνικὰ » καὶ διετάσσοντο οἱ κατηχούμενοι ν' ἀπέλθουν. 'Ετελεῖτο ἐπ' αὐτοῦ ἡ αὐτοκρατορικὴ σ्थέψις, σφραγιζομένου διὰ Μύρου σταυροειδῶς τοῦ Βασιλέως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου. 'Απὸ τοῦ ἄμβωνος αὐτοῦ τέλος ἤρχισεν ἀργότερα κηρυττόμενος καὶ ὁ θεῖος λόγος.

5) Τὰ ἀναλόγια ἢ ἀναλογεῖα. Καλοῦνται τοιουτορόπως τὰ ξύλινα βήματα, τὰ κείμενα δεξιά καὶ ἀριστερά τοῦ ναοῦ πλησίον τοῦ εἰκονοστασίου, τὰ δόποια χρησιμεύονταν ὡς θέσεις τῶν ψαλτῶν. Ή χρῆσις τοῦ ἀναλογίου ἐπεβλήθη εἰς τὸν ναὸν ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐτέθη τοῦτο εἰς τὸν εύρισκόμενον εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ ἄμβωνα. Βραδύτερον ὥρως ὅταν εἰσήχθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡ ἀντιφωνικὴ ψαλμῳδία, ἡ δόποια ἔχωρισε τοὺς ψάλλοντας εἰς δύο χορούς, ἐτοποθετήθησαν νέα ἀναλόγια, ἀνὰ ἓν εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν χορῶν, πρὸς χρῆσιν τῶν ἀναγνωστῶν καὶ τῶν ψαλτῶν.

6) Τὸ εἰκονοστάσιον (κοινῶς τέμπλον). Χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις εἰς δήλωσιν τοῦ διαφράγματος, τὸ δόποιον χωρίζει τὸ ιερὸν Βῆμα ἀπὸ τὸν κυρίως ναόν. Τοῦτο, ὡς ἄλλο τείχος, καλύπτει τρόπον τινὰ τὰ συντελούμενα ἐντὸς τοῦ ιεροῦ Βήματος ιερά, ἐνῷ στρέφει πρὸς τὸ μέρος τῶν προσευχομένων πιστῶν τὰς εἰκόνας του, τὰ δρατὰ καὶ αἰσθητὰ σημεῖα τῶν ἀοράτων πραγματικοτήτων τοῦ οὐρανίου κόσμου.

Κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους τὸ εἰκονοστάσιον διέφερεν ἐντελῶς ἀπὸ τὸ σημερινόν, τὸ δόποιον ἤρχισεν ἀπὸ τοὺς εἰκονομαχικοὺς χρόνους καὶ ἐγενικεύθη βαθμηδόν. 'Εκεῖνο ἦτο χαμηλόν, ἀποτελούμενον ἀπὸ σειρὰν κιγκλίδων ἢ μαρμαρίνων πλακῶν (θωρακίων), εἰς τρόπον ὡστε νὰ στηρίζῃ τις ἐπ' αὐτοῦ τοὺς ἀγκῶνας, μὲ κιονίσκους καὶ στήλας, ἀπὸ τῶν δόποίων ἢ ὑπεράνω τῶν δόποίων ἀνηρτῶντο μικραὶ εἰκόνες μὲ κενὰ τὰ μεταξὺ τῶν κιονίσκων διαστήματα. Τὸ σημερινὸν ἀνέρχεται ὑψηλὸν μέχρι τῆς ὁροφῆς καὶ ἀποκρύπτει

έντελῶς τὰ τελούμενα εἰς τὸ Ἱερόν, εἶναι δὲ στολισμένον μὲ εἰκόνας μεγάλων διαστάσεων, οἵ διόποιαί ἐτέθησαν μεταξύ τῶν κιόνων, ἀφ' ὅτου ἡ Ὁρθοδοξία ἐθριάμβευσε κατὰ τῶν εἰκονομάχων.

Ἄλλὰ τὸ κιγκλίδωμα δὲν ἔτο τὸ μόνον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀρχαίου εἰκονοστασίου. Ὅπεράνω αὐτοῦ ἐκρέμαντο ἐν εἴδει αὐλαίας πολυτελῆ ὑφάσματα, καλούμενα παραπτεῖσα ματα τὴν βῆλα, τὰ διποια κατεβιβάζοντο κατὰ τὰ κρισιμώτερα σημεῖα τῆς θείας λειτουργίας.

Εἰς τὸ εἰκονοστάσιον διακρίνομεν τρεῖς θύρας, τὴν μεσαίαν ἥ ραὶ αὶ ν Πύλην καὶ δύο ἄλλας ἀριστερᾶς καὶ δεξιᾶς, αἱ δόποιαι ὄνομάζονται καὶ παραπτεῖσα τὴν ὥραίας Πύλης εἶναι αἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεομήτορος, μετ' αὐτὰς δὲ τοποθετοῦνται ἀναλόγως τοῦ χώρου καὶ ἄλλαι εἰκόνες, εἰς δὲ τὰ παραπόρτια εἰκονίζονται ξιφήρεις οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, ὡς ἄλλοι φρουροὶ ἀκοίμητοι, ἐμποδίζοντες τὴν εἰσόδον εἰς τὸ Ἱερὸν Βῆμα εἰς τοὺς ἀμυήτους.

Ἐπιστεγάζεται δὲ τὸ εἰκονοστάσιον μὲ σειρὰν μικρῶν εἰκόνων, αἵτινες παριστάνουν τὸ δωδεκάρτον.

7) Ἡ σολέα ἥ σολεῖον. Καλεῖται τοιουτοτρόπως ὁ ὀλίγον ὑψηλότερος χῶρος τοῦ κυρίως ναοῦ, ὁ εὐρισκόμενος μετοξύ τοῦ εἰκονοστασίου καὶ τῆς σημερινῆς θέσεως τοῦ ἀμβωνος, χωριζόμενος ἐνίοτε μὲ κιγκλίδας. Εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν περιλαμβάνονται οἱ δύο χοροὶ τῶν ψαλτῶν καὶ ὁ δεσποτικὸς θρόνος. Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὑπηρχεν ἐκεῖ ἡ ἔδρα τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος καθὼς ἐπίστης αἱ ἔδραι τῶν ἀρχόντων, πρὸς τὸ ἀριστερὸν τοῦ Ἀρχιερέως. Μετὰ δὲ τὴν ἀλώσιν τοῦ Βυζαντίου ἔξελιπτεν ὁ θρόνος τοῦ βασιλέως ἐκ τοῦ ναοῦ, ὁ δὲ θρόνος τοῦ ἐπισκόπου κατέλαβε τότε τὸ δεξιὸν μέρος ἐντὸς τοῦ σολείου.

γ) **Το ἄγιον Βῆμα.** Τὸ ἄγιον Βῆμα εἶναι τὸ Ἱερώτερον μέρος τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ. Καλεῖται καὶ «πρεσβυτέριον» ἥ «ἱερατεῖον», ἐπειδὴ προορίζεται διὰ τὸν κλῆρον, «ἄδυτον» καὶ «ἄβατον», ἐπειδὴ δὲν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃ ἄλλος πλὴν τῶν Ἱερωμένων, «θυσιαστήριον» καὶ «ἱλαστήριον», ἐπειδὴ τελεῖται εἰς αὐτὸν ἡ ἀναίμακτος θυσία, «Ἄγια Ἄγιον», ἐπειδὴ ἀγιάζονται εἰς αὐτὸν τὰ τίμια δῶρα καὶ ὡς ἐκ τούτου μόνον οἱ ἡγιασμένοι πρέπει νὰ εἰσέρχωνται.

Αύτὸν κεῖται ὑψηλότερον τοῦ ὑπολοίπου ἐδάφους τοῦ ναοῦ, ὡς τὸ ιερώτερον τοῦ ὅλου μέρος, καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸν διὰ τοῦ εἰκονοστασίου. Ἐντὸς αὐτοῦ, ὡς ἄλλος Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ Θεοδόχου Σινᾶ, δικαιοῦται νὰ εἰσέρχεται μόνον ὁ ιερεὺς καὶ νὰ τελῇ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν.

Εἰς τὸ ἄγιον Βῆμα διακρίνονται ἡ ἀγία Τράπεζα, ἡ πρόθεσις ἥ προσκομιδή, τὸ σκευοφυλάκιον καὶ τὸ σύνθρονον.

1) Ἡ ἀγία Τράπεζα. Αὕτη ἐλκύει ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸ ἄγιον Βῆμα. Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὅμιλοῦντες περὶ αὐτῆς ὀνομάζουν αὐτὴν θυσιαστήριον, Τράπεζαν πνευματικήν, φοβεράν, βασιλικήν, φρικτήν, ἀθάνατον, ἀγίαν καὶ θείαν. Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν ἀνωτέρω ὀνομασιῶν ἡ συνηθεστέρα είναι ἡ ὀνομασία «Τράπεζα» διότι δι' αὐτῆς δηλοῦται, ὅτι θυσιάζεται ὁ Ἰησοῦς καὶ προσφέρεται πρὸς βρῶσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἀγία Τράπεζα εὐρίσκεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀγίου Βήματος. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ξυλίνη. Πολὺ συντόμως τὸ ξύλον ἀντικατεστάθη εἰς πολλὰς Ἐκκλησίας διὰ λίθου ἢ μαρμάρου, καὶ μάλιστα ἀφ' ὅτου ἡ θεία λειτουργία ἡρχισε νὰ τελῆται ἐπὶ τῶν τάφων τῶν μαρτύρων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν. Ἐκ τῆς συνηθείας δὲ αὐτῆς, τῆς τελέσεως δηλ., τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος, προῆλθεν ὁ καθαγιασμὸς τῆς ἀγίας Τραπέζης διὰ τῆς ἀποθέσεως εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ἐντὸς ὀρύγματος λειψάνων μαρτυρικῶν.

Στηρίζεται δὲ ἡ ἀγία Τράπεζα ἥ ἐπὶ ἔνὸς κίονος, συμβολίζοντος τὸν ἰδρυτὴν τῆς Ἐκκλησίας Χριστόν, ἥ ἐπὶ τεσσάρων κιόνων ὅσοι είναι καὶ οἱ Εὐαγγελισταί.

Ἄνωθεν τῆς ἀγίας Τραπέζης, ὡς ἀπαραίτητον συμπλήρωμα αὐτῆς, ὑψοῦτο παλαιότερον τὸ κιβώτιον, ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων κιόνων, οἱ ὅποιοι ἐβάσταζον τὸν οὐρανόν. Ἡ ἀγία Τράπεζα συμβολίζει τὸν θρόνον καὶ τὸν τάφον τοῦ Ι. Χριστοῦ καὶ χρησιμεύει πρὸς τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας.

2) Ἡ προσκομιδὴ ἥ προθεσις. Αὕτη εἶναι μικρά τις Τράπεζα πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς ἀγίας Τραπέζης ἥ μικρὸν κοίλωμα διανοιγόμενον εἰς τὸν τοῖχον, ἐπὶ τοῦ ὅποιου προτίθενται καὶ προετοιμάζονται τὰ πρὸς θυσίαν προσφερόμενα ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, καὶ μέλλοντα νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ θεία λειτουργία ἐθεωρήθη ὡς με-

γαλοπρεπέστατον δρᾶμα, τὸ ὄποιον δὲν ἀναπαριστάνει μόνον τὴν θυσίαν τοῦ Γολγόθα, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος, ἡ πρόθεσις, ὡς εἰσόδος εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν, συμβολίζει κατὰ τοὺς ἔρμηνευτὰς τὸ σπήλαιον καὶ τὴν φάτνην τῆς Βηθλεέμ.

3) Τὸ σκευόφυλακιον. Τοῦτο εἰς τοὺς ἀρχαίους ναοὺς ἦτο ἰδιαίτερον διαμέρισμα, εύρισκόμενον εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ναοῦ. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐφυλάσσοντο τὰ ιερὰ σκεύη τοῦ ναοῦ, τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν λατρείαν, πρὸς τούτοις δὲ τὸ Εὔαγγέλιον καὶ τὰ ιερὰ ἄμφια. Ἐπειδὴ δὲ ἡ φύλαξις καὶ ἡ φροντὶς τούτου εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τοὺς διακόνους, ἐκαλεῖτο καὶ διακόνικόν. Σήμερον ὡς σκευοφύλακίου γίνεται συνήθως χρῆσις ἐνὸς ἔρμαρίου ἢ κιβωτίου, διηρημένου εἰς διαμερίσματα καὶ τοποθετουμένου δεξιᾷ τῆς ἀγίας Τραπέζης.

4) Τὸ σύνθρονον. Καλεῖται τοιουτοτρόπιως σειρά στασίδιων ἢ θρόνων, οἱ ὄποιοι ἔκειντο ὅπισθεν τῆς ἀγίας Τραπέζης καὶ ἐπὶ τῆς κεντρικῆς κόγχης τοῦ ἀγίου Βήματος καὶ ἔχρησίμευον, διὰ νὰ κάθηνται καὶ νὰ ἴστανται δὲ ἐπίσκοπος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συλλειτουργοὶ ὥρισμένας στιγμὰς τῆς θείας λειτουργίας. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου τὸ ἄγιον Βῆμα ἔχωρίσθη τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τοῦ εἰκονοστασίου, ἥρχισε βαθμηδὸν νὰ ἐκλείπῃ τὸ σύνθρονον. Εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχει ὅπισθεν τῆς ἀγίας Τραπέζης σύνθρονον, ἀποτελούμενον ἐκ τεντέ μαρμαρίνων θρόνων, οἱ ὄποιοι προωρίζοντο διὰ τοὺς πέντε συνοδικούς, ἐκ τῶν ὄποιών εἰς μόλις παλαιοτέραν ἐποχὴν ἀπετελεῖτο ἢ ιερὰ Σύνοδος τῆς Ἔκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

8. Η ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

‘Αγιογραφία εἶναι τὸ εἶδος τῆς ζωγραφικῆς, τὸ ὄποιον εἰδικῶς ἀφορᾷ τὸν διάκοσμον τῶν Ἔκκλησιῶν μὲ τοιχογραφίας ἢ εἰκόνας ἐπὶ σανίδων.

a) **Συμβολικαὶ παραστάσεις.** Ἡ ἀγιογραφία ἀρχίζει μὲ τὰς τοιχογραφίας τῶν κατακομβῶν, εἰς τὰς ὄποιας οἱ μεμυημένοι ἀνευρίσκουν τὴν ἔκφρασιν ὁλοκλήρου συστήματος θρησκευτικῶν ἀληθειῶν.

Αἱ συνηθέστεραι ἐκ τῶν συμβολικῶν αὐτῶν παραστάσεων εἶναι αἱ ἔξης :

Τὸ Α καὶ τὸ Ω. ‘Υπενθυμίζουν τὸ τῆς Ἀποκαλύψεως (κβ' 13) «Ἐγώ εἰμι τὸ Ἀλφα καὶ τὸ Ὁμέγα, ἀρχὴ καὶ τέλος, ὁ πρῶτος καὶ

ο ἔσχατος ». Ἀναφέρονται ἐπομένως εἰς τὸν Χριστόν, τοῦ ὅποίου διακηρύγτουν τὴν προαιωνίαν ὑπαρξίν καὶ θεότητα. Διὰ τοῦτο καὶ συχνά εύρισκονται μετὰ τοῦ μονογράμματός Του,

‘Η ἄγκυρα, τὸ σύμβολον τῆς ἐλπίδος.

‘Η λύρα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ὁρφέως, παριστῶσα τὴν ἔξημερωτικήν δύναμιν τοῦ Εὐαγγελίου ἐπὶ τῶν ἀγρίων ἡθῶν τοῦ κόσμου,

‘Η ναῦς οὐριοδρομοῦσα, σύμβολον τῆς Ἐκκλησίας,

‘Η ἔλασις πίνουσα εἰς πηγάς, σύμβολον τῶν ἐξ ἐθνῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι σπεύδουν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τοῦ Εὐαγγελίου,

‘Η ἐλαία, σύμβολον τῆς εἰρήνης,

‘Ο φοῖνιξ, μυθολογικὸν πτηνὸν ἀναγεννώμενον ἐκ τῆς τέφρας του, σύμβολον τῆς ἀναστάσεως, κ.λ.π.,

‘Η ἀλληγορικὴ παράστασις τοῦ Χριστοῦ α) ως ἡ χθύος, ἐνέχουσα καὶ κάποιαν δόμολογίαν τῆς πίστεως, ἐκφραζομένης διὰ τῆς ἀκροστιχίδος Ι.Χ.Θ.Υ.Σ., β) ως ἀμυνόντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου (Ιω. α' 29) καὶ γ) ως καλοῦ ποιμένος, ἐμπνευσθείσα ἐκ τῶν λόγων

τοῦ Κυρίου «Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς » (Ιω. ἱ' 11), ὁ ποιμήν, ὁ ὅποιος ἀπεστάλη « διὰ τὸ πρόδρατον τὸ ἀπολωλός » (Ματθ. ιε' 24). Ἐπίστης ὁ Σταυρός, τὸ ιερώτερον σύμβολον, ως ὑπενθυμίζων τὴν θυσίαν τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπαντᾷ εἰς κάθε μέρος τοῦ ναοῦ· καὶ

Πέριξ τῶν πρώτων τούτων ἀπλοϊκῶν μορφῶν, τὰς ὅποίας ἔδα-

Ι. ‘Ο Χριστός ως Ὁρφεύς
(Ἐν τῶν γνωπτῶν τοῦ Βοζ. Μουσείου)

νεισεν ἡ ἀρχαία τέχνη εἰς τοὺς χριστιανοὺς ζωγράφους, συγκεντρώνονται καὶ δόλοκληροι σκηναὶ ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, εἰς τὰς ὅποιας ἐνεῖδεν ἡ χριστιανικὴ συνείδησις σκιὰς καὶ προτυπώσεις μεγάλων ἀληθειῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Τοιουτοτρόπως εἰκονίζεται ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὁ Νῷε εἰς τὴν κιβωτόν, διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ χριστιανικὴ κολυμβήθρα, τὴν ὅποιαν ἔξεικονίζει ἡ κιβωτός. Ἡ θυσία τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ἰωνᾶς, τὸν ὅποιον ἔξεμεῖ τὸ θαλάσσιον κῆτος, διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου, κ.λ.π. Ἐπὸ δὲ τὴν Καινὴν Διαθήκην τὸ θαῦμα τῆς μεταβολῆς τοῦ ὑδατος εἰς οἶνον πρὸς ἔξεικόνισιν τῆς θείας μεταλήψεως, ἡ ἐκ νεκρῶν ἔγερσις τοῦ Λαζάρου, διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, καὶ ἄλλαι.

β) Χριστιανικαὶ εἰκόνες. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀναγνώρισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ κράτους, τοῦ ὅποιου ἡ ἔδρα μετεφέρθη εἰς τὸ Βυζάντιον (μέσα δ' αἰῶνος), ἡ χριστιανικὴ ζωγραφικὴ ἐκδηλώνεται διὰ προσωπογραφιῶν καὶ ἴστορικῶν παραστάσεων. Τοῦτο ἐπέβαλλον καὶ αἱ εύρυχωροι Βασιλικαὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, αἱ ὅποιαι ἔχρειάζοντο πλούσιον διάκοσμον, μωσαϊκὸν καὶ γραφικόν.

Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ ἐνσάρκωσις, ἡ ἀποτελοῦσα τὸ κέντρον τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ ὅποια ἐπολεμεῖτο ὑπὸ τῶν Δοκητῶν, ἐπρεπε διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐπιβεβαιωθῇ ὡς τὸ ἴστορικότερον καὶ πραγματικότερον τῶν γεγονότων.

Αὐτὸς ὅλως τε δὲν ἔτοι καὶ κάτι τὸ ἀδύνατον. Ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐσαρκώθη, ἐπόμενον εἶναι, ὅτι ἡδύνατο καὶ νὰ ζωγραφηθῇ. Τίθεται τοιουτοτρόπως εἰς κίνησιν ἡ πρᾶγματιστικὴ μέθοδος, ἡ ὅποια δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς ἀπεικονίσεις προσώπων, τὰ ὅποια ἔζησαν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ιερῶν συμβάντων, ὡς ταῦτα διηγεῖται ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη. Εἰς τὰ ἀγιογραφικὰ δὲ αὐτὰ συμβάντα προσθέτει ἡ ἴστορικὴ εἰκονογραφία καὶ θέματα ἀπὸ τὰ μαρτυρολόγια, τὰ ὅποια γίνονται ἀντικείμενον ἐρεύνης εἰς τὴν τέχνην. Καὶ ὁ ζωγράφος παριστάνει εἰς τὴν εἰκόνα τὸ μαρτύριον τοῦ μάρτυρος, τὴν ἀκαμψίαν πρὸ τῶν ἀπειλῶν, τοὺς πόνους, τὰς θηριώδεις μορφὰς τῶν τυράννων, τοὺς ἐπηρεασμούς, τὴν κάμινον, τὸ μακάριον τέλος τοῦ ἀθλητοῦ καὶ γενικῶς τὴν σταθερότητα τῆς πίστεως αὐτοῦ, ἥν

καθιστοῦν ζωντανήν πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ τιστοῦ τὰ μαρτυρικὰ παθήματα τοῦ μάρτυρος.

γ) **Βυζαντινὴ ἀγιογραφία.** Είναι τέχνη χριστιανική, καλλιεργηθεῖσα κυρίως διὰ τὴν ἀγιογράφησιν Βυζαντινῶν ναῶν.

Εἰς αὐτὴν τὰ εἰκονιζόμενα πρόσωπα δὲν παρουσιάζονται γυμνά, οὔτε μὲ ἀνάλογον συμμετρίαν. 'Αλλ' αἱ μορφαὶ τῶν ἀγίων ἐμφανίζονται μετέχουσαι τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Διότι προορισμὸς τῆς εἰκόνος εἴναι νὰ παραστήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν, τὴν πίστιν τοῦ ἀποστόλου, τὴν ἐγκαρτέρησιν τοῦ μάρτυρος, τὴν ὑπὸ τοῦ ἀσκητοῦ περιφρόνησιν τῶν ἐγκοσμίων, τὴν ἀγνότητα τῆς παρθένου. Εἰς τὸν προορισμὸν δὲ αὐτὸν τῆς εἰκόνος ἀντεπεξῆλθεν ὁ Βυζαντινὸς ζωγράφος καὶ κατώρθωσε νὰ δώσῃ ἔργα συνεπῆ πρὸς τὴν πίστιν του, διότι διέθετε βαθυτάτην γνῶσιν τοῦ χρώματος καὶ τῆς ἐκφραστικῆς του· δυνάμεως, ἀλάνθαστον αἰσθησιν τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῶν γραμμῶν καὶ συνθετικὴν δύναμιν. 'Η Βυζαντινὴ ἀγιογραφία ἔχει καὶ ἔργα ἀξιόλογα καὶ διὰ ψηφιδωτῶν κατεσκευασμένα.

'Απὸ τοῦ θ' καὶ ἴδιως ἀπὸ τοῦ ιβ' αἰῶνος, ᾧ Βυζαντινὴ ἀγιογραφία δημιουργεῖ εἰς τὴν γραφικὴν ἴδιον εἰκονογραφικὸν κύκλον, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸ ἵσχυον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν δογματικὸν σύστημα. 'Ἐνῷ δηλ. ὁ τεχνίτης προηγουμένως εἰργάζετο ἐλευθέρως καὶ ἐκόσμει τοὺς ναοὺς διὰ παραστάσεων τοῦ βίου τοῦ Σωτῆρος κατὰ ἰστορικὴν σειράν, ἥδη κυριαρχοῦν εἰς τὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ δογματικαὶ καὶ θεολογικαὶ παραστάσεις.

'Η θρησκευτικὴ ἴδεα, ὅτι ὁ Θεός, ὡς τὸ ὄψιστον "Ον, ἴσταται ὑπεράνω ἡμῶν ἔχων θρόνον τὸν οὐρανόν, τὴν δὲ γῆν ὑποπόδιον τῶν ποδῶν Αὔτοῦ, ὁδηγεῖ εἰς τὸ νὰ κληρωθῇ τὸ ἄνω μέρος τοῦ ναοῦ εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸν οὐρανόν. Εἰκονίζεται λοιπὸν ἐκεī ἐπάνω ὑπὸ τὸν κεντρικὸν τροῦλλον τοῦ ναοῦ ἐπιβλητικὴ καὶ καταπλήσσουσα ἡ μορφὴ τοῦ Χριστοῦ ὡς Παντοκράτορος ἐντὸς φωτεινοῦ κύκλου μὲ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὰς χεῖρας. 'Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ ὄραμα τοῦ προφήτου Ἡσαίου ὁ Παντοκράτωρ δὲν παραμένει μόνος εἰς τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ περιστοιχίζεται ἀπὸ ἀγγελικὰ τάγματα, διὰ τοῦτο καὶ ἡ Βυζαντινὴ γραφικὴ παριστάνει εἰς τὰ ὄψη πέριξ τοῦ Παντοκράτορος τοὺς ἀγγέλους ὑπηρετοῦντας εἰς τὸν Δεσπότην τῶν ὄλων. Τοὺς παριστάνει δὲ εἰς νεαρὰν ἡλικίαν μὲ ἔνδυμα λαμπρόν νὰ βαδίζουν

έπι τῶν νεφελῶν. Μετὰ τὸν Παντοκράτορα καὶ τοὺς ἀγγέλους εἰκονίζονται πρέριξ καὶ κάτωθι αὐτῶν πρῶτον μὲν οἱ προφῆται, οἱ ὅποιοι προσανήγγειλαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ θείου εἰς τὸν κόσμον, ἐκτυλίσσοντες ἕκαστος εἰς ἴδιαίτερα εἰλητάρια τὰ ἴδικά του ρητὰ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἔπειτα δὲ οἱ Εὐαγγελισταὶ κρατοῦντες εἰς τὰς χεῖρας τὰ ἴδικά των συγγράμματα, διὰ τῶν ὅποιων ἔξιστόρησαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ θείου εἰς τὸν κόσμον. Τοὺς δὲ τέσσαρας Εὐαγγελιστὰς παρακολουθεῖ τὸ συμβολικὸν τετράμορφον, ὁ ἄνθρωπος δηλ., ὁ λέων, ὁ βοῦς καὶ ὁ ἀετός.

Εἰς δὲ τὸ ιερὸν Βῆμα καὶ εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς κόγχης τῆς μεγάλης ἀψίδος εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος καθημένη ἐπὶ θρόνου καὶ βαστάζουσα ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς τὸν τὰ πάντα βαστάζοντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Καλεῖται δὲ πλατυτέρα.

Κάτωθεν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου εἰκονίζονται προσωπογραφίαι τῶν ιεραρχῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ οίουδήποτε ἄλλου ἀγίου δσχοληθέντος μὲ τὴν θείαν λειτουργίαν.

Ἐνῷ ό μὲν θόλος διακηρύσσει τὴν ἰδέαν τοῦ ὑπερτάτου Ὀντος, τὸ δὲ ἄγιον Βῆμα τὴν ιερουργίαν, ό κυρίως ναὸς ἢ τὸ καθολικὸν ἐπικυρώνει τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἀγίων. Διὰ τοῦτο καὶ καλύττουν τὰς ἐπιφανείας τῶν τοίχων καὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ κυρίως ναοῦ εἰς δύο, τρεῖς, τέσσαρας ἢ πέντε σειρὰς παραστάσεις ἀπὸ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ζωὴν τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τὸ ἑορτολόγιον τῆς Παρθένου καὶ ἀπὸ τὰ κατορθώματα τῶν μαρτύρων καὶ ἄλλων ἀγίων.

Εἰς τὸν νάρθηκα πνέει αὐστηρότερος ὄνειρος. Γράφονται λοιπὸν καὶ ἐκεῖ συνθέσεις δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν ὡς συνέχεια τῶν ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ παραστάσεων, ἀλλ' ἴδιαιτέρως γράφονται ἡ ἔξορία τοῦ Ἀδάμ, ὁ ὄδης, ἡ δευτέρα παρουσία καὶ ὁ, τι ἄλλο σχετικὸν μὲ τὴν μέλλουσαν κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν. Ἀνωθεν δὲ τῆς εἰσόδου ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναὸν εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς ἐπὶ θρόνου ἔχων πρὸς τὰ δεξιά μὲν τὴν Παναγίαν Αὔτοῦ μητέρα, πρὸς τὰ ἀριστερὰ δὲ τὸν Πρόδρομον, καὶ τοὺς δύο νὰ ὑποκλίνωνται καὶ νὰ κάμνουν δέησιν ὑπὲρ τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸν ναόν.

9. ΤΑ ΙΕΡΑ ΣΚΕΥΗ

Ίερά σκεύη ἐκαλοῦντο ἀρχικῶς τὰ ἐν χρήσει μόνον πρὸς τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας σκεύη, ἥτοι τὸ ἄγιον Ποτήριον, τὸ Δισκάριον, ἡ λόγχη, ἡ λαβίς, ὁ ἀστερίσκος, ὁ σπόργος, τὸ ζέον καὶ τὸ ἀρτοφόριον. Βραδύτερον ἡ ὄνομασία ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν σκευῶν τοῦ ναοῦ, τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸν ναὸν πρὸς ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν, ὅπως εἶναι ἡ κολυμβήθρα, τὸ μυρυδοχεῖον, ὁ ἀετός, τὰ ἔξαπτέρυγα, τὸ θυμιαστήριον, αἱ κανδῆλαι καὶ οἱ πολυυέλαιοι, τὰ κηροπήγια καὶ οἱ κώδωνες.

α) Τὰ διὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ίερὰ σκεύη:

1) Τὸ Δισκάριον ἢ Δίσκος ἄγιος. Τὸ Δισκάριον μετὰ τοῦ ἄγιου Ποτηρίου εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων καὶ ἀρχαιοτέρων λειτουργικῶν σκευῶν. Εἶναι

μικρὸς ἢ μέγας κυκλικὸς μετάλλινος δίσκος, ἐπὶ τοῦ ὅποιού ἐναποτίθεται ὁ ἄγιος ἄρτος κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς «προσκομιδῆς». Συμβολίζει τὴν φάτνην, εἰς τὴν ὃποίαν ἀνεκλήθη ὁ Σωτήρ.

2) Τὸ ἄγιον Ποτήριον. Τοῦτο χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ κοινωνίαν. Κατεσκευάζετο ἦδη ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ἐκ διαφόρου κατὰ περιόδους ὅλης καὶ εἶχεν ἴδιον σχῆμα πρὸς διάκρισιν ἐκ τῶν κοινῶν

8. Δισκάριον
(Ἐκ τῶν Βυζαντινῶν Μουσείου)

ποτηρίων. Συμβολίζει τὸ ποτήριον, τὸ ὅποιον ἔχρησιμοποιίσεν ὁ Κύριος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, καὶ τὴν παράδοσιν τῶν φρικτῶν αὐτοῦ μυστηρίων καὶ χρησιμεύει διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἀναιμάκτου θυσίας.

Σήμερον κατασκευάζονται συνήθως τὰ ἄγια Ποτήρια ἐξ ἀργύρου

ἢ χρυσοῦ, στηρίζονται ἐπὶ εύρειας βάσεως, διακοσμοῦνται δὲ ἔξω-
τερικῶς καὶ ὑπὸ γλυπτῶν παραστάσεων.

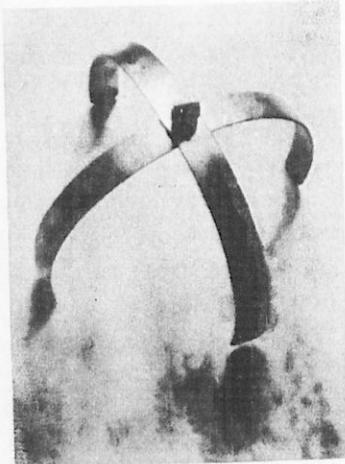
3) Ἡ λόγχη. Εἶναι μικρά τις λόγχη,
ἥτις χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν ἔξαγωγὴν ἐκ
τῆς προσφορᾶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ ἀγίου
ἄρτου καὶ ὑπενθυμίζει τὴν λόγχην τοῦ στρε-
τιώτου, δι’ ἣς οὗτος ἐκέντησε τὴν πλευράν του
ἐσταυρωμένου, ἐξ ἣς ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὅδωρ·

4) Ἡ λαβῖς. Εἶναι μικρὸν κοχλιάριον,
διὰ τοῦ ὅποίου μεταδίδεται εἰς τοὺς πι-
στοὺς ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἡ θεία κοινωνία. Τοῦ-
το δὲν ὑπῆρχε κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους
τοῦ Χριστιανισμοῦ χρόνους, ὅτε οἱ πιστοὶ
ἔλαμβανον χωριστὰ τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ αἵ-
ματος τοῦ Κυρίου διὰ μικρᾶς λαβίδος (τσι-
μπίδος), ἐξ ἣς διατηρεῖ τὸ ὄνομα μόνον αὐτῆς.
Ἡ κατάργησις δὲ τῆς ἀρχαίας λαβίδος,
καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ μικροῦ κοχλιαρίου

ἀποδίδεται εἰς
τὸν Ἱωάννην
τὸν Χρυσόστο-
μον, ἔχει δὲ
πρακτικὸν χα-
ρακτῆρα, διὰ
τὴν ὀσφολεστέραν μετάδοσιν τοῦ ἀ-
γίου αἵματος ἐκ τοῦ ἀγίου Ποτηρίου
εἰς τοὺς πιστούς.

9. Λόγχη καὶ Λαβῖς

5) Ὁ ἀστερίσκος. Τίθεται οὗτος
ὑπεράνω τοῦ ἐν τῷ Δίσκῳ ἄρτου
καὶ χρησιμεύει ὡς στήριγμα τοῦ κα-
λύμματος, διὰ νὰ μὴ ἐγγίζῃ τοῦτο
τὸν ἄρτον. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο κυρ-
τῶν μεταλλίνων, ἐλασμάτων, τὰ δποῖα
συγκρατοῦνται εἰς τὸ μέσον καὶ ἀνοί-
γουν σταυροειδῶς. Εἰκονίζει ὁ ἀστε-
ρίσκος τὸν ἀναφανέντα κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἀστέρα·

10. Ἀστερίσκος

6) Όσπογγος. Χρησιμεύει πρὸς καθαρισμὸν τοῦ Ποτηρίου.
‘Υπενθυμίζει τὸν σπόγγον ἐκεῖνον, διὰ τοῦ ὅποιου ἐπότισαν τὸν
Κύριον χολὴν καὶ ὅξος’.

7) Τὸ ζέον. Εἶναι μικρὸν μετάλλινον δοχεῖον διὰ τὴν θέρμανσιν
τοῦ ὄδατός, τὸ ὅποιον χύνει ἔπειτα ὁ λειτουργὸς εἰς τὸ ἄγιον
Ποτήριον κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας. Συμβολίζει δὲ τὴν
θερμότητα τῆς πίστεως τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι πρόκειται νὰ κοινω-
νήσωσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων· καὶ

8) Τὸ ἀρτοφόριον. Εἶναι σκεῦος ἀρχαιότατον, ἐντὸς τοῦ ὄ-
ποιου φυλάσσεται ὁ ἄγιος ἄρτος διὰ τὰς ἐκτάκτους ἀνάγκας τῶν πι-
στῶν, καὶ μάλιστα πρὸς κοινωνίαν ἀσθενῶν κ.αὶ μελλοθανάτων καὶ διὰ
τὰς Προηγιασμένας λειτουργίας. Τὸ ἀρτοφόριον κεῖται ἐπὶ τῆς ἀγίας
Τραπέζης.

β) Τὰ λοιπὰ ιερὰ σκεύη καὶ ἀντικείμενα :

1) Τὰ ἔξαπτέρυγα. Καλοῦνται τοιουτορόπτως οἱ μετάλλι-
νοι ἀκτινωτοὶ ἢ ἀπλοὶ δίσκοι, ἐπὶ τῶν ὅποιών ἔξεικονται τὰ δι' ἔξ
πτερύγων κατακαλυπτόμενα ἢ ἵπτάμενα Σεραφείμ. Ταῦτα τίθενται
ὅπισθεν τῆς ἀγίας Τραπέζης καὶ προηγοῦνται πάσης ἐκκλησιαστι-
κῆς πομπῆς. Τὰ ἔξαπτέρυγα ἀποτελοῦν ἔξελιξιν τῶν ἀρχαίων ρι-
πιδίων (ἐκ πτερῶν ταῦνος ἢ ὄθονῶν), τὰ ὅποια ἐκράτουν οἱ διά-
κονοι κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ ἐρρίπιζον τὰ τίμια δῶρα,
διὰ νὰ μὴ ἐμπέσῃ εἰς αὐτὰ πετόμενόν τι ἔντομον·

2) Τὸ θυμιατήριον. Εἶναι σκεῦος ἐφωδιασμένον διὰ μικρῶν
ἀλύσεων, ἐκ τῶν ὅποιών κρέμαται ἡμισφαιροειδὲς δοχεῖον εἰς σχῆμα
κυπέλλου, εἰς τὸ ὅποιον τίθεται τὸ θυμίαμα. Τὸ σκεῦος τοῦτο εἶναι
ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων. ‘Ο Χριστιανισμὸς τὸ παρέλαβε παρὰ τῶν
ἀρχαίων λαῶν, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν Ἐβραίων. Ἡσαν δὲ τὰ θυμιατή-
ρια ἄλλα μὲν ἀκίνητα, τοποθετούμενα πλησίον τῆς ἐν τῷ προπύλῳ
τοῦ ναοῦ κρήνης, ἄλλα δὲ κινητά. Σύν τῷ χρόνῳ κατηργήθησαν
τὰ ἀκίνητα θυμιατήρια τῶν ναῶν καὶ σήμερα ἔχομεν τὰ κινητὰ
μόνον. Γύρω ἀπὸ τὸ θυμίαμα ἀνεπτύχθησαν διάφοροι ἐρμηνεῖαι,
ἐκ τῶν ὅποιών ἡ προτιμοτέρα εἶναι ἡ ἀνύψωσις τοῦ νοῦ πρὸς τὰ
ύψηλὰ εἰς τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, ὅπως ἀκριβῶς τὸ θυμίαμα
καιόμενον εἰς τὸ θυμιατήριον ἀνέρχεται πρὸς τὰ ἄνω.

3) Αἱ κανδῆλαι. Εἶναι λυχνίαι μετ' ἐλαίου. Περίφημος ἦτο

καὶ ἡ ἐπτάφωτος χρυσῆ λυχνία εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ μετεφύτευσαν τοιαύτην συνήθειαν εἰς τὰ κέντρα τῆς λατρείας τῶν. Ἐκ τῶν χρησιμοποιουμένων κανδηλῶν μία καίει ἐντὸς τοῦ ἀγίου Βήματος καὶ ὅπισθεν τῆς ἀγίας Τραπέζης (ἡ ἀκοίμητος λυχνία), ἄλλη πρὸ τῆς ὥραίας Πύλης καὶ ἄλλαι πρὸ τῶν εἰκόνων τῶν ἀγίων. Συμβολίζει δὲ τὸ καιόμενον ἐντὸς αὐτῶν ἔλαιον, κατὰ τοὺς ἀλληγοριστάς, τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐκδηλωθεῖσαν, ὅταν ἡ περιοτερὰ κρατοῦσα κλάδον ἐλαίας εἰς τὸ ράμφος τῆς ἐπέστρεψε πρὸς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν κιβωτὸν ἀναγγέλλουσα τὴν παῦσιν τῆς θείας ὄργης, ἢ τὸν φωτεινὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ εἰκονιζομένου ἀγίου·

4) Τὰ κηροπήγια (κοινῶς μανουάλια). Χρησιμεύουν διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ἐκ κηροῦ λαμπτάδων, αἱ ὅποιαι ἦσαν εἰς χρῆσιν εἰς τὴν Ἑκκλησίαν, ὅπως καὶ αἱ κανδῆλαι καὶ τὸ θυμίαμα ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων (Πραξ. κ' 8). Συμβολίζει δὲ ὁ κηρός, κατὰ τοὺς ἀλληλογοριστάς, τὴν καρδίαν τῶν πιστῶν, ἡ ὅποια μαλάσσεται διὰ τῆς μετανοίας καὶ διαπλάσσεται ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, διὰ νὰ γίνῃ καθαρὰ καὶ ἀκτηλίδωτος.

Τὰ κηροπήγια εἶναι διαφόρων σχημάτων καὶ μεγεθῶν. Ἀλλα μὲν

11. Ἀρτοφόριον ἐκ τῆς Μητροπόλεως Ἀριανουπόλεως τοῦ ἔτους 1669
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

είναι κατεσκευασμένα δι' έν και μόνον κηρίον η λαμπάδα, αλλα δὲ διὰ δύο η τρία η ἐπτά η δώδεκα, αλλα περιλαμβάνουν ένα η πρεῖς κηροστάτας κεντρικούς, συγχρόνως δὲ φέρουν και κυκλοτερές τόξον, ἐπὶ τοῦ ὅποιου ύπτάρχει πληθύς ἀλλων κηροστατῶν διὰ μικρὰ κηρία, και αλλα κρέμανται ἀπὸ τῆς ὁροφῆς τοῦ ναοῦ και παρουσιάζουν πλήθος φωτῶν, τὰ ὅποια ἀνάπτονται εἰς ἐπισήμους φωταγωγίας. Τοιουτοτρόπως προῆλθον τὰ δρειχάλκινα μανιούλια, τὰ ἀπλᾶ και συνήθη κηροπήγια, τὰ δικηροτρίκηρα (δίκηρα ή τρίκηρα), τὰ ὅποια μεταχειρίζεται ὁ ἐπίσκοπος, ὅταν ιερουργή, και τέλος οι πολυέλατοι, οι ὅποιοι κρέμανται ἀπὸ τῆς ὁροφῆς τοῦ ναοῦ.

5) Η κολυμβήθρα. Είναι σκεῦος ἐκ χαλκοῦ η δρειχάλκου εἰς σχῆμα κρατῆρος, στηριζόμενον ἐπὶ ένὸς ποδὸς μὲ εὔρειαν βάσιν, ἐντὸς τοῦ ὅποιου γίνεται τὸ βάπτισμα. Ἀντικατέστησεν η κολυμβήθρα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ τὰ ἀρχαῖα βαπτιστήρια, τὰ ὅποια ἔκειντο εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ.

6) Τὸ μυροδοχεῖον. Είναι δοχεῖον ἀργυροῦν η χρυσοῦν ἐμπεικλείον τὸ ἄγιον Μύρον. Τοῦτο ήτο κατ' ἀρχὰς ύπαλινον η πήλινον πρός πρόληψιν τῆς χημικῆς ἀλλοιώσεως τοῦ ἔλαιου ἐκ τοῦ μετάλλου. Ἐνωρὶς ὅμως εἰσήχθησαν εἰς χρῆσιν και ἀργυρᾶ η χρυσᾶ τοιαῦτα, ἐπειδὴ τὰ ἄλλα ήσαν εὐθραυστα. Η ἔξαγωγὴ τοῦ Μύρου ἐκ τοῦ δοχείου γίνεται διὰ βελόνης, τῆς ὅποιας τὸ ἔν ἄκρον είναι προστηρυμοσμένον εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ πώματος, τὸ δὲ ἄλλον ἄκρον φέρει τεμάχιον σπόγγου η βάμβακος. Η βελόνη ἔξαγεται ἐκ τοῦ δοχείου μαζὶ μὲ τὸ πῶμα.

7) Ο ἀετός. Είναι στρογγύλον τεμάχιον ὑφάσματος, η χάρτου, ἐπὶ τοῦ ὅποιου είκονίζεται ἀετός μὲ ἀνοικτὰ πτερά ἵπταμενος ἄνωθεν πόλεως. Τίθεται οὕτος κατὰ τὴν χειροτονίαν ἀρχιερέως ὑποκάτω τῶν ποδῶν του, ὅταν οὕτος ἀπαγγέλῃ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Και ὁ μὲν ἀετός παριστάνει τὸν χειροτονούμενον ἀρχιερέα, ὁ ὅποιος ὀφείλει νὰ ἔχῃ προσηλωμένον τὸν νοῦν του πρὸς τὰ οὐράνια και τὰ θεῖα, η δὲ ἄνωθεν αὐτοῦ πόλις παριστάνει τὴν ἐπισκοπήν, τὴν ὅποιαν θὰ ποιμάνῃ ὁ νέος ἐπίσκοπος και

8) Οι κώδωνες (κοινῶς καμπάνες). Είναι ιδιόσχημον μεταλλικὸν ὅργανον ἐν εἴδει κολούρου κώνου, τὸ ὅποιον παράγει διὰ τῆς κρούσεως ιδιάζοντα ἥχον. Χρησιμεύει διὰ νὰ προσκαλοῦνται οι πι-

στοὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ διὰ ν' ἀναγγέλλωνται διάφορα χαρμό-
συνα ἢ πένθιμα γεγονότα τῆς Ἐκκλησίας.

‘Η χρῆσις τῶν κωδώνων εἶναι μεταγενεστέρα. Οἱ πρῶτοι χρι-
στιανοὶ ἐκαλοῦντο δι’ ὡρισμένων προσώπων, τὰ ὅποια περιήρχοντο
τὰς οἰκίας καὶ εἰδοποίουν μὲν μεγάλην μυστικότητα τοὺς μεμυημένους.
Κατόπιν εἰσήχθησαν τὰ σήμαντρα, τὰ ἀπαντώμενα καὶ σήμερον εἰς
μερικὰ μοναστήρια. Εἶναι δὲ αὐτὰ μεγάλα τεμάχια ξύλινα ἢ μετάλ-
λινα, ἀναρτώμενα διὰ σχοινίου καὶ κρουσόμενα διὰ ξυλίνης ἢ μεταλ-
λίνης ράβδου.

Οἱ κώδωνες ἀνεφάνησαν εἰς τὴν Δύσιν κατ’ ἀρχὰς κατὰ τὸν Τ'
αἰῶνα. Ὁνομάσθησαν δὲ καμπάνες ἀπὸ τοῦ προερχομένου ἐκ τῆς
πόλεως Καμπανίας μετάλλου πρὸς κατασκευὴν τῶν. Εἰς τὴν Ἀνα-
τολὴν εἰσήχθησαν κατὰ τὸν θ' αἰῶνα, ὅτε ὁ δοῦξ τῆς Βενετίας
Οὔρσος ἀπέστειλεν εἰς τὸν τότε αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ
δώδεκα τεραστίους κώδωνας, οἱ ὅποιοι ἐκρεμάσθησαν ἐπὶ ιδιαιτέρου
πύργου εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐκ τῆς ὅποιας ὀλίγον κατ’
ὅλιγον καὶ ἔγενικεύθησαν.

10. ΤΑ ΚΑΛΥΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

Τὰ καλύμματα τῆς ἀγίας Τραπέζης εἶναι τὰ ἔσῆς :

1) Τὸ κατασάρκιον. Τὸ ἀρχαιότερον καὶ μοναδικὸν κάλυμμα
τῆς ἀγίας Τραπέζης εἶναι λευκή τις ὁθόνη ἐκ λινοῦ ὑφάσματος εἰς σχῆμα
τραπεζομανδήλου, ἡ ὅποια ἔξετυλίσσετο ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπέζης, ὅταν
ἐπρόκειτο νὰ τελεσθῇ ἢ θεία Εὐχαριστία, ἐδιπλοῦτο δὲ πάλιν καὶ
περιετυλίσσετο μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς. Ἐπέβαλλε δὲ τὴν χρῆσιν τῆς
ὁθόνης ταύτης ἡ πρόνοια, ὅπως μὴ πίπτουν μετὰ τὴν κλάσιν τοῦ
ἀγίου ἄρτου ψυχία τούτου καὶ γίνεται τοιουτοτρόπως βεβήλωσις.
Τὸ κατασάρκιον δηλοῖ τὴν καθαρὰν σινδόνα, μὲ τὴν ὅποιαν ὁ εὐ-
σχήμων Ἰωσήφ περιετύλιξε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ταφήν.
‘Η σινδόνη αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα κατασάρκιον, ὡς ἐὰν ἔγινε τρό-
πον τινὰ τὸ θυσιαστήριον ἔμψυχον. Τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ κατασάρκιου
τιθέμενον κάλυμμα καλεῖται ἐν δυτὶν ἢ ἐν δυτῇ. Ἐπὶ τοῦ κατα-
σάρκιου καὶ τῆς ἐνδυτῆς τίθεται τὸ Εἰλητόν, ὅπερ λέγεται καὶ
θρόνος καὶ ἀντιμήνσιον. Συμβολίζει δὲ ἡ ἐνδυτή, κατὰ τοὺς ἐρ-

μηνεύοντας ἀλληγορικῶς, τὰ ἀπαστράπτοντα, ως τὸ φῶς, ἵμάτια τοῦ μεταμορφωθέντος εἰς τὸ Θαβὼρ Κυρίου·

2) Τὸ ἀντιμήνσιον στον οὐρανόν. Εἶναι μεταξώπητὴ τετράγωνος ὁθόνη, ἐπὶ τῆς ὧδοις εἶναι ἀπεικονισμένη ἡ ταφὴ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-

12. Ἀντιμήνσιον τοῦ ἔτους 1717
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

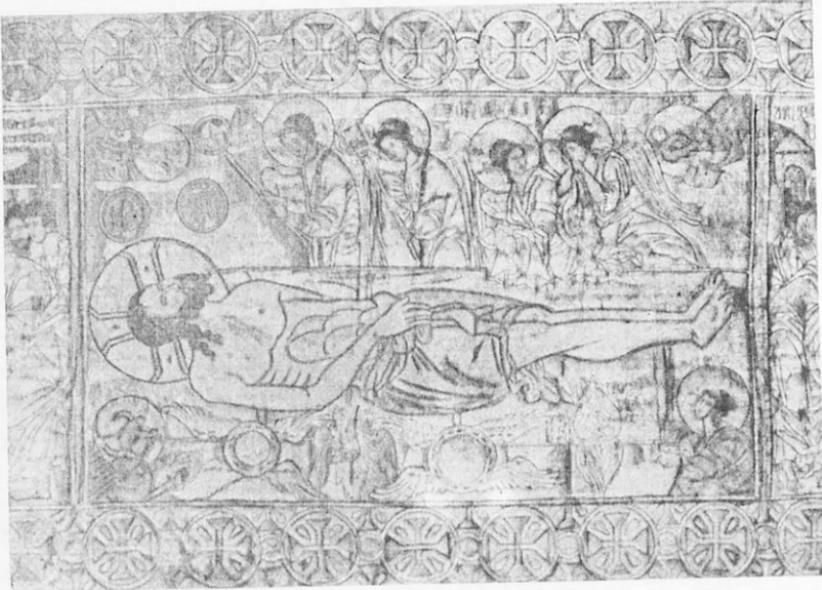
σοῦ Χριστοῦ. Τὸ ἀντιμήνσιον εἶναι εἶδος φορητοῦ θυσιαστηρίου, ἐδημιουργήθη δὲ διὰ νὰ ἀντικαθιστῷ πλήρως τὴν ἀγίαν Τράπεζαν καὶ διευκολύνῃ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ εἰς μέρη ὅπου ἢ ἐλλείπει ἐντελῶς ἡ ἀγία Τράπεζα (εἰς στρατόπεδα, εἰς τὸ ὑπαίθρον κ.λ.π.) ἢ ὑπάρχει μέν, ὀλλὰ δὲν ἔχει ἀκόμη καθιερωθῆ. Ἐπεκρά-

τησε βαθμηδὸν ν' ἀποτυπῶνται καὶ αἱ εἰκόνες τῶν τεσσάρων Εὐαγ-
γελιστῶν κατὰ τὰ τέσσαρα ἄκρα, καὶ τοιουτοτρόπως προῆλθε τὸ
σημερινὸν εἰκονογραφημένον ἀντιμήνσιον εἰς σχῆμα δρθογωνίου
παραλληλογράμμου. Τοῦτο ὑπενθυμίζει τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν,
ὅτε οἱ τάφοι τῶν μαρτύρων ἔχρησίμευον ἀντὶ ἀγίας Τραπέζης.
Ἡ καθιέρωσις τοῦ ἀντιμηνσίου γίνεται συνήθως κατὰ τὴν ὑπὸ^{τοῦ}
ἀρχιερέως τέλεσιν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ, ὅτε χρησιμοποιεῖ-
ται ὡς πρῶτον κάλυμμα τῆς χριομένης δι' ἀγίου Μύρου πλακὸς
τῆς ἀγίας Τραπέζης. Ἐφαπλούμενα τὰ ἀντιμήνσια κατὰ τὴν
στιγμὴν ταύτην τῆς καθιερώσεως, ἀπορροφοῦν τὸ ἐπιχυθὲν σταυ-
ροειδῶς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς πλακὸς ἀγίου Μύρου καὶ τοιουτο-
τρόπως καθιεροῦνται καὶ ταῦτα. Εἰς τὰ καθαγιαζόμενα τοιουτοτρό-
πως ἀντιμήνσια προσράπτονται καὶ λείψανα μαρτυρικά, ἃνευ τῶν
ὅποιων δὲν εἶναι παρὰ ἀπλᾶ εἰλητά.

3) Τὸ εἰλητόν. Διὰ νὰ ἐκτελῆται τὸ ἔργον τῆς πρωταρχικῆς
δόθοντος, προσετέθη καὶ τρίτον μετὰ τὸ δεύτερον κάλυμμα, τὸ ὅποιον
ῶνομάσθη εἰλητόν. Τοῦτο εἶναι ὑφασμα τετράγωνον, τὸ ὅποιον
ἐφαπλοῦται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας κάτωθεν τῶν
τιμίων δώρων. Καλεῖται δὲ τοιουτοτρόπως, ἐπειδὴ ἐκτυλίσσεται ἐπὶ^{τῆς} ἀγίας Τραπέζης κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου.

4) Ὁ ἀ.ή.ρ. Εἶναι τετράγωνον ὑφασμα, δι' οὗ καλύπτονται τὸ
ἀγίου Ποτήριον καὶ τὸ Δισκάριον μετὰ τὴν μεγάλην εἰσοδον καὶ τὴν
ἐναπόθεσιν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπέζης. Τοῦτο τὸ κάλυμμα ὁ Ἱερεὺς
σείει ἐπὶ τῶν τιμίων δώρων κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ Συμβόλου τῆς
Πίστεως, ὅτε ἀποκαλύπτεται τὸ ἀγίου Ποτήριον καὶ τὸ Δισκάριον,
ἀερίζων τρόπον τινὰ καὶ ριτίζων αὐτά, καθὼς ἐπραττον ἄλλοτε οἱ
διάκονοι διὰ τῶν ἐκ πτερῶν ταώνων ριπιδίων, τὰ ὅποια τοῦτο
ἀντικατέστησε. Τὸ κάλυμμα τοῦτο ἀποτελεῖ συμπλήρωμα τοῦ εἰλη-
τοῦ, διότι τὸ εἰλητὸν καλύπτει τὰ ἐπ' αὐτοῦ τιθέμενα τίμια δῶρα
κάτωθεν, ἐνῷ ὁ ἀὴρ καλύπτει αὐτὰ ἄνωθεν· καὶ

5) Ὁ ἐπιτάφιος. Εἶναι ὑφασμα φέρον τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆ-
ρος ἐν τῷ τάφῳ. Οὗτος χρησιμοποιεῖται μόνον κατὰ τὴν Μεγάλην
Παρασκευήν, ὅταν δεικνύεται ἐντὸς τοῦ γαοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς ὑπὸ^{τῶν} ἰερέων.

13. 'Ο Επιτάφιος τῆς Θεσσαλονίκης
Αριστούργημα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης τοῦ 14ου αἰώνος
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

11. Η ΙΕΡΑΤΙΚΗ ΣΤΟΛΗ

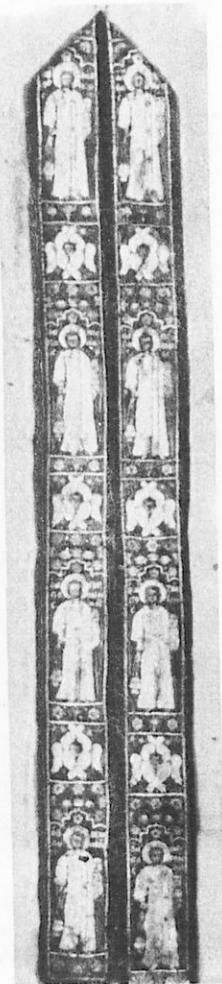
Ἡ ἴδιαιτέρα στολὴ τῶν κληρικῶν κατὰ τὴν λατρείαν εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μετὰ τοῦ Ἱερατικοῦ ὑπουργήματος. Ἡ στολὴ αὕτη ὡς πρὸς τὸ σχῆμα δὲν διέφερε τῆς συνήθους καθιερωμένης στολῆς. Ἀνομοιότητα πρὸς τὰ ἐνδύματα τῆς καθημερινῆς χρήσεως τοῦ λαοῦ παρουσιάζει ἡ Ἱερατικὴ ἀμφίσις μετὰ τὸν Σ' αἰῶνα, ὁφειλομένη εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ σημειωθεῖσα τότε ἐπιδρομὴ τῶν λαῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπικράτησιν νέων ἡθῶν· καὶ εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς μέχρι τότε ἐπικρατούσης ἐνδυμασίας, ἐνῷ ἡ Ἱεροκλησία διετήρησεν ἀμετάβλητον τὸ εἰσαχθὲν εἰς τὴν λατρείαν αὐτῆς ἔνδυμα. Τοιουτορόπως περιῆλθον εἰς χρῆσιν ἴδιαιτεραι μορφαὶ ἔνδυμάτων, τὰ ὅποια ἀπὸ χρώματος λευκοῦ κατ' ὄρχας βαθμηδὸν προσέλαβον διαφόρους ἄλλους χρωματισμούς καὶ διακρίνονται εἰς τρία εἴδη, εἰς τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου (στιχάριον, ὀράριον, καὶ ἐπι-

μάνικα), τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου (στιχάριον, ἐπιμάνικα, ἐπιτραχήλιον, ζώνη καὶ φαιλόνιον) καὶ τὰ ἄμφια τοῦ ἐπισκόπου (στιχάρια, ἐπιμάνικα, ζώνη, ἐπιγονάτιον, σάκκος καὶ ωμοφόριον).

I. Τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου : 1) Τὸ στιχάριον. Εἶναι χιτῶν ποδήρης, χρώματος λευκοῦ, τὸ διποῖον ώς πρῶτον ἄμφιον περιβάλλονται οἱ κληρικοὶ ὅλων τῶν βαθμῶν. Συμβολίζει τὴν λαμπρὰν πολιτείαν τοῦ ιερέως :

2) Τὸ ὄράριον. Εἶναι τὸ κύριον διακριτικὸν ἄμφιον τοῦ βαθμοῦ τοῦ διακόνου. Παράγεται δὲ ἡ λέξις ἐκ τοῦ λατινικοῦ (os, oris) καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ προσόψιον. Συνίσταται ἐκ λωρίδος λευκῆς καὶ ἐπιμήκους καὶ φέρεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὥμου ἐμπρὸς καὶ διπίσω κρεμάμενον. Ἐκαλοῦντο μεταξὺ τῶν Λατίνων ὁράρια τὰ σουδάρια καὶ αἱ ταινίαι, διὰ τῶν ὅποιών ἐδένοντο αἱ πληγαὶ ἡ οἱ ὄφθαλμοὶ τῶν μελλόντων νὰ θανατωθοῦν. Τὸ ὄράριον αἰωρούμενον ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος καὶ τὸ ἄλλο τοῦ φέροντος αὐτὸ ὄμοιάζει κατὰ τοὺς ἀλληγοριστάς, πρὸς πτέρυγας ἀγγελικὰς καὶ δηλοῖ τὴν μετὰ φόβου καὶ τρόμου τελουμένην ὑπὸ τῶν διακόνων ὑπηρεσίαν καὶ

3) Τὰ ἐπιμάνικα (ἐκ τῆς προθέσεως ἐπὶ καὶ τῆς λατινικῆς λέξεως manus = χείρ). Εἶναι εἶδος χειροκτίων, τὰ ὅποια ἀφήνουν ἀκάλυπτον ἐντελῶς τὴν κυρίως χεῖρα καὶ καλύπτουν τὸ μετακάρπιον, χρησιμεύουν δέ, διὰ νὰ περιβάλλουν ἡ ἐπενδύουν οἱ κληρικοὶ τὸ ἄκρον τῶν χειρίδων τοῦ στιχαρίου. Γίνεται χρῆσις τούτων ὑπὸ τῶν λειτουργῶν καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν. Συμβολίζουν δὲ τὰ ἐπιμάνικα τὰς χειροπέδας, διὰ τῶν ὅποιών ἔδεσαν τὰς χεῖρας τοῦ Κυρίου. “Οταν δὲ λειτουργὸς φορῇ τὸ ἐπιμάνικον τῆς δεξιᾶς χειρός, λέγει: « Ἡ δεξιά σου, Κύριε, δεδέξασται ἐν ἴσχυi ... ».

14. Ὄράριον
τοῦ 17ου αἰῶνος
(Ἐκ τῶν Μουσείων
Μπενάκη)

"Οταν δὲ φορῇ τὸ ἀριστερόν, λέγει: «*Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με . . .*».

II. Τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου:

1) Τὸ στιχάριον,

2) Τὰ ἐπιμάνικα,

3) Τὸ ἐπιτραχήλιον (κοινῶς πετραχήλι). Τὸ ἄμφιον τοῦτο φέρουν ἀπὸ τοῦ τραχήλου οἱ πρεσβύτεροι ὡς ἄμφιον διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ των. Τὸ ἐπιτραχήλιον εἶναι ἡ ἴδια λωρίς τοῦ ὄφαρίου,

15. Ἐπιμάνικον μετὰ παραστάσεως ἀγγέλου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ,
τοῦ 16ου αἰώνος

(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

φερομένη ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου οὐχὶ καθ' ὃν τρόπον φέρεται ἡ λωρίς τοῦ διακόνου, ἀλλὰ πέριξ τοῦ τραχήλου τιθεμένη, ὥστε καὶ τὰ δύο ἄκρα αὐτῆς νὰ συνενοῦνται πρὸς τὰ ἐμπρός καὶ πρὸς τὰ κάτω. Συμβολίζει δὲ τὴν καταβαίνουσαν ἐπὶ τὸν Ἱερέα χάριν, ὅταν ὁ Ἱερεὺς φέρῃ τοῦτο.

4) Ἡ ζώνη. Δι' αὐτῆς ὁ Ἱερεὺς περιβάλλει τὴν ὁσφὺν αὐτοῦ, διὰ νὰ δίδῃ ἐλευθερίαν εἰς τὰς κινήσεις του. Ἐπομένως ἔχει πρα-

κτικὸν σκοπόν. 'Υπενθυμίζει δὲ ἡθικῶς πὸ «εἶναι (τὸν ἱερέα) ἐν πνευματικῇ διαγωγῇ διεξωσμένον ». Κατὰ τὴν περίζωσιν λέγει ὁ Ἱερεύς: «Ἐῦλογητὸς ὁ Θεός, ὁ περιζωνύνων με δύναμιν καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδόν μου».

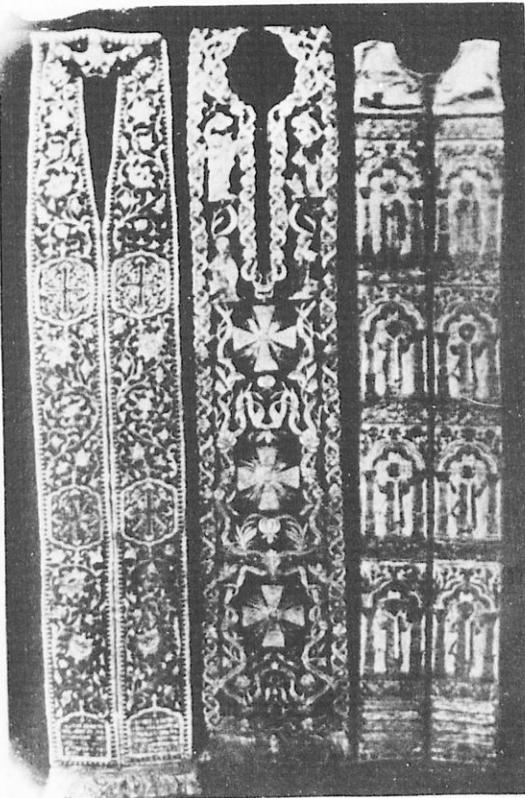
5) Τὸ φαῖλόνιον.

Εἶναι ἄμφιον ὅμοιάζον πρὸς μανδύαν, τὸ ὄποιον ρίπτεται ὑπεράνω τοῦ στιχαρίου καὶ τοῦ ἐπιτραχηλίου καὶ παρουσιάζεται ἐμπροσθεν μὲν βραχύτερον, ἐκτεινόμενον μέχρι σχεδὸν τῶν γονάτων, ὅπισθεν δὲ μακρύτερον. Εἰς τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν εἰσήχθη ἐκ τῆς καθημερινῆς τοιαύτης. "Οταν πρόκειται ὁ ἵερουργῶν νὰ φορέσῃ τοῦτο, ἀπαγγέλλει τὸν στίχον: «Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην καὶ οἱ ὄσιοί σου ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται,,»· καὶ

6) Τὸ ἐπιγονάτιον.

Εἶναι τετράγωνον ὑφασμα χρυσοκέντητον, τὸ ὄποιον κρέμαται ἀπὸ τῆς ζώνης καὶ πίπτει

ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ γόνατος εἰς σχῆμα ρόμβου. Τὸ ἄμφιον τοῦτο μέχρι τοῦ ιβ' αἰῶνος ἐφέρετο ὑπὸ μόνον τῶν ἀρχιερέων, ἐπειτα δὲ ἐπετράπη νὰ φέρουν τοῦτο καὶ οἱ κατέχοντες ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα ἱερεῖς (ἀρχιμανδρῖται, οἰκονόμοι, πρωτοπρεσβύτεροι καὶ ἄλλοι). Τὸ ἐπιγονάτιον ἥτο κατ' ἀρχὰς ἀπλοῦν ἐκ λινοῦ ὑφάσματος, ἔξελι-

16. Ἐπιτραχήλια

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου)

χθὲν βαθμηδὸν εἰς πολυτελές ἄμφιον. "Οταν φορῇ τοῦτο ὁ Ἱερεὺς, ἀπαγγέλλει τὸν στίχον « Ηερίζωσαι τὴν ωμφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ... ». Συμβολίζει δὲ τὸ ἐπιγονάτιον τὸ λέντιον, τὸ

όποιον ἔχρησιμοποιήσεν ὁ Κύριος κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον.

III. Τὰ ἄμφια τοῦ ἐπισκόπου :

- 1) Τὸ στιχάριον,
- 2) Τὰ ἐπιμάνικα,
- 3) Ἡ ζώνη,
- 4) Τὸ ἐπιγονάτιον.

5) Ὁ σάκκος. Είναι ἄμφιον μὲν βραχείας καὶ πλατείας χειρίδας, φθάνον μέχρι τοῦ γόνατος. Ὁ σάκκος κατ' ἀρχὰς ἦτο ἐνδυμα αὐτοκρατορικόν, καθιερωθὲν κατόπιν καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. Συμβολίζει τὸ πορφυροῦν ἴματιον, διὰ τοῦ ὅποίου ἐνέδυσαν τὸν Σωτῆρα πρὸς ἐμπατιγμόν, συχρόνως δὲ καὶ τὴν δι-

17. Φαιλόνιον χρυσοκέντητον τοῦ 1745

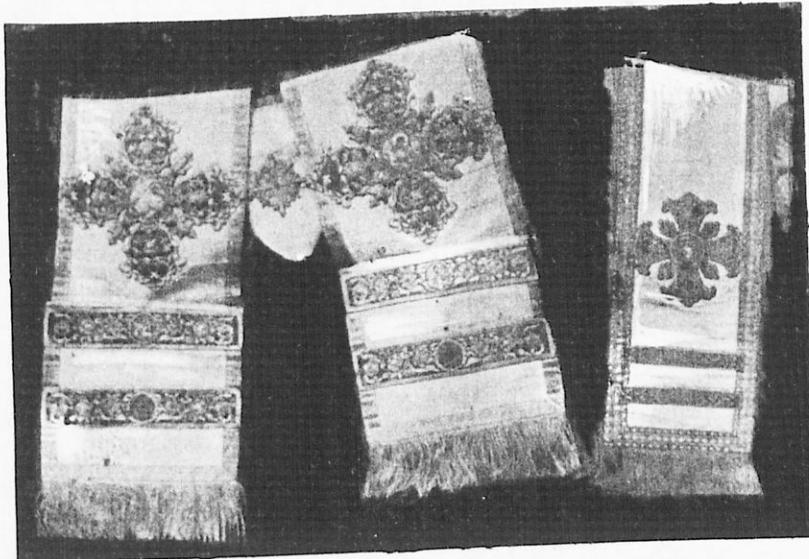
(Ἐκ τῆς Βαζαντινῆς Μουσείου)

καιοσύνην, τὴν ὅποιαν πρέπει νὰ ἔχουν οἱ φέροντες αὐτό. Διὰ τοῦτο δὲ ἐπίσκοπος, ὅταν φορῇ αὐτό, λέγει : « *Oἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην....* »

6) Τὸ ωμοφόριον. Τὸ ἄμφιον τοῦτο ἀποτελεῖ διακριτικὸν γνώρισμα τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος. Είναι ἄμφιον στενὸν καὶ ἐπίμηκες ἐκ λαμπτροῦ ύφασματος κατεσκευασμένον, τὸ δόποιον φορεῖ ὁ ἐπί-

σκοπος ἐπὶ τῶν ὥμων αὐτοῦ καὶ ἄνωθεν τοῦ σάκκου. Ὁμοφόρια εἶναι δύο εἰδῶν, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν. Καὶ τὸ μὲν μέγα ὥμοφόριον, ριπτόμενον ἐπὶ τῶν ὥμων, ἀναδιπλοῦται περί τοῦ τραχήλου κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὡστε τὸ μὲν ἐν ὅκρον αὐτοῦ νὰ κρέμαται πρὸς τὰ ἐμπρός, τὸ δὲ ἄλλο πρὸς τὰ ὄπιστα, τὸ δὲ μικρὸν ρίπτεται ἐπὶ τῶν ὥμων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὡστε ἀμφότερα τὰ ὅκρα αὐτοῦ νὰ πίπτουν πρὸς τὰ ἐμπρός.

‘Ο ἐπίσκοπος κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν φορεῖ καὶ τὰ δύο ὡ-

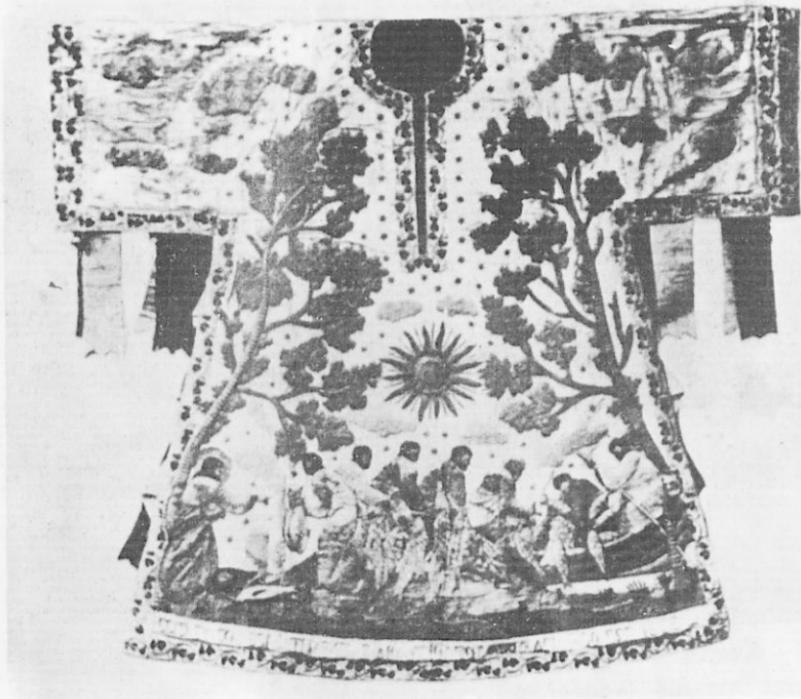
18. Ὁμοφόρια
(Ἐκ τῶν σκευηφυλακίων τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου)

μοφόρια: τὸ μέγα, τὸ δόποιον φέρει ἀπὸ τῆς διξιολογίας μέχρι τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τὸ δόποιον ἀφαιρεῖ ὅταν πρόκειται ν' ἀναγγειωσθῇ τὸ Εὐαγγέλιον, εἰς ἔνδειξιν ταπεινώσεως, καὶ τὸ μικρόν, τὸ δόποιον φέρει μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ μέχρι πέρατος τῆς θείας λειτουργίας, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἱεροτελεστίας.

7) ‘Ο μανδύας. Εἶναι ἀμφιον πολυτελές καὶ ἐπίμηκες, τὸ δόποιον περιδένεται περί τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἀρχιερέως καὶ κρατεῖται

δπισθεν παρὰ τοῦ διακόνου. Τὸ ἔνδυμα, αὐτό, τὸ ὅποῖον φέρει διαφόρους συμβολικὰς παραστάσεις, φορεῖ ὁ ἀρχιερεὺς, ὅταν πρόκειται νὰ λειτουργήσῃ, πρὶν ἐνδυθῆ τὴν ἀρχιερατικὴν στολήν.

8) Ἡ μίτρα. Εἶναι τὸ ἐπίσημον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, τὸ ὑπὸ μορφὴν στέμματος φερόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. Τὴν μίτραν κοσμεῖ κυκλικῶς διάδημα μὲ τὸν δικέφαλον ἀετὸν καὶ τοὺς Εὐαγ-

19. Πατριαρχικὸς σάκκος μετὰ παραστάσεων τοῦ θαύματος τῆς Τιβεριάδος
('Εκ τοῦ σκευασθακίου τοῦ Οίκουμ. Πατριαρχείου)

γελιοστάς, Σταυρὸς δὲ κεῖται εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῆς. Ἡ μίτρα ἐγενικεύθη ώς διακριτικὸν ἐπίσημον ὅλων τῶν ἀρχιερέων ἀπὸ τοῦ ιζαϊῶνος. Συμβολίζει αὗτη τὸν ἀκάνθινον στεφανὸν καὶ

9) Ἡ ποιμαντικὴ ράβδος (κοινῶς πατερίτσα). Συνεχίζει αὕτη τὸ παλαιὸν δικανίκιον, τὸ ὅποῖον ἔφερον οἱ ἀξιωματοῦχοι εἰς

τὴν Κωνσταντινούπολιν. Φέρει εἰς τὰ ἄκρα δύο ὅφεις περιπεπλεγμένους, εἰς τὸ μέσον δὲ αὐτῶν μικρὸν Σταυρόν. Καὶ οἱ μὲν δύο ὅφεις εἰκονίζουν τοὺς ἔχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας, δὲ δὲ Σταυρὸς τὴν δύναμιν, τὴν ὅποιαν ὁφείλει νὰ ἔχῃ ὁ φέρων τοῦτο εἰς τὸν κατὰ τῶν ἔχθρῶν τούτων ἀγῶνα, ὡς καλὸς ποιμήν.

IV. Ἐξαρτήματα τῆς ἐπισκοπικῆς στολῆς: 1) Ὁ Σταυρός. Οὗτος ἔξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἐπισκόπου ἀνωθεν τοῦ ὡμοφορίου εἰς τὸ στῆθος δι' ἀλύσεως εἰς δήλωσιν τῆς αὐταπαρνήσεως

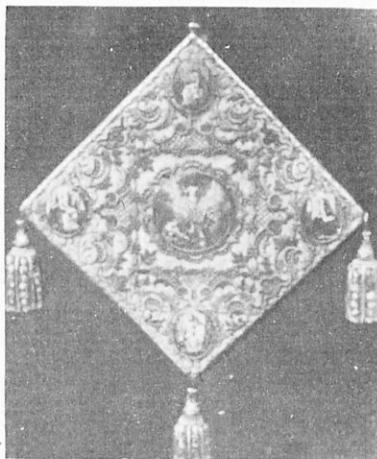

20. Μίτρα μετά τοῦ Πατριαρχικοῦ ἐμβλήματος τοῦ δικεφάλου ὁστεῦ

(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου)

τοῦ φέροντος αὐτό. Διὰ τοῦτο, ὅταν φορῇ αὐτόν, λέγει : «*Εἴ τις θέλει δπίσω μον ἐλθεῖν, ἀπαρησάσθω ἑαυτόν...*»· καὶ

2) Τὸ ἐγκόλπιον. Εἶναι μικρὰ εἰκὼν τοῦ Σωτῆρος ἐκ καθαροῦ ἀργύρου, σχήματος ὥοειδοῦς, ἡ ὅποια ἔξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ εἰς τὸ στῆθος δι' ἀλύσεως χρυσῆς, εἰς δήλωσιν τῆς καθαρᾶς καρδίας καὶ εὐθύτητος τοῦ λειτουργοῦ. Διὰ τοῦτο, ὅταν φορῇ αὐτό, λέγει : «*Καρδίαν καθαρὰν κτίσοι ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός...*». Τὸ ἐγκόλπιον φέρεται ὅχι μόνον κατὰ τὰς ιεράς τελετάς, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τούτων.

21. Χρυσοκέντητον ἐπιγονάτιον

(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου)

12. ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Λειτουργικά βιβλία καλοῦνται τὰ βιβλία, τὰ ὅποια περιέχουν τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν. Ἀπὸ τῶν βιβλίων αὐτῶν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοί, οἱ ψάλται καὶ οἱ ἀναγνῶσται ἐκφωνοῦν, ψάλλουν καὶ ἀναγινώσκουν τὰς εὐχάς, τοὺς ὕμνους καὶ τὰ ἀναγνώσματα.

‘Ο κατάλογος τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ὁ ὅποιος ἡρχισε νὰ καταρτίζεται πολὺ ἐνωρὶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, πλουτιζόμενος βαθμηδὸν περιλαμβάνει σήμερον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὰ ἔξης βιβλία:

1) Τὸ Τυπικόν. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὴν τάξιν, κατὰ τὴν ὅποιαν πρέπει νὰ τελοῦνται αἱ Ἱεραὶ ἀκολουθίαι κατὰ τὰς διαφόρους ἔορδάς.

2) Ἡ θεία Λειτουργία. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὰς θείας Λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τὴν τῶν Προηγιασμένων, ἐπὶ πλέον δὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ μικροῦ καὶ μεγάλου ἀγιασμοῦ.

3) Τὸ Εὐχολόγιον. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὰς ἐν χρήσει Λειτουργίας, τὴν διάταξιν καὶ τὰς εὐχάς τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου, τοῦ ἀγιασμοῦ, τὰς ἀκολουθίας τῶν λοιπῶν μυστηρίων καὶ ἄλλας διαφόρους εὐχάς. Ἐχομεν μέγα καὶ μικρὸν Εὐχολόγιον. Καὶ τὸ μὲν μέγα περιέχει ὅλας τὰς ἀνωτέρω ἀκολουθίας, τὸ δὲ μικρὸν διαλαμβάνει μόνον τὰ ἀπολύτως καθ' ἕκαστην χρήσιμα εἰς τὸν λειτουργὸν τῆς Ἐκκλησίας, καλεῖται δε καὶ ‘Αγιασματάριον’.

4) Τὸ Ἀρχιερατικόν. Τοῦτο χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων.

5) Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Ἀπόστολος. Ἡτοι βιβλία περιέχοντα τὰς ἀναγινωσκομένας περικοπὰς κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἔορτὰς ἐκ τῶν Εὐαγγελίων, τῶν Πράξεων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων.

6) Τὸ Ψαλτήριον. Τὸ βιβλίον αὐτό, τὸ ὅποιον εἶναι εἰς μεγίστην χρῆσιν κατὰ τὰς Ἱερὰς ἀκολουθίας, περιέχει τοὺς ψαλμοὺς τοῦ προφητάνακτος Δαβίδ.

7) Τὸ Ωρολόγιον. Εἶναι βοηθητικὸν βιβλίον, τὸ ὅποιον περιέχει τὴν ἀκολουθίαν τοῦ μεσονυκτικοῦ, τοῦ ὄρθρου, τοῦ ἑσπερινοῦ,

τοῦ ἀποδείπνου, τῶν Χαιρετισμῶν τῆς Θεοτόκου, συγχρόνως δὲ καὶ μηνολόγιον μετὰ τῶν ἀπολυτικίων καὶ κοντακίων τῶν διαφόρων ἑορτῶν.

8) Τὰ Μηναῖα αύτὰ εἶναι δώδεκα καὶ περιέχουν τροπάρια καὶ κανόνας διὰ τοὺς ἐσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν, καθὼς καὶ τοὺς βίους τῶν ἑορταζομένων εἰς ἑκάστην ἡμέραν ἀγίων.

9) Ἡ Παρακλητική. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνας διὰ τοὺς ἐσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους μιᾶς ἑκάστης τῶν ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος κατὰ τοὺς ὀκτὼ ἥχους (τρόπους) τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ διαφόρους παρακλητικούς κανόνας (ως π.χ. πρὸς τοὺς ἀρχαγγέλους κ.λ.π.). Τῆς Παρακλητικῆς τὰ τροπάρια ἑκάστης ἑβδομάδος, τὰ ψαλλόμενα εἰς διαφόρους ἥχους, ἀποτελοῦν καὶ ἴδιαίτερον βιβλίον, τὴν Ὁκτώην χον.

10) Τὸ Τριῳδιον. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνας διὰ τοὺς ἐσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους τῶν ἑορτῶν τῶν ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, καὶ

11) Τὸ Πεντηκοστάριον. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνας διὰ τοὺς ἐσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους τῶν κινητῶν ἑορτῶν, τῶν ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν ἀγίων Πάντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

13. ΑΙ ΣΥΝΔΕΟΜΕΝΑΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

(ΩΡΑΙ, ΕΣΗΕΡΙΝΟΣ, ΑΠΟΔΕΗΝΟΝ, ΜΕΣΟΝΤΥΚΤΙΚΟΝ, ΟΡΘΡΟΣ)

α) ΓΕΝΕΣΙΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΙΣ ΑΥΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ

Από ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς αὐτὴν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην εἶχον καθιερωθῆ ὡρισμέναι ὥραι προσευχῆς, ἀργότερον δὲ καὶ αἱ ἀκολουθίαι αἱ ἀναγινωσκόμεναι κατὰ τὰς ὥρας ταύτας. Αἱ ὥραι αὗται ήσαν κατ' ἀρχὰς μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων τρεῖς (τρίτη = 6 π.μ., ἕκτη = 12 π.μ. καὶ ἐνάτη = 3 μ.μ.), κατὰ τὸν ψαλμικὸν στίχον : « ἔσπέρας καὶ πρὼν καὶ κεσημβρίας διηγήσομαι, ἀπαγγελῶ καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου » (ψαλμὸς νδ' 18). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δανιὴλ « καιροὺς τρεῖς τῆς ἡμέρας ἦν κάμπτων ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ καὶ προσευχόμενος » (Δαν. σ' 10). Καθώς δὲ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν καὶ ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (γ' 1), καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἐξηκολούθουν νὰ τηροῦν τὰς ὥρας ταύτας τῆς προσευχῆς, παρ' αὐτῶν δὲ παρέλαβον αὐτὰς καὶ οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοί. Πρὸς τούτους ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος ἥρχισαν νὰ δρίζωνται καὶ ἄλλαι ὥραι προσευχῆς, ἐπὶ δὲ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου οἱ μοναχοὶ τῆς Καππαδοκίας εἶχον ὥρας προσευχῆς τὸν ὅρθον, τὰς ὥρας τρίτην, ἕκτην καὶ ἐνάτην καὶ τὸν ἔσπερινόν. Τοιουτοτρόπως, διαμορφουμένης βαθμηδὸν κατὰ τρόπον ὥριστικὸν τῆς λατρείας, διεκρίθησαν ὡραὶ προσευχῆς αἱ πρώτη, τρίτη, ἐκτη, ἐνάτη, ὁ ἔσπερινός, τὸ ἀπόδειπνον, τὸ μεσονυκτικὸν καὶ ὁ ὥρος.

Αἱ ἀκολουθίαι αὗται θεωροῦνται κυρίως, ὡς προπαρασκευὴ διὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, ἡ ὧποία ἀποτελεῖ τὸ κέντρον αὐτῶν, χαρακτη-

ρίζονται δὲ μετὰ τῆς θείας λειτουργίας, ως τακτικαί, ἐπειδὴ τελοῦνται καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ πρὸς διάκρισιν τῶν ἔκτάκτων ἀκολουθιῶν (ὅπως εἶναι αἱ ἀκολουθίαι τῶν μυστηρίων καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἀκολουθίαι), καὶ δημιουργοῦνται ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀτομικῆς ζωῆς τῶν πιστῶν.

β) Ο ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ

Ἐσπερινὸς καλεῖται ἡ ἀκολουθία ἡ τελουμένη κατὰ πᾶσαν ἐσπέραν. Αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας. Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἐσπερινοῦ ἐκκλησιαστικῶς θεωρεῖται ως ἡ πρώτη χρονικῶς νυχθμερινὴ ἀκολουθία, συμφώνως πρὸς τὴν παλαιὰν ίουδαιϊκὴν ἀντίληψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ λῆξις τῆς μιᾶς ἡμέρας καὶ ἡ ἔναρξις τῆς ἄλλης συνέπιπτον κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Ὡς ἐκ τούτου καὶ τὰ ψαλλόμενα εἰς τὸν ἐσπερινὸν τροπάρια ἀναφέρονται πάντοτε εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας. Ἀναλόγως δὲ τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς ἔχομεν καὶ τὸν ἐσπερινὸν μικρὸν ἢ μέγαν. Καὶ μικρὸς μὲν ἐσπερινὸς καλεῖται ὁ συνήθης καὶ κατὰ τὰς καθημερινὰς ἀναγινωσκόμενος, μέγας δὲ ὁ τῶν Κυριακῶν καὶ ἐπισήμων ἑορτῶν. Ὁ μέγας ἐσπερινὸς συνάπτεται ἐνίοτε μετὰ τοῦ ὅρθρου τῆς ἐπομένης ἡμέρας, τοιούτοτρόπως δὲ ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην «ἀγρυπνίαν» ἢ «ὅλων κτίαν» συνήθως κατὰ τὰς τελουμένας ὀγρυπνίας εἰς τὰς ἱερὰς μονάς.

· Ἀρχίζει δὲ ὁ ἐσπερινὸς διὰ τοῦ «Ἐλλογῆτὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε». Ἐπακολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ προοιμιακοῦ, ἦτοι τοῦ 103 ψαλμοῦ, ὃ ὅποιος ἀρχίζει μὲ τὸ «Ἐλλόγει ἡ ψυχή μον τὸν Κέριον» καὶ ἀπαριθμεῖ τὰ ἔργα τῆς δημιουργίας, τὰ ὅποια ὁ Θεὸς ἐν σοφίᾳ ἐποίησε.

Μετὰ τὴν μεγάλην συναπτὴν ψάλλεται ὁ 140 ψαλμός: «Κύρῳ, ἐκένραξα πρὸς Σέ, εἰσάκουσόν μον», ὃ λεγόμενος ἐπιλύχνιος, καὶ μετ' αὐτὸν ἄλλοι τρεῖς ψαλμοὶ (141, 129 καὶ 116). Εἰς τοὺς τελευταίους στίχους τῶν ψαλμῶν τούτων, οἱ ὅποιοι ψάλλονται ἐναλλάξ, ἐπισυνάπτονται ἔξι τροπάρια, τὰ καλούμενα στιχηρά. Μετὰ τὰ στιχηρὰ ἐπακολουθεῖ εἰς τὸν μέγαν ἐσπερινὸν ἡ μικρὰ εἰσοδος, ἐν συνεχείᾳ ὃ ἐπιλύχνιος ὑμνος: «Φῶς ἵλαρὸν ἀγίας δόξης ἀθαράτον Πατρός, οὐρανίων ἀγίων μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ...», περικοπαὶ ἀπό τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ὅταν πρόκειται περὶ τοῦ ἐσπερινοῦ τῶν ἐπισήμων ἑορτῶν, ἡ ἐκτενής, τὸ «Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἐσπέρᾳ ταύτῃ

ἀγαμαρτίτους φυλαχθῆραι ἡμᾶς» καὶ τὰ ἀπόστιχα. Μετὰ τὰ ἀπόστιχα λέγεται ὁ ὑμνος τοῦ Συμεών: «Νῦν ἀποκλέεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ωἷμά σου ἐν εἰρήνῃ» καὶ γίνεται ἡ ἀπόλυσις.

γ) ΤΟ ΑΠΟΔΕΙΠΝΟΝ

Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἀναγινώσκεται εὐθὺς μετὰ τὸ δεῖπνον· διὰ τοῦτο καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπόδειπνον. Ὑπάρχουν δὲ δύο εἶδοι ἀπόδειπνων, τὸ μικρὸν καὶ τὸ μέγα. Τὸ μὲν μικρὸν ἀναγινώσκεται καθ' ἑκάστην ἐσπέραν τοῦ ὅλου ἔτους, πλήν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τὸ δὲ μέγα κατὰ πᾶσαν ἐσπέραν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἐκτὸς τῶν Σαββάτων καὶ τῶν Κυριακῶν αὐτῆς, καθὼς καὶ τῶν Παρασκευῶν αὐτῆς (κατὰ τὰς ὁποίας ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου) καὶ τῆς παραμονῆς τοῦ Μεγάλου Κανόνος καὶ τῆς Μ. Τετάρτης, ὅτε καὶ πάλιν τελεῖται τὸ μικρὸν ἀπόδειπνον.

Καὶ τὸ μὲν μικρὸν ἀπόδειπνον ἀρχίζει διὰ τοῦ «Ἐῦλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν...». Ἐπακολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (50, 69 καὶ 142), ἡ μεγάλη δοξολογία, τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, τὸ «Ἄξιός ἐστιν ὁς ἀληθῶς...», ἡ εὐχή: «Οἱ ἐν πατὶ καιρῷ...» καὶ τέλος δύο ἄλλαι ὠραῖαι εὐχαί, ἡ πρώτη μὲν πρὸς τὴν Θεοτόκον ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων: «Ἄσπιλε, ἀμύλιντε, ἄρθροε», ἡ δευτέρα δὲ πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων: «Καὶ δὸς ἡμῖν, Δέσποτα, πρὸς ὅπερα ἀποδεῖσθαι...».

Τὸ δὲ μέγα ἀπόδειπνον περιέχει περισσοτέρους ψαλμούς.

δ) ΤΟ ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΝ

Ἡ ἀκολουθία τοῦ μεσονυκτικοῦ ὀνομάσθη οὕτω ἀπὸ τῆς ὥρας, καθ' ἣν τελεῖται συνήθως, ἦτοι περὶ τὸ μεσονύκτιον, καὶ εἶναι κυρίως ἀπαρχὴ τῶν καθ' ἡμέραν προσευχῶν εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ἀκολουθία τελεῖται κυρίως αὕτη εἰς τὰ μοναστήρια περὶ τὸ μεσονύκτιον.

Ὑπάρχουν τρία εἶδη μεσονυκτικῶν· τὸ καθ' ἡμέραν, τὸ τοῦ Σαββάτου καὶ τὸ τῶν Κυριακῶν μὲ μικρὰν διαφορὰν εἰς τὴν ἀκολουθίαν.

Καλοῦνται ὡραι αἱ ὀκόλουθίαι αἱ ἀναγινωσκόμεναι κατὰ τὰς ἀντιστοίχους ὥρας τῆς ἡμέρας τοῦ ἐβραϊκοῦ ὥρολογίου εἰς τὰς μονὰς (ἢ πρώτη, σύμφωνα πρὸς τὸν παρ' ἡμῖν ὑπολογισμόν, τὴν 7 π.μ., ἢ τρίτη τὴν 9 π.μ., ἢ ἕκτη τὴν 12 μεσημβρινὴν καὶ ἢ ἐνάτη τὴν 3 μ.μ.), δῆπον βραδύτερον συνήπτετο ἢ τρίτη ὥρα μετὰ τῆς ἕκτης, κληθεῖσα τριθέκτη.

Εἰς δὲ τὰς πόλεις δὲ μὲν αἱ ὥραι ἀναγινώσκονται συνήθως μόνον τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστὴν τὴν πρωίαν κατὰ τὴν Προηγιασμένην λειτουργίαν, ἢ δὲ ἐνάτη πάντοτε συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἐσπερινοῦ. Αἱ ὥραι τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, καθὼς καὶ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς λέγονται μεγάλαι ὥραι, διότι εἶναι ἔκτενέστεραι ἀπὸ τὰς ἄλλας.

‘Η πρώτη ὥρα. ‘Η ὀκολουθία αὕτη ἐπισυνάπτεται μετὰ τοῦ ὅρθρου. ’Αρχίζει δὲ διὰ τοῦ «Δεῦτε προσκυνήσωμεν». ’Ακολουθοῦν τρεῖς κατάλληλοι εἰς τὴν πρωινὴν προσευχὴν ψαλμοὶ (5, 89 καὶ 100), τὸ ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας καὶ τὸ θεοτοκίον τῆς ὥρας: «Τί σὲ καλέσωμεν, ὃ πεχαριτωμένη;». Ἐπισφραγίζει δὲ αὐτὴν ἡ ὀκολουθος εὐχὴ: «Χριστέ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον καὶ ἀγιάζον πάντα ἀνθρώποις ἐργόμενον εἰς τὸν κόσμον, σημειωθήτω ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ἵνα ἐν αὐτῷ ὁρψίμεθα φῶς τὸ ἀπρόσιτον καὶ κατενθύνον τὰ διαβήματα ἡμῶν πρὸς ἐργασίαν τῷ ἐντολῶν σου· πρεσβείας τῆς παναχούντον σου μητρὸς καὶ πάρτων σου τῷ ἀγίῳν. ’Αμήν».

‘Η τρίτη ὥρα. ‘Η ὀκολουθία αὕτη ἀναγινώσκεται πρὸ τῆς θείου λειτουργίας. ’Αρχίζει δὲ διὰ τοῦ «Βαστεῦ Οὐδάνιε...». ’Ακολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (16, 24 καὶ 50) καὶ τὸ τροπάριον: «Κύριε, δὲ τὸ πανάγιον σου Πρεῖμα ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς Ἀποστόλοις σου κατατέμψας τοῦτο, ἀγαθέ, μὴ ἀτανέληξ ἀφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐγκαίνισον ἡμῖν τοῖς δεομένοις σου», ἐκ τοῦ ὅποιου καταφαίνεται καὶ ἡ σημασία τῆς κατὰ τὴν ὥραν ταύτην προσευχῆς.

‘Η ἕκτη ὥρα. ‘Η ὀκολουθία αὕτη συνάπτεται μετὰ τῆς τρίτης (τριθέκτη). ’Αρχίζει δὲ διὰ τοῦ «Δεῦτε προσκυνήσωμεν...». ’Ακολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (53, 54 καὶ 90) καὶ τὸ τροπάριον: «Ο ἐν ἔκτῃ ἡμέρᾳ καὶ ὥρᾳ τῷ Σταυρῷ προσηλώσας, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ τολμηθεῖσαν τῷ Ἀδάμ ἀμαρτίαν καὶ τῷ πταισμάτῳ ἡμῶν τὸ χειρόγρα-

γον διάρρηξον, Χριστὲ ὁ Θεός, καὶ σῶσον ἡμᾶς», ἐκ τοῦ ὅποίου καὶ ἔχειται διατὶ διετάχθη ἡ ἀκολουθία αὕτη.

‘Η ἐν ἀτῃ ὡρα. ‘Η ἀκολουθία αὕτη ἀναγινωσκομένη πρὸ τοῦ ἑσπερινοῦ ἀρχίζει διὰ τοῦ «Ἐνδογητὸς ὁ Θεός». Ἀκολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (83, 84 καὶ 85) καὶ ψάλλονται τροπάρια, τὰ ὅποια μνημονεύουν τὸν λαβόντα χώραν κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τῆς ἡμέρας σταυρικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. Τὴν ἐνάτην ὥραν ἐπισφραγίζει ἡ εὐχὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου: «Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ μακροθυμήσας ἐπὶ τοῖς ἡμῶν πλημμελήμασι καὶ ἄχρι τῆς παρούσης ὥρας ἀγαγὼν ἡμᾶς, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ ζωοποιοῦ ξύλου κρεμάμενος, τῷ εὐγνωμον ληστῇ τὴν εἰς τὸν παράδεισον ὄδοις οὐσας εἰσοδον, καὶ θανάτῳ τὸν θάνατον ὠλεσας, ἵλασθητι ἡμῖν τοῖς ἀμαρτωλοῖς καὶ ἀράξιοις δούλοις σου».

5) Ο ΟΡΘΡΟΣ

‘Ορθρος καλεῖται ἡ ἀκολουθία ἡ τελουμένη κυρίως κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ὕρθρου (τὰ χαράματα, πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου), πρὸς τὴν ὅποιαν ἐπισυνάπτεται κατὰ τὰς Κυριακάς καὶ ἑορτὰς ἡ θεία λειτουργία. Διακρίνομεν δὲ εἰς τὸν ὕρθρον τρία κύρια μέρη:

α) Τὸ προοίμιον. Εἰς αὐτὸ μετὰ τὸ «Δόξα τῇ ἀγίᾳ καὶ δόμονοςί ω τοιάδι...» ἀναγινώσκεται ὁ ἔξ αψ αλμος καὶ ψάλλονται τὰ καθίσματα καὶ τὰ εὐλογητάρια μετὰ τῶν ἀναβαθμῶν, τροπάρια, τὰ ὅποια ἀντικατέστησαν χάριν συντομίας ψαλμούς ἐκ τοῦ Ψαλτηρίου (τὰ καθίσματα, τὸν ὅμωμον, τὸν πολυέλαιον, τοὺς ἀναβαθμούς), οἱ ὅποιοι συνήθως παραλείπονται.

β) Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὅποιον κατὰ μὲν τὰς Κυριακάς, καλούμενον ἐωθινόν, ἀποτελεῖται ἐκ περικοπῆς, ἡ ὅποια ἔξιστορει τὰ κατὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, κατὰ δὲ τὰς ἑορτὰς μὲ περιεχόμενον σχετικὸν μὲ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ψάλλεται ἡ ἀναγινώσκεται ὁ 50 ψαλμὸς καὶ περιφέρεται τὸ Εὐαγγέλιον κατὰ τὰς Κυριακάς, ἵνα ἀσπασθοῦν οἱ πιστοὶ τὸν εἰκονιζόμενον ἐπ’ αὐτοῦ ἀναστάντα Κύριον καὶ

γ) Τὸ μέρος τοῦ ὕρθρου, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ κανόνος τῶν αἰνῶν καὶ τῆς δοξολογίας. Τὴν δοξολογίαν ἀκολουθεῖ ἡ ἀπόλυσις, τὴν ὅποιαν ὁ Ἱερεὺς κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ Κυριακὰς ἀναγινώσκει κατ’ ίδιαν ἐντὸς τοῦ ἄγιου Βήματος.

14. Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

α) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

Χαρακτηρισμός τῆς θείας λειτουργίας. Ἡ θεία λειτουργία είναι ἡ σπουδαιοτέρα ὅλων τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, ἡ τελετὴ τῶν τελετῶν. Αὕτη είναι πρῶτον ἡ μοναδικὴ ἐπὶ γῆς ἀναμνηστικὴ τελετή, διότι τελεῖται κατ' αὐτὴν τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ δόπιον ἀναπαριστᾶ τὸν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ἀπολυτρωτικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦ δόπιον οἱ πιστεύοντες εὐρίσκουν τὴν σωτηρίαν.

Ἡ θεία λειτουργία δεύτερον είναι θυσία. Διότι παρίσταται ἀօράτως εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν αὐτὸς ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ προσφερομένου ἄρτου καὶ οἴνου καὶ τῇ ἐπενεργείᾳ τοῦ ἀγίου Πνεύματος μεταβαλλομένου εἰς αὐτὸν τοῦτο τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, τὸ θυσιασθὲν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ.

Ἡ θεία λειτουργία τέλος είναι μυστικὴ ἔνωσις, διότι μᾶς ἐνώνει μὲ τὸν Χριστὸν καὶ μᾶς καθιστᾶ μετόχους ὅλων τῶν ἀγαθῶν, τὰ δόπια πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ ἀπολυτρωτικὴν θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Αἱ ἐν χρήσει λειτουργίαι. Αἱ ὑπάρχουσαι εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἑκκλησίαν λειτουργίαι, καθὼς εἴπομεν καὶ ἀλλαχοῦ, είναι αἱ ἔξης :

α) Ἡ λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ἡ μακροτάτη πασῶν, τελουμένη συνήθως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὴν 23 Ὁκτωβρίου, κατὰ τὴν δόπιαν τελεῖται ἡ μνήμη τοῦ Ἰακώβου,

β) Ἡ λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, συντομωτέρα τῆς τοῦ Ἰακώβου, τελουμένη δεκάκις τοῦ ἔτους (κατὰ τὰς Κυριακὰς τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, πλὴν τῆς τῶν Βαίων, τὴν Μεγάλην Πέμπτην καὶ τὸ Μέγα Σάββατον, καθὼς καὶ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγένων καὶ Θεοφανείων καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἀγίου Βασιλείου),

γ) Ἡ λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου, συντομωτέρα καὶ τῆς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἡ συνηθεστάτη πασῶν τῶν λειτουργιῶν, καὶ

δ) Ἡ τῶν Προηγιασμένων δώρων, ἡ συντομωτέρα ὅλων, τελουμένη ἑκάστην Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μεγάλης Τεσσα-

ρακοστῆς καὶ τὴν Δευτέραν, Τρίτην, καὶ Τετάρτην τῆς Μεγάλης Ἐβδομάδος.

Τὰ μέρη τῆς θείας λειτουργίας. Ἡ θεία λειτουργία, ἔξεταζομένη κατὰ τὸ μόνιμόν της περιεχόμενον, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μερῶν: τῆς προσκομιδῆς, τῆς λειτουργίας τῶν κατηχουμένων καὶ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν.

Καὶ ἡ μὲν προσκομιδὴ συνίσταται εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν τιμών δώρων, τὰ ὅποια θὰ χρησιμοποιηθοῦν κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐγίνετο παλαιότερον κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, τὴν ὥραν κατὰ τὴν ὅποιαν ἐψάλλετο ὁ Χερουβικὸς ὅμνος. Βραδύτερον ὅμως, χάριν εὐκολίας, ἐπεκράτησε νὰ τελῆται τὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὅποιαν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ὅρθρου. Ἡ δὲ λειτουργία τῶν κατηχουμένων εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς θείας λειτουργίας, κατὰ τὸ ὅποιον δὲν ἔχει ἀρχίσει ἀκόμη τὸ μυστήριον, ἀλλὰ προπαρασκευάζονται οἱ παριστάμενοι διὰ προσευχῶν καὶ ὑμνῶν καὶ ἀναγνωσμάτων ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς πρὸς τὸ μυστήριον ἐπειδὴ δὲ παλαιότερον ἐπετρέπετο νὰ παρευρίσκωνται κατὰ τὸ μέρος τοῦτο οἱ κατηχουμένοι, διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται λειτουργία τῶν κατηχουμένων. Ἡ δὲ λειτουργία τῶν πιστῶν εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὅποιον τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἐν συνεχείᾳ τοῦ ὅποιου λαμβάνει χώραν ἡ μετάληψις ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐπειδὴ δὲ ἀπεκλείοντο ἀπὸ τοῦτο τὸ μέρος οἱ ἀβάπτιστοι καὶ μόνον οἱ πιστοὶ παρίσταντο, διὰ τοῦτο καὶ ὠνομάσθη λειτουργία τῶν πιστῶν.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω διαρθρώσεως τῆς θείας λειτουργίας καταφαίνεται, ὅτι προχωρεῖ αὕτη κατὰ τρόπον κλιμακωτὸν ἀπὸ τὰ ὀλιγώτερον σπουδαῖα πρὸς τὰ σπουδαιότερα, ἀπὸ τὰ γνωστότερα καὶ συνηθέστερα πρὸς τὰ ὑψηλότερα καὶ μυστηριώδη, μέχρις ὅτου μᾶς ἐνώσῃ μὲ αὐτὸν τὸν Κύριον διὰ τῆς θείας κοινωνίας.

β) Η ΠΡΟΣΚΟΜΙΔΗ

I. Ἡ προπαρασκευὴ τῶν λειτουργῶν. Ὁ ἵερεὺς καὶ ὁ διάκονος, ἀφοῦ προετοιμασθοῦν διὰ καταλλήλου προσευχῆς (*Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε... Βασιλεῦ οὐρανίε...*) ἐμπροσθεν τῆς ὥραίς Πύλης, ἀσπάζονται ἀκολούθως τὰς ἀγίας εἰκόνας λέγοντες συγχρόνως τὰ ώρισμένα δι' ἐκάστην τροπάρια. Μετὰ τοῦτο κλίνουν τὴν κεφαλὴν καὶ

λέγει ὁ Ἱερεὺς μυστικῶς τὴν ἀκόλουθον εὐχήν: «Κύριε, ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου ἐξ ὑψοῦς κατοικηθῆρίον σου καὶ ἐνίσχυσόν με εἰς τὴν πορευμένην διακονίαν σου· ἵνα ἀκαταχρίτως παραστὰς τῷ φοβερῷ σου βίματι τὴν ἀναίμακτον ἱερούργιαν ἐπιτελέσω».

Μετὰ τὴν προσευχὴν αὐτὴν εἰσέρχονται ὁ Ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος εἰς τὸ ἄγιον Βῆμα, ὅπου ἐνδύονται τὰ Ἱερά αὐτῶν ἄμφια. Τοιουτορόπιως δὲ ἐνδεδυμένοι προσέρχονται εἰς τὸ χωνευτήριον καὶ νίπτουν τὰς χεῖράς των. Ἡ νίψις αὕτη τῶν χειρῶν συμβολίζει τὴν ψυχικήν καθαρότητα ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας, ἡ ὅποια πρέπει νὰ δικακρίνῃ πάντοτε τοὺς λειτουργούς τῶν θείων μυστηρίων.

Διὰ τῆς νίψεως τῶν χειρῶν τελειώνει ἡ προπαρασκευὴ τῶν λειτουργῶν διὰ τὴν τελετὴν τῆς προσκομιδῆς καὶ τῆς λειτουργίας.

II. Τὰ κατὰ τὴν τελετὴν τῆς προσκομιδῆς. Μετὰ τὴν ἀνωτέρω προπαρασκευὴν ὁ Ἱερεὺς ἔρχεται εἰς τὴν πρόθεσιν, λαμβάνει εἰς τὰς χεῖράς του τὸν προσφερόμενον ἄρτον, ὁ ὅποιος λέγεται προσφορὰ καὶ ἔξαγει ἀπὸ τὸ κέντρον, ἐκεὶ ὅπου ὑπάρχει ὁ τύπος τῆς σφραγίδος ΙΣ. ΧΡ. NIKA, ἔνα τετράγωνον τεμάχιον ἄρτου, τὸ ὅποιον λέγεται ἘΑΜΝΟΣ, ἐπειδὴ συμβολίζει αὐτὸν τὸν Χριστόν, ὁ ὅποιος παρομοιάζεται μὲ δόμνον, ἐνῷ συγχρόνως λέγει τοὺς λόγους τοῦ προφήτου Ἡσαΐου, διὰ τῶν ὅποιών προλέγεται ὁ ἑκούσιος θάνατος τοῦ Κυρίου, ἦτοι: «Ως πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἥχθη καὶ ὡς ἀμνὸς ἄφωρος ἐναρτίον τοῦ κείροντος αὐτὸν, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ...» Τὸ τεμάχιον αὐτό, τὸ ὅποιον πρόκειται νὰ μεταβληθῇ εἰς σῶμα Χριστοῦ, τοποθετεῖται ἐντὸς τοῦ Δισκαρίου. Ἐπειτα κεντᾷ διὰ τῆς λόγχης τὸν ἘΑΜΝΟΝ ἀπαγγέλλων τὸ χωρίον: «εἰς τὸν στρατιωτῶν λόγχην αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε καὶ εὐθέως ἔξηλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ» καὶ τότε χύνει οἶνον καὶ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ ἀγίου Ποτηρίου. Μετὰ τοῦτο ἔξαγει ὁ Ἱερεὺς μίαν μερίδα ἐκ τῆς αὐτῆς ἡ ἄλλης προσφορᾶς εἰς τιμὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τὴν ὅποιαν τοποθετεῖ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ ἘΑΜΝΟΥ, εἰς τὸ Δισκάριον, ἐνῷ συγχρόνως ἀπαγγέλλει τὸν ψαλμικὸν στίχον «Παρέστη ἡ Βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἴματισμῷ διαχρύσω περιβεβλημένη, πεποικιλμένη» (ψαλμὸς μδ' 10). Κατόπιν ἔξαγει ἐννέα ἄλλας μερίδας ἐκ τῆς προσφορᾶς, τὰς ὅποιας τοποθετεῖ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ἘΑΜΝΟΥ εἰς τρεῖς σειρὰς ἀπὸ τρεῖς μερίδας δι' ἑκάστην σειράν. Αἱ μερίδες αὐταὶ ἐκπροσωποῦν τοὺς ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, τὸν Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, τοὺς προφήτας, τοὺς Ἀποστόλους,

τούς μεγάλους πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ λοιποὺς ἀγίους. Ἡ εἰκὼν δέ, τὴν ὅποιαν ἐμφανίζουν αἱ μερίδες, εἶναι ἡ κάτωθι :

Ἄκολούθως τίθενται εἰς τὸ Δισκάριον ὑποκάτω τοῦ Ἀμνοῦ μερίδες ζώντων καὶ τεθνεώτων, ἔξαγόμεναι ἐκ τῆς προσφορᾶς, καθ' ὃν χρόνον δὲ Ἰρεὺς ἀναγινώσκει εἰς τὴν πρόθεσιν τὰ ὄντα ματα αὐτῶν, ἔχαιτούμενος ὑπέρ αὐτῶν τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ὑπέρ τῶν ζώντων καὶ τῶν κεκοιμημένων.

Μετὰ τοῦτο δὲ Ἱερεὺς, ἀφοῦ θέσῃ τὸν ἀστερίσκον ἐπάνω εἰς τὸ Δισκάριον καὶ εἴπῃ τὴν κατάλληλον εὐχήν, σκεπάζει τὸ Δισκάριον δι' ἑνὸς καλύμματος, δι' ἄλλου τὸ Ποτήριον, ὅμοῦ δὲ τὸ Δισκάριον μετὰ τοῦ Ποτηρίου διὰ τρίτου καλύμματος, τοῦ ἀέρος, λέγων δι' Ἑν ἔκαστον τῶν ἐπιτιθεμένων καλυμμάτων κατάλληλον εὐχήν. Τέλος θυμιᾷ δὲ Ἱερεὺς τὰ δῶρα αὐτὰ καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεόν μὲν χαμηλὴν φωνὴν νὰ δεχθῇ τὴν πρόθεσιν ταύτην εἰς τὸ ὑπερουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον.

γ) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΩΝ

Ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων ἀρχίζει διὰ τῆς ἐκφωνήσεως: «Ἐνδογμένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατός καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἄγιον Ηνείματος», ἡ ὅποια εἶναι δοξολογία πρὸς τὸν ἐν τριάδι Θεόν καὶ καταλήγει μὲ τὰς εὐχὰς ὑπέρ τῶν κατηχουμένων. Διακρίνομεν δὲ εἰς αὐτὴν τὰ ἔξῆς κύρια σημεῖα: 1) τὴν μεγάλην συναπτὴν ἡ τὰ εἰρηνικά, 2) τὰ ἀντίφωνα, 3) τὴν μικρὰν εἴσοδον, 4) τὸν τρισάγιον ὑμνον, 5) τὰ ἀναγνώσματα καὶ 6) τὴν ἐκτενῆς ικεσίαν καὶ τὰς εὐχὰς ὑπέρ τῶν κατηχουμένων.

1) **Ἡ μεγάλη συναπτὴ ἡ τὰ εἰρηνικά.** Εἶναι αὕτη δέσησις, εἰς τὴν ὅποιαν συνάπτονται πολλὰ αἰτήματα, ἀναφερόμενα εἰς διαφόρους ἀνάγκας ιδικάς μας καὶ τῶν συνανθρώπων μας, εἰς τὸ τέλος ἑκάστου τῶν ὅποιών ἐπαναλαμβάνεται ἡ προτροπή: «δεηθῶμεν» (ὃς παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον). Προτρεπόμεθα δὲ νὰ παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον ἐν εἰρήνῃ (ἐν ἡρεμίᾳ δηλ. πνευματικῇ) καὶ ὑπέρ εἰρήνης (γαλήνης δηλ. τῆς σύνειδήσεως).

Ἐκτὸς τῆς εἰρήνης, ὡς τοῦ πρώτου κατὰ σειρὰν καὶ πολυτιμοτάτου ἀγαθοῦ, τὴν ὅποιαν ζητοῦμεν εἰς τὴν μεγάλην συναπτήν μετὰ τοῦ διακόνου (ἐκ τοῦ ὅποίου ἀγαθοῦ αἱ δεήσεις αὗται καλοῦνται καὶ εἰρηνικά), παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ δι’ ἄλλα πράγματα ἐπίστησ σπουδαῖα: διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν μας, διὰ τὴν εἰρήνην τοῦ κόσμου, διὰ τὴν σταθερότητα εἰς τὴν πίστιν τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, διὰ τὴν ἔνωσιν ὄλων τῶν ἀνθρώπων εἰς ἓν κ.λ.π. Καὶ τελειώνει ἡ συναπτή μὲ τὴν προτροπὴν τοῦ διακόνου, ὅπως στρέψουν οἱ πιστοὶ τὸν νοῦν καὶ ἐνθυμηθοῦν τὴν προσωπικότητα καὶ τὸν βίον τῆς Θεοτόκου, καθὼς καὶ ὄλων τῶν ἀγίων, διὰ νὰ μιμηθοῦν τὴν ἀρετήν των.

Τὴν μεγάλην συναπτήν διαδέχεται ἡ ἐκφώνησις τοῦ Ἱερέως: « Ὡτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις... » ὡς αἰτιολογία τῆς αἱ μυστικῆς εὐχῆς, τὴν ὅποιαν πρὸ τοῦ Βήματος ἀπαγγέλλει ὁ λειτουργός, οἱ δὲ πιστοὶ διὰ τῶν ψαλτῶν προσθέτουν τὸ « Ἀμὴν » ὡς κατακλητίδα συμπροσευχόμενοι καὶ αὐτοὶ μετὰ τοῦ Ἱερέως. Εἶναι δὲ τὸ « Ἀμὴν » λέξις ἑβραϊκή, καθὼς καὶ μερικαὶ ἄλλαι, αἱ ὅποιαι ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ τελετουργικοῦ, καὶ σημαίνει ὅχι μόνον τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῶν λεχθέντων, ἀλλὰ καὶ τὸν πόθον τῶν προεσευχομένων πρὸς πραγματοποίησιν τῶν δεήσεών των.

2) Τὰ ἀντίφωνα. Μετὰ τὸ « Ἀμὴν » ἀκολουθοῦν τὰ ἀντίφωνα καὶ αἱ συνδέομεναι μὲ αὐτὰ μικραὶ συναπτταὶ (« Ἐτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν... »). Τὰ ἀνίφωνα εἶναι στίχοι ψαλμικοί, κατ’ ἔρανισμὸν προσιδιάζοντες εἰς ἑκάστην ἑορτήν, ψαλλόμενοι ἐκ περιτροπῆς ὑπὸ τῶν χορῶν, ἐπαναλαμβανομένους ὡς ἐπωδοῦ μεθ’ ἓνα ἑκαστον στίχον εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἀντίφωνον τοῦ ἐμφυμνίου: « Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου », εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἀντίφωνον τοῦ ἐφυμνίου: « Σῷσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ », εἰς δὲ τὸ τρίτον τοῦ ἀπολυτικίου τῆς ἡμέρας*.

* Ἀπὸ τὰ ἀντίφωνα σήμερον περιεσώθησαν μόνον τὰ ἐφύμνια. Ἡ πρᾶξις αὐτή, τοῦ νὰ ψάλλωνται μεθ’ ἕκαστον στίχον τὰ ἐφύμνια, διεσώθη εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μ. Σαββάτου. Ἐκεῖ, μετὰ τὰ ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀρχίζει ὁ ἀναγνώστης: « Ἐνῆλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον ». Ὁ λαός ψάλλει: « Τὸν Κύριον ὑμερεῖτε καὶ ἐπεργυφοῦτε εἰς πάντας τὸν αἰῶνας ». Κατόπιν ὁ ἀναγνώστης: « Ἐνῆλογεῖτε, ἀγγελοι Κυρίου, οἱ ραοὶ Κυρίου, τὸν Κύριον » καὶ ἐπανολογμένει μεθ’ ἕκστον στίχον τὸ ἐφύμνιον. Αὕτη ἡ

3) Ή μικρὰ εἰσοδος. Μετὰ τὰ ἀντίφωνα ἀκολουθεῖ ἡ ἱστορικὴ ἐμ-
φάνισις τοῦ θείου εἰς τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, εἰς τὴν ἀκρόασιν
τῶν διποίων προετοιμάζονται οἱ πιστοὶ διὰ τῆς μικρᾶς εἰσόδου.
Κατ’ αὐτὴν, ἡ ὅποια γίνεται ψαλλομένου τοῦ ἀπολυτικίου, ἔξαγεται
τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς βορείας πύλης τοῦ ἄγιου Βῆματος κρατού-
μενον ὑπὸ τοῦ διακόνου, προηγουμένων λαμπτάδων καὶ ἀκολουθοῦν-
τος τοῦ συλλειτουργοῦντος ιερέως, εύχομένου μυστικῶς, ὅπως ἀξιωθῇ
καὶ εἰσέλθῃ μαζὶ εἰς τὸ θυσιαστήριον μετὰ ἄγιων ἀγγέλων, καὶ μετα-
φέρεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ. Ἐκεῖ ὑψοῦται τοῦτο ὑπὸ τοῦ κρα-
τοῦντος αὐτὸς διακόνου προβαλλόμενον εἰς προσκύνησιν εἰς τοὺς πι-
στούς, οἱ ὅποιοι προσκαλοῦνται μὲν τὸ «Σαρία· ὁθοί». Προσέξατε,
μὲν ἀλλα λόγια, αὐτὴ εἰναι ἡ ἀπὸ Θεοῦ σοφία! Σηκωθῆτε, διὰ νὰ
ἀποδώσητε τὸν ὄφειλόμενον σεβασμόν! Μετὰ τοῦτο τὸ Εὐαγγέ-
λιον εἰσάγεται ἐκ νέου εἰς τὸ ἄγιον Βῆμα καὶ τοποθετεῖται ἐπὶ τῆς
ἄγιας Τραπέζης. Τὴν εἴσοδον τοῦ Εὐαγγελίου χαιρετίζουν οἱ πιστοί,
ἰστάμενοι ὅρθιοι, ὡς ἐμφάνισιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ μὲν τὸ «Δεῦτε
προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν Χριστῷ».

Εἰς τὴν εἴσοδον αὐτὴν καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα ἀναγνώσματα δι-
εῖδον οἱ νεώτεροι λειτουργιολόγοι τὸν συμβολισμὸν τῆς εἰσόδου τοῦ
Κυρίου εἰς τὴν δημοσίαν δρᾶσίν του, τὸν Ἰησοῦν κηρύττοντα καὶ κη-
ρυττόμενον. Τὸ γεγονός ἐν τούτοις εἶναι, ὅτι ἡ μικρὰ εἰσοδος προῆλθεν
ἐκ τῆς γενομένης ἄλλοτε μεταφορᾶς τοῦ Εὐαγγελίου ἀπὸ τοῦ σκευο-
φυλακίου, ὅπου τοῦτο ἐφυλάσσετο, εἰς τὸν εύρισκόμενον εἰς τὸ κέντρον
τοῦ ναοῦ ἄμβωνα, ὅπου καὶ ἐτοποθετεῖτο, διὰ νὰ ἐπακολουθήσουν
μετ’ ὀλίγον ἀναγνώσματα.

Διὰ τῶν τροπαρίων, τὰ ὅποια ἐπακολουθοῦν μετὰ τὴν μικρὰν εἴ-

ἐπωδὸς δυνατὸν νὰ ἥτο σύνθεσις ἐλευθέρα ἀπὸ μίαν ποιητικὴν διάνοιαν εὔσε-
βοῦς ἀνθρώπου, ὅπως τὸ «τὸν Κύριον ἐμρεῖται» ἢ ὅπως τὸ «ταῖς πρεσβείαις
τῆς Θεοτόκου». Ἄλλα δυνατόν νὰ ἥτο καὶ στίχος τοῦ ψαλμοῦ ἐν εἴδει ἐπωδοῦ
καὶ οὗτος ἐπαναλαμβανόμενος. Κάτι παρόμοιον σημειοῦται εἰς τὴν αὐτὴν ἀκο-
λουθίαν τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ μετὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅπου ψάλλεται ὁ ψαλμὸς
«Ἀγάστα δ Θεὸς κρίων τὴν γῆν· ὅτι οὐ... καταληγονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς
ἔθνεσι». Τὸν αὐτὸν ψαλμὸν ἐπαναλαμβάνομεν μετὰ στίχων λεγομένων χύμα ἐκ
τοῦ πα’ ψαλμοῦ, π.χ. «Ο Θεὸς ἔφη ἐν συναγωγῇ Θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς
διακρινεῖ...» κ.τ.λ.

σοδον (ἀπολυτίκιον, κοντάκιον), ἔξαίρεται τὸ ἑορταζόμενον γεγονὸς καὶ οἱ καρποί, τοὺς ὅποιους ἔφερεν ὁ σπόρος τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὸν βίον τῶν ἐγκωμιαζομένων ἄγιων.

4) 'Ο τρισάγιος ὑμνος. Μετὰ τὰ τροπάρια τῆς εἰσόδου ψάλλεται ὁ τρισάγιος ὑμνος : « Ἄγιος ὁ Θεός, ἄγιος ἴσχυρός, ἄγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς », διὰ τοῦ ὅποιου ἐκδηλοῦται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἡ πεποίθησις, ὅτι μόνος ὁ Θεός εἶναι ὁ ἀπολύτως ἄγιος.

‘Ο ὑμνος οὗτος, ὁ ὅποιος εἰσήχθη σχετικῶς πρὸς τὰ λοιπὰ σημεῖα τῆς θείας λειτουργίας εἰς χρόνους μεταγενεστέρους, προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀγγελικὸν ἔκεινον ὑμνον, τὸν ὅποιον ἡκουσεν ὁ προφήτης ‘Ησαΐας ν’ ἀναπέμπουν εἰς τὸν οὐρανόν τὰ Σεραφεῖμ. Ἀντὶ τοῦ τρισάγιου ὑμνου κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων, τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον κατὰ τὰς ὅποιας ἐβαπτίζοντο οἱ κατηχούμενοι, ψάλλεται τὸ « Ὁσοι εἰς λοιστὸν ἐβαπτίσθητε... » “Οταν δὲ λειτουργῇ καὶ ἀρχιερεύς, τότε οὗτος μετὰ τὸ τελευταῖον τρισάγιον ἐξέρχεται πρὸ τῆς ώραίας Πύλης καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ « Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ », ὅπως ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑκκλησίαν του καὶ καταρτίσῃ τοὺς πιστούς, τοὺς ἀποτελοῦντας τὸν πνευματικὸν ἀμπελῶνα τῆς Ἑκκλησίας.

Καθ’ ὃν χρόνον ψάλλεται ὁ τρισάγιος ὑμνος, ὁ ἱερεὺς ἀπαγγέλλει μυστικῶς τὴν λεγομένην εὐχὴν τοῦ τρισάγιου ὑμνου, διὰ τῆς ὅποιας ἀναμιμησκόμενος τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς δωρεάς του δέεται, ὅπως δεχθῇ ὁ Θεός τὸν τρισάγιον ὑμνον καὶ ἀξιώσῃ αὐτὸν καὶ τοὺς συμπροσευχομένους μετ’ αὐτοῦ πιστούς τοῦ ἐλέους του.

5) Τὰ ἀναγνώσματα καὶ τὸ κήρυγμα. Μετὰ τὸν τρισάγιον ὑμνον καὶ τὸν τοῦ Βασιλέως πολυχρονισμόν, ὁ ὅποιος ἀκολουθεῖ, ἐπειδὴ ἔφθασε πλέον ἡ στιγμὴ ν’ ἀκουσθοῦν τὰ θεῖα λόγια τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὁ τεταγμένος ἀναγνώστης ἀναγινώσκει εἰς ἐπήκοον πάντων τὴν περικοπὴν τῆς ἡμέρας ἐκ τῶν ἐπιστολῶν ἢ ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Μετὰ τοῦτο ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ διακόνου ἢ τοῦ ἱερέως, τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀκροάσεως τοῦ ὅποιου μαρτύρει ἡ εὐχή, τὴν ὅποιαν λέγει ὁ ἱερεὺς πρὸ τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὅποιαν ψάλλεται τὸ « Ἀλληλούϊα » (αἰνεῖτε τὸν Θεὸν) καὶ διὰ τῆς ὅποιας ζητεῖ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ συμ-

προσευχομένου μετ' αὐτοῦ λαοῦ τὸν θεῖον φωτισμὸν εἰς κατανόησιν τῶν εὐαγγελικῶν ἀληθειῶν.

Ἐξ αὐτοῦ καὶ αἱ τιμητικαὶ ἐκδηλώσεις, διὰ τῶν ὅποίων περιβάλλεται ἡ ἀνάγνωσις τοῦ καιομένου θυμιάματος πρὸ τῆς ἀκροάσεως του, προπορευομένων πρὸ αὐτοῦ λαμπάδων εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης καὶ ισταμένων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν πάντων ὄρθιων εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ. Ἡ ἀκρόασις τοῦ Εὐαγγελίου τελειώνει μὲ τὸ « Δόξα σοι, Κύριε, Δόξα σοι », τὸ ὅποιον φάλλεται ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου γίνεται τὸ κήρυγμα, οὐσιῶδες μέρος τῆς θείας λατρείας, τὸ ὅποιον μετατίθεται ἐνὶστε καὶ εἰς τὴν ὥραν τοῦ κοινωνικοῦ.

6) Ἐκτενὴς ἱκεσία. Μετὰ τὴν ἀκρόασιν τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τοῦ κηρύγματος ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἔργον τῆς προσευχῆς διὰ τῆς λεγομένης ἐκ τε νοῦς ἵκεσί ας κατόπιν τῆς προσκλήσεως τοῦ διακόνου διὰ τοῦ « Εἴπωμεν πάντες ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἡμῶν ». Εἶναι δὲ αὕτη σειρὰ δεήσεων, διὰ τῶν ὅποίων ζητοῦμεν τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου καὶ παρακαλοῦμεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ὄρθιοδόξων χριστιανῶν, ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὑπὲρ τῶν κτιτόρων καὶ εὐεργετῶν τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἑκκλησιῶν, ὑπὲρ τῶν κοπιώντων καὶ ψαλλόντων, ὑπὲρ πάντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν κ.λ.π., εἰς τὸ τέλος ἔκάστης τῶν ὅποίων ἀποκρίνεται ὁ χορὸς τῶν ψαλτῶν διὰ τριπλῆς ἐπαναλήψεως τοῦ « Κύριε, ἐλέησον ». Σήμερον ἡ ἐκτενὴς ἱκεσία συνεπτύχθη εἰς μόνην τὴν ἐκφώνησιν : « "Οπως ὑπὸ τοῦ καράτους σου πάντοτε φυλαττόμενοι". »

Ἐνθύς μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκτενοῦς ἱκεσίας ἥρχιζεν ἄλλοτε ἡ ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων, « Ἱτα δ Κύριος αὐτοὺς ἐλεήσῃ κατηχήσῃ αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης, ἐνώσῃ αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἑκκλησίᾳ », καὶ μετ' αὐτὴν ἡ ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν φωτιζομένων, ἐκείνων δηλ. οἱ ὅποιοι προσεχῶς θὰ ἐβαπτίζοντο.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν κατηχουμένων ἀπηνθύνοντο εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν μετανοούντων, οἱ ὅποιοι ἦσαν χριστίανοι βαπτισμένοι, χωρισμένοι ὅμως τῆς θείας κοινωνίας, καὶ οἱ ὅποιοι δὲν ἐπετρέπετο νὰ συνεχίσουν παραμένοντες εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν, διότι δὲν ἤδυναντο νὰ κοινωνήσουν. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἀπεχώρουν

καὶ αὐτοὶ πρὸ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν, αἱ θύραι τοῦ ναοῦ ἐκλεί-
οντο καὶ ἐλάμβανε τέλος ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων.

δ) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ

‘Η λειτουργία τῶν πιστῶν ἥρχιζεν ἄλλοτε διὰ τῆς προσκομιδῆς.
‘Αφ’ ὅτου ὅμως αὕτη ὀπετέλεσεν ἰδιαιτέραν τελετὴν τελουμένην ὑπὸ¹
τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὄρθρου, ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν
ἀρχίζει διὰ τῆς μεγάλης εἰσόδου, ἡ ὁποία ἐπακολουθεῖ μετὰ τὰς ὑπέρ
τῶν πιστῶν εὐχάριστας.

1) **‘Η μεγάλη εῖσοδος.** ‘Η μεγάλη εῖσοδος συνίσταται εἰς τὴν μετα-
φορὰν ἐν πομπῇ διὰ μέσου τοῦ ναοῦ τῶν τιμίων δώρων ἀπὸ τῆς προ-
θέσεως καὶ τὴν ἀπόθεσιν διὰ μέσου τῆς ὥραίας Πύλης ἐπὶ τῆς ἀγίας
Τραπέζης ψαλλομένου τοῦ χερουβικοῦ ὅμοιου, διὰ τοῦ δποίου προτρέ-
πονταί οἱ πιστοί, εἰκονίζοντες μυστηριωδῶς τὰ Χερουβίμ καὶ ψάλλον-
τες τὸν τρισάγιον ὅμοιον εἰς τὴν ζωοποιὸν τριάδα, ν’ ἀφήσουν πᾶσαν
μέριμναν βιοτικὴν καὶ νὰ συγκεντρώσουν ὅλον τὸν νοῦν των εἰς τὰ
μέλλοντα νὰ τελεσθοῦν, διότι πρόκειται νὰ ὑποδεχθοῦν μετ’ ὀλίγον
εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν τὸν Βασιλέα τῶν ὅλων.

‘Η μεταφορὰ αὐτὴ τῶν τιμίων δώρων ἔθεωρήθη, ὅτι συμβολίζει τὴν
ταφὴν καὶ τὴν μέταφορὰν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν τάφον.

2) **Αἱ αἰτήσεις.** Μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τῶν τιμίων δώρων εἰς τὸ θυσι-
αστήριον ἀπαγγέλλονται ὑπὸ τοῦ διακόνου αἱ αἰτήσεις, διὰ τῶν δ-
ποίων προτρέπονται οἱ πιστοί νὰ ζητήσουν τὴν ἡμέραν ἀγίαν καὶ
εἰρηνικήν, ἄγγελον φύλακα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων, ἀφεσιν
τῶν ἀμαρτιῶν, τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα διὰ τὰς ψυχάς, τὴν εἰρήνην
τοῦ κόσμου, τὴν διαβίωσιν ἐν μετανοίᾳ, τὰ ἀνεπαίσχυντα γηρατεῖα,
τὴν καλὴν ἀπολογίαν πρὸ τοῦ φοβεροῦ βήματος. Κατὰ τὸν αὐτὸν
χρόνον ἀναγινώσκεται ὑπὸ τοῦ ἱερέως μυστικῶς ἡ λεγομένη εὔχῃ
τῆς προσκυνήσεως τῶν τιμίων δώρων), διὰ τῆς ὁποίας
παρακαλεῖ ὁ λειτουργὸς τὸν Θεὸν νὰ δεχθῇ ἐκ τῶν χειρῶν του τὴν
θυσίαν τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ νὰ ἔλθῃ πλουσία ἡ χάρις τοῦ ἀγίου
Πνεύματος εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Τραπέζης εύρισκόμενα δῶρα καὶ
εἰς τοὺς παρισταμένους πιστούς.

3) **‘Η ὁμολογία τῆς πίστεως.** Μετὰ τὰς αἰτήσεις ἐπακολουθεῖ ἡ
ὁμολογία τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ὅλον τὸ ἐκ-

κλησίασμα ἀγάπην καὶ εἰρήνην, προκειμένου νὰ ὁμολογήσῃ τὴν πίστιν του εἰς τὸν Θεόν τῆς ἀγάπης, διὰ τοῦτο καὶ ἀκούεται ἡ προτροπὴ τοῦ διακόνου: « Ἀγαπίσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὅμονοΐᾳ ὁμολογήσωμεν ». Εἰς ἀπάντησιν καὶ συμπλήρωσιν τῆς προτροπῆς τοῦ διακόνου ἐπακολουθεῖ ἡ ὁμολογία: « Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἄγιον Ἡνεῦμα, τοιάδα ὅμοούσιον καὶ ἀχώριστον », διὰ τῆς ὅποιας δηλοῦται ἐν περιλήψει τί πρόκειται νὰ ὁμολογήσωμεν. Κατὰ τὴν ίδιαν στιγμὴν ἐγίνετο ἄλλοτε μεταξὺ τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ὁ ἀσπασμὸς τῆς εἰρήνης, διὸποιος τώρα περιωρίσθη μόνον μεταξὺ τῶν συλλειτουργῶν ἱερέων. Ἀμέσως δὲ μετὰ τοῦτο καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ παραγγέλματος: « Τὰς θύρας, τὰς θύρας ! Ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν », ἀναφερομένου εἰς τὴν μετὰ προσοχῆς ἐπιτήρησιν τῶν θυρῶν ὑπὸ τῶν διακόνων, διὰ νὰ μὴ εἰσέλθῃ κρυφίως κανεὶς ἀμύητος, ἐπακολουθεῖ ἡ ἀπαγγελία τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, ἡ ὅποια ἐγίνετο ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ὅλου λαοῦ.

ε) Η ΑΓΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ

Καλεῖται τοιουτοτρόπως ἡ προσφορὰ τῶν τιμίων δώρων ἔνώπιον τοῦ Θεοῦ ὡς θυσία εὐχαριστήριος καὶ ἀναμνηστική, ὅπως δι' αὐτῶν, τὰ ὅποια μεταβάλλονται διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἀγίου Πνεύματος εἰς σῶμα καὶ αἵμα Χριστοῦ, ἔλθῃ εἰς τοὺς πιστοὺς ἡ θεία χάρις. Τὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς λειτουργίας τὸν πιστῶν, τὸ ὅποιον ἀρχίζει ἀπὸ τὸ « Πρόσχωμεν τὴν ἀγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν » καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἀγίαν κοινωνίαν καὶ τὴν ἀπόλυτιν, ἀποτελεῖ τὸ ἱερώτερον μέρος αὐτῆς.

I. Προτροπαὶ καὶ εὐλογίαι. Ἐπειδὴ ἐπέστη τὸ ἱερώτερον μέρος τῆς θείας λειτουργίας, προτρέπονται οἱ πιστοὶ εἰς ἔντασιν προσοχῆς. Καὶ ἐν πρώτοις ὁ διάκονος παραγγέλλει: « Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου. Πρόσχωμεν τὴν ἀγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν ». Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ διακόνου ὁ λαὸς διὰ τῶν ψαλτῶν ἀπαντᾷ: « Ἐλεον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως » (Ναὶ· θὰ σταθῶμεν εὐλαβῶς· θὰ προσφέρωμεν τὴν σπλαγχνικὴν συγχώρησιν καὶ εἰρήνευσιν· θὰ ἀναπέμψωμεν πρὸς τὸν Θεόν διὰ τῆς θείας Εὐχαριστίας εὐγνώμονα διοξολογίαν). Οἱ ιερεὺς ἔξερχεται τώρα πρὸ τῆς ὡραίας Πύλης καὶ εὐλογεῖ τὸν λαὸν ὑψώνων τὴν δειξιάν, ἐνῷ συγχρόνως ἐκφωνεῖ: « Ἡ γάρ οις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πα-

τρόδς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἀγίου Πρεύματος εἴη μετὰ πάντων ἑμῶν», μεταδίδων τοιουτόποις εὐλογίαν ἀποστολικὴν καὶ εὐχόμενος, ὅπως ἔλθῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν ἡ σωτήριος εὔνοια καὶ δωρεά, ἡ πηγάζουσα ἀπὸ τὴν θυσίαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ διὰ ταύτης ἐκδηλωθεῖσα ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ μεταδίδουσα τὴν χάριν κοινωνία τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Εἰς τὸν εὐλογοῦντα ἀντεπεύχεται ὁ λαός: «Καὶ μετὰ τοῦ πρεύματός σου». «Ἐν σχῷμεν τὰς καρδίας», προτρέπει μὲ δύναμιν κατόπιν ὁ ἵερεὺς τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς ώραίας Πύλης. «Ἐχομεν ποδὸς τὸν Κίνον» (δηλ. ἀνυψώσει τὸν νοῦν μας,) ἀπαντᾷ ὁ λαός. «Ἐνχαριστήσομεν τῷ Κριώ», προτρέπει πάλιν τὸν λαὸν ὁ λειτουργός. Καὶ ἀφοῦ ἀποκριθῇ ὁ λαός, ὅτι «Ἄξιον καὶ δίκαιον» είναι νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸν Κύριον, σταματᾷ ὁ συναφθείς μεταξὺ τοῦ λειτουργοῦ διάλογος, ὁ δόποιος χρησιμεύει ὡς προοίμιον τῆς ἀγίας ἀναφορᾶς.

II. Ό αγιασμὸς τῶν τιμίων δώρων. Ό αγιασμὸς τῶν τιμίων δώρων γίνεται διὰ μεγαλοπρεποῦς καὶ ἐκτεταμένης εὐχῆς. Εἰς τὴν εὐχὴν αὐτήν, τὴν δόποιαν κατὰ τὸ πλεῖστον σήμερον λέγει μυστικῶς ὁ ἵερεύς, συμμετέχει κατὰ τὰ ἐνδιάμεσα καὶ ὁ λαός, συνεχίζων ἡ ἀποκρινόμενος εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ λεγόμενα.

Περιλαμβάνει δέ ἡ εὐχὴ αὕτη τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα:

α) Τὸν εὐχαριστήριον ὑμνον, εἰς τὸν δόποιον ὁ λειτουργὸς εὐχαριστεῖ τὸν Θεόν διὰ πάντα τὰ ὑπ’ αὐτοῦ χορηγηθέντα καὶ χορηγούμενα ἀγαθά του,

β) Τὸν ἀγγελικὸν ὑμνον «Ἄγιος, ἄγιος ἄγιος Κέριος Σαβαὼθ, πλήρης ὁ οὐνοτὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου». Τὸν ὑμνον αὐτὸν ψάλλει ὁ λαός συνενώνων μὲ αὐτὸν τὸ «Ωσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις», διὰ τοῦ δόποιου ὑπεδέχθη ὁ λαός τῶν Ἐβραίων τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν εἰσοδόν του εἰς Ἱεροσόλυμα, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ λειτουργοῦ, εἰς τὴν δόποιαν γίνεται μνεία τῶν Χερουβείμ καὶ τῶν Σεραφείμ, τὰ δόποια περικυκλώνουν τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναπέμπουν τὴν δοξολογίαν αὐτήν,

γ) Τὴν ἐξύμνησιν τῶν διὰ τοῦ Χριστοῦ γενομένων εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν ἀφήγησιν τῶν κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ μυστηρίου, καθ’ ὃν χρόνον ψάλλεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁ ἀγγελικὸς ὑμνος,

δ) Τὴν ἐκφώνησιν τῶν λόγων τῆς συστάσεως τοῦ μυστηρίου:

« Λάβετε, φάγετε » και « πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες », μετὰ τὴν δποίαν ὁ χορὸς ἐπιλέγει τὸ « Ἀμήρ ».

ε) Τὴν ἀνάμνησιν, τὸ τμῆμα δηλ. ἐκεῖνο τῆς εὐχῆς, εἰς τὸ ὅποιον μνημονεύεται ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐντολή, ἵνα ἐκτελοῦν οἱ πιστοὶ τὸ ἰδρυθὲν ὑπ’ αὐτοῦ μυστήριον εἰς ἀνάμνησίν του,

ς) Τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἄγιου Πνεύματος πρὸς καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δῶρων, εἰς τὴν ὅποιαν ὁ Ἱερεὺς παρακαλεῖ πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου τὸν Θεόν, ἵνα στείλῃ τὸ ἄγιόν του Πνεῦμα ἐπὶ τὰ τίμια του δῶρα καὶ μεταβάλῃ αὐτὰ εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γίνεται καθ’ ὃν χρόνον ὁ χορὸς ψάλλει τὸν ὑμνὸν: « Σὲ ὑμροῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν », ὁ ὅποιος ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἐκφωνήσεως: « Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν... » (σοῦ προσφέρομεν δηλ. τὰ τίμια αὐτὰ δῶρα, τὰ ὅποια ἀπὸ σὲ προέρχονται καὶ εἰς σὲ ἀνήκουν). Τότε οἱ ἐκκλησιαζόμενοι πιστοὶ κλίνουν γόνυ λατρείας εἰς τὸν Κύριον· καὶ

ζ) Τὴν δέησιν ὑπὲρ ὄλοκλήρου τῆς Ἔκκλησίας, στρατευομένης καὶ θριαμβευούστης. Εἰς αὐτὴν μνημονεύει ἐν πρώτοις ὁ λειτουργὸς εἰς ἔνδειξιν τιμῆς πάντων τῶν ἐν πίστει ἀναπτασσαμένων προπατόρων, πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, Ἀποστόλων, μαρτύρων καὶ παντὸς πνεύματος τελειωθέντος ἐν τῇ πίστει πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἔξαιρέτως δὲ τῆς Θεοτόκου, ἡ ὅποια καὶ ἀνυμνεῖται ἀκολούθως ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Μνημονεύει δὲ τῶν ἀπ’ αἰῶνος ἄγιων, ἵνα ἐπικαλεσθοῦν καὶ αὐτοὶ τὸν Κύριον ὑπὲρ ἡμῶν. "Ἄλλως τε τὰ αἰσθήματα, τὰ ὅποια ἔχομεν καθ’ ὃν χρόνον ζῶμεν, οἱ δεσμοὶ τῆς ἀγάπης; οἱ ὅποιοι μᾶς συνδέουν μὲ τοὺς ἀδελφούς μας, ἔξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν καὶ μετὰ θάνατον. Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπομένως οἱ ἀνθρωποι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἔφυγον ἀπὸ ἡμᾶς καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν ὄρμον τῆς ἀσφαλείας, νὰ μᾶς ἔγκαταλείπουν. Προσφέρουν καὶ αὐτοὶ τὴν λατρείαν των ὑπὲρ ἡμῶν. "Η εἰκὼν, τὴν ὅποιαν παρουσιάζει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, ὅπου γίνεται λόγος περὶ θυσιαστηρίου, ἐπάνω εἰς τὸ ὅποιον ὑπάρχει τὸ ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένον καὶ πέριξ τοῦ ὅποίου οἱ 24 πρεσβύτεροι ὡς ἐκπρόσωποι τῆς θριαμβευούστης Ἔκκλησίας ἀναπέμπουν ἀπὸ συμφώνου δόξαν πρὸς τὸν Θεόν, δὲν μᾶς λέγει τίποτε ἀλλο παρά, ὅτι ἡ ἐν οὐρανοῖς Ἔκκλησία διοξολογοῦσα τὸν Θεόν ἱκετεύει συγχρόνως καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Μὲ τὴν παρρησίαν δὲ αὐτῆς ἐκ τῆς μεσιτείας τῶν ἄγιων ὁ λειτουργὸς ἐπιλαμβάνεται εὐκαιρίας, διὰ νὰ δεηθῇ ἐν συνεχείᾳ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ζώντων, μνημονεύων ἴδιαιτέρως μεγαλοφώνως τοῦ

ἐπιστόπου τῆς περιφερείας, ὅπως χαρίσῃ αὐτὸν εἰς τοὺς ποιμανούμενους ὑπ' αὐτοῦ πιστούς, διάγοντα « ἐν εἰρήνῃ, σῶον, ἔντιμον, ὑγιᾶ, μακροημερεύοντα καὶ ὁρθοτομοῦντα (διδάσκοντα ὀρθῶς) τὸν λόγον τῆς ἀληθείας », (Κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὁ διάκονος παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ὅπως ἐλεήσῃ ὅλους, ζῶντας καὶ κοιμηθέντας, τοὺς ὅποιούς ἔχει κατὰ νοῦν ἕκαστος τῶν ἐν τῷ ναῷ εὐρισκομένων, ὁφείλει δὲ καὶ ἕκαστος πιστὸς νὰ παρακαλέσῃ τὸν Θεόν ύπερ παντὸς γνωρίμου· ἡ συγγενοῦς προσώπου).

Τὴν μνημόνευσιν διαδέχεται ἡ ἐκφώνησις : « Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη (τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐσπλαχνίας) τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάρτων ἡμῶν », μετὰ τῆς ὅποιας καὶ τελειώνει ἡ μεγάλη εὐχὴ τοῦ ἀγιασμοῦ τῶν τιμίων δώρων.

III. Δεήσεις καὶ εὐχαὶ πρὸ τῆς μεταλήψεως. Ἀκολουθεῖ τώρα νέα σειρὰ δεήσεων καὶ εὐχῶν, αἱ ὅποιαι ἀποβλέπουν εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῶν πιστῶν διὰ τὴν θείαν κοινωνίαν. Καὶ ὁ μὲν διάκονος προτρέπει τοὺς πιστούς νὰ παρακαλέσουν τὸν Κύριον ύπερ τῶν προσκομισθέντων καὶ ἀγιασθέντων τιμίων δώρων, μεταβληθέντων εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ὅπως διὰ τῆς μεταλήψεως αὐτῶν ἔλθῃ πλουσίᾳ ἡ θεία χάρις εἰς τὰς ψυχάς των. Εἰς ἕκαστην ἐκ τῶν αἵτησεων αὐτῶν ἀποκρίνονται οἱ ψάλται ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ « Παράσχον, Κύριε ». Ο δὲ ἱερέυς εὔχεται μυστικῶς εἰς τὸν Θεόν, ὅπως ἀξιώσῃ καὶ αὐτὸν καὶ τὸν λαὸν « μεταλαβεῖν τὸν ἐπονεγάνιον καὶ φρικτῶν μυστηρίων ταύτης τῆς ἱερᾶς καὶ πνευματικῆς Τραπέζης μετὰ καθαροῦ συνειδότος ».

Ἀκολούθως ἀπαγγέλλεται ἡ Κυριακὴ προσευχὴ. Ὡρίσθη δὲ νὰ ἀπαγγέλλεται εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, λόγῳ τῆς ἐννοίας, ἡ ὅποια ἀπεδίδετο εἰς τὸ αἱτημα αὐτῆς « τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον », ώς ἀναφερομένου κυρίως εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν.

Μετὰ τὴν Κυριακὴν προσευχὴν, τοῦ λαοῦ κλίναντος τὰς κεφαλάς, δοθέντος τοῦ παραγγέλματος ύπὸ τοῦ διακόνου, ύπὸ τὰς εὐλογίας τοῦ ἱερέως, ἀναγινώσκονται μυστικῶς δύο εὐχαῖ, εἰς τὰς ὅποιας ὁ λειτουργὸς εὐχαριστῶν παρακαλεῖ συγχρόνως τὸν Θεόν, ὅπως ἡ προκειμένη θυσία ἀποβῇ δι' ὅλους εἰς ἀγαθόν, ἀναλόγως τῆς ἴδιαιτέρας ἀνάγκης ἕκαστου, « χάριτι καὶ οἰκτιμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ », καὶ ὅπως ἀξιώσῃ αὐτὸν καὶ τὸν λαὸν τῆς θείας μεταλήψεως.

‘Αλλὰ κή ώρα πλέον διὰ τὴν θείαν κοινωνίαν πλησιάζει. «Πρόσχωμεν», ἀναφωνεῖ ὁ διάκονος ἔξω τοῦ ἱεροῦ ἴστάμενος. Καὶ ὁ μὲν ἱερεύς, ἀνυψῶν τιμητικῶς καὶ λατρευτικῶς τὸν ἄγιον ἄρτον, ἐκφωνεῖ: «Τὰ ἄγια τοῖς ἀγίοις» (τὰ ἄγια δηλ. δῶρα προσφέρονται εἰς τοὺς ἀγίους, τοὺς πιστούς μὲν ἄλλα λόγια, τοὺς ἀπηλλαγμένους ἀπὸ τὸν βόρβορον τῆς ἀμαρτίας, τοὺς καθαρούς κατὰ τὴν ψυχὴν), οἱ δὲ πιστοὶ ὁμολογοῦν ἐν ταπεινώσει διὰ τοῦ χοροῦ τῶν ψαλτῶν, ὅτι «Εἰς ἄγιος, εἰς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός». Ἐπειτα δὲ ὁ ἱερεὺς κόπτει αὐτὸν εἰς τέσσαρας μερίδας καὶ ἐμβάλλει τὴν μίαν ἔξ αὐτῶν (τὴν φέρουσαν τὰ γράμματα ΙΣ.) εἰς τὸ ἄγιον Ποτήριον, προσθέτων εἰς αὐτὸν καὶ ὑδωρ θερμὸν διὰ τοῦ «ζέοντος», διὰ νὰ είναι πλήρης ἡ δομοίότης πρὸς τὸ ζῶν αἷμα.

IV. Ἡ θεία Κοινωνία. Μετὰ τοῦτο ἐπακολουθεῖ ἡ μετάληψις. Κοινωνοῦν πρῶτοι οἱ λειτουργοὶ ἐντὸς τοῦ ἄγιου Βήματος, καθ’ ὃν χρόνον ὁ χορὸς ψάλλει τὸ κοινωνικόν: «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν. Ἀλληλούϊα». Μετὰ τοὺς λειτουργοὺς προσέρχονται καὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες πιστοί, διὰ νὰ κοινωνήσουν, καθὼς ἄλλοτε οἱ Ἀπόστολοι εἰς τὸ ὑπερῷον, ἀταντῶντες τοιουτοτρόπως ἐμπράκτως εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ διακόνου: «Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε».

Μετὰ τὴν ἀγίαν κοινωνίαν ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ τὸν λαὸν ἐπιλέγων μεγαλοφώνως τὸ «Σῆσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου» καὶ οἱ πιστοὶ ἀκολούθως ἀναπέμπονται διὰ τῶν ψαλτῶν τὸν ὑμνον: «Εἴδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν Ηρεῦμα ἐπονημάτιον», διὰ τοῦ ὅποιου ὁμολογοῦν τὰς πνευματικὰς δωρεάς, τῶν ὅποιών ἡξιώθησαν διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ψαλλομένου ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἀπολυτικού ὁ ἱερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὸ Ιερόν, ἀποθέτει τὸ ἄγιον Ποτήριον ἐπὶ τῆς ἄγιας Τραπέζης καὶ θυμιᾶ αὐτὸν διὰ τελευταίαν φορὰν ἐπαναλαμβάνων καθ’ ἑαυτὸν τοὺς προφητικοὺς λόγους: «Ὑψώθητι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ὁ Θεός», οἱ ὅποιοι ὑπενθυμίζουν τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος. Ἀκολούθως εἰσάγονται τὰ “Ἄγια εἰς τὴν πρόθεσιν.

Κατόπιν οἱ μεταλαβόντες προτρέπονται ὑπὸ τοῦ διακόνου πρὸς εὔχὴν εὐχαριστήριον διὰ τὴν μετάληψιν τῶν θείων καὶ ζωοποιῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων. Καλοῦνται δὲ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν εὔχὴν ὅρθοί. Διότι προτιγουμένως, ἀναμένοντες τὴν μετάληψιν τῶν λοιπῶν χριστιανῶν, ἥδυναντο νὰ καθήσουν.

V. Ἡ ἀπόλυσις. Ἐκπληρωθέντος τοῦ σκοποῦ τῆς θείας λειτουρ-

γίας, καλοῦνται τώρα οἱ πιστοὶ ὑπὸ τοῦ Ἱερέως, ὅπως ἀπέλθουν ἐκ τοῦ ναοῦ. Εἰς δὲ τὴν προτροπὴν τοῦ διακόνου νὰ παρακαλέσουν καὶ πάλιν τὸν Κύριον, προκειμένου ν' ἀναχωρήσουν, οἱ μὲν ψάλται ψάλλουν τὸ «*Kύριε, ἐλέησον*», ὁ δὲ Ἱερεὺς ἀναγινώσκει μεγαλοφόνως τὴν ὁ πισθάμβων λεγομένην εὐχήν. Ὁνομάζεται αὕτη τοιουτοτρόπως, διότι ἀνεγινώσκετο παλαιότερον ὅπισθεν τοῦ ἄμβωνος, τοῦ ὑψούμενου ἄλλοτε εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Διὰ τῆς εὐχῆς αὐτῆς ζητεῖ ὁ Ἱερεὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ νὰ δώσῃ εἰρήνην εἰς τὸν κόσμον, εἰς τὰς Ἐκκλησίας, εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ εἰς ἄπαντα τὸν λαόν. Ὁ λαὸς λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς εὐχῆς αὐτῆς ψάλλει διὰ τοῦ χοροῦ τὸν ὑμνὸν τοῦ Ἰωάβ: «*Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημέρον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἔως τοῦ αἰῶνος*» εἰς ἐνδειξιν εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς ποικίλας τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας, ὁ δὲ Ἱερεὺς ἀναγινώσκει κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν πρὸ τῆς ἀγίας Τραπέζης εὐχὴν ἀναφερομένην εἰς τὸν Χριστόν, διὰ τῆς ὁποίας ζητεῖ ἀπὸ τὸν Κύριον νὰ πληρώσῃ τὰς καρδίας τῶν πιστῶν παντοτεινῆς χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης, πρᾶγμα τὸ ὅποιον καὶ ἀποτελεῖ τὸν τελικὸν σκοπὸν τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος.

Ἄκολούθως ὁ Ἱερεὺς κάμνει ἀπὸ τὸν εὐλογῶν τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τῆς ὡραίας Πύλης καὶ ἐπισυνάπτων τὴν εὐχήν: «*Διεὐλόγω τῷν ἀγίοιν πατέροιν ἡμῶν*», διὰ τῆς ὁποίας τίθεται τέρμα εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς θείας λειτουργίας, ἥτις ἀποτελεῖ, καθὼς εἶδομεν, πλήρη ἀναπαράστασιν τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου.

Κατὰ τὴν ἀπόλυτιν διαμοιράζεται ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς τὸ ἀντίδωρον. Καλεῖται δὲ τοιουτοτρόπως, ἐπειδὴ ἐλάμβανον αὐτὸν οἱ μὴ προητοιμασμένοι ὅπως κοινωνήσουν πιστοὶ «*ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἐκείνου δώρου τῆς φρικτῆς κοινωνίας*» (Συμεών Θεσσαλονίκης).

ς) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΗΓΙΑΣΜΕΝΩΝ

Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων δώρων λέγεται ἡ λειτουργία, κατὰ τὴν ὁποίαν προσφέρεται εἰς κοινωνίαν ἄγιος ἄρτος προηγιασμένος. Ὁ προσφερόμενος ἄρτος καθαγιάζεται κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς προηγουμένης Κυριακῆς ἢ τοῦ Σαββάτου τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ ἐμποτιζόμενος δι' ἡγιασμένου οἴνου διατηρεῖται εἰς τὸ ἀρτοφόριον. Ἐκ τοῦ ἀρτοφορίου τούτου (τὸ ὅποιον περιέχει δύο ἢ περισσοτέρους καθηγιασμένους ἄρτους, ἀναλόγως πρὸς τὰς λειτουρ-

γιας τών Προηγιασμένων, τὰς ὅποιας μέλλει νὰ τελέσῃ ὁ Ἱερεὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἑβδομάδος) ἔξαγεται εἰς ἄρτος κατὰ τὴν Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τίθεται εἰς τὴν προσκομιδὴν ἐπὶ τοῦ Δισκαρίου μετὰ πάστης προσοχῆς καὶ εὐλαβείας, ριππομένου ἐντὸς τοῦ Ποτηρίου καὶ κοινοῦ οἴνου, εἰς τὸ ὅποιον ὁ Ἱερεὺς τελεῖ τὴν ἔνωσιν.

Ἡ τοιαύτη τοποθέτησις τοῦ ἀγίου ἄρτου γίνεται καθ' ἥν στιγμὴν ψάλλεται τὸ «*Κύριε, ἐκένρωξα*» ἢ ἀναγινώσκονται ἐκ τοῦ Ψαλτηρίου οἱ ἀναβαθμοί. Τοῦτο δέ, διότι ἡ Προηγιασμένη λειτουργία συνδέεται μετὰ τοῦ ἑσπερινοῦ. Μετὰ τὸ «*Κύριε, ἐκένρωξα*» γίνεται μικρὰ εἰσόδος μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου, μετὰ τὴν ὅποιαν ἐπακολουθοῦν δύο συνήθως ἀναγινώσματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, μεθ' ἕκαστον τῶν ὅποιων ὁ Ἱερεὺς κρατῶν λαμπτάδα καὶ θυμιατήριον εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐκφωνεῖ τὸ «*Σορτία ὁρθοί. Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι*» (Τὰ θεῖα λόγια δηλ., τὰ ὅποια θὰ ἀκουσθοῦν, εἶναι σοφία. Ὁρθοί καὶ μετὰ προσοχῆς ἀκούσατε αὐτά. Τὸ φῶς τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστοῦ φωτίζει πάντας). Μετὰ τὰ ἀναγινώσματα ψάλλεται ἔξακις ὑπὸ τοῦ Ἱερέως καὶ τῶν χορῶν τὸ «*Κατευθυνθήτω*» καὶ ὁ διάκονος καλεῖ ἀκολούθως τοὺς κατηχουμένους νὰ ἀπέλθουν.

Μετὰ τοῦτο ἀντὶ Χερουβικοῦ ὕμνου ψάλλεται ὁ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ζ' αἰῶνος εἰσαχθεὶς ὕμνος : «*Nῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀσφάτως λατρεύοντιν. Ἰδού γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ἰδού θυσίᾳ μυστικὴ τετελειωμένη δορυφορεῖται* » καὶ γίνεται σιωπηλῶς καὶ μετὰ πολλῆς εὐλαβείας ἡ μεγάλη εἰσόδος, κατὰ τὴν ὅποιαν τὰ προηγιασθέντα δῶρα μεταφέρονται ἐκ τῆς προθέσεως εἰς τὴν ἄγιαν Τράπεζαν. Ὁ διάκονος τότε ἀπαγγέλλει τὰς γνωστὰς καὶ ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου αἰτήσεις. Μετὰ τὰς αἰτήσεις ἀπαγγέλλεται ἡ Κυριακὴ προσευχὴ καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ θεία κοινωνία.

15. ΤΑ ΛΟΙΠΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

1) ΤΕΛΕΣΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΒΑΠΤΙΣΜΑΤΟΣ

α) Ἡ πρὸ τοῦ Βαπτίσματος προπαρασκευαστικὴ τελετὴ. Ἀποτελοῦν ταύτην αἱ «*εὐχαὶ εἰς κατηχούμενον*».

Τὸν μέλλοντα νὰ βαπτισθῇ στρέφει ὁ Ἱερεὺς πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἐμφυσᾷ εἰς τὸ πρόσωπόν του τρεῖς φοράς, διὰ νὰ ἀναζωπυρώσῃ

τὴν εἰς τὸν Ἀδάμ πρώτην ἐκείνην πνοήν τῆς ζωῆς, κατόπιν θέτων τὴν χεῖρά του ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ἵνα δηλωθῇ ὅτι οὗτος τίθεται ὑπὸ τὴν σκέπτην τῆς Ἐκκλησίας, ἀναγινώσκει εύχήν, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν παλαιὰν πλάνην τοῦ διαβόλου.

Ἄκολουθοῦν οἱ ἔξορκισμοί, διὰ τῶν ὅποιών ὁ Ἱερεὺς ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπιτιμᾷ τὸν διάβολον καὶ ἔξορκίζει αὐτόν, ἵνα ἀπέλθῃ ἀπὸ τοῦ κατηχουμένου, ἀφ' ἑτέρου δὲ δέεται τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἀπομακρύνῃ ἐκ τοῦ κατηχουμένου πᾶν πνοητὸν πνεῦμα ἐμφωλεύον· εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ.

Μετὰ τοὺς ἔξορκισμοὺς ὁ ἀντιπροσωπεύων τὸ βρέφος ἀνάδοχος διακηρύσσει ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ Ἱερέως τὴν ἀποστροφήν του ἀπὸ τὸν διάβολον καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς τὸν Χριστόν. Ἀκολούθως δὲ εἰς ἐπιβεβαίωσιν αὐτοῦ ἀπαγγέλλει τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως.

Αἱ μεταξὺ τοῦ Ἱερέως καὶ τοῦ ἀναδόχου ἐρωταποκρίσεις μᾶς παραπέμπουν εἰς τοὺς ἀρχαίους χριστιανικοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὅποιους οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ Βάπτισμα ἥσαν ἐνήλικες.

Τὴν προπαρασκευαστικὴν ταύτην τελετὴν ἐπισφραγίζει ὁ Ἱερεὺς διὰ καταλλήλου εὐχῆς πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα προσκαλέσῃ Οὔτος τὸν δοῦλόν του πρὸς τὸ ἄγιον φώτισμα. Κατὰ τὴν εὐχὴν αὐτὴν δίδεται εἰς τὸν βαπτιζόμενον καὶ τὸ ὄνομα.

β) Ἡ τελετὴ τοῦ ἀγίου Βαπτίσματος. Ὁ Ἱερεὺς ἀναγινώσκει δύο ἀγιαστικὰς εὐχὰς τοῦ ὄντος, διὰ τῶν ὅποιών ἐπικαλεῖται τὴν κάθοδον τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἵνα ἀναδείξῃ αὐτὸν « ὕδωρ ἀπολυτρώσεως, ὕδωρ ἀγιασμοῦ, εἰς καθαρισμὸν σαρκὸς καὶ πνεύματος, φωτισμὸν ψυχῶν... νιοθεσίας χάρισμα... πηγὴν ζωῆς ». Ἔπειτα ὁ Ἱερεὺς εὐλογεῖ τὸ ἔλαιον, χύνει αὐτὸν εἰς τὴν κολυμβήθραν καὶ ἀλείφει μὲ αὐτὸν τὸ βαπτιζόμενον ὡς ἄλλον ἀγωνιστὴν εἰς τὸν κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἀγῶνα.

Κατόπιν τούτου τελεῖται ἡ κυρίως τελετὴ τοῦ Βαπτίσματος. Ὁ Ἱερεὺς καταδύει τὸν μέλλοντα νὰ βαπτισθῇ εἰς τὸ ὕδωρ τῆς κολυμβήθρας τρὶς λέγων: « Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, Ἀμὴν » (πρώτη κατάδυσις) « καὶ τοῦ Υἱοῦ, Ἀμὴν » (δευτέρα κατάδυσις) « καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, Ἀμὴν ». (τρίτη κατάδυσις).

Μετὰ τὴν τρίτην κατάδυσιν, ἀφοῦ ἐνδυθῇ ὁ νεοφύτος, ὁ Ἱερεὺς μετὰ τοῦ ἀναδόχου, κρατοῦντος τὸν βαπτισθέντα ἐνδεδυμένον μὲ τὸν

λευκὸν χιτῶνα, ὁ ὅποιος εἰκονίζει τὴν λευκότητα καὶ καθαρότητα τῆς ψυχῆς, περιφέρεται τρὶς πέριξ τῆς κολυμβήθρας ψαλλομένου τοῦ « Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐγεδέσασθε. Ἐλληλοῦν ». Ἀναγινώσκεται ἐν συνεχείᾳ μία περικοπὴ ἐκ τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς, ἡ ὅποια διδάσκει τὰς ἐνεργείας τοῦ ἀγίου Βαπτίσματος (Ρωμ. 5' 4 - 11) καὶ μία ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἡ ὅποια περιέχει τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου νὰ βαπτίζουν τοὺς πιστεύοντας (κη' 26). Ἐπειτα ὁ ἱερεὺς ἀναφωνεῖ πρὸς τὸν βαπτισθέντα: « Ἐβαπτίσθης, ἐφωτίσθης, ἐμνησθῆς, ἴγιασθης ἀπελούσθης εἰς τὸ ὄντα τοῦ Πατρὸς ». Ἀκολούθως κόπτει σταυροειδῶς τρίχας ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ βαπτισθέντος, διὰ νὰ δηλωθῇ, ὅτι ὁ βαπτισθεὶς πλέον θὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν Θεόν, διότι καὶ οἱ κύριοι εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἀγοράζοντες τοὺς δούλους, ἔκοπτον τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς των.

2) ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ

Ἡ τελετὴ τοῦ Χρίσματος ἐπισυναπτομένη μετὰ τοῦ Βαπτίσματος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας γίνεται πρὸ τῶν ἀναγνωσμάτων τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ νηπίου ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας, ὅταν τοῦτο περιβληθῇ τὸν λευκὸν χιτῶνα. Τότε ὁ λειτουργὸς χρίει τὸν βαπτισθέντα δι' ἀγίου Μύρου ἐπὶ τοῦ μετώπου πρὸς καθαγιασμὸν τῆς διανοίας, ἐπὶ τῶν ὁφθαλμῶν καὶ τῶν μυκτήρων καὶ τοῦ στόματος καὶ τῶν ὥτων πρὸς καθαγιασμὸν τῶν αἰσθήσεων, ἐπὶ τῶν χειρῶν τέλος καὶ τῶν ποδῶν πρὸς καθαγιασμὸν τῶν δργάνων, διὰ τῶν ὅποιών τελοῦνται τὰ ἔργα. Εἰς ἑκάστην δὲ ἐκ τῶν χρίσεων αὔτῶν ἐπιλέγει τὸ « Σηραγίς δωρεᾶς Πιεύματος ἀγίου. Ἀμήν ».

Ως πρὸς τὴν ὑλην τοῦ ἀγίου Μύρου, αὕτη ἀποτελεῖ σύνθεσιν ἐξ εὐωδῶν ὑλῶν μετὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος στοιχείου τοῦ ἑλαίου, καθαγιάζεται δὲ ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπέζης κατὰ συνήθειαν ἀρχαιοτάτην εὐλογούμενον ὑπὸ μόνον τῶν ἐπισκόπων.

Εἰς τὴν ἴδικήν μας Ἐκκλησίαν ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ λαμβάνεται τὸ Μύρον παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπου καθαγιάζεται κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Μ. Πάμπτης.

Ἡ δὲ τελετὴ τοῦ καθαγιασμοῦ γίνεται διὰ τῆς κατὰ τὴν ὥραν τῆς μεγάλης εἰσόδου μεταφορᾶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως μετὰ πάσης ἐπι-

σημότητος τοῦ δοχείου τοῦ περιέχοντος τὸ εύῶδες μῆγμα, τὸ ὅποιον τίθεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τῆς ἁγίας Τραπέζης. Μετὰ δὲ τὴν ἔκφωνησιν : « *Kαὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ* » ἐπακολουθεῖ ὁ καθαγιασμὸς τοῦ Μύρου διὰ τῆς τριπλῆς σφραγίσεως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἀναγνώσεως δύο εὐχῶν, διὰ τῶν ὅποίων παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ἵνα καταπέμψῃ « *Τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐπὶ τοῦτο τὸ μῆδον καὶ πουῆσῃ αὐτὸν χρῖσμα βασιλικόν, χρῖσμα πνευματικόν, ζωῆς φυλακτήριον, ἀγιαστικὸν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἔνδυμα ἀρθαρσίας, σφραγῆδα τελειοποιόν* ».

3) Η ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΣ

Εἰς τοὺς ἀρχαίους χριστιανικούς χρόνους δὲν ἦτο ἀσύνηθες φαινόμενον διὰ τοὺς περιπίπτοντας εἰς διάφορα παραπτώματα χριστιανούς νὰ ἔξομολογοῦνται ἐνώπιον τῆς Ἑκκλησίας, ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ νὰ ἀποκηρύξουν δημοσίᾳ τὴν πρᾶξίν των, ἀφ' ἐτέρου δὲ διὰ νὰ ζητήσουν τὰς προσευχὰς τῶν ἄλλων χριστιανῶν.

Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὴν δημοσίαν Ἐξομολόγησιν ὑπῆρχε καὶ ἡ κατ' ἴδιαν Ἐξομολόγησις ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ, ἡ ὅποία ἐσυστηματοποιήθη ἴδιως ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἐπὶ Δεκίου διωγμῶν. Τούτο δὲ καταφαίνεται ἐκτὸς ὅλων μαρτυριῶν καὶ ἐκ τῆς τοῦ Ὁριγένους, ὁ ὅποιος, παραβάλλων τὴν μὲν ὁμαρτίαν πρὸς τὰ ὑγρὰ ἀκάθαρτα, τὴν δὲ πρᾶξιν τῆς ἔξομολογήσεως πρὸς ἀνακουφιστικὸν ἐμετόν, προκαλούμενον ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ, λέγει ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα προσεκτικοὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τούτου, καὶ διακρίνει τὴν κατ' ἴδιαν ἀπὸ τὴν δημοσίαν Ἐξομολόγησιν. Βαθμηδὸν ἡ κατ' ἴδιαν Ἐξομολόγησις ἔξετό πισεν ἐντελῶς τὴν πρώτην.

Τελεῖται δὲ ἡ Ἐξομολόγησις ὡς ἔξῆς : « Οἱ μετανοῶν μὲ συντριβὴν καρδίας ὁμολογεῖ τὰ ὁμαρτήματά του ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ, ζητῶν τὴν παρὰ Θεοῦ συγχώρησιν, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ Ἱερεὺς καλύπτει τὸν ἔξομολογούμενον διὰ τοῦ ἐπιτραχηλίου του εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἐκδηλουμένης ἀπέναντι παντὸς εἰλικρινῶς μετανοοῦντος, καὶ ἀναγινώσκει τὴν διὰ τὴν περίστασιν ταύτην εὐχήν, διὰ τῆς ὅποιας παρακαλεῖ τὸν εἰπόντα « *ὅσα ἂν λέσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα καὶ ἐν τῷ οὐδαρῷ* » νὰ χορηγήσῃ εἰς τὸν μετανοήσαντα τὴν συγχώρησιν τῶν ἀμαρτιῶν του.

4) Η ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΕΡΧΟΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΕΡΩΣΥΝΗΝ

‘Η Χειροτονία τῶν προσερχομένων εἰς τὴν Ἱερωσύνην τελεῖται κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν τάξιν καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν Ἱερατικῶν βαθμῶν, ὅχι ὅμως καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμήν. Ο μὲν διάκονος χειροτονεῖται μετὰ τὸν καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὅποιαν δὲ ἀρχιερεὺς ἀπαγγέλλει τὸ «*Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ*», διότι κύριον ἔργον αὐτοῦ εἶναι ἀπλῶς νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν ἀγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, δὲ δὲ πρεσβύτερος μετὰ τὸν Χερουβικὸν ὑμνον, διὰ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν ἀγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, καὶ δὲ ἐπίσκοπος μετὰ τὸν τρισάγιον ὑμνον, διὰ νὰ προσαγορεύσῃ τὸν λαὸν ὡς προϊστάμενος καὶ λάβῃ μέρος εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας.

“Οταν πρόκειται νὰ χειροτονηθῇ δὲ ὑποψήφιος, παραλαμβάνεται ἀπὸ δύο δόμοιοι βάθμους του καὶ δηγεῖται ἐντὸς τοῦ ἀγίου Βήματος, ὅπου γίνεται τρὶς χορὸς πέριξ τῆς ἀγίας Τραπέζης εἰς ἔνδειξιν πνευματικῆς χαρᾶς. Τὸν χορὸν συνοδεύει καὶ δόσμα κατάλληλον, διὰ τοῦ ὅποιου ίκετεύονται οἱ καλῶς ἀθλήσαντες καὶ στεφανωθέντες μάρτυρες, ἵνα πρεσβεύωσι πρὸς τὸν Κύριον καὶ ἀναδειχθῇ ἱκανὸς δὲ μέλλων νὰ χειροτονηθῇ. Κατόπιν, ἐνῷ δὲ χορὸς ψάλλει τὸ «*Κύριε, ἐλέησον*», δὲ ἐπίσκοπος θέτει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον, ἔχοντα κεκλιμένα τὰ γόνατα πρὸ τῆς ἀγίας Τραπέζης, καὶ λέγει μεγαλοφώνως: «*Ἡ θεία χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύοντα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, προζειρίζεται τὸν (δεῖνα) εἰς διάκονον ἡ πρεσβύτερον ἢ ἐπίσκοπον. Εὖχόμεθα οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ἐλθῇ ἐπ’ αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου Πνεύματος*». Μετὰ τὴν χειροτονίαν δὲ ἐπίσκοπος χορηγῶν εἰς τὸν χειροτονηθέντα τὸ διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ του ἄμφιον ἀναφωνεῖ τὸ «*Ἄξιος*», τὸ ὅποιον ἐπαναλαμβάνεται καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

5) ΤΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΓΑΜΟΝ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ

‘Η ἀκολουθία τοῦ Γάμου περιλαμβάνει τὴν τελετὴν τοῦ ἀρραβῶνος καὶ τὴν τελετὴν τοῦ στεφανώματος. Παλαιότερον αἱ δύο αὐταὶ τέλεται ἐτελοῦντο κεχωρισμένως, σήμερον ὅμως ταύτοχρόνως.

a) ‘Η τελετὴ τοῦ ἀρραβῶνος. Ἀφοῦ δὲ διάκονος προτρέψῃ τοὺς παρευρισκομένους, ὅπως συνενώσουν ὅλοι μαζὶ τὰς εὐχάς των «*ὑπὲρ τῶν νῦν μητενομένων ἀλλιγίοις καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν*», δὲ ιερεὺς

άκολούθως λαμβάνει τοὺς δακτυλίους, ώς σύμβολα τηρήσεως ἀμοι-
βαίας ὑποσχέσεως καὶ τιμῆς, καὶ θέτει αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖρας τῶν
μελλονύμφων λέγων: « Ἀρραβωνίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (δεῖνα)
τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός καὶ τοῦ
Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πρεύματος. Ἀμήν ».

β) **Ἡ τελετὴ τοῦ στεφανώματος.** Ἐπειδὴ εἰς ἀρχαιοτέρους καιροὺς
ἡ τελετὴ τοῦ στεφανώματος συνενδυάζετο πρὸς τὸ μυστήριον τῆς
θείας Εὐχαριστίας, εἰς τὸ ὅποιον ἐλάμβανον μέρος οἱ νεόνυμφοι διὰ
τοῦτο ἀρχίζει σήμερον διὰ τῆς ἐκφωνήσεως « Ἔνδογημέρη ἡ βασιλεία
τοῦ Πατρός . . . ». Μετὰ τὰ εἰρηνικὰ, εἰς τὰ ὅποια προστίθενται
καὶ μερικαὶ εἰδικαὶ αἰτήσεις ὑπὲρ τῶν ἔρχομένων εἰς γάμον, ἀκολου-
θοῦν δύο εὐχαὶ πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα εὐλογήσῃ τούτους, ως τὴν λό-
γησε « τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὴν Σάρρα, τὸν Ἰακὼβ καὶ πάντας τοὺς
Πατριάρχας . . . », καὶ ἵνα διαφυλάξῃ αὐτούς, ως διεφύλαξε « τὸν Νῶε
ἐν τῇ Κιβωτῷ, τὸν Ἰωνᾶν ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήπους, τοὺς ἁγίους
τρεῖς παῖδας ἐν τῇ καμίνῳ . . . », καὶ ἵνα δώσῃ εἰς αὐτούς « καρπὸν
κοιλίας, καλλιτεκνίαν, ὁμόροιαν ψυχῶν καὶ σωμάτων . . . ». Κατόπιν
ἀκολουθεῖ ἡ στέψις. Κατ' αὐτὴν εἰς τὴν ἐκφώνησιν « Στέψεται ὁ δοῦ-
λος τοῦ Θεοῦ . . . », ἡ ὅποια ἔξακις ἐπαναλαμβάνεται, θέτει ὁ Ἱερεὺς
εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν συζευγμένων τὰ στέφανα, σύμβολα τῆς ἔξου-
σίας αὐτῶν εἰς τὸν ἥδη δημιουργούμενον οἴκον των. Μετὰ τοῦτο
ἀναγινώσκονται αἱ κατάλληλοι διὰ τὴν τελετὴν περικοπαὶ ἐκ τοῦ
Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου (Ἐφεσ. ε' 20 - 23 καὶ Ἰωάν. β'
1 - 11). Ἐπειτα ἀκολουθεῖ ἡ ἀπαγγελία τῆς Κυριακῆς προσευχῆς καὶ
κατόπιν προσφέρεται εἰς τὸν νεονύμφους κοινὸν ποτήριον οἶνου εἰς
ἀντικατάστασιν τοῦ προσφερομένου ἄλλοτε κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν
Ποτηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὅποιον συμβολίζει τὴν ἀμοι-
βαίαν συμμετοχὴν τούτων εἰς τὰς χαρὰς καὶ τὰς λύπτας. Μετὰ τοῦτο
ὁ Ἱερεὺς περιάγει τοὺς νεονύμφους τρὶς γύρω τῆς τραπέζης, ἡ ὅποια
εύρισκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ, ψάλλων μετὰ τοῦ χοροῦ τὸ « Ἡ-
σαΐα, χόρενε . . . »

6) Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΕΥΧΕΛΑΙΟΥ

Τὸ Εὐχέλαιον τελεῖται συνήθως ὑπὸ ἑπτὰ Ἱερέων, ἐν ἀνάγκη
ὅμως δύναται νὰ τελέσῃ τοῦτο καὶ εἷς.

‘Η ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου ἔχει τοιουτοτρόπως διαταχθῆ, ώστε εἰς ἕκαστον τῶν ἑπτά Ἱερέων νὰ ἀναλογῇ καὶ μία ἀποστολικὴ καὶ εὐαγγελικὴ περικοπὴ καὶ περικοπαὶ μετὰ μιᾶς εὐχῆς. ‘Ἐπτὰ λοιπὸν Ἀπόστολοι, ἑπτὰ Εὐαγγέλια καὶ ἑπτὰ εὐχαὶ ἱκετευτικαὶ ὑπὲρ τοῦ ἀρρώστου. Πρὸ τῶν εὐχῶν αὐτῶν προηγοῦνται δύο ἄλλαι εὐχαὶ τελεστικοὶ. Πρὸ τῶν εὐχῶν αὐτῶν προηγοῦνται δύο ἄλλαι εὐχαὶ τελεστικοὶ καὶ ἡ ἀγιαστικὴ τοῦ μυστηρίου, διὰ τῶν ὅποιών παρακαλεῖται ὁ Κύριος, ὅπως ἀγιάσῃ τὸ προκείμενον ἔλαιον καὶ καταστήσῃ αὐτὸν « ἔλαιον ἀγαλλιάσεως, ἔλαιον ἀγιασμοῦ . . . ».

Διὰ τῶν δύο τούτων εὐχῶν ἀγιάζεται τὸ ἔλαιον καὶ λαμβάνει ἐνέργειαν ἰαματικήν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀμέσως μετὰ τὰς εὐχὰς αὐτὰς ὁ Ἱερεὺς χρίει διὰ τοῦ ἔλαιού τὸν τελοῦντα τὸ Εὔχέλαιον ἐκφωνῶν τὴν ἀκόλουθον πρώτην ἴλαστικήν εὐχήν: « Πάτερ ἄγιε, ἵατρε τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων, ὁ πέμψας τὸν μορογενῆ σου Υἱόν, τὸν Κέριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πᾶσαν τόσον ἡθημέρον καὶ ἐκ θάνατου λυτρούμενον, ἵασαι καὶ τὸν δοῦλόν σου ἐκ τῆς περιεχούσης αὐτὸν σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀσθετείας καὶ ζωοποίησον αὐτὸν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ σου ».

‘Η εὐχὴ αὕτη δὲν ἀπαγγέλλεται μόνον ὑπὸ τοῦ πρώτου Ἱερέως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἔξι κατὰ σειράν, οἱ ὅποιοι ἐπίστης συγχρόνως μὲ τὴν ἀπαγγελίαν ἀλείφουν τὸν νοσοῦντα μὲ τὸ ἡγιασμένον ἔλαιον εἰς τὸ μέτωπον, τὸ στῆθος, τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας.

Μεταξύ τῶν δύο τελεστικῶν ἀγιαστικῶν εὐχῶν τίθεται ὁ α' Ἀπόστολος ἀναφερόμενος εἰς τὴν σύστασιν τοῦ μυστηρίου (Ἰακ. ε' 10-17) καὶ τὸ α' Εὐαγγέλιον ἀφηγούμενον τὴν παραβολὴν τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς ληστὰς (Λουκ. ι' 25 - 37). Μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἐκφωνεῖ ὁ Ἱερεὺς τὴν α' ἴλαστήριον εὐχήν, καθὼς εἴπομεν, καὶ ταραχωρεῖ τὴν θέσιν του εἰς τὸν δεύτερον κατὰ τὴν τάξιν Ἱερέα.

‘Ως ἐπιστέγασμα τῆς ὄλης τελετῆς προστίθεται μία τελευταία εὐχὴ ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ὁμαρτιῶν τοῦ ἀσθενοῦς, τὴν ὅποιαν ὁ προϊστάμενος τῶν Ἱερέων ἀναγινώσκει μεγαλοφώνως, ἐνῷ οἱ μὲν συλλειτουργοὶ αὐτοῦ κρατοῦν ἀνοικτὸν τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς εἰς ἔνδειξιν, ὅτι αὐτὸς ὁ Χριστὸς χορηγεῖ τὴν συγχώρησιν, οἱ δὲ ψάλται ψάλλουν τὸ « Κύριε, ἐλέησον ».

16. ΑΛΛΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

1) ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΩΝ ΝΑΩΝ

Ἡ ἀκολουθία τῶν ἐγκαινίων (τῆς καθιερώσεως) τῶν ναῶν εἰναι παλαιοτάτη. Ούσιῶδες καὶ κεντρικὸν μέρος τῆς τελετῆς ἔθεωρήθη ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἔπειτα ἡ χρησιμοποίησις μαρτυρικῶν λειψάνων. Ταῦτα ἐγκλειόμενα ἐντὸς ἀργυρᾶς θήκης, ἀποτίθενται ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἐσπέρας εἰς ναὸν καθιερωμένον, τὴν ἐπομένην δὲ μεταφερόμενα λιτανεύονται ὑπὸ τοῦ τελετουργοῦ ἀρχιερέως, ὃ ὅποιος φέρων αὐτὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ περιέρχεται τρὶς τὸν πρὸς ἐγκαινίασιν ναόν, ἀκολουθούντων τῶν ψαλτῶν καὶ τοῦ πλήθους τῶν χριστιανῶν. Μετὰ τὴν τρίτην περιφορὰν ὃ ἐπίσκοπος ἰστάμενος πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ ναοῦ, αἱ ὅποιαι ἔχουν κλεισθῆ, ἀναφωνεῖ πρὸς τοὺς ἐντὸς τοῦ ναοῦ: « Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ἵμων καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης ». Ἐκεῖνοι δὲ ἀντιφωνοῦν ἐκ τῶν ἔσω: « Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; ». Καὶ πάλιν ὃ ἀρχιερεὺς ἀναφωνεῖ τὸ αὐτὸν καὶ πάλιν οἱ ἐν τῷ ναῷ (εἰς ιερεὺς συνήθως καὶ οἱ ψάλται) ἀποκρίνονται τὰ αὐτά. Ὁ ἀρχιερεὺς ἐν τέλει, ποιῆσας τρὶς ἐμπροσθεν τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ διὰ τῶν ἐν τῷ δίσκῳ ἀγίων λειψάνων, ἀναβοῦ μεγάλη φωνῇ: « Κέριος κραταιός καὶ δυνατός, Κέριος δυνατός ἐν πολέμῳ, Κέριος τῶν δυνάμεων, οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης ». Τούς μυστηριώδεις τούτους λόγους ἐπαναλαμβάνουν καὶ οἱ ἐν τῷ ναῷ, τότε δὲ ἀνοίγονται αἱ πύλαι αὐτοῦ καὶ εἰσέρχεται ὁ ἀρχιερεὺς ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν συλλειτουργῶν καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἀποθέτει τὰ ἄγια λείψανα εἰς τὴν ὅπην τοῦ στύλου, ἐπὶ τοῦ ὅποιου πρόκειται νὰ τεθῇ ἡ πλάξ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ἀγίας Τραπέζης, χυνομένου ἐπάνω αὐτῶν καὶ μείγματος κηρομαστίχης καὶ ὀλλων εὐωδῶν ὑλῶν. Μετὰ τοῦτο τίθεται ἡ πλάξ τῆς ἀγίας Τραπέζης, ἡ ὅποια πλύνεται διὰ χλιαροῦ ὕδατος ἐκ τῶν χυτῶν τοῦ βαπτίσματος καὶ διὰ ροδοστάμου ἢ οἴνου, τὸ δόποιον σημαίνει τὴν εὐωδίαν τῆς τελειότητος, καὶ τέλος σφραγίζεται διὰ ὀγίου Μύρου δεχομένη τοιουτοτρόπως εἰδός τι βαπτίσματος ἢ χρίσματος εἰς τὸ δνομα τῆς ἀγίας Τριάδος. Ἐν τῷ μεταξύ ψάλλονται δι' ἑκάστην ἐκ τῶν πράξεων τούτων κατάλληλοι ψαλμοί (83, 50 καὶ 132). Ἐπειτα ἐπενδύεται ἡ ἀγία Τράπεζα διὰ τοῦ κατασarkίου καὶ τῶν

ύπολοί πων ἀμφίων αὐτῆς (ἐνδυτῆς, ἀντιμηνσίου). 'Ως ἐπισφράγισις καὶ συμπλήρωσις τῆς ὅλης τελετῆς ἀκολουθεῖ ἀμέσως ἡ τέλεσις τῆς θείας λειτουργίας.

2) Ο ΜΕΓΑΣ ΚΑΙ Ο ΜΙΚΡΟΣ ΑΓΙΑΣΜΟΣ

α) 'Ο μέγας ἀγιασμός. 'Η ἀκολουθία αὕτη συνταχθεῖσα πιθανὸν ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου ψάλλεται εἰς τὸν ναὸν κατὰ τὴν ἔορτὴν τῶν Θεοφανείων. Σκοπὸς τῆς τελετῆς εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ ὑπενθύμισις τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Ἰερόνην, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ διὰ τοῦ τοιούτου βαπτίσματος καθαγίασις τῶν ὑδάτων, ἀπὸ τῶν ὅποιών σκορπίζεται θεραπεία σώματος καὶ ψυχῆς εἰς τοὺς λαμβάνοντας μέρος εἰς τὴν τελετὴν μὲ πίστιν. Τελεῖται δὲ ὁ μέγας ἀγιασμὸς ὡς ἔξῆς: Οἱ ἱερεῖς ἔξέρχονται ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ, ἐνῷ δ χορὸς ψάλλει τὸ «Φωνὴ Κνοίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων». 'Ἐπακολουθοῦν τρεῖς σπουδαιότεραι προφητικαὶ περικοπαὶ ἐκ τοῦ Ἡσαίου. («Ἐνφράγμητι ἔρημος διψῶσα . . . », «Οἱ διψῶντες πορεύσθε εἰς ὕδωρ . . . » καὶ «Ἀντλήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης . . . »). "Ἐπειτα ἀναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον (Κορινθ. ι' 1 - 4), Μάρκ. α' 9 - 11). 'Ακολουθεῖ ἑκτενὴς δέησις, διὰ τῆς ὅποιας παρακαλεῖ ὁ διάκονος τὸν Θεόν, ὅπως δωρήσῃ εἰς τὸ προκείμενον ὕδωρ τὴν χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰορδάνου. Μετὰ τὴν ἑκτενὴ δέησιν διὰ κατανυκτικῆς εὐχῆς ἀνυμεῖται ἡ ἀγία Τριάς, εἰς τὸ μέσον δὲ αὐτῆς ἀκούεται μεγαλοφώνως ἡ δοξολογία «Μεγας εἰ, Κύριε, καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου. . . ». 'Ἐν συνεχείᾳ ἀνυμεῖται ὁ δημιουργὸς τοῦ ὄρατοῦ καὶ ἀօράτου κόσμου καὶ παρακαλεῖται, διὰ νὰ ἔσταπτείλῃ τὸ ἄγιον Πνεῦμα, ὅπως καὶ εἰς τὸν Ἰορδάνην, καὶ ἀγιάσῃ τὸ ὕδωρ τοῦτο. "Ἐπειτα ὁ ἱερεὺς βαπτίζει τὸν τίμιον Σταυρὸν τρὶς εἰς τὸ ὕδωρ καὶ ραντίζει τὸν ναόν, ἐνῷ συγχρόνως ψάλλει τὸ «Ἐρ Ιορδάνη βαπτιζομένου σου, Κύριε. . . ».

β) 'Ο μικρὸς ἀγιασμός. 'Η ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ, τελουμένη τὴν ἀρχὴν ἐκάστου μηνός, εἶναι μεταγενεστέρα. Κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος ἐκ τῆς πρὸς Ἐβραίους (β' 11 - 18) καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (ε' 1 - 5).

α) Ἡ κοινὴ παράκλησις. Τὰ τελετουργικὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας μας είναι πλήρη κανόνων ἀναφερομένων εἰς τὴν Θεοτόκον. Ἐκ τῶν κανόνων αὐτῶν είναι καὶ ἡ κοινὴ παράκλησις, κανὼν δηλ. ἵκετευτικὸς, ὁ ὅποιος ἔχει σκοπὸν νὰ παρακαλέσῃ τὴν Θεοτόκον, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς καταφεύγοντας πρὸς αὐτὴν εἰς ἀσθένειαν ἥτις εἰς ἄλλην δύσκολον περίστασιν τῆς ζωῆς. Ἀρχεται δὲ ὁ κανὼν διὰ τῶν ἔξης τροπαρίων:

« Πολλοῖς συνεχόμενος πειρασμοῖς, πρὸς σὲ καταφεύγω σωτηρίαν ἐπιζητῶν ὃ μῆτερ τοῦ Λόγου καὶ Παρθένε, τῶν δυσχερῶν καὶ δεινῶν με διάσωσον.

Νοσοῦντα τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν, ἐπισκοπῆς θείας καὶ προνοίας τῆς παρὰ σοῦ, ἀξιώσον μόνη, Θεομῆτρο, ὃς ἀγαθὴ ἀγαθοῦ τε λοχεύτρια.

Ἐν κλίνῃ νῦν ἀσθετῶν κατάκειμαι καὶ οὐκ ἔστιν ἵασις τῇ σαρκὶ μου ἀλλ᾽ ἡ Θεὸν καὶ σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ τὸν λυτῆρα τῶν νόσων κνήσασα, σοῦ δέομαι τῆς ἀγαθῆς· ἐκ φθορᾶς τοσμάτων ἀνάστησον.

Διάσφορον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, διτὶ πάντες μετὰ Θεὸν πρὸς σὲ καταφεύγομεν, ὃς ἀρρηγτον τεῖχος καὶ προστασία.

Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ, πανόμνητε Θεοτόκε, ἐπὶ τὴν ἐμὴν χαλεπὴν τοῦ σώματος κάκωσιν καὶ ἵασαι τῆς ψυχῆς μου τὸ ἄλγος ».

Μετὰ τὴν ἕκτην ὡδὴν ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ « Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον » μὲν ὅλα τὰ λεχθέντα κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Θεοτόκου πρὸς τὴν Ἐλισάβετ (Λουκ. α' 39 - 50, 56), μετὰ τὸ ὅπτοιον συνεχίζεται καὶ πάλιν ὁ κανὼν. Περατωθέντος τοῦ κανόνος, ἀκολουθοῦν τὰ ἔξ μεγαλύτερα καὶ παρακαλοῦνται πᾶσαι τῶν ἀγγέλων αἱ στρατιαί, διόρδρομος τοῦ Κυρίου, τῶν Ἀποστόλων ἥ δωδεκάς καὶ γενικῶς οἱ ἄγιοι πάντες, ἵνα περὶ τὴν Θεοτόκον συναθροισθέντες ποιήσωσι πρεσβείαν εἰς τὸ σωθῆναι ἡμᾶς. ‘Ο κανὼν οὗτος συνετάχθη τὸν θ' αἰῶνα, λέγεται δὲ κοινὴ παράκλησις, λόγω τῆς χρήσεώς του εἰς οἰανδήποτε ἡμέραν καὶ ὥραν τοῦ ἔτους.

β) Ὁ μέγας παρακλητικὸς κανὼν. ‘Ο κανὼν οὗτος είναι ἐντελῶς περιωρισμένης χρήσεως, διότι ψάλλεται μόνον κατὰ τὸν Δεκαπενταύγουστον ἐναλλάξ μετὰ τοῦ προηγουμένου εἰς τοὺς ἑσπερινοὺς πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου.

Καλεῖται δὲ συνήθως μέγας ὅχι διὰ τὴν ἔκτασιν, ἀλλὰ διὰ τὴν σχέσιν του πρὸς τὴν ἑορτὴν τῆς Κοιμήσεως.

Συνετάχθη οὗτος κατὰ τὰ μέσα τοῦ ιγ' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου Λασκάρεως καὶ παρουσιάζεται ως ἀτομικὴ προσευχὴ τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ἅρχεται δὲ διὰ τοῦ ἔξης τροπαρίου:

«Τῶν λυπηρῶν ἐπαγωγαὶ χειμάζουσι τὴν ταπεινὴν μον ψυχῆν, καὶ συμφορῶν νέφη τὴν ἐμὴν καλύπτουσι καρδίαν, Θεονύμφευτε· ἀλλ’ ἡ φῶς τετοκνία τὸ θεῖον καὶ προαιώνιον, λάμψον μοι τὸ φῶς τὸ χαρμόσυνον».

Ο κανὼν οὗτος ἐπισφραγίζεται μὲ τέσσαρα ἔξ αποστειλάρια, ἐκ τῶν ὅποιών τὸ πρῶτον, εἰλημμένον ἐκ τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως, φανερώνει τὴν σχέσιν τοῦ μεγάλου παρακλητικοῦ κανόνος μὲ τὴν ἑορτὴν, ἔχει δὲ οὕτως:

«Ἀπόστολοι ἐκ περάτων στραθροισθέρτες ἐιθάδε, Γεθσημανῆ τῷ χρονίῳ κηδεύσατέ μον τὸ σῶμα· καὶ σὺ Υἱὲ καὶ Θεέ μον, παράλαβέ μον τὸ πτεῦμα».

4) Η ΝΕΚΡΩΣΙΜΟΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΗΣ ΚΗΔΕΙΑ

Η σημερινὴ νεκρώσιμος ἀκολουθία φαίνεται νὰ ὑπῆρχε κατὰ τὰ τέλη τοῦ εἰσιτηρίου σκελετῷ καὶ κατὰ τὰ κυριώτερα σημεῖα, τὰ ὅποια ὅμως βαθμηδὸν ἐστολίσθησαν διὰ νεωτέρων ὅμνων καὶ τροπαρίων καὶ κανόνων, μέχρις ὅτου διεμορφώθη εἰς τὴν πλουσιωτέραν ἐκ τῶν ἀκολουθιῶν τῆς Ἑκκλησίας μας. Καὶ αὐτὸν ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ὅλης σειρᾶς αὐτῆς εἰς τὸ Εὐχολόγιον, ὅπου την νεκρώσιμον ἀκολουθίαν τῶν κοσμικῶν διαδέχεται ἡ τῶν μοναχῶν καὶ ταύτην ἡ νεκρώσιμος εἰς ἀποθανόντα ιερέα καὶ αὐτὴν ὁ ἀναπταύσιμος κανὼν εἰς νήπια.

Αρχίζει δὲ τῇ συνήθης νεκρώσιμος ἀκολουθία διὰ τοῦ «Ἐνδογήτος ὁ Θεός...». Ἔν συνεχείᾳ ψάλλονται μερικοὶ στίχοι ἐκ τοῦ ἀμώμου (τοῦ 118 ψαλμοῦ), νεκρώσιμα, εὐλογητάρια, ἴδιόμελα τροπάρια τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἐγκοσμίων καὶ μακαρισμοί.

Μετὰ τοῦτο ἀναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκοῶν (1 Θεοσσαλ. δ' 13 - 17, Ἰωάν. ε' 24 - 30), γίνεται σύντομος δέησις ὑπὲρ ἀναπταύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθα-

νόντος καὶ ἀναγινώσκεται ἡ συγχωρητική εὐχή, ἡ ὅποία λέγεται προηγουμένως καὶ εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ τὴν ἐκεῖ γινομένην σύντομον πένθιμον τελετήν, τὴν καλουμένην τρισάγιον. Μέτην προτροπήν τῶν οἰκείων καὶ φίλων, διὰ νὰ προσέλθουν εἰς τὸ φέρετρον καὶ δώσουν τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν, τελειώνει ἡ ὀκολουθία καὶ ὁ νεκρὸς ὁδηγεῖται εἰς τὸν τάφον. Ἐνῷ δὲ γίνεται ὁ ἐνταφιασμός, ὁ Ἱερεὺς ρίπτει χῶμα ἐπὶ τοῦ φερέτρου, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὅποιαν ἀντιφωνεῖ τὸ «γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει», διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ σώματος, εὕχεται δὲ αἰωνίαν τὴν μνήμην τοῦ νεκροῦ.

Τὴν τεσσαρακοστήν συνήθως ἡμέραν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ νεκροῦ τελεῖται μνημόσυνον ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς τὸν ναόν. Κατ’ αὐτὸν ἀναπέμπονται εὐχαὶ καὶ δεήσεις ὑπὲρ τοῦ ἀποθανόντος καὶ ἀγιάζονται τὰ ἀποτελούμενα ἀπὸ σῖτον κόλλυβα, τὰ ὅποια συμβολίζουν τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων ἡμῶν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ
ΟΙ ΚΑΙΡΟΙ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

17. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΟΡΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΣ

Τὸ νόημα τῶν ἑορτῶν. ‘Εορταὶ λέγονται αἱ ἡμέραι αἱ καθορισθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀνάμνησιν ὥρισμένων γεγονότων ἀναφερομένων εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ ἢ ἔχοντων σχέσιν μὲ τὸν βίον τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς οἱ χριστιανοὶ παύουν τὰς ἐργασίας των καὶ μεταβαίνουν εἰς τοὺς ναοὺς διὰ τὴν κοινὴν προσευχὴν καὶ πρὸς παρακολούθησιν τῆς θείας λειτουργίας. Τὴν ἀνάγκην τοῦ ἐκκλησιασμοῦ μαρτυρεῖ καὶ ἡ πρᾶξις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν ὅποιαν ἐτιμωροῦντο μὲ ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι παρημέλουν τὸν ἐκκλησιασμὸν κατὰ τὰς Κυριακάς. ‘Η τ’ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος διέταξεν, ὅτι ὁ χριστιανός, ὁ ὅποιος ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν ναὸν ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς Κυριακάς, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ σοβαρὸς λόγος, πρέπει νὰ ἀφορίζεται. Δηλαδὴ νὰ παύῃ νὰ ἔχῃ οἰσανδήποτε σχέσιν μὲ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκτὸς τοῦ ἐκκλησιασμοῦ ἄλλα ἔργα πνευματικὰ ἐπιβαλλόμενα κατὰ τὰς Κυριακάς καὶ ἑορτὰς εἴναι ἡ μελέτη βιβλίων οἰκοδομητικῶν, καὶ μάλιστα τῆς Ἀγίας Γραφῆς, αἱ διάφοροι ἀγαθοεργίαι πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ ἐν γένει πᾶσα ἐνέργεια, ἡ ὅποια ἔξευμενίζει τὸ πνεῦμα καὶ παρέχει εἰς τὸ σῶμα ἀναψυχήν.

Ιστορικὴ ἔποιψις τῶν ἑορτῶν. Αἱ ἀρχαιότεραι χριστιανικαὶ ἑορταὶ ἦσαν τὸ Πάσχα καὶ ἡ Πεντηκοστή, ἑορταὶ ιουδαϊκαί, κατὰ τὰς ὅποιας εἶχον σημειωθῆ γεγονότα μεγάλης σημασίας καὶ σπουδαιότητος διὰ τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν. ‘Η Κυριακή, «ἡ μία τῶν Σαββάτων», ὅπως ἐλέγετο κατ’ ἀρχὰς μὲ τὸ σύνηθες τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἔβραϊκὸν ὄνομα (Πράξ. η' 7, 1 Κορ. 15' 8, Ἀποκ. α' 10). ‘Η ἑορτὴ τῆς Κυριακῆς ἐτέθη ἀντὶ τοῦ ιουδαϊκοῦ Σαββάτου ὡς ἡμέρα βεβαίως τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἔξηρθη ἐπίστης ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευή. Καὶ ἡ μὲν Τετάρτη διεκρίθη ὡς ἡμέρα τῆς προδοσίας τοῦ Χριστοῦ, ἡ δὲ Παρασκευή ὡς ἡμέρα τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου· διὰ τοῦτο καὶ ὥρισθη κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς νηστεία.

Βαθμηδὸν εἰσήχθησαν καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἑορταί. ‘Η ἀρχαιοτέρᾳ ὅλων τούτων τῶν ἑορτῶν ὑπῆρξεν ἡ ἑορτὴ τῶν Θεοφανείων, ἡ ὅποια διεκρίθη ὑστερον εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τὴν ἑορτὴν τῆς βαπτίσεως τοῦ Κυρίου εἰς τὸν Ἱορδάνην.

‘Ακολούθως νέος κύκλος ἑορτῶν ἐμφανίζεται εἰσαγόμενος, διὸ ποιος σχετίζεται μᾶλλον πρὸς τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος καὶ καθιεροῦται περισσότερον πρὸς τιμὴν της, λόγω τῆς ἀγιότητος αὐτῆς καὶ τῆς συμμετοχῆς της εἰς τὸ σωτηριῶδες ἔργον τοῦ Χριστοῦ. ‘Ο κύκλος αὐτὸς φαίνεται νὰ ἔχῃ συμπληρωθῆντα κατὰ τὰ τέλη τοῦ Σ’ αἰῶνος, αἱ σπουδαίεραι δὲ ἐκ τῶν ἑορτῶν, αἱ ὅποιαι ὑπάγονται εἰς αὐτόν, εἶναι δὲ Εὐαγγελισμός, ἡ Κοίμησις, τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου καὶ τὰ Εἰσόδια αὐτῆς.

Ἐκτὸς τῶν ἑορτῶν αὐτῶν ἀναφαίνονται πολὺ ἐνωρὶς καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἑορταὶ κατὰ τὴν ἐπέτειον ἡμέραν τοῦ θανάτου τῶν μαρτύρων, ἡ ὅποια ἔθεωρεῖτο ὡς γενέθλιος αὐτῶν ἡμέρα, ἐπειδὴ κατ’ αὐτὴν ὁ μάρτυς ἀνεγεννήθη εἰς καλυτέραν ζωὴν. Αἱ ἑορταὶ αὐταί, αἱ ὅποιαι ἡσαν τοπικαὶ κατ’ ἀρχάς, ἑορταζόμεναι εἰς τὸν τόπον ὃπου ἔλαβε χώραν τὸ μαρτύριον ἢ ἐνεταφιάσθη τὸ λείψανον τοῦ μάρτυρος, ἐγενικεύθησαν βαθμηδὸν εἰς ὅλην τὴν Ἑκκλησίαν. Τοιαῦται μαρτυρικαὶ ἑορταί, γενικευθεῖσαι ἀπὸ τοῦ δ’ μ.Χ. αἰῶνος εἶναι ἡ ἑορτὴ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ἡ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, τὸ Γενέθλιον τοῦ Προδρόμου καὶ ἡ ἀποτομὴ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

Αἱ τιμαὶ τῆς μνήμης τῶν μαρτύρων ἐπεξετάθησαν κατόπιν εἰς πρόσωπα, τὰ ὅποια δὲν ἐμαρτύρησαν μέν, ἔδειξαν ὅμως κατ’ ἄλλον τρόπον τὴν αὐτοθυσίαν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τοιούτοτρόπως συνεπληρώθη βαθμηδὸν τὸ ἑορτολόγιον μὲ τὴν προσθήκην καὶ πολλῶν ἄλλων ἑορτῶν εἰς μνήμην τῶν πατέρων τῆς Ἑκκλησίας, τῶν διαπρεψάντων διὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου, τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν ὁσίων.

Διαίρεσις τῶν ἑορτῶν. Αἱ χριστιανικαὶ ἑορταί, δηλ. αἱ Δεσποτικαὶ (αἱ δρισθεῖσαι εἰς ἀνάμνησιν σπουδαίων γεγονότων ἐκ τῆς

ζωῆς τοῦ Σωτῆρος), αἱ Θεοὶ μητορικαὶ (αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος) καὶ αἱ ἑορταὶ τῶν ἀγίων διαιροῦνται εἰς δύο, εἰς τὰς ἀκινήτους καὶ τὰς κινητάς. Καὶ ἀκίνητοι μὲν λέγονται αἱ ἑορταὶ, τῶν ὅποιών ἡ ἡμερομηνία τοῦ ἑορτασμοῦ των μένει κατ' ἔτος ἡ αὔτη, ἀκίνητος καὶ ἀμετάβλητος, κινηταὶ δὲ λέγονται αἱ ἔξαρτώμεναι ἐκ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ ἑορταζόμεναι κατὰ τὴν αὔτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος, ὅχι δὲ καὶ τοῦ μηνός.

18. ΑΙ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

1. ΑΚΙΝΗΤΟΙ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑ

1) Τὰ Χριστούγεννα κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἡτο συνδεδεμένη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας μὲ τὰ Θεοφάνεια, ἀλλὰ κατὰ τὸν δ' αἰῶνα ἔχωρίσθη αὐτῶν. Καὶ κατὰ πρῶτον εἰσήχθη εἰς τὴν Ρώμην περὶ τὸ 335 μ.Χ. Ἀπ' ἐκεῖ ἔπειτα μετεδόθη εἰς τὴν ὑπόλοιπον Δύσιν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Καὶ δὲ οἱερὸς Χρυσόστομος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὅποιου ὠρίσθη ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων, διὰ νὰ καταστήσῃ εἰς τοὺς ἀκροατὰς του γενικώτερον τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὅποιον αὐτὸς ἦσθάνετο χάριν τῆς προσεγγιζούσης νέας ἑορτῆς τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, συνιστᾶ τὴν ἑορτὴν αὐτὴν εἰς λόγον του ὡς ἔξῆς: «Ἐορτὴ μέλλει προσελαύνειν ἢ πασῶν ἑορτῶν σεμνοτάτη καὶ φρικωδεστάτη, ὥν οὐκ ἄρ τις ἀμάρτοι μητρόπολιν πασῶν τῶν ἑορτῶν προσειπόν. Τίς δ' ἔστιν αὕτη; Ἡ κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ γέννησις... Εἰ γὰρ μὴ ἐτέχθη κατὰ σάρκα Χριστός, οὐκ ἄρ ἐβαπτίσθη, ὅπερ ἔστι τὰ Θεοφάνεια, οὐκ ἄρ ἔσταν ρώθη, ὅπερ ἔστι τὸ Πάσχα, οὐκ ἄρ τὸ Πρεῖμα κατέπεμψεν, ὅπερ ἔστιν ἡ Περηκοστὴ, ὥστε ἐτεῦθεν, ὥσπερ ἀπό τινος πηγῆς ποταμοὶ διαφόρων ρωνύτες αῦται ἐτέχθησαν ἵμιν αἱ ἑορταί. Λιὰ τοῦτο δέομαι πάντων ἡμῶν καὶ ἀκτινοβολῶ μετὰ πάσης προθυμίας παραγενέσθαι τὴν οἰκίαν ἔκαστον κενώσαντα ἔαντοῦ, ἵνα ἰδωμεν τὸν δεσπότην ἡμῶν ἐπὶ φάτνης κείμενον».

Τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων προηγεῖται καὶ νηστεία τεσσαράκοντα ἡμερῶν.

2) Ἡ Περιτομὴ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 1 Ἰανουαρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἰσήχθη εἰς τὴν Ἀνατολήν τὸν ε' αἰῶνα καὶ μετεδόθη εἰς τὴν Δύσιν τὸν Τ' αἰῶνα.

Ἡ πρώτη Ἰανουαρίου ἡτο ἡ ἀρχὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ ἔτους καὶ ἐωρ-

τάζετο διὰ χορῶν καὶ μεταμφιέσεων, συνέβαινον δὲ κατ' αὐτὴν ποικίλαι παρεκτροπαί. Ἡ Ἐκκλησία, διὰ ν' ἀπομακρύνῃ ἀπ' ἐκεῖ τοὺς χριστιανούς, εἶχε καταστήσει αὐτὴν ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ἡμέραν μετανοίας, νηστείας καὶ προσευχῆς. Ἡ εἰσαγωγὴ τῆς Περιπομῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Μ. Βασιλείου τὸν η' αἰῶνα καὶ ἡ ὑποχώρησις τῶν ἔθνικῶν ἑορτῶν ἔθεσαν τέρμα εἰς τὴν πένθιμον ἀντίληψιν τῆς ἡμέρας ἐκείνης.

3) Τὰ Θεοφάνεια κατὰ τὴν 6 Ἰανουαρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀνεφάνη περὶ τὰ 300 μ.Χ. Ἀρχικῶς, καθὼς εἴπομεν, ἦτο συνδεδεμένη μὲ τὰ Χριστούγεννα καὶ ἐσήμαινε τὴν ἐμφάνισιν εἰς τὸν κόσμον τοῦ Σωτῆρος. Μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν Χριστουγέννων ἐλαβον τὰ Θεοφάνεια τὸν χαρακτῆρα ἐπετείου τοῦ βαπτίσματος τοῦ Σωτῆρος εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν καὶ τῆς δημοσίας αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἐμφανίσεως, καθὼς ψάλλει καὶ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸ ὑπέρ τῆς ἑορτῆς ἐγκώμιον.

Ἡρχιζε δὲ ἡ τελετὴ τῆς ἑορτῆς τῶν Ἐπιφανείων τὴν ἑσπέραν τῆς 5 Ἰανουαρίου καὶ ἔξηκολούθει καὶ πέραν τοῦ μεσονυκτίου. Εἰς τὸν ναὸν ὑπῆρχεν ἀπλετος φωτισμός, διότι οἱ χριστιανοὶ ἐκράτουν ἀνημένας λαμπτάδας. "Ενεκα τούτου ἡ ἑορτὴ τῶν Ἐπιφανείων ὠνομάσθη ἑορτὴ τῶν «Φώτων». Κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἐγίνετο ἡ καθαγίασις τοῦ ὄντος, εἰς τὸ ὅποιον θὰ ἐβαπτίζοντο οἱ μέλλοντες κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην νὰ βαπτισθοῦν. Πρὶν κατέλθουν οὗτοι εἰς τὸ ὄντωρ, οἱ πιστοὶ ἐλάμβανον ἐκ τοῦ ἡγιασμένου τούτου ὄντος καὶ ἔφερον αὐτὸς εἰς τὰς οἰκίας των. Τὸ ὄντωρ τοῦτο ἐχρησιμοποιούν, καθὼς καὶ ἡμεῖς σήμερον, πρὸς ἀγιαστικοὺς σκοπούς. Ἡ νυκτερινὴ τελετὴ τοῦ ἀγιασμοῦ τοῦ ὄντος, ὡς ἑσπερινὸς παραφένει μέχρι σήμερον, ἀν καὶ τελεῖται τὴν πρωίαν τῆς 6 Ἰανουαρίου.

4) Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 2 Φεβρουαρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται κατὰ τὰ τέλη τοῦ δ' αἰῶνος εἰς ἀνάμνησιν τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Σωτῆρος ὑπὸ τοῦ γέροντος Συμεὼν τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησίν του.

5) Ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 6 Αὔγουστου. Είναι ἀφιερωμένη ἡ ἑορτὴ αὕτη εἰς τὸ γεγονός ἐκεῖνο, τὸ δόποιον ἔδειξε τόσον καθαρά, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ προσλαβὼν τὴν ταπεινὴν μορφὴν καὶ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, είναι ὁ Δεσπότης καὶ Κύριος.

Ἀναφαίνεται δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Παλαιστίνην

διότι ἔκει ἦτο τὸ ὅρος Θαβώρ, ἐπὶ τοῦ ὄποίου, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔγινεν ἡ μεταμόρφωσις καὶ ἀνήγειρεν κατόπιν ἡ ἀγία Ἐλένη ναὸν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ ἔγιναν τὴν 6 Αὔγουστου, διὰ τοῦτο καὶ καθιερώθη ἡ ἡμέρα αὐτῆς ἡ ἀναμνηστικὴ τῆς μεταμορφώσεως, ἐνῷ ἔως τότε ἡ ἕορτὴ ἐτελεῖτο πρὸ τοῦ Πάσχα. Ἡ ἕορτὴ ἐκ τῆς Ἀναστολῆς εἰσήχθη κατὰ τὸν ιβ' αἰῶνα καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἐπεξετάθη δὲ ἡ τέλεσί της κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα.

6) Ἡ "Ψωσις τοῦ τιμίου Σταυροῦ κατὰ τὴν 14 Σεπτεμβρίου. Ἡ ἕορτὴ αὐτῇ ὥρισθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς πανηγυρικῆς ἀνυψώσεως εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως πρὸς προσκύνησιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ, τὸν ὄποιον εὗρεν ἡ ἀγία Ἐλένη, καὶ συνεδύασθη μὲ τὴν ὑπάρχουσαν ἕορτὴν τῆς ἐπετείου τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, τὸν ὄποιον εἶχε κτίσει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁ Μ. Κωνσταντῖνος. Ἔνισχύθη δὲ ἡ ἕορτὴ τῆς ὑψώσεως ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου (629), ὁ ὄποιος ἀνέκτησε τὸν Σταυρὸν ἀπὸ τοὺς Πέρσας, οἱ δόποιοι εἶχον ἀρτάσει αὐτὸν, καὶ ἀνεστήλωσεν αὐτὸν διὰ δευτέραν φορὰν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς προϋπαρχούσης ἕορτῆς εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως. Καὶ οἱ πιστοὶ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, προσβλέποντες μὲ σεβασμὸν πρὸς τὸν τίμιον Σταυρόν, ἀνυψωνονται πάντοτε μὲ λατρείαν πρὸς τὸν Χριστόν, τὸν κρεμασθέντα ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ χάριν ὑμῶν, διὰ νὰ ἐκδηλώσουν τὴν εὐγνωμοσύνην των καὶ ἐμπνευσθοῦν τὸ μέγα μάθημα τῆς θυσίας ὑπὲρ τῶν ἄλλων.

II. KINHTAI ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ EOPTAI

Αἱ κινηταὶ ἕορται ὑποδιαιροῦνται εἰς δύο: εἰς τὰς πρὸ τοῦ Πάσχα καὶ εἰς τὰς μετὰ τὸ Πάσχα.

a) Αἱ πρὸ τοῦ Πάσχα κινηταὶ ἕορται.

1) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου. Μὲ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ἐγκαινιάζεται ἡ λεγομένη περίοδος τοῦ Τριῳδίου. Κατὰ τὴν νέαν αὐτὴν περίοδον, ἡ δόποια κλίνει μὲ τὴν ἔνδοξον Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου καὶ δημιουργεῖ δι' ὅσων ψάλλονται καὶ τελοῦνται ὑψηλὰς καὶ Ἱερὰς συγκινήσεις, καλοῦνται οἱ πιστοὶ εἰς ἀνωτέραν καὶ ἀγιωτέραν ζωὴν. Ἀπόδειξις δὲ τρανὴ εἶναι κατὰ πρῶτον ἡ παραβολὴ τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου, ἡ ἀναγινωσκομένη κατὰ τὴν

Κυριακήν αύτήν, ἐκ τῆς δόποίας διδασκόμεθα τὴν βλάβην τῆς ὑπερηφανείας καὶ τὴν ὡφέλειαν τῆς ταπεινοφροσύνης.

2) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου υἱοῦ. Ὁνομάσθη τοιουτοτρόπως ἐκ τῆς ἀναγινωσκομένης κατ' αὐτὴν παραβολῆς τοῦ ἀσώτου υἱοῦ, ἡ δόποία θὰ ἡδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἔκκλησις τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀμαρτωλούς, οἱ δόποιοι ἡκολούθησαν τὸν νεώτερον υἱὸν εἰς τὴν ἀσωτίαν, νὰ τὸν ἀκολουθήσουν τῷρα εἰς τὴν μετάνοιαν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι θὰ εὔρουν ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας του, διὰ νὰ ἀξιωθοῦν νὰ μετάσχουν τῆς πνευματικῆς πανδαισίας τοῦ Πάσχα. Τὸ Σάββατον τῆς ἑβδομάδος ταύτης, τὸ κοινῶς λεγόμενον Ψυχοσάββατον, ἐπιτελοῦμεν μνήμην πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐσεβῶς κεκοιμημένων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, μετὰ τῶν δόποίων περιλαμβάνονται καὶ οἱ μὴ τυχόντες μνημοσύνων δι' οἰανδήποτε αἴτιαν.

3) Ἡ Κυριακὴ τῆς Ἀπόκρεω. Καλεῖται τοιουτοτρόπως, διότι ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς κρεοφαγίας. Κατ' αὐτὴν ἐπιτελεῖται ἕορτὴ εἰς ἀνάμνησιν τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Ὁρίσθη δὲ ἡ ἕορτὴ αὕτη πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ μὴ διάγωμεν ἀμελῶς, θαρροῦντες εἰς τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ ἐκτελῶμεν τὸ ἀγαθὸν πάντοτε μὲ τὴν σκέψιν, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον φιλάνθρωπος, ἀλλὰ καὶ κριτής δικαιότατος, ἀποδίδων εἰς ἔκαστον ἀναλόγως τῶν ἔργων του.

4) Ἡ Κυριακὴ τῆς Τυροφάγου. Ἡ Κυριακὴ αὕτη μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν νηστείαν τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἡ δόποία διαρκεῖ ἐπτὰ ὄλοκλήρους ἑβδομάδας (ἀφαιρουμένης τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου), εἰς τὰς δόποίας προστίθεται ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ τῆς ἑβδομάδος τῆς Ἀπόκρεω καὶ ἡ πρὸ τοῦ Πάσχα ἑβδομάδας, ἡ λεγομένη Μεγάλη Ἐβδομάδα.

Ανακαλοῦμεν δὲ κατ' αὐτὴν εἰς τὴν μνήμην μας τὴν ἔξορίαν ἐκ τοῦ Παραδείσου τῶν Πρωτοπλάστων. Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐνθυμούμεθα τὴν ὡφέλειαν ἐκ τῆς νηστείας τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τὴν ἐκ τῆς λαιμαργίας καὶ παρακοῆς βλάβην καὶ νὰ προσπαθοῦμεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην μακαριότητα διὰ τῆς νηστείας καὶ τῆς ὑπακοῆς.

Μὲ τὴν προσπάθειαν αὐτὴν σχετίζεται καὶ ἡ ἀναγινωσκομένη κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην εὐαγγελικὴ περικοπὴ, ἡ δόποία διδά-

σκει τὸν καθαρισμὸν τῆς καρδίας ἀπό τὴν μνησικακίαν καὶ τὸ μῖσος ἀπό τὴν πλεονέξιαν καὶ τὴν προσκόλλησιν εἰς τὸ χρῆμα, διὰ νὰ ἐνθρονισθῇ εἰς αὐτὴν ἡ ἀνεξικακία καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ εὔσπλαγχνία καὶ ἡ ἐλεήμων διάθεσις.

Τὸ Σάββατον τῆς ἑβδομάδος αὐτῆς ἔορτάζομεν τὴν μνήμην τοῦ ἀγίου μάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος διὰ τὴν ἔτης παράδοσιν: Ἰουλιανὸς δὲ παραβάτης διέταξε καὶ ἐμόλυναν κρυφίως ὅλα τὰ τρόφιμα διὰ τοῦ αἵματος τῶν εἰδωλολατρικῶν θυσιῶν, ἀλλὰ κατὰ θείαν βουλὴν ἐμφανισθεὶς καθ' ὑπνον δὲ μάρτυς Θεόδωρος εἰς τὸν τότε ἀρχιεπίσκοπον Κων(στί)πόλεως Εὐδόξιον ἐφανέρωσε τὸ πρᾶγμα καὶ παρήγγειλεν εἰς αὐτὸν νὰ διατάξῃ τὴν ἀναπλήρωσιν τῆς τροφῆς διὰ τῶν κολλύβων. Τοιουτοτρόπως οἱ χριστιανοὶ ἔμειναν ἀμόλυντοι, καθαρίζοντες τοὺς ἁευτούς των διὰ τῆς νηστείας τὴν πρώτην ἑβδομάδα, ἡ ὅποια ἔξ αὐτοῦ καὶ ὀνομάζεται Καθαρὰ ἑβδομάδα.

5) Ἡ πρώτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Λέγεται Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, διότι κατ' αὐτήν, ἡ ὅποια ὠρίσθη πρὸς τιμὴν τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας (842), ἔορτάζομεν γενικώτερον τὸν θρίαμβον τῆς ἀγίας μας πίστεως ἐναντίον τῆς πλάνης τῶν διαφόρων αἱρέσεων. Διὰ τοῦτο καὶ προβάλλει ἡ Ἔκκλησία εἰς τὰ τέκνα τῆς κατὰ τὴν ἐπίσημον αὐτῆς ήμέραν διὰ τῆς ἀναγινωσκομένης εὐαγγελικῆς περικοπῆς (Ἰω. α' 44 - 52) τὴν ὄμολογίαν πρὸς τὸν Χριστὸν τοῦ Ναθαναήλ «Ραββί, σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ», ἡ ὅποια περιέχει τὴν πλήρη ἀλήθειαν διὰ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Κυρίου.

6) Ἡ δευτέρα Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατ' αὐτὴν προβάλλεται εἰς τοὺς πιστούς, καλουμένους νὰ διέλθουν μὲ ἐγκράτειαν τὸ στάδιον τῆς νηστείας, ἡ μορφὴ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα, διακριθέντος διὰ τοὺς ἀγῶνάς του ἐναντίον τῶν αἱρετικῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ τὸ ὄσιον τοῦ χαρακτῆρος του.

7) Ἡ τρίτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Λέγεται καὶ Κυριακὴ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ἡ Ἔκκλησία προβάλλει εἰς τοὺς πιστούς τὸν αἵματωμένον Σταυρὸν τοῦ Κυρίου εἰς προσκύνησιν τῶν πιστῶν, ὅπως ἐνισχυθοῦν εἰς τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα διὰ τῆς νηστείας καὶ ἐμπνευσθοῦν τὴν μεγάλην ἀρετὴν τῆς αὐτα-

παρνήσεως, περὶ τῆς ὁποίας καὶ ὅμιλεῖ ὁ Κύριος εἰς τὴν ἀναγινωσκομένην κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην εὐαγγελικὴν περικοπὴν (Μαρκ. ο' 34, θ' 1).

8) Ἡ τε τάρτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατ’ αὐτὴν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ συγγραφέως τῆς Κλιμάκης, ἦτοι συλλογὴ λόγων τοῦ ὁσίου πατρὸς περὶ τῆς κατὰ Θεὸν ἀρετῆς, ἥτις καὶ «κλίμαξ ἀρετῶν εἶναι». Ἡ μνήμη του τελείται τὴν 30 Μαρτίου. Οἱ μοναχὸς οὗτος ἐγεννήθη τὸ 525 μ.Χ.

Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Τετάρτης τῆς ἑβδομάδος αὐτῆς (ὅρθρος Πέμπτης) ψάλλεται ὁ μέγας κανὼν καὶ κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς (ὅρθρος Σαββάτου) ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος.

9) Ἡ πέμπτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἴγυπτίας, τῆς ὁποίας ἡ μνήμη τελείται τὴν 1 Ἀπριλίου. Ὡρίσθη δὲ κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ἡ μνήμη της, ἐπειδὴ πλησιάζει τὸ τέλος τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ φροντίσουν οἱ ἀμαρτωλοὶ καὶ ράθυμοι νὰ μετανοήσουν ἔχοντες ὡς ὑπόδειγμα τὴν ἑορταζομένην ἀγίαν τὸ Σάββατον τῆς ἑβδομάδος ταύτης ὄνομάζεται Σάββατον τοῦ Λαζάρου.

10) Ἡ Κυριακὴ τῶν Βαΐων. Ἡ Κυριακὴ αὕτη μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Ἐβδομάδα. Καὶ προτοῦ μᾶς δείξῃ τὸν θριάμβον τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν νίκην τῆς Ἀναστάσεως, μᾶς παρουσιάζει διὰ τῆς ἀναγινωσκομένης εὐαγγελικῆς περικοπῆς τὴν θριαμβευτικὴν εἰσόδον τοῦ Κυρίου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὡς προοίμιον τοῦ τελικοῦ του θριάμβου. Τὴν πέμπτην μεταμεσημβρινὴν ὥραν εἰς ἀνάμνησιν τῆς θριαμβευτικῆς ὑποδοχῆς τοῦ Κυρίου μετὰ βαΐων (κλάδων φοινίκων) ὑπὸ τοῦ ιουδαϊκοῦ λαοῦ ἐγίνετο λιτανεία μετὰ κλάδων βαΐων καὶ ἐλαιῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου ἐτελεῖτο ἑσπερινός.

11) Ἡ Μεγάλη Ἐβδομάδ. Ὁνομάσθη τοιουτορόπτως διὰ τὰ μεγάλα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου συμβάντα κατ’ αὐτὴν. Ἀρχίζει αὕτη ἀπὸ τὸ ἑσπέρας τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων καὶ τελειώνει τὸ Μέγα Σάββατον.

Ἡ Μεγάλη Δευτέρα. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Δευτέραν

τελεῖ ἡ Ἐκκλησία τὴν μνήμην τοῦ παγκάλου Ἰωσῆφ, τοῦ ὄποιου ὁ βίος προεικονίζει τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος. "Οπως ἐκεῖνος ἐφθονήθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του, ἐπωλήθη ἀντὶ τριάκοντα ἀργυρίων καὶ εἰς τὸ τέλος ἐδοξάσθη, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ Κύριος ἐφθονήθη ὑπὸ τῶν ὅμοεθνῶν του, ἐπροδόθη ὑπὸ τοῦ Ἰούδα διὰ τοῦ αὐτοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τῶν τριάκοντα ἀργυρίων καὶ εἰς τὸ τέλος ἀνέστη.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Εὐαγγελισταὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἔξιστορησιν τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Κυρίου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα διηγοῦνται τὴν καταρασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἄκαρπον συκῆν, γίνεται τὴν ἴδιαν ἡμέραν μνήμη καὶ τοῦ γεγονότος τούτου, διὰ τοῦ ὄποιου διδάσκει ὁ Κύριος τὸ καθῆκον τῆς ἐπιτεύχεως καρπῶν εὔσεβείας καὶ ἀρετῆς.

Ἡ Μεγάλη Τρίτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Τρίτην ἀναγινώσκεται ἡ παραβολὴ τῶν δέκα παρθένων, διὰ νὰ διδαχθῶμεν νὰ εἴμεθα ἀγρυπνοὶ καὶ προσεκτικοὶ καὶ ἔτοιμοι εἰς πᾶσαν στιγμὴν μὲ τὴν ἑτοιμασίαν τῶν καλῶν ἔργων, διὰ νὰ μὴ ἀκούσωμεν τὴν φρικτὴν ἀπάντησιν: «οὐκ οἶδα ὑμᾶς».

Ἡ Μεγάλη Τετάρτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Τετάρτην τελεῖται ἡ μνήμη τῆς ἀμαρτωλοῦ ἐκείνης γυναικός, ἡ ὄποια ἦλειψε μὲ μύρον τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου καὶ ἐσπόγγισε τούτους μὲ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς της εἰς ἔνδειξιν μετανοίας καὶ εὐγνωμοσύνης.

Ἡ Μεγάλη Πέμπτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Πέμπτην γίνεται μνεία τῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου συστάσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰς τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον.

Κατὰ τὴν ἐσπερινὴν ἀκολουθίαν τῆς ἴδιας ἡμέρας (τὸν ὄρθρον δηλ. τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς) ἀναγινώσκονται τὰ δώδεκα Εὐαγγέλια, διὰ τῶν ὄποιων ἔξιστοροῦνται τὰ πάθη τοῦ Κυρίου. Πρό δὲ τοῦ ἔκτου Εὐαγγελίου, τὸ ὄποιον ἀναφέρεται εἰς τὴν σταύρωσιν, ἔξαγεται εἰς ἐπιβλητικὴν πομπὴν ἐκ τοῦ ἀγίου Βήματος ὁ Ἐσταυρωμένος καὶ περιφέρεται ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ψαλλομένου τοῦ κατανυκτικοῦ τροπαρίου: «Σήμερον κρεμάται ἐπὶ ξύλον ὁ ἐν ὕδασι τὴν γῆν κρεμάσας».

Ἡ Μεγάλη Παρασκευή. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Παρασκευὴν ἔορτάζομεν τὴν μνήμην τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου. Κατὰ δὲ τὸ ἐσπέρας τῆς ἡμέρας ἐκείνης τελεῖται ὁ ὄρθρος τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καὶ ψάλλεται μετὰ τὸν κανόνα ὁ ἐπιτάφιος θρῆνος, μετὰ τὸν

όποιον ἀρχίζει ή δοξολογία, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας γίνεται η περιφορὰ τοῦ Ἐπιταφίου.

Τὸ Μέγα Σάββατον. Κατ’ αὐτὸ τιμῶμεν τὴν ταφὴν τοῦ Κυρίου καὶ τὴν κάθοδον αὐτοῦ εἰς τὸν ἄδην. Τὸ πρώτι δὲ τῆς ἡμέρας εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν γίνεται η πρώτη Ἀνάστασις. Μετὰ τὸν Ἀπόστολον φάλλεται ὁ ψαλμός: «'Αράστα ὁ Θεὸς κρύων τὴν γῆν...». Τούτου δὲ ψαλλομένου, ἔζερχεται ὁ ἵερεὺς ραίνων μὲν ἀνθη τὸν ναόν, κωδονοκρουσίᾳ δὲ ἀναγγέλλουν τὸ προανάκρουσμα τῆς Ἀναστάσεως.

β) Αἱ μετὰ τὸ Πάσχα κινηταὶ ἑορταί :

1) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Πάσχα. Τὸ Πάσχα ἡτο ἀρχαιοτάτη ιουδαϊκὴ ἑορτὴ τελουμένη κατὰ τὴν νύκτα τῆς 14 πρὸς τὴν 15 τοῦ μηνὸς Νισάν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῆς Αἴγυπτου καὶ τῆς διαβάσεως των ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν. Τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα παρέλαθον καὶ οἱ χριστιανοί, ἐπειδὴ κατ’ αὐτὴν συνέπεσε τὸ μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος, προσφερθέντος ὡς ἀμνοῦ εἰς τὴν θυσίαν τῆς λυτρώσεως καὶ η ἀνάστασις, μετέβαλον δὲ τὸ περιεχόμενον. Ἔωρταζον δηλ. τὸ Πάσχα εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως, ἦτοι τῆς διαβάσεως ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν.

Δὲν ἡτο ὅμως καθωρισμένος ὁ χρόνος τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Λύσιν ἔδωκεν εἰς τὸ ζήτημα η Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Σύνοδος, ἡ ὁποία ἔθεσπισε τὰ κατὰ τὸ Πάσχα, καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας, ἐπειδὴ ἥκμαζεν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν ἡ ἀστρονομία, νὰ καθορίσῃ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα. Ο Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας διετύπωσε τὸν Κανόνα, κατὰ τὸν ὅποιον τὸ Πάσχα τῶν χριστιανῶν δέον νὰ ἑορτάζεται τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν πανσέληνον τῆς ἑαρινῆς Ισημερίας, ἐάν δὲ η ισημερία συμπέσῃ Κυριακήν, τὸ Πάσχα νὰ ἑορτάζεται τὴν ἐπόμενην Κυριακήν. Ἄλλα καὶ πάλι συνέβησαν διαφοραὶ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἐπειτα ὅμως ἀπὸ ὀλίγον διάστημα ἐπῆλθε συμφωνία καὶ τὸ Πάσχα ἐωρτάζετο κατὰ τὴν αὐτὴν πλέον Κυριακὴν ύφ' ὅλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν μέχρι τοῦ 1852, ὅτε ὁ Πάπτας Γρηγόριος, ιεράρχης τὸν Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον διὰ νεωτέρου, δονομασθέντος «Γρηγοριανοῦ». Ἐκτοτε ὁ ἑορτασμὸς τοῦ Πάσχα ύπὸ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, δὲν εἶναι ταῦτο-χρονος.

Τελεῖται δὲ ἡ ἀκολουθία τοῦ Πάσχα ἡ τῆς Ἀναστάσεως τὸ μεσονύκτιον τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακήν. Πρὸ τοῦ ὄρθρου τῆς Ἀναστάσεως ψάλλεται ἀπὸ τῆς ἑνδεκάτης νυκτερινῆς περίπου ὁ κανὼν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ὀλίγον δὲ πρὸ τοῦ μεσονυκτίου σβήνουν τὰ φῶτα καὶ ὁ ἵερεύς, ἀνάπτων τὴν λαμπάδα του ἀπὸ τὴν ἀκοίμητον κανδήλαν, προβάλλει αὐτὴν ἐκ τῆς ὥραίς Πύλης ψάλλων: «Δεῦτε λάβετε φῶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτὸς καὶ ἀσπάσασθε Χριστὸν τὸν ἀναστάτα ἐκ τεκρῶν». Ἀφοῦ ἀνάψουν οἱ πιστοὶ τὰς λαμπάδας αὐτῶν, γίνεται ἡ ἔξοδος εἰς τὸ ὑπαιθρόν πλησίον τῆς ἑωτερικῆς θύρας τοῦ ναοῦ, καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται τὸ «Τὴν ἀνάστασίν σον, Χριστὲ Σωτήρ, ἄγγελοι ὑμροῦσιν ἐν οὐρανοῖς...». Ἀναγινώσκεται ἐπειτα τὸ κατὰ Μᾶρκον ἡ τὸ κατὰ Ματθαίον ἀναστάσιμον Εὐαγγέλιον καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν «Ἄσξα τῇ ἀγίᾳ καὶ ὀμοονσίᾳ καὶ ζωοποιῷ καὶ ἀδιαιρέτῳ τριάδι» ψάλλεται κατ' ἐπανάληψιν τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη», μετὰ τὸ ὅποιον εἰσέρχονται καὶ πάλιν εἰς τὸν ναὸν καὶ ἐπακολουθεῖ ὁ ὄρθρος ἐπισυναπτομένης τῆς λειτουργίας.

Κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Κυριακῆς, τὸν καλούμενον 'Α γά πη, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν ἀντηλλάσσετο μεταξὺ τῶν πιστῶν ὁ πασχάλιος ἀσπασμός, ἀναγινώσκεται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου ἡ περικοπὴ ἡ ἔξιτοροῦσα τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ ἀναστάτος εἰς τοὺς Ἀποστόλους, εἰς μερικὰ δὲ μέρη καὶ μετεφρασμένη εἰς διαφόρους γλώσσας εἰς ἔνδειξιν τοῦ κηρύγματος τῆς ἀναστάσεως πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου'.

2) Ἡ Διακαίνησιμος Ἐβδομάς. Αὔτὴ, ἡ ὅποια θεωρεῖται ὡς μία λαμπροφόρος ἡμέρα, ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Πάσχα καὶ λήγει τὴν Κυριακὴν τοῦ Ἀντιπάσχα. Λέγεται δὲ Διακαινήσιμος, ἐπειδὴ ἀποτελεῖ νέαν ἐποχὴν τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἀνθρώπων.

3) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἀντιπάσχα ἡ τοῦ Θωμᾶ τὴν ὄγδόην τοῦ Πάσχα. Λέγεται Κυριακὴ τοῦ Ἀντιπάσχα, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν γίνεται ἡ ἀπόδοσις τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Καλεῖται δὲ καὶ Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται μνεία τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Σωτῆρος τὴν ὄγδόην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεώς του ἐνώπιον τῶν μαθητῶν του, παρόντος καὶ τοῦ Θωμᾶ, ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ ὅποιού ἐξεπήδησε θερμὴ ἡ ὁμοιογία τῆς πίστεώς του εἰς τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάτα Κύριον: «Ο Κύριος μον καὶ ὁ Θεός μον».

4) Ή Κυριακή τῶν Μυροφόρων. Καλεῖται τοιουτοτρόπως, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ἔορτάζεται ἡ μνήμη τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὸν Κύριον γυναικῶν, τῶν πρώτων μαρτύρων τῆς ἀναστάσεως, αἱ ὁποῖαι ἦλθον λίαν πρωὶ τῆς μιᾶς Σαββάτων εἰς τὸν τάφον, διὰ νὰ ἀλείψουν τὸν Κύριον μὲ μῆρα, ὅπου καὶ ἐπληροφορήθησαν, ὅτι ὁ Κύριος ἀνέστη. «Ἐπέρωτο, λέγει τὸ Συναξάριον τῆς Κυριακῆς ταύτης, εἰς τὸ γνωματεῖον φῦλον, τὸ πρῶτον ὑποπεσὸν εἰς τὴν ἀμαρτίαν καὶ τὴν ἀράνην πληρωσάμενον αὐτὸ τοῦτο πρῶτον καὶ τὴν Ἀράστασιν αὐτοῦ κατιδεῖν καὶ τὴν χαρὰν ἐγνωτίσασθαι».

Συνεορτάζεται δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν ημέραν καὶ ἡ μνήμη τοῦ Ἰωσῆφ τοῦ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, καὶ τοῦ Νικοδήμου, οἱ ὁποῖοι ὑπηρέτησαν εἰς τὸν ἐνταφιασμὸν, ἀψηφοῦντες τὴν μανίαν τῶν Ἰουδαίων·

5) Αἱ Κυριακαὶ τοῦ Παραλύτου, τῆς Σαμαρείτιδος καὶ τοῦ Τυφλοῦ καὶ ἡ Μεσοπεντηκοστὴ (τὴν Τετάρτην μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Παραλύτου). Αἱ τέσσαρες αὗται ἐορταὶ τῆς χαρμοσύνου περιόδου τοῦ Πεντηκοσταρίου συνδέονται στενώτατα, καθόσον δι' αὐτῶν ἐνισχύεται καὶ διαφωτίζεται ἡ πίστις εἰς τὸν ἀναστάντα Λυτρωτήν, τὰς θείας καὶ σωτηριώδεις ἰδιότητας τοῦ ὄποιου καὶ τονίζουν διὰ τῶν ἔορταζομένων κατ' αὐτὰς γεγονότων (ἥτοι τῆς θεραπείας τοῦ ἐπὶ 38 ἔτη παραλυτικοῦ, τοῦ διαλόγου τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν Σαμαρείτιδα, τῆς θεραπείας τοῦ τυφλοῦ καὶ τῆς ὁμιλίας τοῦ Χριστοῦ, τὴν ὁποίαν ἔκαμε «μεσούσης τῆς ἑορτῆς» τῆς Σκηνοπηγίας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος καὶ ἡ ὁποία περιέχεται εἰς τὸ ζ' κεφ. τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου).

6) Ή Ἀνάληψις τοῦ Κυρίου. Ἐορτάζεται τεσσαράκοντα, ημέρας μετὰ τὸ Πάσχα καὶ διακρίνεται μετὰ τῆς ἔορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς τῆς χαρμοσύνου περιόδου τῶν πεντήκοντα μετὰ τὸ Πάσχα ημερῶν. Αἱ ὑψηλαὶ ὑμνῳδίαι τῆς ἐπισήμου ταύτης ημέρας προσκαλοῦν τοὺς πιστοὺς νὰ ἀνυψώσουν νοερῶς τὰ βλέμματα πρὸς τὰ ἄνω, διὰ νὰ ἴδουν τὸν Χριστὸν ἀνερχόμενον μὲ λαμπρότητα εἰς τοὺς οὐρανούς.

Τὴν παραμονὴν τῆς Ἀναλήψεως, ἐπαναλαμβανομένων διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τῶν ὅμινων τοῦ Πάσχα, ἀποδίδεται ἡ ἔορτὴ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ·

7) Ή Κυριακὴ τῶν ἀγίων Πατέρων. Καλεῖται τοιουτοτρόπως, διότι κατ' αὐτὴν τιμῶμεν τὴν μνήμην τῶν 318 πατέρων

τῆς Α' Οἰκουμενικῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου (325 μ.Χ.), οἱ ὅποιοι κατεδίκασαν τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ διεκήρυξαν τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος. Καθιέρωσε δὲ ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτήν, τὴν μνήμην τῶν πατέρων τῆς Α' Οἰκουμεν. Συνόδου, ἐπειδὴ κατὰ τὴν περίοδον τὴν μεταξὺ τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς συνεκαλοῦντο συνήθως Σύνοδοι πρὸς διευθέτησιν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων.

8) Ἡ Πεντηκοστή. Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἶναι ἡ σπουδαιοτέρα τῆς χαρμοσύνου περιόδου τῶν μετὰ τὸ Πάσχα πεντήκοντα ἡμερῶν, διότι κατ' αὐτὴν ἑορτάζεται ἡ κάθοδος τοῦ ὁγίου Πνεύματος.

Τὴν παραμονὴν τῆς Πεντηκοστῆς τελεῖται ἡ μνήμη τῶν κεκοιμημένων, ἵνα ἀξιωθοῦν καὶ αὐτοὶ διὰ τῆς προσευχῆς ἡμῶν καὶ χάριτος τοῦ ὁγίου Πνεύματος, τὸ ὅποιον ἐπεφοίτησεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς· καὶ

9) Ἡ Κυριακὴ τῶν ἀγίων Πάντων ὁκτὼ ἡμέρας μετὰ τὴν Πεντηκοστήν. Κατ' αὐτὴν τιμῶμεν τὴν μνήμην ὄλων τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι σήμερον τελειωθέντων Ἱερῶν προσώπων, γνωστῶν καὶ ἀγνώστων, τὰ ὅποια διὰ τοῦ θεοφιλοῦς βίου των ἐδόξασαν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔγιναν διὰ τὰς κατόπιν γενεὰς ὑπόδειγμα εὔσεβείας καὶ ἀρετῆς.

Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ὡς ἑορτὴ πάντων μαρτύρων. Βραδύτερον ὅμως μετεβλήθη εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν ἀγίων Πάντων. Καὶ τοῦτο, διὰ νὰ φανῇ καθαρώτερον ἡ ἀγιαστικὴ δύναμις τοῦ ὁγίου Πνεύματος, ἡ ἀνυψοῦσα τὸν ἀνθρωπὸν πρὸς τὸν οὐρανόν.

19. ΑΙ ΘΕΟΜΗΤΟΡΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

‘Ο πρὸς τοὺς ἀγίους σεβασμὸς εύρισκει τὴν κορωνίδα του εἰς τὴν Παρθένον Μαρίαν, τὴν εὐλογημένην ἐν γυναιξὶ, τὴν μητέρα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τὸ πρόσωπον ἐκεῖνον, ἐνώπιον τοῦ ὅποιου ἐκατομμύρια καὶ δισεκατομμύρια ἀνθρώπων ἐγονάτισαν καὶ γονατίζουν μὲ βαθὺν σεβασμὸν καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ ὅποιου ἀνηγέρθησαν μυριάδες ναῶν ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν γενεῶν, ὑπὸ τοὺς θόλους τῶν ὅποιών ἀντηχοῦν μὲ παλμὸν συγκινήσεως καὶ ἐνθουιασμοῦ ὕμνοι πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς, παρακλήσεις καὶ ἰκεσίαι πρὸς τὴν μητρικὴν ἀγαθότητά της.

Αἱ καθιερωθεῖσαι πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἔορται εἶναι ἡ τοῦ Γενεθλίου, ἡ τῶν Εἰσοδίων, ἡ τῆς Συνάξεως, ἡ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ ἡ τῆς Κοιμήσεως.

1) Τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν 8 Σεπτεμβρίου. Ἡ ἔορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται τὸν ζ' αἰῶνα. Σχετίζεται δὲ πρὸς ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Ἑκκλησίας, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ Θεοτόκος ἐγεννήθη ἐξ ἐπαγγελίσ, ἐκ γονέων προχωρημένων εἰς τὴν ἡλικίαν (τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἀννης) καὶ καταγομένων τοῦ μὲν Ἰωακείμ, ἐκ τοῦ γένους τοῦ Δαβίδ, τῆς δὲ Ἀννης ἐκ τῆς ἱερατικῆς φυλῆς τοῦ Λευΐ.

2) Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν 21 Νοεμβρίου. Ἡ ἔορτὴ αὕτη εἶναι ἡ μεταγενεστέρα, εἰσαχθεῖσα, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς Δύσεως εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἔξῆς γεγονότος, γνωστοῦ ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς Ἑκκλησίας: "Οταν ἡ Παρθένος Μαρία ἔγινε τριῶν ἑτῶν, ὥδη γήθη ὑπὸ τῶν γονέων τῆς εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος. Ἐκεῖ δὲ ἀφιερωθεῖσα εἰς τὸν Θεὸν παρέμεινεν ὑπηρετοῦσα μέχρι τοῦ 14 ἔτους τῆς ἡλικίας τῆς.

3) Ἡ Σύναξις τῆς Θεοτόκου, ἦτοι συνάθροισις τῶν πιστῶν πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία ἐγέννησε τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἔγινεν ὅργανον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἔορτὴ αὕτη, καθὼς εἶναι φυσικόν, ἔορτάζεται τὴν ἐπομένην τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

4) Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἔορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα Θεομητορικὴ ἔορτή. Ὁ ἀκριβής ἐν τούτοις χρονικὸς καθορισμὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου συνετελέσθη βραδύτερον, ἀφοῦ προηγουμένως ὠρίσθη κατὰ τὸν δ' αἰῶνα ἡ ἔορτὴ τῶν Χριστουγέννων κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου, καθόσον, καθὼς εἶναι εύνόητον, μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἔορτῶν ὑφίσταται στενὴ σχέσις καὶ φυσικῶς ἐπρεπεν ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου νὰ τοποθετηθῇ μῆνας πρὸ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Διὰ τὸ χαρμόσυνον τῆς ἔορτῆς, ἐὰν αὕτη συμπέσῃ τὴν Μ. Παρασκευὴν ἢ τὸ Μ. Σάββατον, μετατίθεται εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα ἢ βραδύτερον.

Ἡ ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄγγελος εὐτιγγελίσθη εἰς τὴν Θεομήτορα Κόρην τὴν σάρκωσιν τοῦ ἐλευθερωτοῦ

τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ήτο, εἶναι καὶ θά εἶναι ἡμέρα σωτηρίας, λυτρώσεως. Δι’ ἡμᾶς δὲ τοὺς "Ἐλληνας καὶ ἡμέρα τῆς Ἐθνικῆς μας ἑορτῆς, διότι κατ' αὐτὴν ἑορτάζομεν μὲ εὐγνωμοσύνην τὸ γεγονὸς τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὸν βαρύν ζυγὸν τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου κατακτήτοῦ.

5) Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἑορτὴ αὗτη ἀναφαίνεται διὰ πρώτην φορὰν τὰ μέσα τοῦ ε' αἰῶνος, ὅταν ὁ τότε αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Μαρκιανὸς πρῶτος ἔκτισε ναὸν τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Γεθσημανῆ, ὅπου, κατὰ τὴν παράδοσιν, εἶχε ταφῇ ἡ Θεοτόκος.

Τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐπίγειον ζωὴν τῆς Θεοτόκου δὲν ἑορτάζεται τόσον πανδήμως, ὅσον ἡ Κοίμησις αὐτῆς, τὸ λαμπρότερον γεγονὸς τῆς ζωῆς της, κατὰ τὸ ὅποιον ἡ μήτηρ τοῦ Θεοῦ ἀπεδήμησεν ἀπὸ τὰ ἐπίγεια εἰς τὰ οὐράνια, ἐνθα τιμᾶται ὡς «τιμιωτέρα τῶν Χερονύμεων καὶ ἐνδοξότερα ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφείμ».

20. ΑΙ ΕΟΡΤΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Εἰς τὴν συνείδησιν τῆς Ἑκκλησίας ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς ἡ πεποίθησις, ὅτι τὰ κοιμηθέντα μέλη της, τὰ ὅποια διεκρίθησαν εἰς τοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς, συγκαταλέγονται εἰς τὸν χορὸν τῶν ἀγίων, τῶν προσώπων δηλαδὴ ἐκείνων, τὰ ὅποια περιλάμπονται ἀπὸ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

Πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἀνεγείρονται ναοὶ ἐπ' ὄνόματί των καὶ καθιερώθησαν ἑορταί, κατὰ τὰς ὅποιας ἔξυμνουνται αἱ ἀρεταί των διὰ λόγων ἐγκωμιαστικῶν καὶ ὑμνων μελῳδικῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μιμήσεως τοῦ θεοφιλοῦ βίου των, ὁ ὅποιος προβάλλεται ὡς παραδειγμα, καὶ ἐπικαλοῦνται οἱ πιστοὶ τῶν πρεσβειῶν των. Ἡ ἐπίκλησις αὐτὴ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ αἴτησις τῶν εὐχῶν των, ὡς εύρισκομένων πλησιέστερον τοῦ Θεοῦ. Εἶναι δὲ καὶ ὠφελιμωτάτη ἡ ἐπίκλησις αὕτη, ἥν ληφθῇ ὑπ' ὅψιν, ὅτι οἱ ἀγιοι παρακολουθοῦν τοὺς ἐπὶ γῆς ἀγωνιζομένους πιστοὺς μὲ στοργὴν καὶ ἐνδιαφέρον καὶ προσεύχονται ὑπὲρ αὐτῶν.

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς ἀγίους τιμή, ὡς ὄντων πεπερασμένων, πρέπει νὰ διακρίνεται τῆς ἀποιλύτου ὑποταγῆς καὶ τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ὀφειλομένου πρὸς τὸν Θεόν, τὴν ὅποιαν καλοῦμεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν λατρείαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ λέξις

« προσκύνησις » ἀποδίδεται ἐνίστε καὶ πρὸς τοὺς ἄγίους, κατ' ἔννοιαν ὅμως διακρίνεται πάντοτε ἡ λατρευτικὴ προσκύνησις ἀπὸ τῆς τι- μητικῆς, διὰ τῆς ὅποις ἐκδηλοῦμεν ἀπλῶς τὸν σεβασμὸν πρὸς πρόσωπα, τὰ ὅποια ὑπῆρχαν πρότυπα χριστιανικοῦ βίου.

Αἱ ἑορταὶ τῶν ἄγίων διακρίνονται εἰς ἑορτὰς Ἀποστόλων, Εὐαγ- γελιστῶν, μαρτύρων, πατέρων καὶ ἱεραρχῶν, ὁσίων καὶ προφητῶν.

α) ΕΟΡΤΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

1) Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου κατὰ τὴν 14 Νοεμβρίου. Ο « Θεηγόρος Φίλιππος », ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ἡ Ἑκκλησία εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὴν μνήμην του ἐγκώμιά της, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν εὐσεβῶν ἐκείνων Ἰσραηλιτῶν, οἱ ὅποιοι ἐμελέτων τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Ἐμφορούμενος δὲ ἀπὸ ἀγνὰ ἰδανικὰ καὶ θερμὸν ζῆλον προσεκολλήθη εἰς τὸν Χριστόν, κατόπιν προσκλήσεως του, διὰ νὰ γίνῃ κατόπιν καὶ « μιμητὴς τοῦ πάθους του ». Διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐμαρτύρησεν εἰς τὴν Φρυγίαν, ὅπου μετέβη, διὰ νὰ κηρύξῃ τὸν ἀληθινὸν Θεόν.

2) Ἀνδρέας, πρὸς τοὺς πρωτοκλήτους κατὰ τὴν 30 Νοεμβρίου. Ο Ἄνδρεας, μόλις ἐγνώρισε τὸν Κύριον, ἔσπευσε νὰ κάνῃ μέτοχον τῆς εὐτυχίας του καὶ τὸν ἀδελφόν του Πέτρον καὶ νὰ φέρῃ καὶ ἐκεῖνον πληησίον τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ὁ Ἀπόστολος, ὅστις ὠδήγησε πρὸς τὸν Χριστὸν τοὺς εὐρισκομένους κατὰ τὴν ἑορτὴν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα « Ἑλληνας, πρὸς τοὺς ὅποιους ὁ Κύριος εἶπε τὸ « νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου . . . », δι’ οὗ ἀπεκάλυψε τὴν ὑψίστην ἀποστολὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους εἰς τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἀφοῦ δὲ ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Θράκην, τὴν Σκυθίαν καὶ τὴν Ἀχαίαν ἀπέθανε, κατὰ τὴν παράδοσιν, μαρτυρικὸν θάνατον εἰς τὰς Πάτρας, ὅπου καὶ ἐτάφη. « Υπάρχει δὲ καὶ μεγαλοπρεπῆς ναὸς εἰς τὸ δνομά του.

3) Τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου κατὰ τὴν 29 Ἰουνίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἰσήχθη τὸν Σ' αἰῶνα, ὅταν ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ναὸν πρὸς τιμὴν τῶν δύο αὐτῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι συγκεφαλαιώνουν σχεδὸν εἰς τὸν ἑαυτόν των ὀλόκληρον τὴν ιστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τοῦ α' μ.Χ. αἰῶνος.

Τῆς έορτῆς ταύτης προηγεῖται νηστεία, ἡ ὅποια ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἑπομένην τῆς Κυριακῆς τῶν ἄγίων Πάντων.

4) Ἡ Σύναξις (συνάθροισις) τῶν δώδεκα Ἀποστόλων κατὰ τὴν 30 Ἰουνίου. Ἡ μνήμη των ἀκτινοβολεῖ εἰς τὸν πνευματικὸν οὐρανὸν τῆς Ἐκκλησίας. Διότι εἶναι ἐκεῖνοι, οἵ ὅποιοι ἔζησαν μὲ τὸν Θεάνθρωπον λυτρωτὴν καὶ ἔγιναν οἱ πρῶτοι του μαθηταὶ καὶ ἐσπειραν τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἀπεστόμωσαν ρήτορας καὶ κατήσχυναν σοφοὺς καὶ ἐκρήμνισαν βωμούς εἰδώλων καὶ ἐφώτισαν τὰ ἔθνη καὶ ἐθυσιάσθησαν διὰ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀποστολικῆς των διακονίας.

5) Τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου (ἰσαποστόλου). «Ὦς ὁ Ηλένος τὴν οὐλῆσιν οὐκ ἐξ ἀνθρώπου δεξάμενος», ὅπως ψάλλει περὶ αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία, ἔσπευσε νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ. Καὶ μὲ τὸ λάβαρον τοῦ Σταυροῦ, τὸ ὅποιον κατεσκεύασε, νικᾷ τὸν Μαξέντιον καὶ χαρίζει εἰς τὸν Χριστιανὸν τὴν ἐλευθερίαν, τέλος δὲ εἰς τὰ τέλη τῆς ζωῆς του βαπτίζεται καὶ γίνεται τέλειος χριστιανὸς καὶ τὸ ἔγκαλλωπισμα τῶν χριστιανῶν βασιλέων.

β) ΕΟΡΤΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΩΝ

1) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου κατὰ τὴν 16 Νοεμβρίου. Ἐξήσκει κατ’ ἀρχὰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ τελώνου. «Ἀπορρίφας δὲ τοῦ τελωνίου τὸν ζυγόν, ὅπως ψάλλει ἡ Ἐκκλησία περὶ αὐτοῦ, ἀνεδείχθη ἔμπορος πανάγιος, πλοῦτον κομισάμενος τὴν ἐξ ὕψους σοφίαν». Καὶ ὅχι μόνον συμπεριελήφθη εἰς τὸν κύκλον τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ ἡξιώθη νὰ γράψῃ τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ ὅποιον φέρει τὸ ὄνομά του, καὶ νὰ προσφέρῃ τοιουτοτρόπως εἰς τὸν κόσμον ἀστείρευτον πηγὴν ἡθικῶν ἀναγεννήσεων, πηγὴν πνευματικῆς λυτρώσεως καὶ σωτηρίας.

2) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου κατὰ τὴν 25 Ἀπριλίου. Ἡτο δὲ Μάρκος ἔνας νέος, δὲ ὅποιος ἐποτίσθη ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας μὲ τὰ νάματα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. Εἶχεν ὅμως συγχρόνως καὶ τὸ πνευματικὸν κεφάλαιον νὰ δέχεται τὴν ἀλήθειαν. Καὶ δὲ Θεός τοῦ ἀπεκάλυψε τὴν ἀλήθειάν Του καὶ τοῦ ἔδωκε πιλουσίαν τὴν ἀνωθεν σοφίαν. Τοιουτοτρόπως δὲ Μάρκος, ἀφοῦ κατ’ ἀρχὰς ἡκολού-

θησε τὸν Ἀπόστολον Παῦλον καὶ Πέτρον ὡς ἀπλοῦς ὑπηρέτης καὶ ἔρριψοκινδύνευσε πλησίον των, κατέλαβεν ἐπειτα θέσιν μεταξὺ τῶν πρώτων Ἀποστόλων, ἀξιωθεὶς νὰ γράψῃ τὸ ἐπ' ὄνόματί του Εὐαγγέλιον, ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ὅποιου μυριάδες ἀνθρωποι εὗρον τὴν παρηγορίαν, τὴν ἐλπίδα, τὴν πνευματικὴν των ἐλευθερίαν.

3) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ κατὰ τὴν 18 Ὁκτωβρίου. 'Ο Λουκᾶς, ἢν καὶ ζῆ ἦδη αἰωνίως ἔνδοξος εἰς τὴν « θριαμβεύουσαν » Ἑκκλησίαν, ἔξακολουθεὶς ἐπίσης πάντοτε νὰ ζῇ συμπαθής καὶ προσφιλής διδάσκαλος μέσα εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πιστῶν τῆς ἐπὶ γῆς « στρατευομένης » Ἑκκλησίας. "Οχι μόνον διότι ὑπῆρξεν ἀχώριστος ἀκόλουθος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἀλλὰ καὶ διότι, ὡς συγγραφεὺς δύο πολυτιμοτάτων βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἔξακολουθεῖ νὰ διμιλῇ καὶ θὰ διμιλῇ πάντοτε εἰς τὰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν κάθε γενεάς.

4) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου κατὰ τὴν 8 Μαΐου. Μαθητὴς τῆς ἀγάπης ὁνομάζεται ἀπὸ τὰς χριστιανικὰς γενεὰς ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. Πρῶτον μέν, διότι αὐτὸς περισσότερον παντὸς ἄλλου ἡγάπησε τὸν Κύριον καὶ ἀντηγαπήθη ἀπὸ Ἐκείνον. Καὶ ἐπειτα, διότι εἰς τὰ θεόπνευστα συγγράμματά του, τὰ ὅπτοια ἐδώρησεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἔχει θησαυρισθῆ τὸ πλέον θερμὸν καὶ μεγαλόφωνον κήρυγμα περὶ τῆς ἀγάπης.

γ) ΕΟΡΤΑΙ ΜΑΡΤΥΡΩΝ

1) Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος κατὰ τὴν 27 Δεκεμβρίου. Τὴν ἑορτὴν αὐτὴν τοῦ ἀγίου Στεφάνου, ὁ ὅποιος ἀποτελεῖ τὴν ἔνδοξον πρωτοπορίαν τῶν χριστιανῶν μαρτύρων, ἐτέλει ὅλλοτε ἡ Ἑκκλησία τὴν δευτέραν τῶν Χριστογέννων, διὰ νὰ παραστήσῃ καταφανέστερον τὸν ἄγιον τοῦτον μάρτυρα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ γεννηθέντος τὴν προτεραίαν.

Εἰς μεταγενεστέρους ὅμως χρόνους, ἐπειδὴ ὥρισθη κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν νὰ τελῆται Σύναξις πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ἡ ὅποια ἐγένενησεν ὑπερφυσικῶς τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἡ ἑορτὴ τοῦ ἄγιου Στεφάνου μετετέθη εἰς τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

2) Τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου κατὰ τὴν 26

Οκτωβρίου. Λέγεται καὶ Μυροβλύτης, ἐπειδὴ εἰς τὸν τάφον του ἀνέβλυζε μύρον.

Ἡ προσωπικότης του ὑψώνεται μεγάλῃ καὶ θαυμαστῇ μέσα εἰς τὴν ἡρωικὴν παράταξιν τῶν μαρτύρων! Ἀγνός, ὥρατος κατὰ τὸ σῶμα, εὐγενής τὴν καταγωγήν, παρεδόθη δόλοψύχως εἰς τὴν νέαν διδασκαλίαν, ἡ ὅποια ἦρχετο νὰ ἀνακαινίσῃ τὸν κόσμον, καὶ ἀνεδείχθη ἀληθινὸς μάρτυς τοῦ Χριστοῦ καὶ κῆρυξ τῆς ἀληθείας του. Ἀλλὰ ἡ μαρτυρία του δὲν ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ ὅλους. Ὁ κόσμος, ὁ ὅποιος ἤγάπτι τὸ ψεῦδος, ἐμίσθη τὸν μάρτυρα. Ἐπηκολούθησαν διωγμοί, φυλακίσεις, μαρτύρια, θάνατος. Καὶ ὁ Δημήτριος ἀλύγιστος ὡς βράχος δέχεται τὸ μαρτύριον τοῦ αἵματος ὡς ἐπισφράγισιν τῆς μαρτυρίας, τὴν ὅποιαν εἶχε δώσει εἰς ὅλην του τὴν ζωήν.

3) Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου κατὰ τὴν 23^η Απριλίου. Καὶ ὁ μάρτυς οὗτος ἴσταται ἀθάνατος εἰς τὴν μνήμην τῶν πιστῶν, πανθαύμαστος καὶ πολυύμνητος ἀθλητής! Ἐγεννήθη ἀπὸ γονεῖς πλουσίους. Κατετάγη εἰς τὸν στρατὸν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴλικίαν 18 ἔτῶν. Διεκρίθη καὶ ἐθαυμάσθη. Ἐμεινε νικητής καὶ εἰς τοὺς πειρασμοὺς τῆς ὁμαρτίας. Ἐνίκησε τέλος καὶ τὰ μαρτύρια τοῦ θανάτου, τὰ ὅποια δὲν ἐβράδυναν νὰ ἔλθουν ἐξ ἀφορμῆς νέου διωγμοῦ, τὸν ὅποιον ἐκήρυξεν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης Διοκλητιανός. Ἀπιτόητος, ὁ πιστὸς ἀθλητής τοῦ Κυρίου, παρουσιάζεται εἰς τοὺς τυράννους καὶ ὄμολογεῖ τὸν Χριστόν. Ὁ Διοκλητιανὸς διατάσσει βασανιστήρια καὶ τέλος τὸν ἀποκεφαλισμόν του. Καὶ ἀνεδείχθη ὁ Γεώργιος δι' ὅλων αὐτῶν, τὰ ὅποια ὑπέστη, Μεγαλομάρτυς τοῦ Χριστοῦ καὶ τροπαιοφόρος ἔνδοξος.

4) Τῆς ὁσιομάρτυρος Παρασκευῆς κατὰ τὴν 26^η Ιουλίου. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ψάλλει διὰ λαμπρῶν ὕμνων τοὺς ἀγῶνας της διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ καλεῖ πάντα τῆς γῆς τὰ πέρατα νὰ χειροκροτήσουν τὴν παρθενομάρτυρα Γιαρασκευὴν καὶ χριστιανὴν ἀθλήτριαν.

5) Τῆς Μεγαλομάρτυρος Αἰκατερίνης κατὰ τὴν 25 Νοεμβρίου. Ἐκ γονέων εὐγενῶν καὶ πλουσίων καταγομένη «ἡ πανεύφημος νύμφη τοῦ Χριστοῦ», ὅπως ἀποκαλεῖ ἡ Ἐκκλησία τὴν ὄγίαν Αἴκατερίνην, μὲ μόρφωσιν θεολογικήν καὶ φιλοσοφικήν καὶ δύναμιν λόγου ἀναδεικνύεται ἀπὸ νεαρᾶς τὴλικίας πρώτης τάξεως διδάσκαλος τῆς πίστεως, ἀφοῦ κατήσχυνε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν Ἀλε-

ξανδρείᾳ εἰδωλαλάτρας φιλοσόφους, οἱ ὅποιοι ἔπεχείρησαν εἰς δημοσίαν συζήτησιν ὥτε τὴν μεταπείσουν. Καὶ ὡς ἐπισφράγισιν τῆς διδασκαλίας της ἐδέχθη τέλος τὸ μαρτύριον.

δ) ΕΟΡΤΑΙ ΠΑΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

1) Βασιλείου τοῦ Μεγάλου κατὰ τὴν 1 Ἰανουαρίου. Ἡ μὲν Ἐκκλησίᾳ ἔθεσε τὸν Μέγαν Βασίλειον εἰς τὴν θύραν τοῦ νέου ἔτους ὡς θαυμάσιον ὑπόδειγμα βίου ἀγίου καὶ δράσεως κοινωνικῆς ἀξιοθαυμάστου, ἡ δὲ Ἰστορία τὸν ἀνομολογεῖ «Μέγαν τῆς ἀληθείας Λιδάσκαλον» καὶ «ἔνθεον τῆς οἰκουμένης φωστῆρα», δ ὅποιος διὰ τῶν συγγραμμάτων του «θεοπρεπῶς ἐδογμάτισε, τὴν φύσιν τῶν ὄντων ἐτράνωσε, τὰ τῶν ἀγράπτων ἥθη κατεκόσμησεν».

2) Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου κατὰ τὴν 18 Ἰανουαρίου. Εἶναι δύσκολον πολὺ νὰ παρασταθῇ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ὑψος τοῦ ἐνδόξου τούτου πατρός, δ ὅποιος ἐκράτησε γενναίως τὴν σημαίαν τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν μέσῳ πολλῶν διωγμῶν καὶ κινδύνων. Τὸ μέγα παράδειγμά του ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν αἰώνων ἀκτινοβολεῖ ἵσχυρότατα καὶ μέχρις ἡμῶν. Καὶ τὰ σοφά του συγγράμματα εἴναι τὰ ἀθάνατα μνημεῖα καὶ τρόπαια τοῦ θριάμβου τῆς Ὁρθοδοξίας διὰ τῶν ἀγώνων του.

3) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου κατὰ τὴν 25 Ἰανουαρίου. Τὴν ύψηλὴν θέσιν, τὴν ὅποιαν κατέχει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν δ ἄγιος Γρηγόριος, μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἐπώνυμον «Θεολόγος», τὸ ὅποιον τοῦ ἀπεδόθη διὰ τοὺς περιφήμους λόγους περὶ τῆς Θεότητος τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τοὺς ὅποιούς ἔξεφώνησεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς τὸν μικρὸν ναὸν τῆς ἀγίας Ἀναστασίας, δ ὅποιος εἶχεν ἀπομείνει εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους. Ἄλλὰ καὶ μέχρι σήμερον ἔξακολουθεῖ νὰ ἐμπνέῃ μὲ τοὺς σωζομένους λόγους του καὶ τὰ ἀθάνατα ἔπι του.

4) Τῶν τριῶν Μεγάλων Ἱεραρχῶν, Βασιλείου, Γρηγορίου καὶ Χρυσοστόμου κατὰ τὴν 30 Ἰανουαρίου. Εἰσήχθη εἰς τὸ ἔορτολόγιον ἡ κοινὴ αὔτη ἔορτὴ τὰ μέσα τοῦ ια' αἰῶνος, διὰ παύσης ἡ ἀναφανεῖσα τότε φιλονικεία μεταξὺ τῶν χριστιανῶν περὶ τοῦ ποῖος ἀπὸ τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας ἦτο ἀνώτερος. Ὁνομάζεται ἡ ἔορτὴ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ ἔορτὴ τῶν γραμμάτων, ἔορτὴ τῆς

παιδείας, σχολική έօρτή. Διότι οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἵεράρχαι ἡδυνήθησαν νὰ ἐνώσουν εἰς τὴν προσωπικότητά των τὴν χριστιανικήν ἀρετήν μὲ τὴν Ἑλληνικήν σοφίαν. Καὶ ἐδίδαξαν μὲ τὸ παράδειγμά των, ὅτι εἶναι θαυμαστὸν καὶ εὔεργετικὸν διὰ τὰς κοινωνίας νὰ συνεργάζεται ἡ σοφία μὲ τὴν ἀρετήν, νὰ συνδυάζεται ἡ γνῶσις μὲ τὴν πίστιν καὶ νὰ συμβαδίζῃ ἡ καλλιέργεια τοῦ νοῦ μὲ τὸν ἔξευγενισμὸν τῆς καρδίας.

5) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ τὴν 13 Νοεμβρίου. 'Ο θεῖος οὗτος πατήρ ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ γενικότερον τῆς ἀνθρωπότητος, τόσον διὰ τὴν ὁγιότητα τοῦ βίου του καὶ τὸ κοινωνικόν του ἔργον, ὃσον καὶ διὰ τῆς ἀκαταπονήτου κηρυκτικῆς αὐτοῦ δράσεως, ἡ ὁποία ἐπεξετάθη εἰς ὅλην τὴν 'Αγίαν Γραφήν, ἐκ τῆς ὁποίας, ἀν ληφθῆ ύπ' ὄψιν καὶ ἡ ἔξαίρετος εὐγλωττία του, καὶ Χρυσόστομος ὠνομάσθη.

'Απέθανε τὴν 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 407. 'Επειδὴ δὲ ἡ μνήμη του συνέπιπτε πρὸς τὴν ἔօρτην τοῦ Σταυροῦ, μετετέθη αὕτη κατὰ τὴν 13 Νοεμβρίου.

6) Τοῦ ἀγίου Νικολάου, ἐπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας, κατὰ τὴν 6 Δεκεμβρίου. Καρδία εὐγενής, ἀγαθὴ καὶ εὐαίσθητος, ὁ ἄγιος Νικόλαος, ἐδοκίμαζεν ἀληθινὴν ἀπόλαυσιν, ὅταν συνετέλει εἰς τὴν ἀνακούφισιν τῶν πασχόντων καὶ ἔχόντων ἀνάγκην. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπαξίως τιμᾶται ἡ μνήμη του μεταξὺ ὀλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. 'Απέθανε περὶ τὸ 380.

7) Σπυρίδωνος, ἐπισκόπου Τριμυθοῦντος τῆς Κύπρου, τοῦ θαυματουργοῦ, κατὰ τὴν 12 Δεκεμβρίου. Ταπεινὸς καὶ ἀκενόδοξος, ὁ ἄγιος οὗτος πατήρ, εἴλκυσε πλουσίαν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο θαύματα ἐπανειλημμένα εἰργάσθη δι' αὐτοῦ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ἐξακολουθεῖ δὲ καὶ μέχρι σήμερον νὰ ἐργάζεται διὰ τοῦ λειψάνου του, τὸ ὅποιον διατηρεῖται ἕως τώρα διὰ θαύματος ἀφθαρτον εἰς τὴν νῆσον Κέρκυραν.

ε) EOPTAI OSION

'Αντωνίου τοῦ Μεγάλου κατὰ τὴν 17 Ιανουαρίου. 'Η Ἐκκλησία ἐγκωμιάζουσα τὸν Μέγαν Ἀντώνιον τὸν παρομοιάζει πρὸς τὸν Ἡλίαν καὶ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην. Καὶ πολὺ δικαίως! Διότι δ

ἄγιος Ἀντώνιος ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας, μιμούμενος τὸ παράδειγμα τῶν δύο αὐτῶν μεγάλων προφητῶν, ἐγκατέλειψε τὸν κόσμον καὶ ἦλθεν εἰς ἔρημον τόπον τῆς Αἰγύπτου, διὰ νὰ ἀφιερωθῇ εἰς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ ὑπέμεινε πολλοὺς πειρασμοὺς καὶ κατέβαλε πολλοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνας. Καὶ ἔγινε τοιουτοτρόπως διὰ τῆς ὅλης του ζωῆς, ὁ πολίτης αὐτὸς τῆς ἑρήμου, τύπος ἐγκρατείας καὶ ἀρετῆς. Ἀπέθανε τὸ 356.

ς) ΕΟΡΤΑΙ ΠΡΟΦΗΤΩΝ

1) Ἡ Γέννησις τοῦ Προδρόμου κατὰ τὴν 24 Ἰουνίου. Ἡ ἑορτὴ αὗτη συνέπιπτε πρὸς τὴν Ἐθνικήν ἑορτὴν τοῦ Ἀδὼνιδος, τοῦ ἀπεικονίζοντος τὸ θέρος, καὶ ἦτο κυρίως ἑορτὴ τῶν γυναικῶν, ἑορταζομένη διήμερος δι’ ἀνθοφορίας καὶ ἀσμάτων. Διὰ τοῦτο καὶ παρέμειναν καὶ μέχρι σήμερον μερικά ἔθιμα τῆς ἑορτῆς, τὰ λεγόμενα «Κλήδονα».

2) Ἡ Σύναξις τοῦ Προδρόμου (ἥτοι συνάθροισις πρὸς τιμήν του) κατὰ τὴν 7 Ἰανουαρίου. Ὁ Κύριος ἔχαρακτήρισε τὸν Πρόδρομον ως τὸν μεγαλύτερον τῶν προφητῶν. Καὶ ἦτο πράγματι ὁ Ἱωάννης μέγας. Μέγας κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν ἀρετήν, μέγας κατὰ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀποστολήν.

3) Ἡ ἀποτομὴ τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου κατὰ τὴν 29 Αὔγουστου. Ἀφοῦ δι’ ὅλης του τῆς ζωῆς ὁ Πρόδρομος προσέφερε τὸν ἑαυτόν του θυσίαν συνεχῇ εἰς τὸ καθῆκον, ἐπληρώσει τέλος τὴν ἀφοσίωσίν του αὐτὴν καὶ μὲ τὸ αἷμά του, ἀποκεφαλισθεὶς κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως Ἡρώδου, τὸν ὅποιον ἤλεγχε διὰ τὸν παράνομον βίον του. Καὶ παρέδωκε τοιουτοτρόπως λευκὴν τὴν ἀγίαν καὶ ἡρωικὴν ψυχήν του εἰς τὸν Κριτήν.

4) Τοῦ προφήτου Ἡλιού τοῦ Θεσβίτου κατὰ τὴν 20 Ἰουλίου. Οἱ ἀγιογράφοι τῆς Ἐκκλησίας μᾶς παρουσιάζουν τὸν Ἡλίαν εἰς τὰς εἰκόνας τῶν ναῶν μὲ αὐστηρὰν καὶ τραχεῖαν μορφὴν καὶ μὲ τὴν μάχαιραν εἰς τὰς χεῖρας. Ἡ ἔξωτερικὴ αὐτὴ ἀπεικόνισις μᾶς ἀποκαλύπτει τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον τοῦ προφήτου. Διότι τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν του ἦτο ὁ μέγας ζῆλος του διὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ἐγκωμιάζουσα τὸν Ἡλίαν ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἔνσαρκον ἄγγελον καὶ κρηπίδα τῶν προφητῶν.

ζ) ΕΟΡΤΑΙ ΕΙΣ ΤΙΜΗΝ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ

‘Η πίστις, ὅτι ύπαρχουν ἀγγέλοι φύλακες λαῶν, πόλεων, ὀτόμων (Δευτερ. γβ' 8, Δανιὴλ 1' 13, Ματθ. ιη' 10, Πράξ. ιβ' 15), προεκάλεσε τὴν ἐπίκλησιν τῶν ἀγγέλων καὶ τὴν εἰσαγωγὴν ἑορτῶν εἰς τιμήν των.

Πρῶτος ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ναὸν εἰς τιμὴν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Ἀναφέρεται δὲ ἔκτοτε ἡ κατὰ τὴν 8 Νοεμβρίου τελουμένη ἑορτὴ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, μετὰ τῆς ὁποίας συνεδέθη ἡ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ

21. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

‘Η ‘Υμνολογία ἀσχολεῖται μὲ τὰ προϊόντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ τὴν μελῳδίαν αὐτῶν. Ταῦτα ἀποτελοῦν τὴν νεωτέραν δημιουργίαν τοῦ ἀθανάτου Ἑλληνικοῦ πνεύματος ὑπὸ τὴν χριστιανικὴν ἐμπνευσιν, χωρὶς ἐννοεῖται καὶ νὰ ὑστεροῦν τῶν ποιητικῶν προϊόντων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου, ὃσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοῦ, καὶ μάλιστα ἀν ληφθῆ ὑπ’ ὅψιν, ὅτι οἱ ποιηταί των, οἱ ὄποιοι ὑπῆρξαν συγχρόνως καὶ μελῳδοί, ἔγιναν διὰ τῶν νέων αὐτῶν ποιητικῶν συνθέσεων οἱ διερμηνεῖς τῆς δημοσίας προσευχῆς, πρᾶγμα τὸ ὄποιον ἀποτελεῖ τὴν κατ’ ἔξοχὴν ἀποστολὴν τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Αξίζει λοιπὸν νὰ μελετήσωμεν τὰ χριστιανικὰ αὐτὰ προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς ἐμπνεύσεως ἀπὸ τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ τὰ βήματα αὐτῶν μέχρι τῆς πλήρους ἔξελίξεως καὶ ἀναπτύξεώς των.

Α' ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑΣ

1) Η γένεσις τῆς ‘Υμνολογίας. Ή πρέωτη αἰτία, ἡ ὄποια ἔδωκεν ὠθήσιν πρὸς ποιητικὰ συνθέσεις εἰς τοὺς ἔχοντας ἐκ τῶν χριστιανῶν ἀνάλογα ποιητικὰ χαρίσματα, ἢτο αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐμφάνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ ὄποιος ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερον γεγονός εἰς τὴν ίστορίαν τοῦ κόσμου. Ἐκτὸς τῆς αἰτίας αὐτῆς συνετέλεσεν εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἡ προκληθεῖσα, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ ἔγινε λόγος, ἀντίδρασις πρὸς ποιητικὰ συνθέσεις ὑπὸ αἱρετικῶν, οἱ ὄποιοι ἐπεχείρησαν διὰ τῶν ἐμμέτρων συνθέσεών των νὰ διαδώσουν εὔκολωτέρον τὰς πλάνας αὐτῶν.

2) Αἱ πρῶται μορφαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὅμινων. Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ‘Υμνογραφίαν τὸ πρῶτον κύτταρον, ἐκ τοῦ ὄποιού προῆλθε κατ’ ἀρχὰς τὸ τροπάριον, ἔπειτα δὲ τὰ κοντάκια καὶ οἱ κανό-

νες, ύπηρξε τὸ ἀντίφωνον (καθώς π.χ. τὸ μεταγενέστερον «Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Σῶτερο, σῶσον ἡμᾶς»), τὸ ὅποιον ἐπηκολούθει ἐν εἴδει ἐπωδοῦ μεθ' ἓνα ἕκαστον στίχον τοῦ ψαλλομένου ψαλμοῦ. Τὸ ἀντίφωνον αὐτὸν κατέστη βαθμηδὸν ἐκτενέστερον (καθώς τὸ «Κύριε τῶν δυνάμεων, μεθ' ἡμῶν γενοῦ ἄλλον γὰρ ἐκτὸς σοῦ βοηθὸν ἐν θλίψεσιν οὐκ ἔχομεν. Κύριε τῶν δυνάμεων, ἐλέησον ἡμᾶς»). Τοιουτοτρόπως προῆλθε τὸ τροπάριον (ἐκ τοῦ τρόπου—ήχου), τὸ ψαλλόμενον καθ' ὥρισμένον ήχον ἢ τρόπον μεθ' ἓνα ἕκαστον στίχον ὥρισμένων ψαλμῶν ἢ ὠδῶν ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Τροπαρίων ὑπάρχουν διάφοροι δινομασίαι, παλαιότεραι δὲ ἔξ αὐτῶν φαίνεται νὰ εἰναι τὰ ἀπολυτικά καὶ τὰ στιχηρά. Καὶ ἀπολυτικαὶ μὲν λέγονται τὰ τροπάρια τὰ στρεφόμενα περὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς καὶ τὰ ὅποια ὠνομάσθησαν τοιουτοτρόπως, ἐπειδὴ ψάλλονται εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐσπερινοῦ, στιχηρὰ δὲ λέγονται τὰ τροπάρια ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἐπισυνάπτονται εἰς ἓνα ἕκαστον ἐκ τῶν τελευταίων στίχων, τοῦ στιχολογουμένου ψαλμοῦ. Τοιαῦτα δὲ σήμερον ὑπάρχουν τὰ στιχηρὰ τοῦ ἐσπερινοῦ, τὰ ἐπισυναπτόμενα μετὰ τῶν τελευταίων στίχων τῶν μετὰ τοῦ «Κύριε, ἐκένθαξα» ψαλμῶν (129 καὶ 116), καὶ τὰ στιχηρὰ τῶν αἰνῶν, τὰ ἐπισυναπτόμενα μετὰ τῶν στίχων τοῦ 15 ψαλμοῦ, ἀρχομένων διὰ τοῦ «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν». Καὶ κατ' ἀρχὰς τὸ στιχηρὸν ἦτο ἐν καὶ τὸ αὐτὸ δι' ὄλους τοὺς στίχους τῶν ψαλμῶν τούτων. Βαθμηδὸν ὅμως πρὸς ἀποφυγὴν μονοτονίας συνετέθησαν διάφορα κείμενα δι' ἕκαστον τῶν στίχων ἢ ἐν κείμενον ἀνὰ δύο στίχους, ἐπαναλαμβανόμενον ὑπὸ ἐνὸς ἕκαστου χοροῦ, διετηρήθη ὅμως καὶ εἰς τὰ νέα αὐτὰ κείμενα ὁ αὐτὸς τόνος καὶ ρυθμὸς πρὸς τὸν τοῦ πρωταρχικοῦ τροπαρίου. Ἐξ αὐτοῦ προῆλθεν ὁ εἰρμὸς μὲν εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὰ τροπάρια τὰ ἰδιόμελα ἀφ' ἐνός, τὰ ὅποια ψάλλονται κατὰ μέλος προσιδιάζον εἰς αὐτά, καὶ τὰ προσόμοια ἀφ' ἐτέρου, τὰ ὅποια ψάλλονται διμοίως πρὸς τὰ ἰδιόμελα. Ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτῶν τροπαρίων ἐπιγράφεται πάντοτε, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ αὐτομέλου, κατὰ τὸ ὅποιον αὐτὰ ψάλλονται (καθὼς π.χ. «Καὶ ψάλλομεν στιχηρὰ προσόμοια ηχου δ' πρὸς τὸ Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι»).

Τῶν στιχηρῶν διακρίνονται τὰ ἀπόστιχα, τροπάρια ψαλλόμενα περὶ τὸ τέλος τοῦ ὅρθρου καὶ τοῦ ἐσπερινοῦ. Τὰ τροπά-

ρια ταῦτα ἐπισυνάπτονται εἰς μεμονωμένους στίχους, οἱ ὅποιοι λαμβάνονται κατ' ἔκλογήν ἐκ ψαλμοῦ τίνος.

Καὶ τὰ στιχηρὰ καὶ τὰ ἀπόστιχα ἐπισφραγίζονται διὰ συντόμου διξολογίας πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα «Δόξα Πατρῷ...», πρὸς τὴν ὅποιαν ἐπισυνάπτεται καὶ ἄλλο τροπάριον, λεγόμενον δοξαστικόν. Τὰ δοξαστικὰ τῶν αἰνῶν τῆς Κυριακῆς ὡνομάσθησαν ἐώθινά, ὡς ταύτιζόμενα πρὸς τὰ ἑωθινὰ Εὐαγγέλια, τὰ ἀναγινωσκόμενα κατὰ τὰς αὔτας Κυριακάς. Μετὰ τὸ δοξαστικὸν ἐπακολουθεῖ τὸ θεοκίον, τροπάριον ἀναφερόμενον εἰς τὴν Θεοτόκον, τὸ τελικὸν τροπάριον τῆς ὅλης ὁμάδος τῶν στιχηρῶν, τὸ ὅποιον ἐπισυνάπτεται πρὸς τὸ δεύτερον ἡμιστίχιον τῆς συντόμου διξολογίας «Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ...».

3) Ἄλλα εἶδη τροπαρίων. Ἐκτὸς τῶν στιχηρῶν, ἀποστίχων, ἀπολυτικίων, δοξαστικῶν καὶ θεοτοκίων, ἡ κατόπιν ἔξελιξις τῆς ‘Υμνολογίας παρήγαγε καὶ ἄλλα εἶδη τροπαρίων, γνωστὰ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν καθίσματα, εὐλογητάρια, ὑπακοή, ἀναβαθμοί φωταγωγικὰ ἢ ἔξαποστειλάρια.

Τὰ καθίσματα ἔλαβον τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν καθισμάτων τοῦ Ψαλτηρίου (μερικοί ψαλμοί), τὰ ὅποια μετὰ τὸν ἔξαψαλμον ἀναγινώσκονται εἰς τὸν ὄρθρον. Τὰ τροπάρια αὐτά, ἐπισυναπτόμενα μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ καθίσματος, ἐψάλλοντο καθημένων τῶν πιστῶν.

Τὰ εὐλογητά ρια ὡνομάσθησαν τοιουτοτρόπως, διότι ἐκάστου τούτων προτάσσεται ὁ ψαλμικὸς στίχος «Ἐνλογητὸς εἰ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου».

‘Η ύπακοή εἶναι τροπάριον ψαλλόμενον εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου. Ὁνομάσθη δὲ τοιουτοτρόπως διότι ἐψάλλετο ὑπὸ ὄλοκλήρου χοροῦ ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα προηγούμενα αὐτοῦ, τὰ ὅποια ἔχετελοῦντο διὰ μονωδίας, καὶ διότι ἐπρόκειτο περὶ ὑμνοῦ, τοῦ ὅποιου ὁ διάκονος ἔψαλλε τοὺς πρώτους στίχους καὶ συνεπλήρουν αὐτοὺς οἱ παριστάμενοι.

Οἱ ἀναβαθμοί εἶναι τροπάρια εἰς τὸν ὄρθρον τῆς Κυριακῆς, ψαλλόμενα καὶ ἀναφερόμενα εἰς λόγους ἢ ἰδέας τῶν ψαλμῶν τῶν ἀναβαθμῶν (τῶν 119 – 133 ψαλμῶν) καὶ τὰ ὅποια ἀντικατέστησαν βαθμηδὸν αὐτούς.

Τὰ φωταγωγικὰ ἡ ἔξαποστειλάρια ἀποτελοῦν μεμονωμένα τροπάρια, τὰ ὅποια ἀρχίζουν διὰ τῆς φράσεως «Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου», ψαλλόμενα εἰς τὸ τέλος τοῦ ὄρθρου πρὸ τῶν αἰνων.

4) Όμαδες ἀντιφώνων, ὑμνοι, κανόνες. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μορφῶν, εἰς τὰς ὅποιας ἔξειλίχθη τὸ ἀπλοῦν καὶ σύντομον κατ' ἀρχὰς τροπάριον, πολὺ συντόμως ἐνετάχθη καὶ εἰς ὁμάδας καὶ τοιούτοις πρόπτως προῆλθον ἀφ' ἐνδός μὲν αἱ ὁμάδες ἀντιφώνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ὑμνοι καὶ οἱ κανόνες.

α) Όμάδες ἀντιφώνων. Τοιαύτη ὁμάδα σώζεται μέχρι σήμερον εἰς ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν μία καὶ μόνη, εἰς τὸν ὄρθρον τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἀποτελουμένη ἐκ 15 ἀντιφώνων. Τὰ ἀντιφώνα ταῦτα ἀκολουθοῦν τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἀλλού ἀνὰ τρία, μετὰ τὸ διποίον ἀκολουθεῖ τροπάριον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν κάθισμα, ἔπειτα ἀλλη τριάς ἀντιφώνων ἐπισφραγίζομένου δι' ἀλλού καθίσματος καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι καὶ τοῦ δεκάτου πέμπτου ἀντιφώνου.

β) "Υμνοι ἡ κοντάκια. Οἱ ὑμνοι κατέχουν ἀρκετὰ περίβλεπτον θέσιν εἰς τὴν 'Υμνολογίαν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ 'Ανδρέου Κρήτης καὶ τοῦ 'Ιωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐπὶ τῶν ὅποιων ἡ σύνθεσις τῶν κανόνων προσέλαβε τὴν τελειοτέραν διαμόρφωσιν.

Λέγονται δὲ ὑμνοι καὶ κοντάκια ἐκ τοῦ «κοντοῦ», πέριξ τοῦ ὅποιου ἐτυλίσσετο τὸ «εἰλητάριον» (ἡ μεμβράνα ἡ δικρός χάρτης), εἰς τὸ διποίον εἶχον καταγραφῆ αἱ στροφαὶ ἑκάστου τῶν ὑμνων τούτων.

Τῶν στροφῶν τούτων προτάσσεται ἀρχικόν τι τροπάριον, ὡς προοίμιον αὐτῶν, τὸ διποίον ἔχει κοινὸν πρὸς τὰς ἐπακολουθούσας στροφὰς τὸν τελευταῖον στίχον π.χ. «παιδίον νέον, δι πρὸ αἰώνων Θεός» ὁ διποίος ἐν εἴδει ἐφυμνίου ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὸ τέλος μιᾶς ἑκάστης ἐκ τῶν στροφῶν, αἱ διποῖαι ἐπακολουθοῦν. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἀκροστιχὶς τῶν κοντακίων χρησιμοποιεῖται συνήθως ὁ ἀλφάβητος, αἱ στροφαὶ αὐτῶν ἀνέρχονται εἰς 24, συμφώνως πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου. Τοιούτον κοντάκιον, τὸ διποίον ὑπάρχει ἐν χρήσει εἰς τὴν λατρείαν, είναι δὲ Ἀκάθιστος ὑμνος. Αἱ στροφαὶ τοῦ κοντακίου αὐτοῦ καλοῦνται οἱ κοντάκια.

γ) Κανόνες. Οἱ κανόνες είναι ὑμνοι συγκείμενοι συνήθως ἐξ ἐννέα μερῶν, τὰ διποῖα λέγονται ὥδαι (σπανιότερον δὲ ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων, διπότε λέγονται τριάδιον ἢ τετραάδιον), συμφώνως πρὸς τὰς ἐννέα βιβλικὰς ὥδας, τὰς εἰσαχθείσας εἰς τὴν λατρείαν τῆς

‘Ανατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἑκκλησίας βαθμηδὸν καὶ κατὰ τμήματα. Διότι κατ’ ἀρχὰς ἐψάλλοντο μόνον δύο ἢ τρεῖς ὥδαι καθ’ ἑκάστην ἡμέραν· ἔξ αὐτοῦ δὲ καὶ τὰ τριώδια καὶ τὰ τετραώδια.

Ἐκάστη ὥδη ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων ἢ ἔξ τροπαρίων. Τὸ πρῶτον τροπάριον ἑκάστης ὥδης λέγεται εἰρίμος. Πρὸς αὐτὸν εἶναι προστρημένα καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα τροπάρια ὡς πρὸς τὸ μέτρον καὶ τὸ μέλος καὶ τὴν ὑπόθεσιν. ‘Ο εἱρμὸς λέγεται καὶ καταβαίνοντες ἀμφότεροι οἱ χοροὶ τῶν ψαλτῶν ἐκ τῶν στασιδίων αὐτῶν συνηνοῦντο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ καὶ ἔψαλλον ὁμοῦ αὐτήν.

Τὸ μετὰ τὴν ἕκτην ὥδην τοῦ κανόνος ψαλλόμενον τροπάριον, περιέχον ἐν συντομίᾳ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς, λέγεται κοντάκιον, τὸ δὲ μετὰ τὸ κοντάκιον ἀναγινωσκόμενον τροπάριον, περιέχον ἑκτενέστερον τοῦ κοντακίου τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς, καλεῖται οἰκος.

5) **Ἡ ἀκροστιχίς.** Ἀποτελεῖται αὕτη ἐκ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τῶν στροφῶν τῶν κοντακίων ἢ τῶν τροπαρίων τῶν κανόνων καὶ καθορίζει εἰς αὐτὰ τὴν σειρὰν τούτων. Καὶ τῶν μὲν κοντακίων αἱ ἀκροστιχίδες εἶναι ἢ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου κατὰ τὴν εὐθείαν ἢ καὶ τὴν ἀντίστροφον σειρὰν ($\text{Α}-\text{Ω}$ ἢ $\text{Ω}-\text{Α}$) ἢ κάποια πεζὴ πρότασις, ἢ ὅποια πληροφορεῖ εἴτε τιερὶ τοῦ συγγραφέως εἴτε περὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς ἑορτῆς. Τῶν δὲ κανόνων αἱ ἀκροστιχίδες δύνανται νὰ εἶναι ἀπλῶς ὁ τίτλος τοῦ κανόνος (π.χ. «εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον») ἢ συγχρόνως τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἔργου (π.χ. «Ἀναστασίου ἀμαρτωλοῦ ἔξομολόγησις»).

6) **Ἡ μετρικὴ εἰς τὴν ἑκκλησιαστικὴν Ὑμνογραφίαν.** Ἡ ἑκκλησιαστικὴ ποίησις εἰς τὰ περισσότερα ἐκ τῶν προϊόντων τῆς ἡγενότησε τὸν προσῳδιακὸν ρυθμὸν τῶν ἀρχαίων, ὁ ὅποιος ἐστηρίζετο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν συλλαβῶν εἰς μακρὰς καὶ βραχεῖας, καὶ ἔλαβεν ὑπ’ ὅψιν τὸν τονικὸν ρυθμόν, ὁ ὅποιος βασίζεται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν (ἰσοσυλλαβίαν) καὶ τὸν τόνον τῶν λέξεων (όμοτονία).

Διὰ νὰ κατανοηθῇ τὸ πρᾶγμα, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ’ ὅψιν, ὅτι καὶ εἰς τὰ προϊόντα τῆς ἑκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἀπαντῶμεν ἐνίστητε τὰ ἴδια χαρακτηριστικά, τὰ ὅποια παρουσιάζονται καὶ εἰς

τοὺς λεγομένους πολιτικοὺς στίχους τῶν Βυζαντινῶν, ἦτοι
ἰσοσυλλαβίαν καὶ ὁμοτονίαν.

Ἐπὶ παραδείγματι εἰς τοὺς στίχους, οἱ ὅποιοι χρησιμοποιοῦνται
ὡς πρόλογοι τῶν μεγαλυναρίων τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς,

« Ὁ ἄγγελος ἐβόα τῇ κεχαριτωμένῃ·
ἀγνὴ παρθένε χαῖρε καὶ πάλιν ἐδῶ, χαῖρε·
οὐ σὸς Υἱὸς ἀνέστη τριήμερος ἐκ τάφου »

ἔχομεν ἔκτὸς τῆς ἰσοσυλλαβίας (14 συλλ.) καὶ τέσσαρας εἰς ἕκα-
στον στίχον μετρικοὺς τόνους, οἱ ὅποιοι πίπτουν ἐπὶ τῶν αὐτῶν
συλλαβῶν. Παρόμοιοι στίχοι ὁμοτονοῦντες εἶναι καὶ οἱ ἔξης:

« Ἀκατάληπτόν ἐστι τὸ τελούμενον ἐν σοὶ¹
καὶ ἀγγέλοις καὶ βροτοῖς μητροπάροθενε ἀγνή ».

Ισοσυλλαβίαν καὶ ισοτονίαν, ὅχι ὅμως καὶ ὁμοτονίαν παρου-
σιάζει ἔκτὸς ἄλλων καὶ τὸ δίστιχον :

« Σῶμα Χριστοῦ μεταλάβετε,
πηγῆς ἀθανάτου γεύσασθε ».

Καὶ τὰ κάτωθι ἔξαποστειλάρια τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν
Θεοφανείων, ἀποτελούμενα ἐκ τριῶν στίχων ἑπτασυλλάβων (τοῦ
πρώτου καὶ τῶν δύο τελευταίων στίχων) καὶ ἐκ τεσσάρων ὀκτα-
συλλάβων, ἐμφανίζουν ἀνωμαλίας περὶ τὴν ὁμοτονίαν :

« Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς
ἐξ ἴψους δὲ Σωτήρος ἡμῶν,
ἀνατολὴν ἀνατολῶν·
καὶ οἱ ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
εῦρομεν τὴν ἀλήθειαν
καὶ γὰρ ἐκ τῆς Παρθένου
ἐτέχθη δὲ Κύριος ».

« Ἐπεφάγη δὲ Σωτήρ,
ἡ χάρις, ἡ ἀλήθεια,
ἐν ρεῖθροις τοῦ Ἰορδάνου,
καὶ τοὺς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
καθεύδοντας ἐφώτισε.
καὶ γὰρ ἤλθεν, ἐφάρη
τὸ γῆς τὸ ἀπρόσιτο ».

Καὶ ὅμως τοισάνται διαφοραὶ δὲν παρατηροῦνται καὶ εἰς τοὺς πολιτικοὺς στίχους τῶν Βυζαντινῶν. Τὸ πρᾶγμα ἔξηγεῖται, ἀν ληφθῆ ύπ' ὅψιν, ὅτι μεταξὺ τῶν στίχων τῆς Ὑμνογραφίας, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα είχον προορισμὸν νὰ ψάλλωνται, καὶ τῶν πολιτικῶν στίχων, οἱ ὁποῖοι ἀπλῶς καὶ μόνον ἀναγινώσκονται, ύπάρχουν πολλαὶ σοβαραὶ διαφοραί. Πρὸς τὸ μέλος αὐτὸ τῶν τροπαρίων συμμορφούμενος πολλάκις ὁ συνθέτης δὲν θεωρεῖ ἀπαραίτητον ν' ἀποφύγῃ ἀνωμαλίας τονικάς, τὰς ὁποίας ἐνίστε ἀναγκάζεται καὶ νὰ τὰς δημιουργῇ.

7) **Ἡ ὁμοιοκαταληξία.** Ἐνίστε ἀπαντῶμεν μεταξὺ τῶν στίχων καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, ἡ ὁποία συνίσταται συνήθως εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς αὐτῆς καταλήξεως εἰς τὸ τέλος δύο συνεχομένων στίχων, καθὼς εἰς τὸν Ἀκάθιστον ὑμνον:

Χαῖρε στερρὸν τῆς πίστεως ἔρεισμα·
χαῖρε λαμπρὸν τῆς χάριτος γνώρισμα.

Μέλλοντος Συμεῶνος
τοῦ παρόντος αἰῶνος
μεθίστασθαι τοῦ ἀπατεῶνος,...

8) **Τὸ κέντρον τοῦ αἰνίγματος.** Οἱ ἀνωτέρω ὑμνοι δὲν καταλαμβάνουν παρὰ μόνον μερικὰς σελίδας τῶν βιβλίων τῆς Ὑμνολογίας, ἐνῷ τὸ ὑπόλοιπον πλῆθος τῶν τροπαρίων καὶ κανόνων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τόμους ὀλοκλήρους, οὕτε ἰσοσυλλαβίαν παρουσιάζει εἰς τοὺς στίχους, οὕτε ἰσοτονίαν καὶ ὁμοτονίαν.

Τοιουτοτρόπως εἰς τὸ τροπάριον :

« Δῆσον, Κύριε, τὸν λαόν σου (9 συλλ.)
καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, (12 συλλ.)
νίκας τοῖς βασιλεῦσι (7 συλλ.)
κατὰ βαρβάρων δωρούμενος (9 συλλ.)
καὶ τὸ σὸν φυλάττων (6 συλλ.)
διὰ τοῦ σταυροῦ σου πολλίτευμα » (10 σύλλ.)

οὕτε ἰσοσυλλαβία, οὕτε ὁμοτονία παρατηρεῖται.

‘Η αὐτὴ ἀνομοιότης παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ ἀναστάσιμα ἀπο-

λυτίκια τῶν Κυριακῶν καὶ εἰς τὰ δοξαστικὰ καὶ εἰς τροπάρια τῶν κανόνων.

9) Ἡ λύσις τοῦ αἰνίγματος. Πρὸς λύσιν τοῦ αἰνίγματος πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπὸ ὅψιν ἡ σχέσις ἡ ὑπάρχουσα μεταξὺ τοῦ είρμου, τοῦ πρώτου τροπαρίου τῆς ὥδης, τὸ διποίον ἔχει συντεθῆ ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ μελῳδοῦ μὲν ἴδιον μέτρον καὶ μέλος (χωρὶς ἰσοσυλλαβίαν καὶ διμοτονίαν τῶν ἐπὶ μέρους στίχων αὐτοῦ) καὶ τῶν ἐπακολουθούντων ἐξ αὐτοῦ τροπαρίων, τῶν διποίων δὲν καθορίζεται μόνον ἡ μελῳδία ὑπὸ τοῦ είρμου, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ μέτρον τῶν στίχων.

Τοιουτοτρόπως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις παρουσιάζεται ὡς ἀντικαταστάτις τῆς ἀρχαίας λυρικῆς ποιήσεως. Διότι καὶ ἐκεῖ, ἵδιως εἰς τὰς παλαιὰς δωρικὰς ὥδας, κάτι ἀνάλογον παρατηρεῖται. Ἐκάστη στροφὴ ἔχεται ὅμοιομόρφων κρίκων. Ἐάν ἡ πρώτη στροφὴ συνετέθη ἐλευθέρως, ἡ ἐπακολουθοῦσα ἀντιστροφὴ συμβαδίζει πρὸς τὰ μέτρα τῆς πρώτης. Εύρισκομεν δηλ. εἰς αὐτὴν τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων καὶ τῶν συλλαβῶν, τὸν διποίον καὶ εἰς τὴν πρώτην.

Τὸ κέντρον δὲ τοῦ βάρους εἰς τὸ μέτρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως πίπτει εἰς τὴν μουσικὴν τῶν είρμων, ἡ διποία ἐπιβραχύνει ἡ ἐπιμηκύνει τὰς συλλαβὰς κατὰ τὸν ἴδικόν της τρόπον.

Ἐννοεῖται, ὅτι αὐτὸ δὲν σημαίνει καὶ πλήρῃ παραμερισμὸν τῆς ἰσοσυλλαβίας καὶ διμοτονίας. Τὸ μουσικὸν μέτρον τῶν συλλαβῶν, τὸ διποίον καλεῖται ἵσο πρὸ δια ἡ ἵσο χρονία (ἴσον ποσὸν χρόνων), συνδυάζεται μὲν πρὸς τὴν διμοτονίαν καὶ τὴν ἰσοσυλλαβίαν, ὅχι ὅμως καὶ ἀπαραιτήτως. Διότι δύναται συλλαβὴ μὲ δύο χρόνους εἰς τὴν πρώτην στροφὴν ν' ἀντικατασταθῆ εἰς τὴν ἐπακολουθοῦσαν στροφὴν διὰ δύο βραχειῶν συλλαβῶν καὶ ἀντιστρόφως.

10) Τὸ περιεχόμενον τῶν ὑμνῶν. Ἐάν ὡς πρὸς τὴν μορφὴν καὶ τὴν στιχοποιίαν ἐν γένει οἱ ὑμνοὶ ἐμφανίζουν ἀρκετάς ἀνωμαλίας, ἔχεταιζόμενοι ἀπὸ ἀπόφεως περιεχομένου ἔξακολουθοῦν, μολονότι ἡ γλῶσσά των εἶναι ἀρχαίζουσα, νὰ συγκινοῦν καὶ ν' ἀνυψώνουν καὶ ἥμᾶς καὶ νὰ προκαλοῦν εὐλαβῆ συναισθήματα. Μέγα μέρος τῆς ποιήσεως αὐτῆς ἀναφέρεται εἰς δογματικὰς ἀληθείας, αἱ ὅποιαι

γίνονται γνώριμοι καὶ οἰκεῖαι εἰς τοὺς πιστοὺς διὰ συντόμων προτάσεων, καθὼς αἱ ἀκόλουθι : « Τὸ τριλαμπὲς τῆς μιᾶς θεότητος », « διπλοῦς τὴν φύσιν, ἀλλ’ οὐ τὴν ὑπόστασιν », « διὸ τέλειον αὐτὸν Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον », « Πατέρα προσκυνῶ τὸν γεννήσαντα, Υἱῷ Πνεῦμα ἄγιον » κ.λ.π. Τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα τῆς ποιήσεως αὐτῆς, τὸ ὅποιον εἶναι καὶ τὸ μεγαλύτερον, περιέχει ὑμνους ἵκετευτικοὺς πρὸς τὸν Θεόν, ὑμνους λατρείας, δοξολογίας, εὐχαριστίας, ἀφοσιώσεως· ὑμνους ἀκόμη εἰς τὴν σάρκωσιν, εἰς τὸ πάθημα καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου· ὑμνους εἰς τὴν Θεοτόκον, πρὸς τοὺς ἀγγέλους, πρὸς τοὺς Ἀποστόλους, πρὸς τοὺς προφήτας, πρὸς τοὺς μάρτυρας, πρὸς τοὺς ἄγιους, πρὸς ὁσίους κ.λ.π., οἱ ὅποιοι ἐκφράζουν ὅλα τὰ συναισθήματα καὶ ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς εὐσεβοῦς ψυχῆς. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς χαρμοσύνους στιγμάς, καθὼς καὶ διὰ τὰς θλιβερὰς περιστάσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὑπάρχουν ποιητικαὶ συνθέσεις ἀφθάστου λυρισμοῦ, αἱ ὅποιαι ἀφ’ ἐνὸς μὲν θίγουν βαθύτατα τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, ἀφ’ ἔτερου δὲ διδάσκουν τὸν νοῦν. Καὶ μόνον νὰ ληφθοῦν ὑπ’ ὅψιν αἱ συνθέσεις τῆς Μ. Ἐβδομάδος, εἶναι ἀρκετόν, διὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν ὅποιον πλοῦτον ἀποτελοῦν διὰ τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας μας οἱ ὑμνοι τῶν ἀρχαίων μελωδῶν!

11) Προέλευσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρυθμικῆς ποιήσεως, ἡ Συρία κατὰ πρῶτον λόγον ὑπῆρχε τὸ κέντρον, εἰς τὸ ὅποιον αἱ κυριώτεραι μορφαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνθέσεων ἐλαβον πρώιμον ὀντόπτυξιν καὶ ἐσχηματίσθησαν πρότυπα συνθέσεων, τὰ ὅποια ἔπειτα ἡκολούθησαν οἱ ὑμνῳδοὶ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν.

Πρῶτος δὲ μεταξὺ τῶν Σύρων ὑμνῳδῶν εἶναι ὁ Ἐφραίμ. Τὰ ποιήματά του εἶναι ἡ ὅμιλίαι ἔμμετροι ἡ ὕμνοι ἐκ περισσοτέρων τῆς μιᾶς στροφῆς, εἰς τὰς ὅποιας αἱ ἀκόλουθοῦσαι κατόπιν ἔξαρτῶνται ἐκ τῆς πρώτης στροφῆς.

B' ΟΙ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΟΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΙ

1) Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (328 – 389). Κατέχει οὗτος τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ποιητῶν, οἱ ὅποιοι ἔχρη-

σιμοποίησαν τὰ ἀρχαῖα μέτρα. Ἐὰν αἱ ποιητικαὶ συνθέσεις του δὲν εἰσήχθησαν εἰς τὴν λατρείαν, δὸς ρυθμικὸς λόγος αὐτοῦ ἔγινε πηγὴ ἐκ τῆς ὅποιας ἡντλησαν οἱ μεγαλύτεροι ὑμνογράφοι πανηγυρικὰ τεμάχια (ὅποια τὰ: «Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε... — Πάσχα ἱερὸν ἥμιν σήμερον...», τὰ ὅποια ἀκούομεν ψαλλόμενα κατὰ τὰς δεσποτικὰς ἑορτάς).

2) **Ρωμανὸς ὁ μελῳδὸς** (ζ' αἰών). Διάσημος μελῳδός. Κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν εἶναι οὗτος ὁ μεγαλύτερος ὅλων τῶν μελῳδῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἔκκλησίας. Ἡ γονιμότης του εἶναι ἀνεξάντλητος, φανερώνεται δὲ αὕτη εἰς τοὺς πολυαρίθμους ὑμνους του, εἰς τοὺς ὅποιους, μολονότι τὰ θέματα εἶναι συγγενῆ, ἐπιτυχάνει οὗτος νὰ ἔξευρισκῃ νέας ἀπόψεις καὶ σχέσεις, χάρις εἰς τὰς ὅποιας αἱ συνθέσεις του παρουσιάζονται πρωτότυποι.

3) **Γεώργιος ὁ Πισίδης** (610 – 640) ἔξι Ἀντιοχείας τῆς Πισίδιας. Διεκρίθη ὡς ἄριστος ποιητὴς ἰαμβικῶν στίχων.

4) **Σέργιος ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως**, σύγχρονος τοῦ Πισίδου. Φέρεται ὡς συντάκτης τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου. 'Ο ὕμνος οὗτος εἰσήχθη εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν κατὰ τὸν ζ' αἰῶνα, ὅταν ἐποιορκήθη ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, δὲ 'Ηράκλειος ἐπολέμει κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀφοῦ ἐλύθη ἡ πολιορκία κατόπιν σφοδρᾶς θυέλλης, κατὰ τὴν ὅποιαν ὁ στόλος διεσκορπίσθη καὶ κατεστράφη, ἀπεδόθη ἡ σωτηρία τῆς πόλεως εἰς τὴν προστασίαν τῆς Θεοτόκου καὶ ἔκτοτε ὡρίσθη, ἵνα ψάλλεται ὁ ὕμνος ἴσταμένων δρθίως τῶν πιστῶν, ἐκ τοῦ ὅποιου καὶ ἡ ὀνομασία Ἀκάθιστος.

'Ο ὕμνος οὗτος ἀποτελεῖται ἔξι 24 στροφῶν μετ' ἀκροστιχίδος ἀλφαριθμητικῆς. Τῶν οἰκων προτάσσεται στροφὴ ἀνεξάρτητος αὐτῶν, ἡ ὅποια καταλήγει εἰς τὸ αὐτὸν ἐφύμνιον, εἰς τὸ ὅποιον καὶ οἱ δώδεκα ἐκ τῶν οἰκων, ἣτοι εἰς τὸ «Χαῖρε ἀνύμφεντε». Ἀποτελεῖται δὲ ἡ στροφὴ αὐτὴ ἀπὸ δύο ζεύγη στίχων δεκατετρασυλλάβων, εἰς ἕκαστον δὲ ζεῦγος ἀκολουθεῖ κατόπιν στίχος δεκατρισύλλαβος:

Τῇ ἐπερομάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια,
ὅς λντροθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια
ἀγαγόδει τοι η πόλις σου, Θεοτόκε.
Ἄλλ' ως ἔχοντα τὸ κοάτος ἀποσμάχητον,
ἐκ παντοίων με κανδίνων ἐλευθέρωσον,
ἴτα κοάζω τοι Χαῖρε, νέμη άνιμφεντε.

5) Σωφρόνιος δ' Ἱεροσολύμων. Κατήγετο ἐκ τῆς Δαμασκοῦ. Οὗτος ἔχρησιμοποίησεν εἰς τοὺς ὑμνους αὐτοῦ τὸ ἀνακρεόντειον μέτρον.

6) Ἀνδρέας δ' Κρήτης (650 – 720). Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν περὶ τὸ 650. Εἰς ἡλικίαν 15 ἑτῶν μετέβη εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ προσελήφθη εἰς τὴν τάξιν τῶν κληρικῶν. Εἰς τὰς ἀρχὰς του ή αἰώνος ἔγινεν ἐπίσκοπος Κρήτης. Θεωρεῖται δὲ πρῶτος ἐπινοητής τοῦ εἴδους τῆς ποιήσεως, τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα κανόνες. Περίφημος μεταξὺ τῶν κανόνων εἶναι δὲ ψαλλόμενος τὴν δ' ἐβδομάδα τῶν νηστειῶν (κατὰ τὸν ὅρθρον τῆς Πέμπτης), εἰς τὸν ὅποιον ἀποδεικνύεται διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἀμείβεται καὶ ἡ κακία τιμωρεῖται.

7) Ιωάννης δ' Δαμασκηνός. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν τὸ 676. Περιβλήθεις τὸ μοναχικὸν σχῆμα εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Σάββα, κειμένην πλητσίον τῶν Ἱεροσολύμων, παρέμεινε μονίμως εἰς αὐτήν. Ὁ Δαμασκηνὸς θεωρεῖται δὲ διαπρεπέστερος ἐκ τῶν ποιητῶν κανόνων. Ἅξιοσημείωτοι ἐκ τῶν κανόνων του εἶναι οἱ τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων, τῆς Μεταμορφώσεως, τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀναστάσεως καὶ ὅλοι. Περίφημα εἶναι καὶ τὰ Θεοτοκία τοῦ Δαμασκηνοῦ διὰ τὴν ἀκριβῆ καὶ ἐπιτυχῆ διατύπωσιν εἰς αὐτὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

8) Κοσμᾶς δ' μελῳδός, ὁ ἐπίσκοπος Μαϊουμᾶ. Ὁρφανὸς πατρός, υἱοθετήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἐξ αὐτοῦ δὲ ἡ μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ φιλία. Συνέταξε τοὺς κανόνας τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φωτῶν, τῆς Πεντηκοστῆς κ.λ.π., οἱ ὅποιοι προτάσσονται τῶν κανόνων τοῦ Δαμασκηνοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ τετραώδιον τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, δηλαδὴ τὰς 5', ζ', η' καὶ θ' ὥδας τοῦ κανόνος τοῦ ἀρχομένου διὰ τοῦ είρμου «Κύματι θαλάσσης».

9) Θεοφάνης δ' Γραπτός, δὲ κατόπιν μητροπολίτης Νικαίας. Ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν πλεῖστοι κανόνες. Λαμπρὰ θεωροῦνται καὶ τὰ «στιχηρά» του εἰς τὰ Θεοφάνεια.

10) Θεόδωρος δ' Στουδίτης (759 – 826) καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωσήφ, δὲ κατόπιν ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Κατέχουν ὑπέροχον θέσιν μεταξὺ τῶν ὑμνογράφων τοῦ Στουδίου. Ἐάν δὲ Δαμασκηνὸς καὶ δὲ Κοσμᾶς συνέγραψαν ὑμνους διὰ τὰς ἑορτὰς καὶ Κυριακάς, οἱ Στουδῖται συνέταξαν διὰ τὰς καθημερινὰς τριψδια καὶ τετρα-

φόδια κυρίως, διὰ τῶν ὁποίων συνεπληρώθη τὸ βιβλίον τοῦ Τρι-
φδίου, ἔπειτα δὲ καὶ ἴδιομελα καὶ κοντάκια.

11) Ὁ Ἀνατόλιος. Εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ φέρονται πολλὰ ἴδιό-
μελα.

12) Γερμανὸς ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (η' αἰών) Εἰς
αὐτὸν ἀποδίδονται ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἴδιομέλων καὶ τὸ δο-
ξαστικὸν τῶν αἱνῶν τῶν Χριστουγέννων.

13) Ὁ μέγας Φώτιος (891). Συνέθεσε παρακλητικούς κανό-
νας πρὸς τὴν Θεοτόκον.

14) Κασσία ἡ μοναχή, ἡ ὀνομαζομένη καὶ Κασσιανή, ἡ ὁποία
ἔζησεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου (θ' αἰών). Ἐκ τῶν συνθέ-
σεων τῆς Κασσιανῆς πρωτότυπον εἰναι τὸ ποίημα αὐτῆς εἰς τὸν
ἐσπερινὸν τῶν Χριστουγέννων. Εἰς αὐτὴν ἀποδίδεται καὶ τὸ περί-
φημον δοξαστικὸν τοῦ ὅρθρου τῆς Μ. Τετάρτης «Κύριε, ἥ ἐν πολ-
λαῖς ἀμαρτίαις» καὶ αἱ τέσσαρες ὡδαί, διὰ τῶν ὁποίων συνεπληρώθη
τὸ εἰς τὸν ὅρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου τετραώδιον τοῦ Κοσμᾶ.

15) Λέων ὁ σοφός (880 – 912). Συνέταξε τὰ κατὰ τὴν προσ-
κύνησιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ τὴν Κυριακὴν τῆς Σταυροπροσκυνή-
σεως ψαλλόμενα, τὰ ἔνδεκα δοξαστικὰ τῶν αἱνῶν τῶν Κυριακῶν,
τὰ ἑωθινὰ καλούμενα, καὶ ἄλλα.

16) Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (913 – 959). Εἴναι
ποιητὴς τῶν ἔνδεκα ἑξαποστειλαρίων.

17) Συμεὼν ὁ μεταφραστὴς (ια' αἰών) Συνέταξε ἱαμβικούς
στίχους, εἰσαχθέντας εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς μεταλήψεως.

18) Ὁ Ἰωσὴφ (840 – 883). Εἴναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον
«Ὑμνογράφος». Κατήγετο ἐκ τῆς Σικελίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε
τότε σπουδαία μουσικὴ Σχολή. Συνέθεσεν οὗτος πολλοὺς κανόνας
εἰς ἑξύμνησιν τῶν ἀγίων.

Γ'. ΥΜΝΟΙ ΥΠΟ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΜΟΡΦΑΣ

1) ΡΥΘΜΙΚΑ ΤΕΜΑΧΙΑ ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Εἰς αὐτὴν τὴν Καινὴν Διαθήκην ἔχομεν τρεῖς ὡδάς, αἱ ὁποῖαι
χρησιμοποιοῦνται καὶ εἰς τὴν σημερινὴν πρᾶξιν τῆς λατρείας, μνη-
μεία ἔβραϊκῆς ποιήσεως, αἱ ὁποῖαι μετεφέρθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν
γλῶσσαν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀποστολικούς χρόνους. Αἱ ὡδαὶ αὗται
εἴναι αἱ ἔξης :

I) Ἡ φόδὴ τῆς Θεοτόκου (ἐν Λουκ. α' 46)

Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον καὶ ἡγαλλίσει τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρί μου,

"Οτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ· ἵδον γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαῖ.

"Οτι ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατὸς καὶ ἄγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ,
καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰς γενεῶν τοῖς φοβονμένοις αὐτόν.

'Ἐποιήσει κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ, διεσπόδουσεν ὑπεροφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν.

Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ὑψώσει ταπεινοὺς, πειρῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν καὶ πλούτουντας ἐξαπέστειλε κερούς.

'Αντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ μητῆραι ἐλέονς, καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἔως αἰῶνος.

II) Ἡ φόδὴ τοῦ Ζαχαρίου (ἐν Λουκ. α' 68)

Ἐνδλογητὸς Κύριος, δὲ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ, διτὶ ἐπεσκέψατο καὶ ἐπολησει λέτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ,

Καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῶν ἐν τῷ οἴκῳ Δανίδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ, . . .

III) Ἡ φόδὴ τοῦ Συμεὼν (ἐν Λουκ. β' 29)

Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸ οῷμά σου ἐν εἰρήνῃ,
διτὶ εἰδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου
'Ισραὴλ.

2) ΠΑΛΑΙΟΤΑΤΟΙ ΥΜΝΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΑΡΙΑ ΑΓΝΩΣΤΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ

I) Ὁ ὅμινος τοῦ λυχνικοῦ

Φῶς ἴλαιον ἀγίας δόξης
ἀθανάτου Πατρός,
οὐρανίον, ἀγίον, μάκαρος,
'Ιησοῦν Χριστέ,
ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν,
ἰδόντες φῶς ἐσπερινόν,
ὅμινοῦμεν Πατέρα, Γίον
καὶ ἄγιον Πνεῦμα, Θεόν.

Ἄξιος εἶ ἐν πᾶσι καιροῖς
ὑμεῖσθαι φωναῖς ὁσίαις,
Υἱὲ Θεοῦ, ζωὴν ὁ διδόν·
διὸ δ κόσμος σὲ δοξάζει.

II) Ἐκ τῆς δοξολογίας οἱ ἀκόλουθοι στίχοι

Καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐλογήσω σε
καὶ αἰνέσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα
καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.
Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ
ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς.
Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, ὁ Θεός τῶν πατέρων ἡμῶν,
καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου
εἰς τὸν αἰῶνας. Ἀμήν.
Εὐλογητός εἶ, Κύριε
δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.
Κύριε, καταφυγὴ ἐγεννήθης ἡμῖν
ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ.
Ἐγὼ εἰπα· Κύριε, ἐλέησόν με·
ἴσασαι τὴν ψυχήν μου, ὅτι ἡμαρτόν σοι.
Παρατείνον τὸ ἔλεός σου τοῖς γυνέσκοντι σε.

III) Τὸ τροπάριον τοῦ Πάσχα

Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν,
θαράτῳ θάνατον πατήσας
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
ζωὴν χαρισάμενος.

VI) Ἐκ τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστού γέννων τὰ κάτωθι τροπάρια

Λαθὼν ἐτέχθης ὑπὸ τὸ σπίλαιον,
ἄλλ' ὁ οὐρανός σε πᾶσιν ἐκήρυξεν,
ώσπερ στόμα τὸν ἀστέρα προβαλλόμενος, Σωτήρ.
Καὶ Μάργους σοι προσήνεγκεν
ἐν πίστει προσκυνοῦντάς σε,
μεθ' ὧν ἐλέησον ἡμᾶς.

*'Ανέτειλας, Χριστέ, ἐκ Παρθένου,
νοητὲ ἥμιλε τῆς δικαιοσύνης·
καὶ ἀστὴρ σε ὑπέδειξεν
ἐν σπηλαίῳ χωρούμενον τὸν ἀχώρητον.
Μάγους ὁδηγήσας εἰς προσκύνησίν σου,
μεθ' ὧν σὲ μεγαλύνομεν,
ζωοδότα, δόξα σοι.*

3) ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΑ

Τῶν Βαΐων

*Συνταφέρτες σοι διὰ τοῦ βαπτί-
σματος, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῆς
ἀθανάτου ζωῆς ἡξιώθημεν τῇ
ἀναστάσει σου καὶ ἀνυμνοῦντες κρά-
ζομεν· Ωσαρρὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις
εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὄνο-
ματι Κυρίου.*

Τῶν Πατέρων

*Υπερθεδοξασμένος εἰ, Χριστὲ ὁ
Θεὸς ἡμῶν, ὁ φωστῆρας ἐπὶ γῆς
τοὺς πατέρας ἡμῶν θεμελιώσας καὶ
δί’ αὐτῶν πρός τὴν ἀληθινὴν πίστιν
πάντας ἡμᾶς ὁδηγήσας· πολυεύ-
σπλαχνε, δόξα σοι.*

4) ΙΔΙΟΜΕΛΑ

*Ιδιόμελον τῆς Πρώτης ὥρας τῶν Χριστουγέννων.
(Σωφρονίου Ιεροσολύμων)*

*Βηθλεέμ, ἔτοιμάζον·
εὐτρεπιζέσθω ἡ φάτρη·
τὸ σπήλαιον δεχέσθω·
ἡ ἀλιθεία ἤλθεν·
ἡ σκιὰ παρέδραμε·*

καὶ Θεὸς ἀνθρώποις
ἐκ Παρθένου πεφανέρωται,
μυστικήσεις τὸ καθ' ἡμᾶς
καὶ θεώσας τὸ πρόσλημμα.
Αἰδὸν Ἀδάμι ἀνανεοῦται
σὺν τῇ Εὕα, κράζοντες·
Ἐπὶ γῆς ενδοκίᾳ
ἐπεφάνη σῆσαι τὸ γένος ἡμῶν.

Ίδιομελον εἰς τὴν Μ. Τετάρτην
(Κασσιανῆς)

Κύριε, ἵνα ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις
περιπεσοῦσα γυνή, τὴν σὴν αἰσθο-
μένη θεότητα, μυδοφόρου ἀναλα-
βοῦσα τάξιν, ὀδυρομένη μῆδα σοι
ποὺ τοῦ ἐνταφιασμοῦ κομίζει. Οἵμοι!
λέγονσα, ὅτι τὴν μοι ὑπάρχει, οἴ-
στος ἀκολασίας, ζοφώδης τε καὶ
ἀσέληνος ἔρως τῆς ἀμαρτίας. Λέ-
ξαι μον τὰς πηγὰς τῶν δακρύων,
ὅ τε φέλαις διεξάγων τῆς θαλάσσης
τὸ ὕδωρ· κάμφητί μοι πρὸς τοὺς
στεναγμοὺς τῆς καρδίας, ὁ κλίνας
τοὺς οὐρανοὺς τῇ ἀφάτῳ σον
κενώσει. Καταφιλέσω τοὺς ἀχράν-
τους σον πόδας, ἀποσμήξω τούτους
δὲ πάλιν τοῖς τῆς κεφαλῆς μον βο-
στρόγοις· ὃν ἐν τῷ παραδείσῳ Εὕα
τὸ δειλινὸν κρότον τοῖς ωσὶν ἡχη-
θεῖσα, τῷ φόβῳ ἐκρύψῃ. Ἀμαρτιῶν
μον τὰ πλήθη καὶ κρυμάτων σον
ἀβύσσους τὶς ἐξιχνιάσει, ψυχοσῶστα
Σωτήρ μον; Μή με τὴν σὴν
δούλην παρίδης, ὁ ἀμέτρητον
ἔχων τὸ ἔλεος.

5) ΣΤΙΧΗΡΑ

Στιχηρὸν τῶν αἰνῶν τῶν Χριστούγεννων
('Ανδρέου Κρήτης)

Εὐφραίνεσθε, δίκαιοι· οὐρανοί, ἀ-
γαλλιᾶσθε· σκιρτήσατε, τὰ ὅρη, Χρι-
στοῦ γεννηθέντος. Παρθένος καθέ-
ζεται, τὰ Χερούβειμ μιμουμένη, βα-
στάζουσα ἐν κόλποις Θεὸν Λόγον
σαρκωθέντα. Ποιμένες τὸν τεχθέντα
δοξάζουσι, μάγοι τῷ Δεσπότῃ δῶρα
προσφέροντες ἄγγελοι ἀνυμνοῦντες
λέγοντες· Ἀκατάληπτε Κύριε,
δόξα σοι.

Στιχηρὸν τῶν αἰνῶν τοῦ Πάσχα
(ἀρχαῖον τροπάριον)

Πάσχα ἱερὸν ἡμῖν σήμερον ἀνεδέδεικται·
Πάσχα καινόν, ἄγιον· Πάσχα μνησικόν·
Πάσχα πανσεβάσμιον·
Πάσχα Χριστὸς ὁ Αντρωπής·
Πάσχα ἄμωμον·
Πάσχα μέγα·
Πάσχα τῶν πιστῶν·
Πάσχα τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοιξαν·
Πάσχα πάντας ἀγιάζον πιστούς.

Στιχηρὸν τῶν αἰνῶν τῆς Πεντηκοστῆς

Tὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον
ἥν μὲν ἀεὶ¹
καὶ ἔστι καὶ ἔσται,
οὕτε ἀρξάμενον,
οὕτε πανσόμενον,
ἄλλ’ ἀεὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ
συντεταγμένον
καὶ συναριθμούμενον·

ζωὴ καὶ ζωοποιῶν,
φῶς καὶ φωτὸς χρονηγόν,
αὐτάγαθον καὶ πηγὴ ἀγαθότητος.
δι' οὐ Πατὴρ γνωρίζεται
καὶ Υἱὸς δοξάζεται
καὶ παρὰ πάντων γνώσκεται
μία δύναμις,
μία σύνταξις,
μία προσκύνησις
τῆς ἁγίας Τριάδος.

ΣΤΙΧΗΡΟΝ ΙΔΙΟΜΕΛΟΝ ΤΗΣ 29 ΙΟΥΝΙΟΥ

(Ανδρέου Κρήτης)

Τὰ κατὰ πόλιν δεσμὰ καὶ τὰς θλίψεις σου τὶς διηγήσεται, ἔνδοξε ἀπόστολε Παῦλε; Ἡ τίς παραστήσει τοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς κόπους σου, οὓς ἐκπίασας ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ, ὡς πάντα κερδίσῃς καὶ Χριστῷ προσαγάγῃς τὴν ἐκκλησίαν; Αἰλλὰ ταῦτην αἴτησαι φυλάττειν τὴν διολογίαν σου μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς, Ηαῖλε ἀπόστολε, καὶ διδάσκαλε τῶν ἐκκλησιῶν.

6) ΔΟΞΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΩΘΙΝΑ

ΔΟΞΑΣΤΙΚΟΝ Τῶν αἰνῶν τῆς 25 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ

(Γερμανοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως)

"Οτε καιρὸς τῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας σου, πρώτη ἀπογραφὴ τῇ οἰκουμένῃ ἐγένετο, τότε ἔμελλες τῶν ἀνθρώπων ἀπογράψεσθαι τὰ δύνατα, τῶν πιστεύοντων τῷ τόκῳ σου. Λιὰ τοῦτο τὸ τοιοῦτον δόγμα ὑπὸ Καίσαρος ἐξεφωνήθη τῆς γὰρ

αἰονίου σον βασιλείας τὸ ἄραχον
ἐκπαινογρίθη. Διό σοι προσφέρομεν
καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ τὴν χρηματικὴν φο-
ρολογίαν, ὁδοθοδόξον πλοντισμὸν
θεολογίας τῷ Θεῷ καὶ Σωτῆρι
τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Δοξαστικὸν τῶν αἰνῶν τῆς 25 Μαρτίου

(Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ)

Τὸ ἀπ' αἰῶνος μυστήριον ἀνακα-
λύπτεται σήμερον, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου γίνεται, ἵνα
τοῦ χείρονος μεταλαβὼν μεταδῷ
μοι τοῦ βελτίονος ἐγενέσθη πάλαι
'Αδὰμ καὶ Θεὸς ἐπιθυμήσας οὐ γέ-
γονεν· ἀνθρωπος γίνεται Θεός, ἵνα
Θεὸν τὸν Ἀδὰμ ἀπεργάσηται. Εν-
φραινέσθω ἡ κτίσις, χορεύετω ἡ φύ-
σις, ὅτι Ἀρχάγγελος Παρθένῳ
μετὰ δέοντος παρίσταται καὶ τὸ Χαῖ-
ρε κομίζει τῆς λύτης ἀντίθετον. Ὁ
διὰ σπλάγχνα ἐλέονς ἐγανθρωπί-
σας Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν δοξαστικῶν ἡ ἔωθινῶν τῶν αἰνῶν

τῶν Κυριακῶν (Λέοντος τοῦ Σοφοῦ)

"Ω τῶν σοφῶν σον κριμάτων, Χρι-
στέ! πῶς Πέτρῳ μὲν τοῖς θθονίοις
μόνοις ἔδοκας ἐννοῆσαι σον τὴν
ἀνάστασιν, Λονκῷ δέ καὶ Κλεόπᾳ
συμπορευόμενος ὥμιλεις καὶ ὅμι-
λῶν οὐδὲ εὐθέως ἔαντὸν φανεροῖς;
Λιὸν καὶ ὀνειδίζει ὡς μόρος παροι-
κῶν ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ μη μετέχων
τῶν ἐν τέλει βουλευμάτων ἀντῆς.
Ἄλλ' ὁ πάντα πρός τὸ τοῦ πλά-

σματος συμφέρον οἰκονομῶν καὶ τὰς
περὶ σοῦ προφητείας ἀνέπινξας καὶ
ἐν τῷ εὐλογεῖν τὸν ἄρτον ἐγνώσθης
ἀντοῖς, ὡν καὶ πρὸ τούτον αἱ
καρδίαι πρὸς γνῶσήν σου ἀνεφλέ-
γοντο. Οἵ καὶ τοῖς μαθηταῖς συνη-
θροισμένοις ἥδη τρανῶς ἐκήρυκτόν
σου τὴν ἀράστασιν, δι' ᾧς ἐλέησον ἡμᾶς.

7) ΚΑΘΙΣΜΑΤΑ

Ἐκ τοῦ καθίσματος τοῦ ὅρθρου τῆς ἑορτῆς τῶν
Χριστού γέννων

Δεῦτε, ἵδωμεν πιστοί,
ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστός·
ἀκολούθήσωμεν λοιπὸν
ἔνθα ὅδεύει δὲ ἀστήρ,
μετὰ τῶν μάγων ἀνατολῆς τῶν βασιλέων.
Ἄγγελοι ὑμνοῦσιν
ἀκαταπανόστως ἐκεῖ·
ποιμένες ἀγραυλοῦσιν
ῳδὴν ἐπάξιον.
Δόξα ἐν ὑψίστοις, λέγοντες
τῷ σήμερον ἐν τῷ σπηλαίῳ τεχθέντι
ἐκ τῆς Παρθένου
καὶ Θεοτόκου
ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας.

Ἐκ τῶν καθισμάτων τῶν ὅρθρων τῆς Μ. Ἐβδομάδος

"Ορθρού Μ. Δευτέρας

Tὰ πάθη τὰ σεπτὰ ἡ παροῦσα
ἡμέρα ως φῶτα σωστικὰ ἀνατέλλει
τῷ κόσμῳ. Χριστὸς γάρ ἐπείγεται
τοῦ παθεῖν ἀγαθότητι, δὲ τὰ σύμ-
παντα ἐν τῇ δρακὶ περιέχων κατα-
δέχεται ἀναρτηθῆναι ἐν ξύλῳ τοῦ
σῶσαι τὸν ἀνθρωπον.

”Ορθρού Μ. Τρίτης

Τὸν Νυμφίον, ἀδελφοί, ἀγαπήσω-
μεν, τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν εὐτρε-
πίσωμεν, ἐν ἀρεταῖς ἐκλάμποντες
καὶ πίστει ὁρῆ, ἵνα ὡς αἱ φρόνι-
μοι τοῦ Κυρίου παρθένοι ἔτοιμοι
εἰσέλθωμεν σὺν αὐτῷ εἰς τὸν γάμον·
οἱ γὰρ Νυμφίος δῶρον ὡς Θεὸς
πᾶσι παρέχει τὸν ἄριστον στέφανον.

”Ορθρού Μ. Τετάρτης

Πόρη προσῆλθέ σοι μῆδον σὺν
δάκρυσι κατακενοῦσά σου ποσί,
φιλάνθρωπε, καὶ δυσωδίας τῶν
κακῶν λυτροῦται τῇ κελεύσει σου·
πιέσων δὲ τὴν ζάριν σου μαθητής ὁ
ἀχάριστος ταύτην ἀποβάλλεται καὶ
βορβόρῳ συμφύρεται, φιλαργυρίᾳ
ἀπεμπολῶν σε. Δόξα, Χριστέ, τῇ
εὐσπλαγχνίᾳ σου.

8) ΦΩΤΑΓΩΓΙΚΑ ΚΑΙ ΕΞΑΠΟΣΤΕΙΛΑΡΙΑ

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἐνδεκα ἀναστασίμων ἔξαπο-
στειλαρίων (Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου)

Τιβεριάδος θάλασσα σὺν παισὶ¹
Ζεβεδαίον, Ναθαραϊλ, τῷ Πέτρῳ τε
σὺν δυσὶν ἄλλοις πάλαι, καὶ Θω-
μᾶν εἶχε πρὸς ἄγρον· οὗ, Χριστοῦ
τῇ προστάξει, ἐν δεξιοῖς χαλάσαν-
τες πλῆθος εἵλκον ἰχθύων· δν Πέ-
τρος γνοὺς πρὸς αὐτὸν ἐνήχετο·
οἷς τὸ τρίτον φανείς, καὶ ἄρτον ἔ-
δειξε καὶ ἰχθὺν ἐπ' ἀνθράκων.

Ἐξαποστειλάριον ὅρθρου Μ. Δευτέρας

Tὸν νυμφῶνά σου βλέπω, Σωτήρ μου,
κεκοσμημένον, καὶ ἔνδυμα οὐκ ἔχω, ἵνα
εἰσέλθω ἐν αὐτῷ· λάμποντόν μου τὴν
στολὴν τῆς γυναικὸς φωτοδότα, καὶ σῷ-
σόν με.

9) KONTAKIA

II ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως
(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

('Ακροστιχίς: τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὑμνος)

Τὸ Προοίμιον

Ἡ Παρθένος σήμερον
τὸν ὑπερούσιον τίκτει
καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον
τῷ ἀποστίῳ προσάγει·
ἄγγελοι μετὰ ποιμένων
δοξολογοῦσι,
μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος
όδοιποροῦσι·
δι’ ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη
παιδίον νέον,
ὅ ποδ ἀιώνων Θεός.

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ

('Ιωσήφ τοῦ 'Υμνογράφου)

Τὸ Προοίμιον

Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν προ-
αἰώνιον Λόγον ἐν σπηλαίῳ ἔρ-
χεται ἀποτεκεῖν ἀπορρήτως. Χό-
ρενε, ἡ οἰκουμένη, ἀκοντισθεῖσα·

δόξασον μετὰ ἀγγέλων καὶ τῶν
ποιμένων βουληθέντα ἐποφθῆ-
ναι παιδίον νέον τὸν πρὸ αἰώ-
νων Θεόν.

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὰ Ἀγια Θεοφάνεια
(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

Τὸ Προοίμιον

Ἐπεφάνης σήμερον
τῇ οἰκουμένῃ,
καὶ τὸ φῶς σου, Κύριε,
ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς,
ἐν ἐπιγράψει ὑμροῦντάς σε·
ἡλθες, ἐφάνης,
τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον.

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου
(ἀγνώστου ποιητοῦ)

(Ἄκροστιχίς : Εἰς τὸν πρωτόπλαστον)
Τὸ Προοίμιον

Τῆς σοφίας ὄδηγέ, φρονήσεως χορηγέ,
τῶν ἀφρόνων παιδευτὰ καὶ πτωχῶν ὑπερασπιστά,
στήριξον, συνέτισον τὴν καρδίαν μου, Δέσποτα·
σὺ δίδουν μοι λόγον ὁ τοῦ Πατρὸς Λόγος·
ἰδού γὰρ τὰ χείλη μου οὐ μὴ κωλύσω ἐν τῷ κράζειν σου·
Ἐλεῆμον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα.

Ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου ὑμνου
Οἱ δύο πρῶτοι οἶκοι

*Αγγελος πρωτοστάτης / οὐρανόθεν ἐπέμφθη / εἰπεῖν τῇ Θεο-
τόκῳ τὸ Χαῖρε· / καὶ σὺν τῇ ἀσωμάτῳ φωνῇ / σωματούμενόν σε θεω-
ρῶν, / Κύριε, ἔξιστατο καὶ ἵστατο / κρανγάζων πρὸς αὐτὴν τοιαῦτα·
Χαῖρε, δι' ἣς / ή χαρὰ ἐκλάμψει· / Χαῖρε, δι' ἣς ή ἀρὰ ἐκλείψει· /
Χαῖρε, τοῦ πεσόντος / Ἄδαμ ή ἀνάκλησις· / Χαῖρε, τῶν δακρύων /

τῆς Εὖας ἡ λύτρωσις· / Χαῖρε, ὑψος δυσαράβατον / ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς· / Λαῖρε, βάθος δυσθεώρητον / καὶ Ἀγγέλων δρθαλμοῖς. / Λαῖρε, ὅτι ὑπάρχεις / Βασιλέως καθέδρα· / Χαῖρε, ὅτι βαστάζεις / τὸν βασιτάζοντα πάντα. / Χαῖρε, ἀστήρ / ἐμφανῶν τὸν Ἡλιον· / Χαῖρε, γαστήρ / ἐνθέου σαρκώσεως. / Χαῖρε, δι' ἣς / νεονργεῖται ἡ κτίσις· / Χαῖρε, δι' ἣς / βρεφονογεῖται ὁ Κτίστης. / Χαῖρε, Νέμηη ἀνύμφεντε.

Βλέποντα ἡ ἀγία / ἔαντήρ ἐν ἀγνείᾳ, / φησὶ τῷ Γαβριὴλ θαρσαλέως / τὸ παοάδοξόν σου τῆς φεωνῆς / δυσπαράδεκτόν μον τῇ ψυχῇ / φαίνεται ἀσπόδον γάρ συλλήψεως / τὴν κύησιν πῶς λέγεις; κράζων; / Ἀλληλούϊα.

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῇ ἀγίᾳ καὶ Μεγάλῃ Παρασκευῇ

(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

('Ακροστιχίς: τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ)

Tὸν δι' ἡμᾶς σταυροθέντα
δεῦτε πάντες ὑμρήσωμεν.
αὐτὸν γάρ κατεῖδε Μαρία
ἐπὶ ξύλον καὶ ἔλεγεν.
Εἰ καὶ σταυρὸν ὑπομένεις,
σὺ ὑπάρχεις
οἱ Υἱὸς καὶ Θεός μον.

'Ο πρῶτος οἶκος

Tὸν ἴδιον ἄρνα
ἀμυνάς θεωροῦσα
πρὸς σφαγὴν ἐλκόμενον
ηκολούθει Μαρία,
τρυχομέρη
μεθ' ἐτέρον γυναικῶν
ταῦτα βοῶσα·
Ποῦ πορεύει, τέκνον;
τίνος χάριν τὸν ταχὺν
ῥῦν τελεῖς δρόμον;
μὴ ἔτερος γάμος

πάλιν ἐστὶν ἐν Καρᾶ
κάκεῖ μνὴ σπεύδεις,
ἴνα ἐξ ὑδατος αὐτοῖς
οἴνον ποιήσῃς;
συνέλθω σοι, τέκνον,
ἢ μείνω σοι μᾶλλον;
δός μοι λόγον, Λόγε,
μὴ σιγῶν παρέλθης με
οἱ ἀγρῆρη τηρούσας με
Σὺ γὰρ ὑπάρχεις δὲ Υἱὸς καὶ Θεός μου.

II. ΕΟΡΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον

(Θεοδώρου Στουδίτου)

Τὸ Προοίμιον

Τά θεόβρωτα τῆς λογικῆς σου
κοιήνης φείθοα, ώσπερ ἄβυσσος, ἐκ
λογισμῶν βαθέων χέων, τοὺς ἀσε-
βοῦντας κατεπόντισας, Βασίλειε,
καὶ στῦλος πρὸς φρθιδοξίας
λάμπον, μετάγεις ἡμᾶς ἐκ τῆς
πλάνης Αρείου, ἵεράρχα δὲ πολυ-
καρτερώτατος, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ
ὑπὲρ ἡμῶν ἀδιαλείπτος ἴστεινε.

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον

Τὸ Προοίμιον

Τῇ χρυσορρειθρῷ αἰγλῇ τῶν θεί-
ων δογμάτων σου τῆς ἐπκλησίας
πάτερ τοὺς θῆρας ἀπήλασας
Χρυσόστομε ἱεροφάντορ, ὃς ἀ-
γαθὸς ποιμὴν θεανγέστατος πρέ-
σβευε ὑπὲρ ἡμῶν, ὃς τῆς μετα-
νοίας προστάτης θερμότατος.

(Ἰωσήφ Στουδίτου)

Τὸ Προοίμιον

‘Ο Δεσπούτης χθὲς ἡμῖν διὰ σαρ-
κὸς ἐπεδίμει, καὶ ὁ δοῦλος σήμε-
ρον ἀπὸ σαρκὸς ἐξεδίμει· χθὲς
μὲν γὰρ ὁ βασιλεύων σαρκὶ ἐ-
τέχθη, σήμερον δὲ ὁ οἰκετῆς λι-
θοβολεῖται δι’ αὐτὸν καὶ τελει-
οῦται, ὁ πρωτομάρτυρς καὶ θεῖ-
ος Στέφανος.

10) ΚΑΝΟΝΕΣ

I. ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ

α) Ἀκινήτων ἑορτῶν

‘Εκ τοῦ κανόνος τῶν Χριστουγέννων

(Κοσμᾶ τοῦ Μαΐουμᾶ)

(Ακροστιχίς : « Χριστὸς βροτωθεὶς ἦν ὅπερ Θεὸς μένει »)

‘Ο εἱρμὸς τῆς α' ωδῆς

Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε· Χρι-
στὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε· Χρι-
στὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε· ἀσατε τῷ
Κνοῖῳ, πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν εὐφροσύνῃ
ἀνυμήσατε, λαοί, ὅτι δεδόξασται.

‘Ο εἱρμὸς τῆς γ' ωδῆς

Τῷ πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ Πατρὸς
γεννηθέντι ἀρρεύστως Υἱῷ καὶ ἐπ'
ἐσχάτων ἐκ Παρθένου σαρκωθέντι
ἀσπόδως, Χριστῷ τῷ Θεῷ, βοήσω-
μεν· ‘Ο ἀνψώσας τὸ κέρας ἡμῶν,
ἄγιος εἰλ., Κύριε.

‘Ο είρμὸς τῆς ε' ώδῆς

Θεός ὅν εἰρήνης, Πατὴρ οἰκτιρ-
μῶν τῆς μεγάλης βουλῆς σου τὸν
Ἄγγελον εἰρήνην παρεχόμενον
ἀπέστειλας ἡμῖν. “Οθεν θεογνωσίας
πρὸς φῶς δόηγηθέντες, ἐκ νυκτὸς
δρθούσοτες δοξολογοῦμέν σε, φιλά-
θρωπε.

‘Ο είρμὸς τῆς θ' ώδῆς

Μυστήριον ξένον δρῶ καὶ παρά-
δοξον· οὐδαρὸν τὸ σπήλαιον θρό-
νον χερουβικὸν τὴν Παρθένον τὴν
φάτνην χωρίον ἐν ᾧ ἀνεκλίθη ὁ ἀ-
χόρητος Χριστὸς ὁ Θεός, ὃν ἀνυπονη-
τες μεγαλύνομεν.

β) Κινητῶν ἑορτῶν

Ἐκ τοῦ Μεγάλου Κανόνος (Ἀνδρέου Κρήτης)

ώδη α'

‘Ο είρμὸς

Βοηθὸς καὶ σκεπαστής, ἐγένετό μοι
εἰς σωτηρίαν οὐτός μου Θεός, καὶ
δοξάσω αὐτὸν Θεός τοῦ πατρὸς μου,
καὶ ἵψώσω αὐτὸν ἐνδόξως γὰρ
δεδόξασται.

Τὸ α' τροπάριον

Πόθεν ἀρξομαι θρηνεῖν τὰς τοῦ
ἀθλίου μου βίου πράξεις; ποίαν ἀ-
παρχὴν ἐπιθήσω, Χριστέ, τῇ νῦν
θρηνῳδίᾳ; 'Αλλ' ὡς εὔσπλαχνός
μοι δὸς παραπτωμάτων ἄφεσιν.

Τὸ δ' τροπάριον

Οἴμοι τάλαινα ψυχή! Τί ώμοιώθης τῇ πρώτῃ Εένα; Εἰδεις γὰρ κακῶς καὶ ἐτρώθης πικρῶς καὶ ἥψω τοῦ ξύλου καὶ ἐγενόσω προπετῶς τῆς παραλόγου βρώσεως.

Τὸ ιδ' τροπάριον

Ο λησταῖς περιπεσών, ἐγὼ ὑπάρχω τοῖς λογισμοῖς μου· δλως ὑπ' αὐτῶν τετρανμάτισμαι νῦν· ἐπιλήσθην μωλώπων. Ἀλλ' αὐτὸς μοι ἐπιστάς, Χριστὲ σωτήρ, οὐαίρεωσον.

Ἐκ τοῦ Σταυρωσίμου κανόνος

(Ιωσήφ τοῦ Υμνογράφου)

Ο είρμὸς τῆς α' ωδῆς

Σταυρῷ διεπέτασας, θείας παλάμας μακρόθυμε, καὶ τὸν ἀπολλύμενον, κόσμον ἐκάλεσας, πρὸς ἐπίγνωσιν, τοῦ ιράτονς σον Οἰκτίομων ὅθεν μεγαλύνομεν, τὴν ενσπλαγχνίαν σον.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸ Μέγα Σάββατον (Κασσιανῆς)

Ο είρμὸς τῆς α' ωδῆς

Κύματι θαλάσσης τὸν κρύψαντα πάλαι διώκτην τύραννον ὑπὸ γῆς ἔκρυψαν τῶν σεσωσμένων οἱ παιδες· ἀλλ' ήμεῖς ως αἱ νεάνιδες τῷ Κυρίῳ ἄσωμεν ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

Ο είρμὸς τῆς γ' ωδῆς

Σὲ τῶν ἐπὶ οὐδάτων κρεμάσαντα πᾶσαν τὴν γῆν ἀσχέτως ή κτίσις

κατιδοῦσα ἐν τῷ Κρατίῳ κρεμάμενη, θάμβει πολλῷ συνείχετο. Οὐκ ἔστιν ἄγιος, πλὴν σου, Κύριε, κραυγάζοντα.

‘Ο εἰρυμὸς τῆς δ’ ϕόδης
Τὴν ἐν σταυρῷ σου θείαν κένωσιν προορῶν Ἀββακούμ, ἐξεστηρικῶς ἐβράσα. Σὲ δυναστῶν διέκοψας κράτος, ἀγαθέ, δύμιλῶν τοῖς ἐν ἄδῃ, ὡς πατοδέντραμος.

‘Ο εἰρυμὸς τῆς ε’ ϕόδης
Θεοφανείας σου, Χριστέ, τῆς πρὸς ἡμᾶς συμπαθῶς γενομένης, Ἡσαΐας φῶς ἴδωρ ἀτέσπερον, ἐκ τυπτὸς δύθησας ἐκρανήγαξεν. Ἀραστήσονται οἱ τεκνοί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μημείοις, καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ γῇ ἀγαλλιάσονται.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸ Μέγα Σάββατον
(Κοσμᾶ τοῦ Μαϊούμᾶ)

‘Ο εἰρυμὸς τῆς σ’ ϕόδης
Συνεσχέθη, ἀλλ’ οὐ κατεσχέθη,
στέροντος κητώνος Ἰωνᾶς· σοῦ γὰρ τὸν τέπον φέρων, τοῦ παθόντος καὶ ταφῆς δοθέντος ὡς ἐκ θαλάμου τοῦ θηρός ἀνέθορε, προσεφύνει δὲ τῇ κονστωδίᾳ· Οἱ φυλασσόμενοι μάταια καὶ φευδῆ, ἔλεον αὐτοῖς ἐγκατελλίπετε.

Τροπάριον α'

‘Αρηρέθης, ἀλλ’ οὐ διηρέθης,
Λόγε, ἦς μετέσχες σαρκός· εἰ γὰρ

καὶ λέλνται σον ὁ ναὸς ἐν τῷ και-
οῷ τοῦ πάθους, ἀλλὰ καὶ οὕτω
μία ἦρ ὑπόστασις τῆς θεότητος καὶ
τῆς σαρκὸς σου ἐν ἀμφοτέροις γὰρ
τις ὑπάρχεις Γιὸς, Λόγος τοῦ Θεοῦ
Θεός καὶ ἄνθρωπος.

Τροπάριον β'

Βροτοκτόνον, ἀλλ' οὐθεοκτόνον,
ἔφυ τὸ πταισμα τοῦ Ἀδάμ· εἰ γὰρ
καὶ πέπονθέ σου τῆς σαρκὸς ἡ χοῖ-
κὴ οὐσία, ἀλλ' ἡ θεότης ἀπαθής
διέμεινε τὸ φθαρτὸν δέ σου πρὸς
ἀφθαρσίαν μετεστοιχείωσας καὶ
ἀφθαρτον ζωῆς ἔδειξας πηγὴν ἐξ
ἀραστάσεως.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα
(Δαμασκηνοῦ)

‘Ο εἱρμὸς τῆς α’ ωδῆς

Ἀραστάσεος ἥμέρᾳ, λαμπτυνθῶ-
μεν, λαοι, Ηάσζα Κροίον, Ηάσζα
ἐκ γὰρ θαράτων πρὸς ζωὴν καὶ ἐκ
γῆς ποὺς οὐλαρὸν Χοιστὸς ὁ Θεός
ἥμᾶς διαβίβαστεν, ἐπινίκιον ἀδοντας.

‘Ο εἱρμὸς τῆς γ’ ωδῆς

Δεῦτε πάμα πίστιν γε καιρόν, οὐκ
ἐκ πέτρας ἀγόρον τερψιτογγούμε-
νον, ἀλλ’ ἀφθαρσίας πηγὴν ἐκ τά-
γον ὁμοφίγαρτος Χοιστοῦ, ἐν τῷ
στερεούμεθα.

‘Ο εἱρμὸς τῆς δ’ ωδῆς

Ἐπὶ τῆς θείας φυλακῆς ὁ θεηγό-
ρος Ἀββακοῦμ στήτε μεθ’ ἥμῶν

καὶ δεικνύτω φαεσφόδον ἄγγελον
διαπονσίως λέγοντα· Σήμερον σω-
τηρίᾳ τῷ κύριῳ, διτὶ ἀνέστη Χριστὸς
ὡς παντοδύναμος

‘Ο εἱρμὸς τῆς ε’ ϕδῆς

‘Ορθοίσομεν ὅρθου βαθέος καὶ
ἀτὶ μέρον τὸν ὅμνον προσοίσομεν
τῷ Δεσπότῃ, καὶ Χριστὸν ὁφόμεθα
δικαιοσύνης ἥλιον πᾶσι ζωὴν ἀνα-
τέλλοντα.

‘Ο εἱρμὸς τῆς ζ’ ϕδῆς

‘Ο παιδας ἐκ καμίνου ωνσάμενος,
γενόμενος ἀνθρωπος, πάσχει ὡς θυη-
τός, καὶ δὰ πάθοντο τὸ θυητόν
ἀφθαρσίας ἐνδέει εὐπρέπειαν, δι μό-
νος εὐλογητὸς τῶν πατέρων Θεὸς
καὶ ὑπερένδοξος.

‘Ο εἱρμὸς τῆς η’ ϕδῆς

Αὕτη η κλητὴ καὶ ἀγία ἡμέρα, η
μία τῶν Σαββάτων, η βασιλὶς καὶ
ννοία, ἔορτῶν ἔορτὴ καὶ πανήγυνοίς
ἐστι πανηγύρεων, ἐν η̄ εὐλογοῦμεν
Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

‘Ο εἱρμὸς τῆς θ’ ϕδῆς

Φωτίζον, φωτίζον, η̄ νέα Ἱερον-
σαλήμη η̄ γὰρ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ
ἀνέτειλε. Χόρενε νῦν καὶ ἀγάλλον,
Σιώρ σὺ δέ, ἀγρή, τέρπον Θεοτόκε,
ἐν τῇ ἐγέρσει τοῦ τόκου σου.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον

(Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ)

(Ἄκροστιχίς : Ἀθανάσιος εὗχοι ὀρθοδοξίας ἔφυ)

Ὥ δὴ α'

Ο είρμὸς

Ἀθανασίω προσκομίζων ἔπαινον
ὅς ἀρετὴν εὐφημῶν πρὸς τὸν Θεὸν
φέρω μᾶλλον τὸ ἐγκώμιον παρ' οὖ
τοῖς βροτοῖς δέδοται ἀξιέπαινον χρῆ-
μα τῆς ἀρετῆς ἡς περ γέγονε ἔμ-
ψυχος εἰκὼν καὶ ἐκσφράγισμα.

Τροπάριον

Θεοσοφίας χρηματίσας ἔμπλεως
καὶ ὑπὲρ ἥλιον βίῳ ἀπαστράπτων
καὶ πολιτευσάμενος "Οσιε ὑπερβέ-
βηκας ἐγκωμίων τοὺς τόμους
τοὺς παρ' ἡμῶν ἀλλ' ἀνάσλοιο Πάτερ
παρ' ἀξίαν ὑμρούμενος.

Δ' ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Ζωντανὴν παράστασιν τῶν ὑψηλῶν χριστιανικῶν διδαγμάτων
καὶ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων, τὰ ὅποια ἐκφράζουν εἰς τὰ ποιήματά
των οἱ ὑμνογράφοι, προσπαθεῖ νὰ δώσῃ ἡ μουσική διὰ τοῦ μέλους.
Δι αὐτῆς, καθὼς λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, « μᾶλλον πως ἐντυποῦνται
ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα » καὶ ἐπιτυγχάνουν οἱ πιστοί « τὴν
προσοχὴν καὶ τὸ σταθερὸν τῆς παρδίας », ώστε μὲ τὴν πρέπουσαν εύ-
λαβεισαν νὰ παρακολουθοῦν τὰ λεγόμενα καὶ τὰ τελούμενα κατὰ
τὴν λατρείαν.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ Ἑκκλησία δὲν ἔδίστασεν ἔξ ὀρχῆς νὰ
εἰσαγάγῃ τὴν μουσικὴν εἰς τὰς λατρευτικὰς αὐτῆς συνάξεις, « ἵνα
τῷ ωρθμῷ τοῦ μέλους ψυχαγωγούμενοι πάντες, μετὰ πολλῆς προθυ-

μίας τοὺς ἱεροὺς αὐτῷ ἀναπέμπομεν ὑμνους», καθὼς λέγει ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος.

Ἐχρησιμοποίησε δὲ ὡς τοιαύτην τὴν ἐπικρατοῦσαν Ἑλληνικήν μουσικήν. ‘Ἡ μουσικὴ ὅμως αὐτή, ἐφ’ ὅσον εἰσῆχθη εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας, ἢτο ἀνάγκη νὰ ὑποοστῇ τὴν ἀπαιτουμένην κατεργασίαν καὶ διαμόρφωσιν, διὰ νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὸ σεμνὸν περιβάλλον τῆς χριστιανικῆς ἐν πνεύματι λατρείας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπραγματοποιήθη βαθμηδόν.

Καὶ κατὰ μὲν τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος ἢτο ἀπλοῦν καὶ ἀνεπιτήδευτον, μὴ διαφέρον πολὺ τοῦ τρόπου, διὰ τοῦ ὅποίου ψαλμῳδοῦνται αἱ εὐχαὶ (π.χ. τοῦ Εὔχελαίου) καὶ τὰ ἀναγνώσματα (ὁ ἔξαψαλμος, ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον), τὰ ὅποια τότε ἀπλῶς ἀνεγινώσκοντο.

‘Ως ψάλται δὲ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν χρησιμεύουν κατ’ ἀρχὰς ὄχι ὡρισμένα πρόσωπα, ἀλλὰ ὅλοι οἱ παρόντες εἰς τὴν λατρείαν πιστοί. Βραδύτερον ὅμως, ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ ἐπληθύνοντο, φαίνεται, ὅτι ἡ ψαλμῳδία τὸν πολλῶν καὶ δύσκολος ἀπέβαινεν, ἀλλὰ καὶ θόρυβον καὶ ἀταξίαν παρεῖχε. Διὰ τοῦτο ἐνωρίς καθιερώθη ἡ τάξις τῶν ψαλτῶν καὶ ἐτέθησαν γενικῶς αἱ πρῶται βάσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

‘Απὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς λατρείας καλλιεργεῖται ἐπιμελῶς καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος καὶ σημειώνει ταχεῖαν ἐξέλιξιν. Μὲ τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν διεμορφώθη σὺν τῷ χρόνῳ πλήρες σύστημα μουσικῆς ἀφιερωμένης εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὅποιον ὠνομάσθη ἐκ τοῦ τόπου, ὅπου περισσότερον ἐκαλλιεργήθη καὶ ἔφθασεν εἰς ἀκμήν, Βυζαντινὴ μουσικὴ.

Τῆς μουσικῆς αὐτῆς ἡμπτορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ μεγαλύτερος διαμορφωτὴς ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς. Μέχρι τῆς ἐποχῆς του φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχε μὲν ἡ ἐκτέλεσις καὶ ἡ διὰ τῆς φωνητικῆς παραδόσεως διδασκαλία τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, ἐλλειπεν ὅμως ὁ καθορισμὸς καὶ ἡ ἔκθεσις τῆς θεωρίας αὐτῆς. Τὸ κενὸν τοῦτο ἀναπληρῶν ὁ Δαμασκηνὸς ἔγραψε τὸ πρῶτον βιβλίον περὶ τῆς θεωρίας τῶν ὀκτὼ ἥχων, ἀφοῦ συνέταξεν ἐπὶ πλέον τὴν ἐν χρήσει σήμερον Ὁκτώηχον, διὰ νὰ δείξῃ τὴν θεωρίαν ἐφηρμοσμένην καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν. ‘Απὸ τὴν Ὁκτώηχον μανθάνομεν, ὅτι εἰς τὴν Βυζαντινὴν

μελωδίαν κατέχουν μόνιμον πλέον θέσιν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ ὄκτω ἥχοι.

Ἐκτὸς τῆς ύπηρεσίας αὐτῆς ὁ Δαμασκηνὸς ἔξεκαθάρισε καὶ ἀπήλλαξε τὴν Βυζαντινὴν ὑμνωδίαν ἀπὸ τὰ ἄσεμνα καὶ ἀκατάλληλα διὰ τὴν λατρείαν μέλη, τὰ ὅποια εἰχον εἰσπηδήσει ἀπὸ τὴν μουσικὴν τῶν θεάτρων καὶ τῶν κοσμικῶν τελετῶν. Τοιουτότρόπως ὁ Δαμασκηνὸς ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς γνησίας καὶ σεμνῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Ἡ μουσικὴ αὕτη κατὰ τὰς κυρίας βάσεις καὶ γραμμὰς καὶ τὰ παλαιόθεν παραδεδεγμένα μέλη παρέμεινεν ἀνέπαφος καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκικῆς δουλείας. Ἀλλως τε δὲν ἔλλειψαν καὶ μετὰ τὴν ἀλωσιν μουσικοὶ μεγάλοι, οἱ ὅποιοι ἐκράτησαν τὴν συνέχειαν τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς παραδόσεως, ὅπως ὁ Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος καὶ ἄλλοι.

Ο Πέτρος ἐπὶ πλέον, περισσότερον ἀπὸ ὅλους, παρεσκεύασε καὶ τὸ ἔδαφος, διὰ τὴν εἰσαγωγὴν νέου καὶ ἀναλυτικοῦ συστήματος γραφῆς, ἐπειδὴ ἡ ἴσχυνουσα Βυζαντινὴ σημειογραφία παρεῖχε μεγάλας δυσκολίας εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, τὸ ὅποιον ἐπραγματόποιήσαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιθ' αἰῶνος τρεῖς διακεκριμένοι μουσικοδιδάσκαλοι καὶ μελοποιοί, ἢτοι ὁ Μητροπολίτης Προύσης Χρύσανθος, ὁ πρωτοψάλτης Γρηγόριος ὁ Λευίτης καὶ ὁ χαρτοφύλαξ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Χουρμούζιος Γεωργίου. Χάρις εἰς τὴν μεταβολὴν αὐτὴν ἀνεζωγονήθη τὸ ὑπέρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐνδιαφέρον καὶ διηγολύνθη σπουδαίως ἡ εύρυτέρα αὐτῆς διάδοσις.

Ἐκ τῶν συνεκδιδομένων δύο βιβλίων ἡ μὲν ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ συνεγράφη ὑπὸ Β. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, καὶ ἐνεκρίθη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 150498/22-12-1955 ἀπ. Ὑπονομῇ. Ἐθνικῆς Ηαιδείας καὶ Θρησκευμάτων, ἡ δὲ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ συνεγράφη ὑπὸ Β. ΣΚΟΥΤΕΡΗ, Γυμνασιάρχου, καὶ ἐνεκρίθη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 14580/6-2-1956 ὁμοίας ἀποφάσεως.

1. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Α) ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΩΝ

- 1) Συμβολὴ εἰς τὴν Κατηχητικήν, Ἀγαθονίκου Μητροπολίτου Καλαθρύτων, Ἀθῆναι 1949 (Ἐκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας).
- 2) Ἀποστολικῆς Διακονίας Ἐκδόσεις διὰ τὰ Μέσα καὶ Ἀνώτερα Κατηχητικὰ
Σχολεῖα:
 - α) Ἡ στολὴ τῆς ψυχῆς, 1949.
 - β) Οἶκος Θεοῦ, 1950.
 - γ) Συγκλητρούμος Χριστοῦ, 1951.
 - δ) Ἡ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία, 1949.
 - ε) Ἰστορία τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, 1950.
 - ζ) Χριστιανὸς Ἀνθρωπισμός, 1951.
- 3) Ἀδελφότητος Θεολόγων Ἐκδόσεις «Ζωῆς»:
 - α) Ὁ Θεός καὶ τὰ τέκνα του, 1954.
 - β) Θεία Οἰκοδομή, 1950.
 - γ) Θεός καὶ Κόσμος, 1954.
 - δ) Ἐκκλησία καὶ Κοινωνία, 1950.
 - ε) Διακήρυξις Χριστιανῶν Ἐπιστημόνων.
 - ζ) Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀγάπης.
- 4) Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ Κοινωνικὸν πρόβλημα, Βασιλείου Χ. Ἰωαννίδου 1950.
- 5) Θρησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ ἀγωγή. Δ. Μωραΐτη, Θεσσαλονίκη 1941.
- 6) Τὸ θεμέλια τῆς πίστεως, Κ. Καλλινίκου (πρωτοπρεσβυτέρου), Ἀλεξάνδρεια 1924.
- 7) Γιατὶ πιστεύω, Ἡ. Παναγιωτίδου, (ἐκλαϊκευμένη Ἀπολογητική).

- 8) α) Κατηχητική, Π. Τρεμπέλα, 1931.
 β) 'Ησούς ό ἀπό Ναζαρέτ, Π. Τρεμπέλα, 1940.
 γ) 'Απολογητικά Μελέται ('Η θεωρία τῆς ἑξελίξεως — 'Ο Χιλιοσμὸς — 'Ο Πνευματισμὸς — Μυστηριακά Θρησκεῖαι καὶ Χριστιανισμός), Π. Τρεμπέλα, 1930-1938.
- 9) α) Χριστιανική πίστις καὶ ἐπιστήμη, Toth.
 β) Πόθεν ἔρχεσαι καὶ ποῦ ὑπάγεις, Toth.
 γ) Τὰ ἀγνά νειᾶτα, Toth, (μετάφρ. 'Αποστολικῆς Διακονίας).
- 10) Παῦλος, Ζοζέφ Χόλτσνερ, μετάφρ. 'Αρχιμ. Ιερωνύμου Κοτσώνη, 'Αθῆναι 1948.

Β) ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ

- 1) 'Επιστολαὶ περὶ 'Ιερῶν 'Ακολουθιῶν, Θεοδώρου Βαλλιάνου, 1856.
 2) Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ 'Αρχαιολογία, τόμ. Α': Χριστιανικὰ κοιμητήρια—'Εκκλησιαστικὴ 'Αρχιτεκτονική, Γ. Σωτηρίου, 1942.
 3) 'Ο Χριστός ἐν τῇ τέχνῃ, Γ. Σωτηρίου, 1914.
 4) 'Ο Χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, Κ. Καλλινίκου, 1921.
 5) Αἱ τρεῖς λειτουργίαι, Π. Τρεμπέλα, 1935.
 6) 'Η 'Εκκλησία μας, Δ. Σ. Μπαλάνου.
 7) 'Ερμηνεία τῆς θείας λειτουργίας, Δ. Γ. Παναγιωτοπούλου, 1927.
 8) 'Εγκόλπιον τῆς θείας λειτουργίας, Σ. Παπακώστα, 1936.
 9) 'Η Ρωμαϊκὴ λειτουργικὴ κίνησις καὶ ἡ πρᾶξις τῆς 'Ανατολῆς, Π. Τρεμπέλα, 1949.
 10) Αἱ ἄρχαι καὶ δὲ χαρακτήρι τῆς 'Ορθοδόξου λατρείας, Π. Τρεμπέλα, 1952.
 11) Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου, Δ. Ν. Μωραΐτου, 1937.
 12) Περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου, Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, 1902.
 13) Λειτουργία Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, Δ. Ν. Μωραΐτου, 1939.
 14) Μελέται περὶ τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων, Β. 'Εξάρχου, 1935 καὶ 1936.
 15) 'Η τελεστιουργία τοῦ Βαπτίσματος, Π. Τρεμπέλα, 1925.
 16) Τὸ Βάπτισμα, Σ. Παπακώστα, 1928.
 17) 'Ακολουθία τοῦ Εὐχελαίου, Π. Τρεμπέλα, 1948.
 18) 'Ακολουθία τοῦ μεγάλου ἀγιασμοῦ, Π. Τρεμπέλα, 1951.
 19) 'Ακολουθία τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ, Π. Τρεμπέλα, 1951.
 20) 'Η γονυκλισία ἐν ταῖς Κυριακαῖς, Π. Τρεμπέλα, 1948.
 21) Τάξις χειροθεσιῶν καὶ χειροτονιῶν, Π. Τρεμπέλα, 1949.
 22) 'Η μεγάλη 'Εβδομάς καὶ τὸ Πάσχα, Δ. Σ. Μπαλάνου, 1924.
 23) 'Εκλόγη 'Ελληνικῆς 'Ορθοδόξου 'Υμνογραφίας, Π. Τρεμπέλα, 1949.
 24) 'Αρθρα λειτουργικοῦ περιεχομένου (εἰς τὰς 'Εγκυκλοπαιδείας 'Ελευθερουδάκτη, Πυρσοῦ, 'Ηλίου).

2. ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Α) ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

- Αβέστα** 12.
- Αγάπη**. Ιδιότης του Θεοῦ 36· τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν 93 κ.ξ.: πρὸς τὸν πλησίον 94· σπουδαιότης αὐτῆς 95.
- Αγγελοι** 45.
- Αδάμ**. Παρακοὴ καὶ πτῶσις 50· ὁ νέος Αδὰμ 51.
- Αθανασιανὸν Σύμβολον** 24.
- Αθανάσιος Μ.** Περὶ Ἀγίας Τριάδος 38.
- Αμοιβαὶ αἰώνιοι** 81.
- Ανακαλύπτις**. Τῆς φύσεως 81.
- Ανάστασις**. Τοῦ ἀνθρώπου 79· τῶν σωμάτων 79.
- Ανθρωπος**. Φύσις καὶ προοϊσμὸς 46· τὸ σῶμα του 46· ἡ διπλῆ ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς σύστασις 47· ἡ πρώτη κατάστασις 19· ἡ πτῶσις 50.
- Αξιωμασθία ἔργων** Ἀγίων 88 κ.ξ.
- Απόλυτος προοϊσμὸς** 63.
- Απολύτρωσις**. Ἡ ἐν Χριστῷ 59, 61.
- Αποστολικὴ Διαδοχὴ** 75.
» Διακονία 18.
- Αποστολικὸν Σύμβολον** 24.
- Αρειος** 58.
- Αὐγονυστῖνος**. Περὶ ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν 5.

Βάπτισμα. Σύστασις καὶ σκοπὸς 70· κύρος καὶ κανονικότης 70· διαφορὰν πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας 85, 86.

Βασιλειος Μ. Περὶ τῆς ἀξίας τῆς Ι. Ημεραδόσεως 23· περὶ τῆς ἀξίας σώματος καὶ ψυχῆς 47.

Βιβλικὴ Ἐταιρεία 22.

Βούδδας, **Βούδδισμὸς** 10.

Βραχμανισμὸς 9.

Γάμος. Σύστασις, σκοπὸς αὐτοῦ 75, 76· πολιτικὸς γάμος 76· διαφορὰν πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας 87.

Γρῦποις, **Φυσικὴ** καὶ ὑπερφυσικὴ 27.

Γραφὴ Ἀγία. Ἐννοια καὶ μέρη αὐτῆς 19 κ.ξ.: Ηχοιαὶ καὶ Κανὴ Διαθήκη 19 κ.ξ.: Βιβλία Παλαιᾶς καὶ Κανῆς Διαθήκης 20 κ.ξ.: Θεοπνευστίχ αὐτῆς 21· σπουδαιότης αὐτῆς 22.

Δαιμονες 46.

Δαμασκηρὸς Ιωάννης. Περὶ τῆς ἀκαταληψίας τοῦ Θεοῦ 27· περὶ ἀγγέλων 46.

Δεῖσται 41.

Λόγιμα. "Εννοια 25· σχέσις πρὸς τὴν Ἡθικὴν 25, 26.

*Εθνικοί. Προπαρασκευή των διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου 53.

*Εκκλησία. "Εννοια 65, 66· Ἰδρυσις 65· στρατευομένη καὶ θριαμβεύουσα 66· παραστατικαὶ ἐκφράσεις περὶ τῆς φύσεώς της 66· μία ἀγία, καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ 67, 68· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὴν εννοιαν καὶ τὴν σύστασιν καὶ φύσιν αὐτῆς 84, 85.

*Ἐπιτίμα 73.

Ἐντυχής. Ηρεσβύτερος Κων/πόλεως 58.

Ἐνζημιστία θεία. "Εννοια, σύστασις καὶ σκοπὸς 72· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν 86.

Ἐνζέλαιον. "Εννοια, σύστασις, σκοπὸς 76· διαφοραὶ πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν 88.

Ζωροαστρισμὸς 12.

*Ηθικὴ Χριστιανική. Ἰδεῶδες αὐτῆς ἡ καινὴ κατὰ Χριστὸν ζωὴ 91· Χριστοκεντρικὴ 91· σχέσις πρὸς τὸ Δόγμα 92, 93· βασικαὶ ἀρχαὶ ἡθικαὶ: πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη· πρὸς τὸν Θεόν, ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον 93, 94· μέσα πραγματοποιήσεως τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 95.

Θαύματα. "Εννοια καὶ σκοπὸς 43· τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου 55.

Θρησκεία. Ὁρισμὸς αὐτῆς 5· καθολικότης καὶ σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὸν πολιτισμὸν 5· εἰδὴ θρησκειῶν 7· θρησκεία καὶ ἐπιστημὴ 40, 41.

Θεός. Πίστις εἰς ἥνα Θεὸν 27· γνῶσις τοῦ Θεοῦ 27· κοσμολογικὴ ἀπόδειξις περὶ ὑπάρχεως Θεοῦ 29· τελεολογικὴ 29· ἡθικὴ 30· ιστορικὴ 31· οὐσία τοῦ Θεοῦ 32· πανταχοῦ παρουσία 33· παντοδύναμία 33· αἰωνιότης 33· παγγυωσία 34· πανσοφία 35· ἀγιότης 35· δικαιοσύνη 36· ἀγάπη 36· ἀληθινός καὶ πιστὸς 37· πρόνοια περὶ κόσμου 41· συντήρησις 41· κυβέρνησις τοῦ κόσμου 42· τριαδικὸς Θεὸς 37.

*Ιδιότητες τοῦ Θεοῦ 32.

*Ιερωσύνη. "Εννοια καὶ σύστασις 74, 75· οἱ τρεῖς βαθμοὶ 74, 75· προπόντα κληρικῶν 75· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν 87.

*Ιησοῦς Χριστός. Βίος καὶ διδασκαλία 54, 55· τὰ πάθη καὶ ἡ ἀνάστασις 55, 56, 57· ἡ ἀνάληψις καὶ ἡ δευτέρα παρουσία του 57, 58· κάθισδος εἰς "Ἄδην 56· ἔργον του καὶ ἀποστολὴ ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ κόσμου 59, 60· τὸ τρισδύν αἴξιωμα, προφητικόν, ἀρχιερατικὸν καὶ βασιλικὸν 60, 61, 62· αἱ 8ύν φύσεις καὶ αἱ 8ύν θελήσεις 58, 59· ἡ ἔξιλαστήριος θυσία του 60, 61· πηγή, δύναμις καὶ ἰδεῶδες τῆς ἡθικῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν 91, 92.

*Ινδοϊσμὸς 9.

*Ιουδαικὴ θρησκεία. Θρησκεία ἐξ ἀποκαλύψεως 8· κέντρον τῆς αἱ Μεσσιακαὶ Ἰδεῖν 15· ὁ Νόμος καὶ αἱ προφητεῖαι 15, 16.

- Καθαρήριον πᾶς* 89.
Κανὴ Διαθήκη. Ἐννοιαὶ 19· τὰ βιβλία αὐτῆς 20, 21· Κανὸν 23.
Κακὸν φυσικόν. Αἰτία ὑπάρξεως 44, 45.
Κάντιος 29.
Κατήχησις. Ἐννοιαὶ τοῦ μαθήματος 17· διαίρεσις, σκοπὸς καὶ χρησιμότης 25· ἐν τῇ πρώτῃ Ἐκκλησίᾳ 17, 18· κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους 18.
Κατηγορητικαὶ Σχολαῖ. Τοῦ Παντάνου 18· ἐν τοῖς νεωτέρους χρόνους 18· ἐν Ἐλλάδι 18, 19.
Κοινωνικὸν ἰδεῖδες τοῦ Χριστιανισμοῦ 96, 97.
Κομφούζιος 11.
Κοράνιον. Διδασκαλία καὶ συγγραφεύς 14.
Κόσμος. Δημιουργία του 39, 40· πνευματικὸς καὶ ψυχικὸς 39, 40· ἡ ἐπιστήμη ὡς πρὸς τὴν δημιουργία του 40, 41.
Κοίσις τοῦ κόσμου. Μερικὴ 79· καθολικὴ 80.
Κοιτοποιὸν Ὁμολογία. Ἀπάθεια τῆς θεότητος τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν σταύρωσίν του. 61.
- Λαοτσὲ 11.*
Λατρεία. Διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὴν θείαν λατρείαν 89, 90.
- Μακεδόνιος.* Διδασκαλία του περὶ τοῦ ἀγίου Ηγεύματος 64.
Μέλλονσα ζωὴ. Σπουδαιότερης αὐτῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν παροῦσαν 78· τελείωσης τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 78· διαφοραὶ τῶν Ἐκκλησιῶν 88, 89.
Μετάνοια. Ἐννοιαὶ καὶ σύστασις 73· ἀνάγκη αὐτῆς 73· ἡ Ιαλαῖα καὶ ἡ Κανὴ Διαθήκη, περὶ τῆς ἀξίας τῆς 74· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν 86.
Μετάφρασις τῶν O' 20.
Μημόσυνα 79, 80.
Μυστήρια. Ἐννοιαὶ αὐτῶν ἐν τῷ Ἐθνισμῷ καὶ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ 68, 69· ὅροι κύρους αὐτῶν 69· ἀριθμὸς καὶ διάκρισις αὐτῶν 69, 70· καλοῦνται οὕτω καὶ αἱ ἀλήθειαι ἡ τὸ δόγματα τῆς πίστεως 69.
Μωαμεθανισμός. Ἰδρυσις καὶ διάδοσις του 13· ἡ διδασκαλία του 14.
- Νεοτόρμιος.* Ἡ περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο φύσεων διδασκαλία 58.
Νηπιοβαττισμός 70.
- Οἰσία Θεοῦ* 32.
- Παράδοσις.* Δευτέρα πηγὴ τῆς πίστεως ἴσοκυρος πρὸς τὴν Κ. Διαθήκην 22· ἔννοια, ἀπόρριψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Προτεσταντῶν 24, 83· ποῦ διετυπώθη καὶ ὑπάρχει 23, 24.
Παῦλος Ἀπόστολος. Περὶ θείας γάριτος 62· περὶ θείας Εὐχαριστίας 72· περὶ ἀναστάσεως τῶν ἀνθρώπων 79· περὶ τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 91· περὶ ἀγίατης 94.

Πλάτων. "Οτι δ Θεός ἀκατάληπτος καὶ ἀπερίγραπτος 32.

Πλούταρχος. Περὶ καθολικότητος τῆς θρησκείας 6.

Πολυθεῖα καὶ πολυθεϊστικὴ θρησκεία 7.

Πτεῦμα ἄγιον. "Ἐννοια 64· πρόσωπον οὐχὶ δύναμις 64· ἡ ἐκπόρευσις χώτου 64·

τὸ ἔργον αὐτοῦ 65· διαφορὰ ἡμῶν πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἑκκλησίαν 84.

Πόρος. 'Η ὑπαρξίας καὶ δὲ εὐεργετικὸς ρόλος του 43, 44, 45.

Προσευχή. Σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν 95.

Προτεσταντισμός. Διαφέρει ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ πηγῶν τῆς πίστεως

83· περὶ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων 83· περὶ Ἑκκλησίας 84· περὶ Μυστηρίων 85, 86, 87, 88· εἰς τὴν θείαν λατρείαν 89.

Ρωμαιοκαθολικὴ Ἑκκλησία. Διαφέρει ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ Ἑκκλησίας 84· περὶ ἀγίου Ηνεύματος 84· περὶ τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως τῶν ψυχῶν 88· περὶ Ιερωσύνης 87· περὶ Μυστηρίων 85 κ.έ.· περὶ Θεοτόκου 89.

Συντοπισμός. 'Η θρησκεία τῶν Ἰσπάνων 12.

Συγγωνοζάρτια 88.

Σύμβολον τῆς Πίστεως 24.

Ταοῖσμὸς 11.

Τιμωρία αἰώνιος 81.

Τριάς. Τριαδικός Θεὸς 37.

"*Υἱη.* 'Τιμημὸς 47, 48.

Φυσικαὶ θρησκεῖαι 7.

Φωτιζόμενος 17.

Χάροις θεία. "Ἐννοια 62· ἐνισχύει τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν καὶ συνεργάζεται 62·

σχέσις χάριτος καὶ ἐλευθερίας 62· τὸ ἀόρατον στοιχεῖον ἐν τοῖς Μυστηρίοις 69.

Χρῖσμα. "Ἐννοια καὶ σκοπὸς 71· γέροντος τελέσεως 71· διαφορὰ ἡμῶν πρὸς τὰς ἄλλας Ἑκκλησίας 86.

Χριστολογικαὶ ἔριδες 58 κ.έ.

Χρυσόστομος Ἰωάννης. Περὶ θείας Προνοίας 42· περὶ ἀγάπης 94.

Ψυχή. 'Αξία αὐτῆς 47· ἀθνασία αὐτῆς 48.

Β) ΕΚ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

- *Αβατον 123
- *Αγάπη (Πάσχα) 190
- *Αγγελικός όμρος 163
- *Αγια *Αγίων 123
- *Αγία ἀναφορὰ 162
- *Αγια δῶρα 166
- *Αγιασματάριον 146
- *Αγιασμός μέγας 176
 - » μικρός 176
 - » τ. δώρων 163
- *Αγία Τράπεζα 124
 - » » (ἐγκαίνια) 175
- *Αγιογραφία ναοῦ 125
 - » Βεζαντινή 128
- *Αγιον Βῆμα 124
 - » Ηοτήριον 166
- *Αγκνοα 126
- *Αγρυπνία 149
- *Αδυτον 123
- *Αετός 134
- *Αήρ (κάλυμμα) 138
- *Αἴθριον (ναοῦ) 115, 120
- Αίμα Χριστοῦ 153, 162 - 164
- Αἴροι 152
- Αἰτήσεις (λειτουργική) 161
 - » (εἰς ἀκολ. Γάμ.) 173
- *Ακάθιστος όμρος 187
- *Αλληλούϊα 109
- *Αμβων 121
- *Αμήν 109
- *Αμνός (σύμβολον) 126
 - » (προσκομιδῆς) 155
- *Αμφια (καλύμματα) (ἄγ. Τραπέζ.) 135
 - » (διακόνου) 139
- *Αμφια (ιερέως) 140
 - » (Ἐπισκόπου) 142
- *Αραβαθμοὶ (τροπάρια) 205
 - » (φαλμοὶ) 152, 205
- *Αραγενήσεως ουθμός 118
- *Ανάδοχος 169
- *Αράγγωσις (Εὐαγγελίου) 152
- *Αραγγώσματα (Αγ. Γεραφῆς) 109, 159
- *Αραγνώστης 159
- *Αράληψις Κυρίου 191
- *Αραλόγια 122
- *Αρτίδωρον 167
- *Αρτιμήνιον 135
 - » (εἰκὼν) 136
- *Αρτίφωρα (λειτουργ.) 157, 206
 - » (Μ. Παρασκ.) 157, 206
- *Απόδειπνον 150
- *Αποκάλυψις Ιωάννου 164
- *Απόλυτης (ὅρθιον) 152
 - » (λειτουργ.) 166
- *Απολυτίκιον 157, 204
- *Απόστιχα 204
 - » (ἔσπειρνον) 150
- *Αποστολικαὶ διαταγαὶ 103
- *Απόστολος (βιβλίον) 103, 146
 - » (περικοπὴ) 159
- *Αργίον (Αποκαλύψεως) 164
- *Αρραβών (ἀκαλουθία) 172
- *Αρτος (0. Εὐχαριστ.) 153
 - » (προθέσεως) 155
- *Αρτοφόριον 132
 - » (εἰκὼν) 133
- *Αρχαιολογικὰ μνημεῖα 103
- *Αρχιερατικὸν (βιβλίον) 146

- *Αρχιερεὺς 175
 *Άσμα (χειροτονίας) 172
 *Ασπασμὸς (συλλειτουργῶν) 162
 » (Πασχάλιος) 190
 *Αστερίσκος 131
 » (εἰκὼν) 131
 Αὐτόμελα 204

 Βαῖα 177
 Βασιλικὴ 114, 115
 Βάπτισμα 109, 168
 Βαπτιστήριον 134
 Βῆλα 123
 Βιβλία (λειτουργικά) 103, 146
 Βνζαντινὸς ρυθμὸς 118

 Γάμος 172
 Γενέθλιον Θεοτόκου 193
 Γόρη κλίροντες 164
 Γοτθικὸς ρυθμὸς 119
 Γυναικωνίτης 121

 Δακτύλιος (ἀρραβώνος) 173.
 Δέησις (λειτουργικὴ) 165
 Δεσποτικὸν 120
 Διακονικὸν 125
 Διάκονος 172
 Διδαχὴ 12 Ἀποστόλων 103
 Διηγητορίκηρα 134, 155
 Δισκάριον 130
 » (εἰκὼν) 130
 Διξαστικὸν 205
 » Χριστουγέννων 220

 Ἐβδομὰς (Διακανήσιμος) 190
 » Μεγάλη 187
 Ἐγκαίνια ναοῦ 175
 Ἐγκόλπιον Ἐπισκόπου 145
 Εἰξόνες 123, 127
 Εἰζονοστάσιον (τέμπλον) 122
 Εἰλητάρια 129
 Εἴλητὸν 138
 Εἰρηνικὰ 122, 156, 173
 Εἴρμος 204

 Εἰσόδια Θεοτόκου 193
 Εἴσοδος μεγάλη 161
 Εἴσοδος μικρὰ 158
 *Εκκλησία (πιστῶν) 159, 164
 » (κατ' οἶκον) 112
 *Εκκλησίασμα 162
 *Ιακενῆς δέησις (ἐσπερ.) 149
 » » (ὄγιασμ.) 185
 » » (λειτουργ.) 160
 *Ἐκφόρησις 157, 163
 *Ἐλαία 126
 *Ἐλαιον (κανδήλας) 133
 » (Βαπτίσματος) 169
 » (Χρισματος) 170
 *Ἐλαφος 126
 *Ἐρδυτὴ 135
 *Ἐρταφιασμός (νεκρῶν) 179
 *Ἐξαποστελλάρια 206
 *Ἐξαπτέρυγα 132
 *Ἐξομολόγησις 171
 *Ἐξορκισμοὶ 169
 *Ἐօρται αἰώνιτοι 182
 » Δεσποτικαὶ 129, 182
 » Θεομητορικαὶ 129, 192
 » κυριταὶ 184
 » Ἀγίων 194 κ.έ.
 *Ἐπιγονάτιον 141, 142
 » (εἰκὼν) 145
 *Ἐπίκλησις 164
 *Ἐπιμάνικα 139, 140, 142
 » (εἰκὼν) 140
 *Ἐπισκόπου θρόνος 120
 » ἄμφια 142
 » μημόγενεσις 164
 » χειροτονία 172
 *Ἐπιστολαὶ Ἀποστόλων 159
 *Ἐπιτάφιος (εἰκὼν) 137
 » θρῆνος 188
 *Ἐπιτραχιῆλιον 140
 » (εἰκὼν) 141
 *Ἐπιφάνεια (Φῶτα) 183
 *Ἐσπεριῶς (ἀκολουθία) 149
 » Θεοφαγείων 183

- Ἐσπερινὸς τοῦ Πάσχα 190
 » Προηγασμένων 168
 Εναγγέλιον 103, 146
 Εναγγελισμὸς Θεοτόκου 193
 Εὐπτήριος οἶκος 111, 113
 Εὐλογητάρια 152, 178, 205
 Εὖχέλαιον 173
 Εὐχαριστήριος ὥμιος 163
 Εὐχὴ ἀγιασμοῦ τ. δόρων 163, 165
 » ἀποδείπνου 150
 » ἀφέσεως ἀμαρτιῶν 171, 174
 » Γάμου 173
 » Εὐχελαῖον 174
 » Ἰλαστικὴ 174
 » λειτονορῶν 107, 109
 » μεγάλου ἀγιασμοῦ 176
 » ὀπισθάμβωνος 167
 » προσκομιδῆς 161
 » συγχωρητικὴ ρεκορῶν 179
 Εὐχολόγιον 103, 146
 Ἐφύμιον 206
 Ἐωθινὸν Εναγγέλιον 152
 » δοξαστικὸν 205
- Ζέον 431, 166
 Ζώνη 140, 142
- Ἡμερολόγιον (έօρτολόγιον) 189
- Θεία Εὐχαριστία 105, 107
 » Κοινωνία 166
 » Μετάληψις 166
 Θεοτοκίον 205
 Θεοφάνεια 183
 Θρόνος ἀρχιερατικὸς 120
 Θυμίαμα 132, 160
 Θυμιατήριον 132, 168
 Θύρα Βασιλικὴ 120
 Θυσία Γολγοθᾶ 153
 Θυσιαστήριον 106, 123, 169
 » (Ἀποκαλύψεως) 164
 Θωράκια 122
- Ἰδιόμελα 178, 204
 Ἰδιόμελον Χριστογέννων 217
 » Μ. Τετάρτης 218
 Ἰεραρχῶν εἰκόνες 129
 Ἰερὰ σκεύη 130
 Ἰερωσύνη 172
 Ἰζεσία ἐπτετής 160
 Ἰλαστήριον (ἄγ. Βέηματος) 123
 Ἰζθὺς 126
- Καθαγιασμὸς ἄγ. Τραπέζης 124
 » τιμῶν δόρων 164
 Καθίσματα (ύμνοι) 152, 205
 Καυηὴ Διαθήκη 103, 159
 Καλὸς Ποιηὴ 126
 Καλύμματα 135
 Κανθήλα ἀκοίμητος 133
 Καρδῆλαι 132
 Κανόρες ἱεροὶ 103, 206
 Κανὼν εἰς Μ. Ἀθανάσιον 234
 » Ἀναστάσεως 232
 » Μ. Σαββάτου 230, 231, 232
 » ὅρθου Κυριακῆς 152
 » Ηαρακλητικὸς 177
 » Χριστογέννων 228
- Καταβασίαι 207
 Κατάδνσις 169
 Κατασάρξιον 135, 175
 Κηδεία 178
 Κηρομαστίχη 169
 Κηροπήγια 133
 Κηρός 133
 Κήρωγμα 159
 Κιβώτιον 124
 Κιβωτὸς 127, 173
 Κλίτος 114, 118
 Κόγχη 115
 Κοίμησις Θεοτόκου 194
 Κοιμητήρια 103
 Κοινωνικὸν 160, 166
 Κόλλεβα 129
 Κολυμβήθρα 134
 Κοντάκιον 159, 206

- Κοντάκιον Ἀκαθίστον** 210
 » εἰς Μ. Βασίλειον 227
 » Θεοφαρέλων 225
 » εἰς Ἱ. Χρυσόστομον 227
 » Μ. Παρασκευῆς 226
 » εἰς πρωτ. Στέφανον 228
 » Τυροφάγου 225
 » Χριστονύγεννων 224
 » εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χρ. 224
- Κυριακὴ ἀγ. Πάντων** 192
 » ἀγ. Πατέρων 191
 » Ἀπόκρεω 185
 » Ἀσώτου 185
 » Βατῶν 187
 » Θωμᾶ 190
 » Μυροφόρων 191
 » Α' Νηστειῶν 186
 » Β' Νηστειῶν 186
 » Γ' Νηστειῶν 186
 » Δ' Νηστειῶν 187
 » Ε' Νηστειῶν 187
 » Ὁρθοδοξίας 186
 » Παραλύτου 191
 » προσευχῇ 165, 168, 173
 » Σαμαρείτιδος 191
 » Τελώνων καὶ Φαρισαίον 184
 » Τυροφάγου 185
 » Τυφλοῦ 191
- Κυριακὸν** 113
Κάθων 134
- Αρβίς** 131
 » (εἰκὼν) 131
- Αμπτὰς** 131
- Λειτουργία θεία** 101, 146
 » Ἀποστολ. Διαταγῶν 103
 » β' αἰῶνος 108
 » βιβλίου 146
 » Ἰακώβου 110, 153
 » κατηχουμένων 156
 » Μ. Βασιλείου 110, 153
 » πιστῶν 161
- Λειτουργία Προηγιασμένων** 153
 » Χρυσοστόμου 110, 153
- Λειψανα μαρτύρων** 175
- Λόγχη** 131
 » (εἰκὼν) 131
- Λύχνα** 126
- Λυχνία** 133
- Μακαρισμοὶ** 178
- Μανδύας** 143
- Μανονάλια** 133
- Μαρτυρολόγια** 127
- Μεγάλη Δευτέρα** 187
 » Ἐβδομάς 187
 » Παρασκευὴ 188
 » Πέμπτη 188
- Μέγα Σάββατον** 189
- Μεγάλη Τεσσαρακοστὴ** 168
 » Τετάρτη 188
 » Τρίτη 188
- Μεγαλυνάρια** 177
- Μέγας κανὼν** 187
- Μεριδες ἄγ.** Ἀρτον 166
 » προσκομιδῆς 155
- Μετανοούντων εὐχαὶ** 161
- Μεσονυκτικὸν** 150
- Μεσοπεντηκοστὴ** 191
- Μεταμόρφωσις** 183
- Μηναῖα** 103, 147
- Μίτρα** 144
 » (εἰκὼν) 145
- Μετάληρης** 166
- Μηνιμάσινα** 179
- Μονσιάκη Βυζαντιὴ** 235
- Μυροδοχεῖον** 134
- Μύρον ἄγιον** 137
- Μυροφόρος** 191
- Μυσταγωγικὰ Κατηχήσεις** 103
- Ναὸς** 111
 » Ἀγ. Ἐλευθερίου 116
 » » » (εἰκὼν) 116
 » Ἀγ. Θεοδώρων Ἀθηνῶν 118

- Ναὸς Ἀγ. Ηέτρου Ρόμπης 114, 119
 » » » (εἰκὼν) 119
 » Ἀγ. Σοφίας 113, 116
 » » » (εἰκὼν) 115
 » Ἀραστάσεως 187
 » Τενεθλίου Βηθλεέμ (εἰκὼν) 114
 » Καπινικαρέας Ἀθηρῶν 118
 » Κολωνίας 118
 » Μητροπόλεως Ἀθηρῶν 125
 » Ηαραγίας Όσιον Λοεκά 118
 » Ηαραγίας Παρισίων 118
 » » (εἰκὼν) 117
 Νάρθηξ 119
 Νάνς 126
 Νεοφύτιστος 169
 Νεκρόσιμα τροπάρια 178
 Νεκρώσιμος ἀπολονθία 178
 Οἶκος Θεοῦ 113
 » (ὅμοιος) 206
 Οἴνος θ. Εὐχαριστίας 153, 173
 Οκτώηχος 103, 147
 Ομολογία πιστῶν 161
 Οπισθαμβίωνος εὐζῆλη 167
 Οράζονται 139
 » (εἰκὼν) 139
 Ορθος 152
 Πάνθεον 113
 Παλαιὰ Διαθήκη 102 π.ξ.
 Παράκλησις μηγάλη 177
 » μικρὰ 177
 Παρακλητικὴ 103, 147
 Παραπότηται 123
 Παρθενόν 113
 Πάσχα 189
 Πετρηστάτον 147
 Πετρηστή 192
 Περιοριζόμενος 159
 Περιοριζή Κρήτης 182
 Πλάξ ἀγ. Τραπέζης 137, 175
 Πνευματικός πατέρων 171
 Πομπή (σφραγίδων) 126
 Πολυέλαιος 134
 Πολυχρόνιον 159
 Πορτή εἰσόδου 158
 Ποτήριον θ. Εὐχαριστίας 130, 173
 » οἴνον 173
 Πράξεις Αποστόλων 159
 Πρεσβύτερος 140, 164
 Προηγματέη λειτουργία 167
 Πρόθεσις ἀγία 125
 Πρόγραμος 119
 Προοιμιακός φαλιός 149
 Προσευχὴ 148
 Προσκομιδὴ 154
 Προσάρμοση 204
 Προσφορὰ 155
 Πέλλη ώραία 123, 162
 » ἡ μικρὰ 175
 Ράβδος ἀσχιερέως 144
 Ριπίδια 132
 Ροδόσταμον 175
 Ρωμανικός φθορός 118
 Σάκκος ἀσχιερατικός 142
 » Πατριαρχικός (εἰκὼν) 144
 Σκενοφελάκιον 125
 Σολέα 123
 Σπόργος 131
 Σταύριδα 120
 Σταυροποσκύνησις 186
 Σταυρὸς 126, 145
 Στέφανα 173
 Στεφάνωμα 173
 Στέψις 173
 Στιγμῶν 139, 140
 Στιγμὰ 149, 204
 Στίζοι 149, 157
 Στολὴ ἱερατικὴ 138
 Στῦλος ἀγ. Τραπέζης 175
 Συγγράμματα πατέρων 103
 Συλλεπονογός 162
 Συρβολικαὶ παραστάσις 125
 Σύμβολον (γέρανος) 172
 » Ηέτρος 162

- Συναθροίσεις πιστῶν 108, 112
 Συναπτή μεγάλη 156
 Σύνθρονον 125
 Συνοδικός 125
 Σύνοδος Οἰκουμενική 189
 Σῶμα Χριστοῦ 161

 Τελετὴ ίερὰ 168 κ.έ.
 Τέμπλον 122 κ.έ.
 Τετράμυρον 129
 Τετραφδιον 207
 Τίμια δῶρα 132, 153, 161, 164
 Τρέμορρον 129
 Τρισάγιον 179
 Τρισάγιος ὑμνος 159
 Τριώδιον 147, 207
 Τροπάριον 204
 Τροῦλος 115
 Τυπικὸν 148

 *Υδωρ ἀγιασμοῦ 176
 » Βαπτίσματος 175
 » θείας Εὐχαριστίας 155
 *Υμνοι ἐκκλησιαστικοὶ 203
 *Υμνος Ἰὼβ 167
 » Προηρμασμένης 168
 *Υμνολογία 203
 *Υπακοὴ 205

 *Υπαπαντὴ 183
 *Υψωσις τ. Σταυροῦ 184

 Φαιλόνιον 141
 » (εἰκόν) 141
 Φιάλη 115, 120
 Φοῖνιξ 126
 Φωταγωγικὰ 206
 Φότισμα 169

 Χειροτονία 172
 Χερονβικὸς ὑμνος 161
 Χιτὼν 170
 Χορδὸς Γάμου 173
 » Χειροτονίας 172
 » φαλτᾶν 122
 Χρῖσμα 108, 170
 Χριστὸς ἐνθρονος (εἰκόν) 121
 » ὡς Ὁρφεὺς (εἰκόν) 126
 Χριστούγεννα 183
 Χύτρα 175

 Ψαλτήριον 146

 *Ωδὴ 206
 *Ωμοφόριον 142
 » (εἰκόν) 143
 *Ωραι προσευχῆς 148, 151
 *Ωρολόγιον (βιβλίον) 146

3. ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

	Σελίς
1) 'Η ἐν Βηθλέεμ Βασιλικὴ τῶν Γενεθλίων	114
2) 'Η 'Αγ. Σοφία	115
3) 'Η Παναγία ἡ Γοργοεπήκοος ὁ σημερινὸς 'Αγ. Ἐλευθέριος	116
4) 'Η Παναγία τῶν Παρισίων	117
5) 'Ο Ἀγιος Πέτρος τῆς Ρώμης	119
6) 'Ο Χριστὸς ἐνθρονος	121
7) 'Ο Χριστὸς ὡς Ὁρφεύς	126
8) Δισκάριον	130
9) Λόγχη καὶ Λαβῖς	131
10) 'Αστερίσκος	132
11) 'Αρτοφόριον	133
12) 'Αυτιμήνσιον	136
13) 'Επιτάφιος	137
14) 'Οράριον	139
15) 'Επιμάνικον	140
16) 'Επιτραχῆλια	141
17) Φαιδόνιον	142
18) 'Ωμοφόριον	143
19) Πατριαρχικὸς σάκκος	144
20) Μίτρα	145
21) 'Επιγονάτιον	145

4. ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

I. ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

	Σελίς
1. Τί είναι Θρησκεία	5
2. Καθολικότης τῆς Θρησκείας καὶ σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὸν Πολιτισμόν	6
3. Ειδη Θρησκειῶν	7
4. Αἱ κυριώτεραι σύγχρονοι Θρησκείαι	8
1. Ἰνδοϊσμός	9
α) Βεδδική Θρησκεία	9
β) Βραχμανισμός	9
γ) Βουδδισμός	10
2. Ἡ Θρησκεία τῶν Σινῶν	11
3. Σιντοϊσμός, ἡ Θρησκεία τῶν Ἰαπώνων	12
4. Ζωροαστρισμός	12
5. Μωαμεθανισμός	13
6. Ἰουδαϊσμός	15

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΚΑΤΗΧΗΣΙΝ

5. Τί είναι Κατήχησις	17
6. Πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Κατηχήσεως	19
Α') Ἀγία Γραφή	19
Β') Ἱερά Περάδοσις	22
7. Διαίρεσις, σκοπός καὶ χρησιμότης τοῦ μαθήματος τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως	25

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ

Κεφάλαιον Α'. — Περὶ Θεοῦ

8. Ἡ πίστις ὡς μέσον τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ πάστης ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθείας	27
Τὸ ἄρθρον α' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	27

9. Ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρχεως τοῦ Θεοῦ	28
α) Κοσμολογικὴ ἀπόδειξις	29
β) Τελεολογικὴ ἀπόδειξις	29
γ) Ἡθικὴ ἀπόδειξις	30
δ) Ἰστορικὴ ἀπόδειξις	31
10. Ούσια καὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ	32
11. Φυσικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ	33
α) Παντοχοῦ παρουσία	33
β) Παντοδυναμία	33
γ) Αἰωνιότης	34
12. Λογικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ	34
α) Παγγυνωσία	35
β) Πανσοφία	35
13. Ἡθικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ	35
α) Ἡ ἀγιότης	36
β) Ἡ δικαιοσύνη	36
γ) Ἡ ἀγάπη	37
δ) Ἀληθινὸς καὶ πιστός	37
14. Ὁ Τριαδικὸς Θεὸς	37

Κεφάλαιον Β'. — Περὶ κόσμου

15. Ἡ δημιουργία τοῦ Κόσμου	39
16. Ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ περὶ του Κόσμου	41
α) Ἡ συντήρησις τοῦ Κόσμου	41
β) Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κόσμου	42
17. Οἱ Ἀγγελοι	45
18. Ὁ ἀνθρωπός	46
α) Φύσις καὶ προορισμὸς αὐτοῦ	46
β) Ἡ ἀμανασία τῆς ψυχῆς	48
γ) Ἡ πρώτη κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πτῶσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀμαρτίαν	49

Κεφάλαιον Γ'. — Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως

Τὰ ἄρθρα β' — ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	52
19. Ἡ Γέννησις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Προπαρασκευὴ τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τὴν ἔλευσιν Του	52
20. Ἡ διδασκαλία καὶ τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου	54
21. Τὰ πάθη τοῦ Κυρίου καὶ ἡ Ἀνάστασίς Του	55
22. Ἡ Ἀνάληψις καὶ ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου	57
23. Αἱ Χριστολογικαὶ ἔριδες	58
24. Τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου	59
α) Τὸ Προφητικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	60

β) Τὸ Ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	60
γ) Τὸ Βασιλικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	61
25. Ἡ θεία Χάρις	62

Κεφάλαιον Δ'. — Περὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος

26. Ἔννοια, ἐκπόρευσις καὶ ἔργον τοῦ ἁγίου Πνεύματος	64
Τὸ ἄρθρον η' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	64
27. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἔννοια, σκοπὸς καὶ ἰδιότητες αὐτῆς	65
Τὸ ἄρθρον θ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	65
α) Ἔννοια καὶ δρισμὸς	65
β) Σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας	67
γ) Ἰδιότητες αὐτῆς	68
28. Περὶ τῶν ἱερῶν Μυστηρίων	68
Τὸ ἄρθρον ι' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	68
29. Τὸ Βάπτισμα	70
30. Τὸ Χρῖσμα	71
31. Ἡ θεία Εὐχαριστία	72
32. Ἡ Μετάνοια	73
33. Ἡ Ἱερωσύνη	74
34. Ὁ Γάμος	75
35. Τὸ Εὐχέλαιον	77

Κεφάλαιον Ε'. — Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς

36. Ἔννοια καὶ σημασία τῆς μελλούσης ζωῆς	78
Τὸ ἄρθρα ια' – ιβ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	78
α) Μερική κρίσις	79
β) Καθολική κρίσις	80

Κεφάλαιον ΣΤ'. — Παράρτημα

37. Άι μεταξύ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν θείαν λαττρείαν	82
1. Πηγαὶ τῆς χριστιανικῆς Θρησκείας	82
2. Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου	83
3. Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος	84
4. Ἡ Ἐκκλησία	84
5. Τὰ Μυστήρια	85
α) Τὸ Βάπτισμα	85
β) Τὸ Χρῖσμα	86
γ) Ἡ θεία Εὐχαριστία	86
δ) Ἡ Μετάνοια	86
ε) Ἡ Ἱερωσύνη	87

ς) Ό Γάμος	87
ζ) Τὸ Εὔχελαιον	88
6. Διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς (περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν)	88
7. Ἡ θεία λατρεία	89

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΘΙΚΗ

38. Γνωρίσματα τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς	91
39. Γενικαὶ Ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς	93
40. Ο Χριστιανισμὸς καὶ αἱ ἄλλαι σύγχρονοι Θρησκεῖαι τοῦ κόσμου. Σύγκρισις αὐτῶν	97

*Εξώφυλλον Ζωγράφου Τ. XATZH

II. ΕΚ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

Σελίς

1. 'Ορισμός, περιεχόμενον, διαίρεσις, καὶ χρησιμότης τῆς λειτουργικῆς	101
2. Πηγαὶ τῆς λειτουργικῆς	102

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ, ΤΟΙΟΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΑΥΤΗΣ

Κεφάλαιον Α'. — 'Η χριστιανικὴ λατρεία

3: Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς χριστιανικῆς λατρείας	104
4. 'Η Ὁρθόδοξος χριστιανικὴ λατρεία	106
5. Ιστορία τῆς χριστιανικῆς λατρείας	107
1) 'Η μορφὴ τῆς λατρείας κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους	107
2) 'Η μορφὴ τῆς λατρείας ἀπὸ τοῦ β' μέχρι τοῦ δ' αἰῶνος	108
3) 'Η ἔξελιξις εἰς τὴν χριστ. λατρείαν ἀπὸ τοῦ δ' μέχρι τοῦ θ' αἰῶνος .	109
4) 'Η ἔξελιξις εἰς τὴν λατρείαν ἀπὸ τοῦ θ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν	110

Κεφάλαιον Β'. — 'Ο τόπος τῆς λατρείας

6. Γένεσις καὶ διαμόρφωσις τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	111
1) Προϊστορία τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	111
2) Οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοὶ	112
3) Ὀνομασία τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	113
4) Ρυθμοὶ	114
7. Τὰ μέρη τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	119
8. 'Η ἀγιογραφία τοῦ ναοῦ	125
α) Συμβολικαὶ παραστάσεις	125
β) Χριστιανικαὶ εἰκόνες	126
γ) Βυζαντινὴ ἀγιογραφία	128
9. Τὰ ἱερὰ σκεύη	130
α) Τὰ διὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ἱερὰ σκεύη	130
β) Τὰ λοιπὰ ἱερὰ σκεύη καὶ ἀντικείμενα	132
10. Τὰ καλύμματα τῆς ἀγίας Τραπέζης	135
11. 'Η ἱερατικὴ στολὴ	138

I. Τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου	139
II. Τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου	140
III. Τὰ ἄμφια τοῦ ἐπισκόπου	142
IV. Ἐξαρτήματα τῆς ἐπισκοπικῆς στολῆς	145
12. Τὰ λειτουργικά βιβλία	146

Κεφάλαιον Γ'. — Ο τρόπος τῆς λατρείας

13. Αἱ συνδεόμενα πρὸς τὴν θείαν λειτουργίαν ἀκολουθίαι :	
α) Γένεσις καὶ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν θείαν λειτουργίαν	148
β) Ὁ ἑσπερινὸς	149
γ) Τὸ ἀπόδειπνον	150
δ) Τὸ μεσονυκτικὸν	150
ε) Αἱ ὥραι	151
ζ) Ὁ δρθρος	152
14. Ἡ θεία λειτουργία :	
α) Περὶ τῆς θείας λειτουργίας γενικῶς	153
β) Ἡ προσκομιδὴ	154
γ) Ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων	156
δ) Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν	161
ε) Ἡ ἀγία ἀναφορὰ	162
ζ) Ἡ λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων	167
15. Τὰ λοιπὰ μυστήρια :	
1) Ἡ τελεσιουργία τοῦ Βαπτίσματος	168
2) Τὸ Χρῖσμα	170
3) Ἡ Ἐξομολόγησις	171
4) Ἡ χειροτονία τῶν προσερχομένων εἰς τὴν Ἱερωσύνην	172
5) Τὰ εἰς τὸν Γάμον τελούμενα	172
6) Ἡ ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου	173
16. Ἀλλατι ἀκολουθίαι (μυστηριακαὶ τέλεται) :	
1) Τὰ ἔγκαίνια τῶν ναῶν	175
2) Ὁ μέγας καὶ δι μικρὸς ἀγιασμὸς	176
3) Οἱ παρακλητικοὶ κανόνες	177
4) Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἡ κηδεία	178

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΚΑΙΡΟΙ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ (ΕΟΡΤΑΙ)

17. Περὶ τῶν ἑορτῶν γενικῶς	180
18. Αἱ Δεσποτικαὶ ἑορταί :	
I. Ἀκίνητοι Δεσποτικαὶ ἑορταὶ	182
II. Κινηταὶ Δεσποτικαὶ ἑορταὶ	184
19. Θεομητορικαὶ ἑορταὶ	192
20. Ἐορταὶ ἀγίων	194

α) 'Εορται Αποστόλων	195
β) 'Εορται Εύσηγγελιστῶν	196
γ) 'Εορται Μαρτύρων	197
δ) 'Εορται Πατέρων και Ἱεραρχῶν	199
ε) 'Εορται 'Οσίων	200
ϛ) 'Εορται Προφητῶν	201
ζ) 'Εορται εἰς τιμὴν τῶν Ἀγγέλων	202

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Τ Μ Ν Ο Λ Ο Γ Ι Α

21. Περὶ τῆς 'Υμνολογίας γε. κῶς	203
Α. 'Αρχὴ καὶ ἀνάπτυξις τῆς ὑμνολογίας	203
Β. Οἱ σπουδαιότεροι ὑμνογράφοι	211
Γ. "Υμνοι ὑπὸ διαφόρους μορφὰς	214
Δ. Χρησιμότης καὶ ἔξελιξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς	234

*ΕΚΔ. ΣΤ', 1969 (VII) - ANT. 53.000 - ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ 1908/5-6-69 - 1930/2-7-69
ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΛΕΣΙΑ : Α. ΓΡΟΝΗΣ Χαρ., Τσικουρή 18, ΑΘΗΝΑΙ*

0020556347

ΒΙΒΛΙΟΛΕΣΙΚΗ ΒΟΜΒΑΡΗ

Ψηφιοποιήθηκε από το Κοινωνικό Βομβαρισμικής Πολιτικής

ΠΑΤ